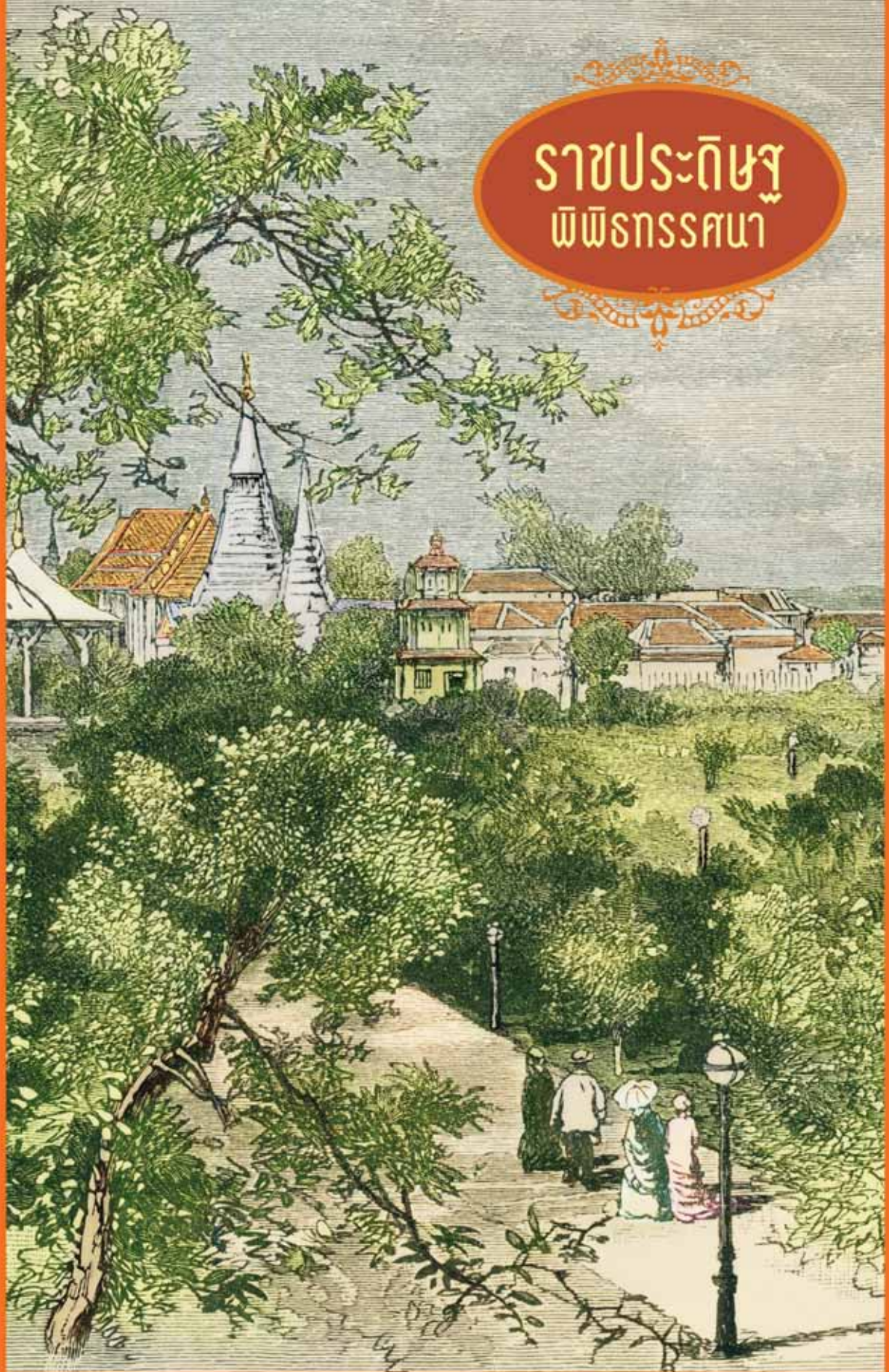

ราชประดิษฐ
พิพิธภรรคนา

ราชประดิษฐไพเราะทรรคณา

“...ขอท่านผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินในอนาคต
จงโปรดประพาศตาม ข้าราชการผู้มีชื่อเขียนไว้ท้าย
หนังสือนี้ ซึ่งเป็นเจ้าของที่ทำวัดราชประดิษฐ
นี้สิ่งไว้จงทุกประการ จึงจะมีความเจริญสุข
ข้าราชการผู้มีชื่อเขียนไว้ในท้ายหนังสือนี้ ได้แผ่
ส่วนกุศลถวายแต่เทพยดารักษาพระนคร
ทั้งปวงแลได้ฝากวัดราชประดิษฐ์นี้ไว้แต่
เทพยดาให้รักษาอยู่แล้ว...”

ประกาศพระบรมราชโองการ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
บนอารีภินอ่นวัดราชประดิษฐ์

อนุโมทนา

วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นในปลายรัชกาลของพระองค์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๗ แม้วัดราชประดิษฐจะเป็นพระอารามหลวงขนาดเล็ก แต่ก็ทรงไว้ซึ่งความสวยงาม ความสง่าภาคภูมิไม่ใช่น้อย ดูเหมือนย่อส่วนมาจากพระอารามขนาดใหญ่ที่เคยสร้างมาในรัชกาลก่อนๆ ดั่งนักประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมท่านหนึ่งกล่าวว่า “ถึงแม้ว่าจะเป็นวัดขนาดเล็ก แต่ก็เพียบพร้อมไปด้วยเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และเขตอุปจารวัด ตามขนบนิยมในการสร้างวัดทุกประการ” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวางแผนเรื่องการสร้างวัดราชประดิษฐ์ไว้อย่างรอบคอบและละเอียดรอบด้านจริงๆ เริ่มต้นด้วยการเลือกสถานที่ตั้ง การกำหนดขนาดที่ดิน การซื้อที่ดิน การกำหนดเขตสีมา การกำหนดเขตที่ตั้งของเขตพุทธาวาส สังฆาวาส และกำหนดรูปแบบพุทธศิลปะสถาปัตยกรรม อันได้แก่ พระวิหาร พระเจดีย์ และเสนาสนะต่างๆ ด้วยพระองค์เอง เรียกว่าครบครันด้วยองค์ประกอบหลักของพุทธสถาปัตยกรรมภายในวัด ที่วัดทั้งหลายจะพึงมี

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวางแผนในการก่อสร้างและกำหนดแบบอย่างศิลปกรรมในวัดไว้อย่างชัดเจน แต่การหลายอย่างก็มิได้สำเร็จลงในรัชกาลของพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงรับพระราชภาระดำเนินการต่อจนแล้วเสร็จบริบูรณ์ตามพระราชประสงค์ เพราะทรงถือว่า “เป็นวัดของทูลหม่อมโปรดอย่างยิ่งกว่าวัดอื่น ๆ จะขอลองพระเดชพระคุณเองให้ตลอดเสมอไป” ทรงพระราชนิพนธ์ถึงโครงการก่อสร้างที่สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงวางแผนไว้ โดยเฉพาะงานศิลปกรรมประดับตกแต่งต่างๆ ในวัดราชประดิษฐ์ว่า “ทรงกะเองหมดทั้งนั้น เสด็จทอดพระเนตรการเสมอทุกวันไม่ได้ขาด จนการก่อสร้างล่วงไปได้เป็นอันมาก ยังอยู่แต่การช่าง ถึงดั่งนั้นก็ ได้ทรงกะแล้วทุกอย่าง”

วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม หมายถึงพระอารามอันเป็นที่สถิตของมหาสีมา สร้อยนามของวัดบ่งบอกถึงสีมาเขตของพระอารามแห่งนี้ว่าเป็น มหาสีมา ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ผูกขึ้นโดยขุดหลุมฝังแนวเขตครอบคลุมทั้งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสเกือบทั่วทั้ง พระอาราม คือโปรดเกล้าฯ ให้ปักเสาศิลาเป็นนิมิตมหาสีมาโดยรอบวัดและกลางวัด เพื่อ กำหนดเขตวิสุงคามสีมาของวัดราชประดิษฐให้เป็นส่วนตัดขาดจากพระราชอาณาเขต

วัดราชประดิษฐ วัดของจอมปราชญ์ เป็นแหล่งวิชาการ บ่อเกิดแห่งความรู้ เส้นทางแห่งปัญญาทางวิชาการที่ครอบคลุมเกือบทุกแขนง พระองค์ผู้ทรงเป็นเจ้าของวัดได้ ทรงมอบมรดกทางปัญญาอันประเสริฐ ทรงคุณค่าไว้เป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้า และเป็นแนวทางในการศึกษาปฏิบัติในเรื่องสังฆกรรมตามวินัยกัจจันน์ ๆ

ขออนุโมทนาเป็นอย่างยิ่งในความอุตสาหะพยายามของอาจารย์พิชญา สุ่มจินดา ผู้เขียนที่รวบรวมเรียบเรียงเรื่องของวัดราชประดิษฐในรูปแบบวิชาการแขนงต่าง ๆ อย่าง ละเอียดถี่ถ้วนให้เป็นวิทยาทาน และคุณธัชชัย ยอดพิชัย บรรณาธิการที่ดูแลเนื้อหา รูป ประกอบ รูปเล่มเป็นอย่างดี โดยการดำเนินการจัดทำของคณะกรรมการนิตยสาร ศิลปวัฒนธรรม การเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเรื่องของวัดราชประดิษฐ วัดของจอม ปราชญ์ ให้ปัญญา ให้วิทยาทานนั้น นับเป็นธรรมทาน ขอทุกท่านตลอดจนผู้สนับสนุน การจัดพิมพ์หนังสือ "ราชประดิษฐพิพิธทรรศนา" ถึงซึ่งความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าในพระ ธรรมวินัยขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า สว่างไสวโชติช่วงด้วยสติปัญญาประดุจดวงจันทร์ ในกลุ่มดาราระนั้น

พระธรรมไตรโลกาจารย์
วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

คำนิยม

วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามเป็นพระอารามหลวงที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาขึ้นเพื่อเป็นพระอารามประจำรัชกาล จึงเป็นวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และทรงคุณค่าทางศิลปกรรมอย่างยิ่งแห่งหนึ่งของกรุงรัตนโกสินทร์

ความผูกพันของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ที่ทรงมีต่อวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามมิใช่เป็นเพียงวัดประจำรัชกาลที่ทรงสถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๗ เท่านั้น หากแต่มีเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์หลายเหตุการณ์ในช่วงปลายแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และช่วงต้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวข้องกับพระอารามนี้ด้วย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใกล้จะเสด็จสวรรคตนั้น จดหมายเหตุเรื่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรจดไว้ว่าทรงให้เรียกพระศรีสุนทรโวหาร (ภัก) เปรี๊ยะญ มาเฝ้าข้างพระที่แล้วทรงให้จดคาถาภาษาพระสงฆ์ภาษามคธ และคำขมาสงฆ์ แล้วเชิญไปอ่านยังที่ประชุมสงฆ์วัดราชประดิษฐ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตลง เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุหกลาโหมให้ตั้งกองจุกช่องล้อมวงรักษาพระบรมมหาราชวัง และให้ส่งขมากริไปเชิญเสด็จกรมหมื่นบวรรังสีสุริยพันธุ์ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์) และพระราชาคณะฐานานุกรม ๒๕ รูปเข้ามาในพระบรมมหาราชวัง พระราชาคณะสำคัญ ๒ รูปที่เข้ามาในเวลาดังกล่าวคือพระสาสนโสภณ (สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว)) วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม และพระอมรโมลี (นพ) วัดบุปผาราม ส่วนฐานานุกรมและเปรี๊ยะญล้วนเป็นคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายที่มาประชุมฟังพระอาการประชวรอยู่ที่วัดราชประดิษฐด้วยกันทั้งสิ้น ครั้นที่ประชุมข้าราชการได้เลือกสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ฯ กรมขุนพินิตประชานาถขึ้นเสวยราชสมบัติสืบต่อมา สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงเป็นประธานที่ประชุมพร้อมด้วยพระราชาคณะและที่ประชุมสงฆ์จึงพร้อมกันสวดขยันโตและถวายอดิเรก นับได้ว่าคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายและพระราชาคณะวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามได้มีส่วนร่วมเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ในช่วงปลายแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และการขึ้นเสวยราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงเอาพระธรรมาสาร เสริมและปฏิสังขรณ์เสนาสนะทั่วพระอารามสืบต่อมาจนแล้วเสร็จและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีฉลองพระอารามขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ ตามความในราชกิจจานุเบกษา รัชกาลที่ ๕ เรื่องการฉลองวัดราชประดิษฐ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดกระบวนแห่พระบรมรูปจากในพระบรมมหาราชวังไปยังวัดราชประดิษฐ และโปรดให้มีการเฉลิมฉลองต่าง ๆ และในโอกาสนี้โปรดให้เชิญพระพุทธรูปพระพุทธรูปยืนฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิ และพระพุทธรูปปางนาคปรก พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส รวมทั้งพระรูปของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ขึ้นพระยานุมาศสามลำคานแห่ไปประดิษฐานยังวัดบวรนิเวศด้วย การเฉลิมฉลองวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามนับเป็นงานใหญ่ถึง ๗ วัน ๗ คืน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิน หรือสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร และพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์เสมอต่อเมื่อฉลองพระอารามแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพระราชพิธีเฉลิมสิริราชสมบัติต่อไปทันที เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เช่นนี้ล้วนมีความสำคัญเกี่ยวกับวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามเป็นอย่างยิ่ง และแสดงให้เห็นว่าทรงผูกพันกับวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามเสมือนหนึ่งสิ่งแทนองค์สมเด็จพระบรมชนกนาถ

หนังสือ **“ราชประดิษฐพิพิธพรรณนา”** ซึ่งวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในโอกาสวันคล้ายวันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๘ ปีในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ นี้ จึงมีคุณค่าทั้งจากการศึกษาค้นคว้าเรื่องศิลปกรรม สถาปัตยกรรมของวัด และเนื้อหาอันควรรู้เกี่ยวกับวัดราชประดิษฐ ซึ่งเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านโดยทั่วกัน

พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี

รู้ อ่าน รู้ ดู รู้ คิด กับ ราชประดิษฐพิพิธรัตนนา

หนังสือ**ราชประดิษฐพิพิธรัตนนา** เป็นหนังสือนำชมศิลปะและสถาปัตยกรรมสำคัญของวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม วัดเล็ก ๆ แต่มีศักดิ์เป็นถึงพระอารามหลวงประจำรัชกาลที่ ๔ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์และเป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงสถาปนาทรงรักและทรงผูกพันมากที่สุดเสมือนเป็น “ทุติยบรรพ” หรือภาค ๒ ของหนังสือ**ราชประดิษฐพิพิธบรรณ** ที่ผู้เขียนเป็นบรรณานิการและได้รวบรวมบทความทางวิชาการที่นักวิชาการหลายท่านได้เรียบเรียงประวัติ ความเป็นมา รวมถึงแนวคิดในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมภายในพระอารามย่อยส่วนแต่ครบถ้วนด้วยองค์ประกอบของความเป็นวัดแห่งนี้เพื่อ “เรียกน้ำย่อย” ให้กับผู้อ่านได้ซึมซับความรู้เชิงลึกที่กระจัดกระจายของวัดให้มารวมอยู่ในเล่มเดียวกัน ก่อนที่จะแปรรูปความรู้และความคิดให้กลายเป็น “มือหลัก” ใน**ราชประดิษฐพิพิธรัตนนา** ในมือของท่านผู้อ่านขณะนี้

ความมุ่งหมายของหนังสือเล่มนี้ คือ ให้ผู้อ่านได้ “รู้ อ่าน รู้ ดู รู้ คิด” สมดังชื่อหนังสือ**ราชประดิษฐพิพิธรัตนนา** อันมีความหมายโดยนัยให้ผู้อ่านได้ “รัตนนา” วัดราชประดิษฐอย่างมี “รัตนนะ” หนังสือเล่มนี้จึงไม่เพียงกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของวัดรวมทั้งของปูชนียวัตถุสถานหรือศาสนวัตถุล้ำค่าอย่างหนังสือนำชมวัดธรรมดา แต่ยังสอดแทรกแนวคิด คตินิยม รวมไปถึงอิทธิพลทางด้านศาสนา สังคม ขนบประเพณี และวัฒนธรรม อันเป็นบริบทปัจจัยที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมอันทรงคุณค่าภายในวัดทั้งในส่วนของเนื้อหา รวมทั้งสอดแทรก “ปกิณกะ” เพื่อเสริมความรู้ให้กับผู้อ่านและผสมสาระด้วยเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยช่วย “ชูรส” ให้กับเรื่องเล่าอันมากมายหลากหลายของวัดราชประดิษฐภายใต้เนื้อหาของหนังสือที่จำแนกออกเป็น ๔ ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ ๑ ราชประดิษฐประดิษฐาน กล่าวถึง ประวัติความเป็นมาของการก่อสร้างวัดตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อให้เป็นวัดหลวงของคณะสงฆ์ธรรมยุตอย่างเป็นทางการ การออกแบบตกแต่ง แม้กระทั่งการผูกมหาสีมาเขตของวัดก็ล้วนเป็นพระราชดำริของพระองค์ จนอาจกล่าวได้ว่าวัดราชประดิษฐเป็นเพียงไม่กี่วัดในประเทศไทยที่มีหลักฐานว่าผู้สร้างกำหนดแบบอย่างของงานศิลปกรรมอย่างชัดเจน งานศิลปกรรมภายในวัดราชประดิษฐจึง “เชื่อมโยง” โดยตรงกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและ “เชื่อมต่อ” ไปยังพระราชโอรส คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสานต่อพระราชประสงค์ของสมเด็จพระบรมชนกนาถให้สำเร็จบริบูรณ์

ส่วนที่ ๒ พุทธาวาสราชประดิษฐ กล่าวถึง ปูชนียวัตถุสถาน สิ่งก่อสร้าง และสิ่งประดับตกแต่งภายในเขตพุทธาวาสของวัด เริ่มต้นจากซุ้มประตูและกำแพงวัด สิ่งก่อสร้างภายในกำแพงเขตพุทธาวาสอันได้แก่ “โรงธรรมสภา” ๒ หลัง และ “หอรบขังยอดทรงมงกุฎ” แขนวระฆังชักรูปแบบตะวันตก และระฆังจารึกอักษรพระปรมาภิไธยย่อภาษาอังกฤษของรัชกาลที่ ๔ สิ่งก่อสร้างบนฐานไพที ไล่เรียงตั้งแต่ “กำแพงแก้ว” และ “ลูกกรงเหล็กหล่อจากยุโรป” “พระวิหารหลวง” สร้างขึ้นตามแบบอย่างยุโรปสถในสมัยอยุธยาประดับด้วยหินอ่อนทั้งหลัง เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปจำลององค์สำคัญ อันได้แก่ พระพุทธสิหังคปฏิมากร พระประธาน และพระพุทธสิหังคปฏิมากรองค์น้อย พระพุทธรูปจำลองในหมวดพระพุทธรชินราช ๓ องค์ อันได้แก่ พระพุทธรชินราชน้อย พระพุทธรชินศรีน้อย พระศรีศาสนาน้อย และพระนิรันตรายจำลองเรือนแก้ว สัญลักษณ์ของคณะสงฆ์และพระอารามหลวงธรรมยุต จิตรกรรมฝาผนังเขียนภายในพระวิหารหลวงเขียนภาพเทพชุมนุมแบบใหม่ ภาพพระราชพิธีสิบสองเดือน และภาพสุริยุปราคาใน

วังหลวง “ปราสาทเจดีย์” เจดีย์ทรงลังกาประดับหินอ่อนทั้งองค์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุและเป็นที่ตั้งของพระรูปสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) “ปราสาทพระไตรปิฎก” และ “ปราสาทพระบรมรูป หรือปราสาทพระจอม” ปราสาทแบบเขมรประกอบด้วยลวดลายปูนปั้นอย่างวิจิตร สร้างขึ้นใหม่แทนปราสาทแบบไทยประเพณีหลังเดิม ภายในบรรจุพระไตรปิฎกฉบับหลวงและพระบรมรูปของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และศาลาโถง ๔ หลัง สถาปัตยกรรมที่พบกันครึ่งทางระหว่างสยามกับตะวันตกแห่งแรก ๆ ของไทย รวมไปถึง “ตึกตาศิลาจีน” อันตั้งเรียงรายประดับอยู่โดยรอบเขตพุทธาวาสและฐานไพที โดยเฉพาะรูปปั้นเขียนของวัดราชประดิษฐมีครบทั้ง ๘ เขียนเพียงแห่งเดียวจากบรรดาพระอารามหลวงทั้งหมดในกรุงเทพมหานคร

ส่วนที่ ๓ **สังฆาวาสราชประดิษฐ** กล่าวถึง สิ่งก่อสร้างในเขตสังฆาวาส อันได้แก่ “การเปรียญ” สถาปัตยกรรมที่พบกันครึ่งทางระหว่างสยามกับตะวันตก ภายในเป็นที่ตั้งของบุษบกธรรมาสันยอดมงกุฏเลียนแบบจากพระมหาพิชัยมงกุฎหนึ่งในเครื่องราชกกุธภัณฑ์ได้อย่างงดงามน่าชม “ตำนานสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว)” และ “หมุกุฎิสงฆ์”

ส่วนที่ ๔ **นอกอวาสราชประดิษฐ** กล่าวถึง สิ่งก่อสร้างและศาสนวัตถุที่เกี่ยวข้องกับวัดราชประดิษฐ แต่อยู่ภายนอกวัด ได้แก่ “วัดยุคันธาวาส” วัดสำหรับอยู่ปริวาสของพระสงฆ์วัดราชประดิษฐและใช้สัมภาระที่เหลือจากการสร้างวัดราชประดิษฐในการก่อสร้าง “วัดราชประดิษฐจิ๋ว” ในเมืองจำลองดุสิตธานีของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เครื่องบริหารและสมณวัตถุของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) ทางวัดมอบให้เป็นสมบัติของแผ่นดินและจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ปิดท้ายด้วยแผนที่และเส้นทางการเดินทางมายังวัดราชประดิษฐ

และทั้งหมดที่ประมวลมาเป็นหนังสือ**ราชประดิษฐพิพิธธรศนา** สู่สายตาของท่านผู้อ่าน ณ บัดนี้คือผลมาจากความรักและความผูกพันของผู้ทรงสถาปนาพระอาราม คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีต่อวัดเล็ก ๆ ของพระองค์ที่ทรงเรียกว่า วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

พิชญา สุ่มจินดา

คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

วันพิพิธภัณฑไทย พุทธศักราช ๒๕๕๕

(ผู้เขียนขอกราบนมัสการ พระธรรมไตรโลกาจารย์ เจ้าอาวาสวัดราชประดิษฐ ที่ปรึกษาในการจัดทำหนังสือ พระครูวินัยธร อารยพงศ์ อารยธมฺโม เลขานุการเจ้าอาวาส ผู้มอบความไว้วางใจและให้คำปรึกษาแก่ผู้เขียนในการเรียบเรียงหนังสือถวายอภิวาระ พระมหานุรักษ์ ชุตินันโท ให้ความช่วยเหลือด้านข้อมูลและให้ข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ ขอขอบคุณสำนักบรรณาธิการนิตยสารศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะคุณรัชชัย ยอดพิชัย ในฐานะบรรณาธิการมีอาชีพผู้ทำให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จลงอย่างงดงาม อาจารย์สากล สุทธิมาลย์ คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ช่วยกรุณาวาดภาพลายเส้นพระบรมราชสัญลักษณ์ล้อมด้วยรูปหุ่นนักรบที่ฐานพระพุทธรูปพระพุทธรูปหังคปฏิมากร คุณกฤตณพ ชันธศิริวัฒน์ คุณปิยะ สิ้นธวาร์ยัน สำหรับความช่วยเหลือในการบันทึกภาพ คุณสุชาติ สิ้นธวาร์ยัน คุณวรชาติ ศิริสายัณห์ เพื่อนและน้องผู้ให้ความช่วยเหลือในการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมหลายครั้ง และคณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ให้ความอนุเคราะห์ในการจัดทำต้นฉบับ)

สารบัญ

ราชประดิษฐพิพิธรัตนนา

อนุโมทนา	๔
คำนิยม	๖
รู้อ่าน รู้ดู รู้คิด กับ ราชประดิษฐพิพิธรัตนนา	๘

ราชประดิษฐประดิษฐาน

ภูมิประวัติ : จารึกหินอ่อนวัดราชประดิษฐ	๑๖
ภูมิสถานในอดีต : บนพื้นที่ของโรงธรรมและสวนกาแฟ	๑๙
ภูมิประเทศปัจจุบัน : ในแวดล้อมของวัง อุทยาน สถานที่ราชการ ฯลฯ	๒๐
เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรง “ซื้อที่ดิน” สร้างวัด	๒๒
“ที่มั่น” ที่ “มั่นคง” ของคณะสงฆ์ธรรมยุต	๒๓
ทำเลสะดวกเพราะใกล้ทั้ง ๒ วัง	๒๖

พระอารามนาม “ราชประดิษฐ”	๓๑
“สถิตยธรรมยุตติกอาราม”	๓๓
วัดบน “ไทรกระเทียม” และ “ตุ่มสามโคก”	๓๔
พระอารามย่อยส่วนแต่ครบถ้วนด้วยองค์ประกอบ	๓๘
วัดที่ผู้สร้างวางแผนและกำหนดแบบศิลปกรรมไว้อย่างชัดเจน	๔๓
“สถิตมหาสีมาราม”	๔๔

พุทธาวาสราชประดิษฐ

ซุ้มประตูและกำแพงวัด	๕๒
สิ่งก่อสร้างในเขตพุทธาวาส	๕๗
พระวิหารหลวง	๖๓
ความหมายของหน้าบันพระวิหารหลวง	๘๒
แหล่งรวมของพระพุทธรูป “จำลอง” องค์สำคัญ	๙๐
พระพุทธรูปหังคปฎิมากร	๙๕
พระพุทธรูปหังคปฎิมากรน้อย	๑๐๔
พระพุทธรูป “หมวดพระพุทธรูปชินราช” จำลอง “รุ่นแรก”	๑๐๘
พระพุทธรูปชินศรีน้อย	๑๑๔
พระศรีศาสดาน้อย	๑๑๖
พระพุทธรูปชินราชน้อย	๑๑๘
พระนรินทรายจำลอง	๑๒๐
จิตรกรรมในพระวิหารหลวง	๑๒๔
เทพชุมนุมสมัยใหม่	๑๒๖
จิตรกรรมภาพพระราชพิธีสิบสองเดือน	๑๓๐
ช่องที่ ๑ : พระราชพิธีเดือน ๑๒ ภาพพระราชพิธีลอยพระประทีป	๑๓๘
ช่องที่ ๒ : พระราชพิธีเดือนอ้าย (เดือน ๑)	
ภาพพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลเลี้ยงขนมเบ็อง	๑๔๒
ช่องที่ ๓ : พระราชพิธีเดือนยี่ (เดือน ๒)	
ภาพพระราชพิธีตรียัมพวาย ตรีปวาย	๑๔๖

ห้องที่ ๔ : พระราชพิธีเดือน ๓	
ภาพพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลเลี้ยงพระตรุษจีน	๑๕๒
ห้องที่ ๕ : พระราชพิธีเดือน ๔ ภาพพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์	๑๕๖
ห้องที่ ๖ : พระราชพิธีเดือน ๕	
ภาพพระราชพิธีสงกรานต์และพระราชพิธีคเชนทร์ศวसनาน	๑๖๐
ห้องที่ ๗ : พระราชพิธีเดือน ๖	
ภาพพระราชพิธีวิสาขบูชา	
และพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ	๑๖๔
ห้องที่ ๘ : พระราชพิธีเดือน ๗	
ภาพพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลถวายสลากภัต	๑๖๘
ห้องที่ ๙ : พระราชพิธีเดือน ๘ ภาพพระราชพิธีเข้าพรรษา	๑๗๒
ห้องที่ ๑๐ : พระราชพิธีเดือน ๙ ภาพพระราชพิธีพืชมงคล	๑๗๖
ห้องที่ ๑๑ : พระราชพิธีเดือน ๑๐ ภาพพระราชพิธีสารท กวนข้าวทิพย์	๑๘๐
ห้องที่ ๑๒ : พระราชพิธีเดือน ๑๑	
ภาพพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐินทางสถลมารค	๑๘๖
ปริศนาจิตรกรรมภาพสุริยุปราคาในวังหลวง	๑๙๐
แผ่นจารึกคาถาพระธรรมบท อักษรขอมย่อ ภาษาบาลี	๑๙๒
ปาสานเจดีย์	๑๙๗
พระรูปสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว)	๒๐๐
“ปราสาทไทย” และ “ปราสาทเขมร” ในวัดราชประดิษฐ	๒๐๔
ปราสาทพระไตรปิฎก	๒๐๘
ปราสาทพระบรมรูป	๒๑๘
พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๒๒๘
ปูนปั้นพระราชประวัติที่ฐานพระบรมรูป	๒๓๒
พระปรารักษ์เขมร	๒๓๕
ศาลาโถง	๒๓๖
แท่นหินอ่อน	๒๓๘
โรงธรรมสภา	๒๓๙
ตุ๊กตาศีลาจีน	๒๔๐

สังฆาวาสราชประดิษฐ

การเปรียญ	๒๔๘
บุษบกธรรมาสันยอดมงกุฏในการเปรียญ	๒๕๙
หอรบขังยอดมงกุฏ	๒๖๔
ระฆังในพระปรางค์ไธย	๒๖๘
ตำหนักสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) และหมู่กุฏิสงฆ์	๒๗๐
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว)	๒๗๕

นอกอาวาสราชประดิษฐ

เครื่องบริวารและสมณวัตถุของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว)	๒๘๐
ส่วนหนึ่งของวัดราชประดิษฐที่วัดยุคันธรวาส	๒๙๑
วัดราชประดิษฐจิ้วในเมืองจำลอง “ดุสิตธานี”	๒๙๒
การเดินทางมาวัดราชประดิษฐ	๒๙๔
เชิงอรธ	๒๙๗
บรรณานุกรม	๓๐๑
โครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ในพระบรมราชูปถัมภ์	๓๐๙

ราชประดิษฐประดิษฐาน

ภูมิประวัติ : จารึกหินอ่อนวัดราชประดิษฐ

จารึกหินอ่อนสีขาวในซุ้ม
จระนำประกอบพระราชลัญจกร
ประจำรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวภายในมุข
โถงด้านหลังพระวิหารหลวง หรือ
ศิลาจารึกหลักที่ ๑๙๓ ลงศักราช
ล่าสุดตรงกับ พ.ศ. ๒๔๐๘ เป็นหลัก
ฐานอันมั่นคงแสดงถึงพระราช
ประสงค์และพระราชปณิธานอัน
แน่วแน่ของพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงสถาปนาวัด
ราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามให้
เป็น “ที่มั่น” อันถาวรของคณะ
สงฆ์ธรรมยุตที่ทรงสถาปนาขึ้น
จารึกแสดงการจัดการเรื่องนี้อย่าง
รอบคอบและด้วยสายพระเนตรที่
ยาวไกลยิ่งตลอดจนทุกๆ ส่วนเพื่อ
ให้พระอารามแห่งนี้เป็นที่ “สถิตย
ธรรมยุตติการาม” สมพระราช
ปรารถนาของพระองค์ ประกอบ
ด้วยประกาศ ๒ ฉบับ ประกาศฉบับ
แรกลง พ.ศ. ๒๔๐๗ ประกาศฉบับ
ล่างลง พ.ศ. ๒๔๐๘ ส่วนต้นของ
ประกาศทั้ง ๒ ฉบับ คือ การแสดง
ความมุ่งหมายในการสร้างวัดราช
ประดิษฐ กล่าวถึงความเป็นมาของ
การสร้างวัดเหมือนกันทั้ง ๒ ฉบับ
ยกเว้นฉบับ พ.ศ. ๒๔๐๘ ในตอน
ท้ายได้เพิ่มเติมเรื่องการผูกเสาศิลา

*จารึกหินอ่อนวัดราชประดิษฐ (จารึกหลัก
ที่ ๑๙๓) ภายในมุขโถงด้านหลังพระวิหาร
หลวง แสดงภูมิประวัติของการสร้างวัด
ราชประดิษฐ ของพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว*

นิมิตสมมติพื้นที่สีมาของวัดให้เป็นส่วนตัดขาดจากพระราชอาณาจักร หรือการพระราชทาน “วิสุงคามสีมา” ให้กับคณะสงฆ์ธรรมยุตของวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามเป็นการเฉพาะ^๑

เข้าใจว่าจารึกหินอ่อนวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม (ต่อไปนี้จะเรียกสั้น ๆ ว่าวัดราชประดิษฐ์) ส่วนต้นคง “ถ่ายสำเนา” มาจดจารลงบนจารึกอีกทีหนึ่งจากพระบรมราชโองการซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ร่างเป็น “หนังสือ” ที่บนหัวกระดาษพิมพ์ตราพระราชลัญจกรประจำรัชกาล โดยประทับพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการองค์ใหญ่มุมหัวกระดาษด้านซ้าย ทรงลงพระปรมาภิไธยท้ายพระบรมราชโองการเป็นอักษรไทย ภาษาไทย อักษรขอม ภาษาบาลี และ “หนังสืออริยกะ” (ปัจจุบันยังไม่มีผู้ใดอ่านได้หมด) นอกจากนี้ ยังมีพระราชลัญจกรอุณาโลมในกليبัวกำกับตัวเลขรังวัดของที่ดินวัดและราคาของที่ดินไว้ด้วย^๒ ตามคำพิพากษาศาลฎีกา พระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ย่อมมีผลเป็นกฎหมาย หากมิได้มีพระบรมราชโองการลงปล้ำหรือ

อำนาจเด็ดขาดอื่นใดโดยยกเลิกเพิกถอนแล้วย่อมถือว่าพระบรมราชโองการนั้นย่อมมีผลอยู่^๓ จึงอาจถือได้ว่าหนังสือพระบรมราชโองการฉบับนี้เป็นการพระราชทาน “โฉนดที่ดิน” ให้วัดราชประดิษฐ์

- ▲ พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำด้วยงาช้างแกะสลัก (ภาพจาก : อภินันท์ ปะชยานนท์ ๒๕๓๖, จิตกรรมและประติมากรรมแบบตะวันตกในราชสำนัก เล่ม ๑, น. ๑๐๓)
- ◀ หนังสือพระบรมราชโองการ ๔ ฉบับ ๓ ฉบับหลังเป็นต้นฉบับของจารึกหินอ่อนวัดราชประดิษฐ์ (ภาพจาก : สำนักนายก รัฐมนตรี ๒๕๓๙, พระราชลัญจกร, น. ๕๓)

ดุษฎีนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
 ๑

ปกิณกะ : หนังสืออริยกะในจารึกวัดราชประดิษฐ

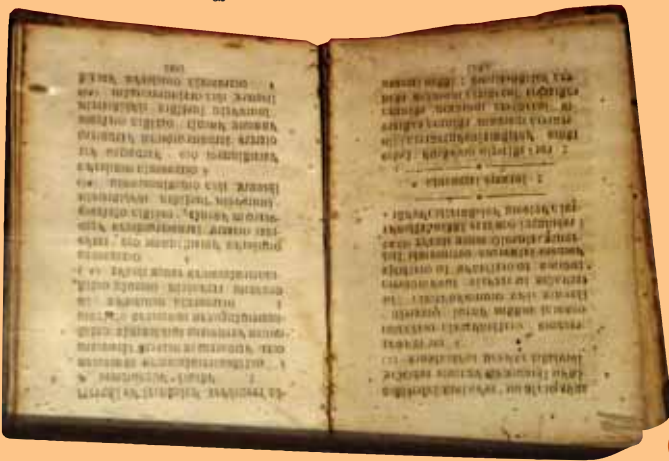
หนังสืออริยกะ เป็นอักษรที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประดิษฐ์ขึ้นขณะเป็นพระวชิรญาณมहाเถระสำหรับใช้เขียนหรือใช้พิมพ์แทนอักษรขอมที่ใช้เขียนภาษาบาลีและภาษาไทยในเรื่องพุทธศาสนา แบ่งเป็นตัวเขียนกับตัวพิมพ์เหมือนเช่นอักษรโรมันและ

ภาษาอังกฤษ ด้วยวิสัยทรรศน์ทางการพิมพ์ของพระองค์ ทรงเล็งเห็นว่าการพิมพ์อักษรขอมหรือไทยจะประสบปัญหาเนื่องจากมีเชิง สระ และวรรณยุกต์ ทั้งด้านบนและด้านล่าง ไม่เหมาะกับการพิมพ์เหมือนอักษรตัวพิมพ์ของฝรั่ง จึงทรงแก้ปัญหาด้วยการนำสระและวรรณยุกต์ทั้งหมดมาไว้บรรทัดเดียวกับพยัญชนะ (คล้ายคลึงกับอักษรบนศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช) พระราชทานนามว่า “หนังสืออริยกะ” หรืออักษรสำหรับชนผู้มีอารยะให้พระสงฆ์วัดบวรนิเวศวิหารทดลอง

๒

ใช้อักษรนี้เป็นกลุ่มแรก ถึงจะมีการตีพิมพ์เผยแพร่บ้างก็อยู่ในแวดวงจำกัดจนเสื่อมความนิยมไปเมื่อทรงครองราชสมบัติ แต่ก็พบว่ายังทรงอักษรด้วยหนังสืออริยกะแม้จะทรงครองราชสมบัติแล้ว เช่น ในพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการองค์ใหญ่ที่ประทับบนหนังสือพระบรมราชโองการสำคัญ และที่ปรากฏชัดเจนอีกแห่งก็คือ จารึกหินอ่อนของวัดราชประดิษฐ เป็นต้น

๓

- ๑ หนังสืออริยกะบนจารึกหินอ่อนวัดราชประดิษฐ
- ๒ พระราชลัญจกรพระบรมราชโองการองค์ใหญ่ตอนบนเขียนด้วยอักษรอริยกะ
- ๓ หนังสืออริยกะที่มีการตีพิมพ์ ปัจจุบันเป็นสมบัติของวัดบวรนิเวศวิหาร
- ๔ เทียบหนังสืออริยกะกับตัวอักษรไทยปัจจุบัน

๔

เทียบคำอ่านอักษรอริยกะกับอักษรไทย

สระ

I	U	J	J	U	h	h
อ (-ะ)	อา (-า)	อิ (-ิ)	อี (-ี)	อุ (-ุ)	อู (-ู)	โ (-เ-)

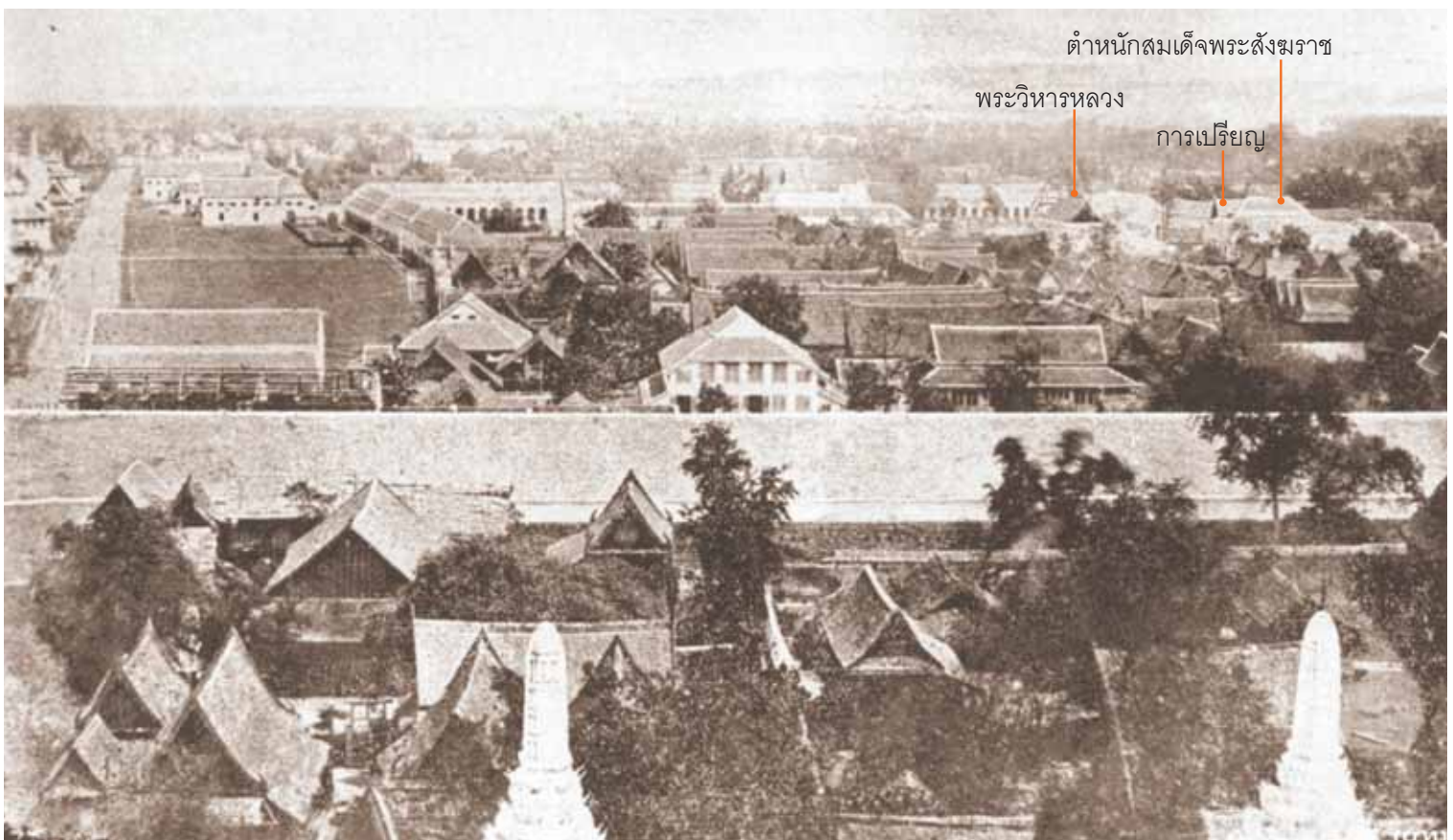
พยัญชนะ

ก	ข	ฅ	ฉ	ง
ค	ค	ค	ค	ค
ด	ด	ด	ด	ด
จ	จ	จ	จ	จ
ช	ช	ช	ช	ช
ฎ	ฎ	ฎ	ฎ	ฎ
ฏ	ฏ	ฏ	ฏ	ฏ
ฐ	ฐ	ฐ	ฐ	ฐ
ฑ	ฑ	ฑ	ฑ	ฑ
ฒ	ฒ	ฒ	ฒ	ฒ
ณ	ณ	ณ	ณ	ณ
ด	ด	ด	ด	ด
ต	ต	ต	ต	ต
น	น	น	น	น
ด	ด	ด	ด	ด
ต	ต	ต	ต	ต
น	น	น	น	น
ด	ด	ด	ด	ด
ต	ต	ต	ต	ต
น	น	น	น	น
ด	ด	ด	ด	ด
ต	ต	ต	ต	ต
น	น	น	น	น

ภูมิสถานในอดีต : บนพื้นที่ของโรงธรรมและสวนกาแฟ

ในอดีตก่อนจะเป็นวัดราชประดิษฐ เนื้อที่ด้านทิศเหนือของวัดเคยติดกับตึกดินเก่า ต่อมาได้กลายเป็นสนามทหารและพระราชวังสราญรมย์ ทางทิศใต้ติดกับวังพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร์ ด้านทิศตะวันตกติดกับวังพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ และทางทิศตะวันออกติดกับถนนริมคลองโรงสี หรือสมัยนี้เรียกกันว่าคลองคูเมืองเดิม ไกลๆ กับตึกดินยังเป็นบ้านพักพระราชทานสำหรับข้าราชการในราชสำนักที่มีพระราชประสงค์จะเรียกใช้ไม่ไกลจากพระองค์จึงอยู่ใกล้กับพระบรมมหาราชวัง ส่วนบริเวณด้านทิศตะวันออกเคยเป็นที่ตั้งของ “โรงธรรม” อันเจ้าของผู้มีจิตศรัทธาส่งขึ้นเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปและภาพพระบฏไว้แสดงพระธรรมเทศนาและทำบุญทำทานของชาวบ้านในละแวกนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ว่า “เหมือนกับเปนอารามวิหารโดยสังเขป” ต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะใช้ที่ดินบริเวณดังกล่าวเป็น “สวนกาแฟ” จึงได้ทรงเวนคืนที่ดินบริเวณดังกล่าวและรื้อโรงธรรมไปปลูกสร้างใหม่ที่อื่น พอสิ้นรัชกาลสวนกาแฟดังกล่าวก็รกร้างกลายเป็นที่ว่างเปล่าในที่สุด^๕

ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๔ ภาพนี้ถ่ายจากหอคอย ด้านซ้ายของภาพ คือ กำแพงพระบรมมหาราชวัง ด้านขวา คือ ที่ตั้งของวัดราชประดิษฐ จะเห็นพระวิหารหลวงกำลังขึ้นโครงหลังคา ถัดไปทางขวา คือ ตำหนักสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) และการเปรียญ (พระที่นั่งทรงธรรม) ณ ตำแหน่งเดิม (ภาพจาก : พิพัฒน์ พงศ์พีพร ๒๕๔๔, ภาพมุมกว้างของกรุงเทพมหานครในสมัยรัชกาลที่ ๔, น. ๙๗)

ภูมิประเทศปัจจุบัน : ในแวดล้อมของวัง อุทยาน สถานที่ราชการ ฯลฯ

หลายคนที่ไม่เคยรู้จักวัดราชประดิษฐมาก่อน คงนึกไม่ถึงว่าภายในปริมณฑลของพื้นที่ในปัจจุบันซึ่งทางทิศเหนือเป็นที่ตั้งของถนนสราญรมย์และกรมแผนที่ทหาร ทิศตะวันออกติดกับถนนราชินีและคลองคูเมืองเดิมตรงกันข้ามกับพระอารามอันโอ่อ่าอีกฝั่งน้ำคือ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม วัดหลวงประจำรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทิศใต้ติดกับพระราชอุทยานสราญรมย์ ทิศตะวันตกจรดทำเนียบองคมนตรี จะมีวัดเล็กๆ แต่มีศักดิ์เป็นถึงพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร และเป็นวัดประจำรัชกาลของพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๔ แห่งราชวงศ์จักรีซ่อนตัวอยู่ภายในพื้นที่ขนาดกะทัดรัดเพียง ๒ ไร่เศษเท่านั้น จนแม้แท็กซี่หรือตุ๊กตุ๊กที่ไม่ชำนาญเส้นทางพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ยังอาจหาให้คุณไม่พบ แต่เชื่อหรือไม่ว่าภายในอาณาเขตเพียงเท่านี้มีใช่เป็นแค่พื้นที่บรรจุ “วัด” หากเป็นเสมือน “พิพิธภัณฑ์กลางแจ้ง” ที่หลอมรวมความมั่งคั่งทางศิลปกรรม จิตวิญญาณ และภูมิปัญญา อันมีรากฐานมาจากพุทธศาสนาที่หล่อหลอมสังคมไทยมาอย่างยาวนานปะทะสังสรรค์กับวัฒนธรรมของราชสำนักสยามรัตนโกสินทร์ในยุคเปลี่ยนผ่านอย่างใกล้ชิด ในขนาดที่เรียกได้ว่ากะทัดรัดยิ่ง

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า)

ท้องสนามหลวง

กระทรวงกลาโหม

พระราชวังสราญรมย์

วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

พระราชอุทยานสราญรมย์

คลองคูเมืองเดิม

วัดราชประดิษฐ วัดประจำรัชกาลที่ ๔ ในแวดล้อมของพระบรมมหาราชวัง พระราชอุทยานสราญรมย์ และสถานที่ราชการ ฯลฯ ภาพถ่ายทางอากาศ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๙

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรง “ซื้อที่ดิน” สร้างวัด

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงเป็น “พระเจ้าแผ่นดิน” ทรงเป็นประธานของที่ดินทั้งปวงภายใต้พระราชอาณาจักร จะทรงใช้พระราชอำนาจดังกล่าวในการ “เวนคืน” ที่ดินมาใช้สอยตามพระราชประสงค์โดยไม่ต้องทรงเสียอะไรเลยก็ย่อมได้ แต่ก็ไม่ต้องพระราชประสงค์ที่จะทรงทำเช่นนั้น ด้วยทรงถือว่าพื้นที่ดินบริเวณดังกล่าวเป็นทรัพย์สินสิทธิ “ของแผ่นดิน” หรือของส่วนกลางมิใช่ “ของส่วนพระองค์” ไม่ควรจะยกมาเป็นประโยชน์แก่คณะสงฆ์ธรรมยุตโดยพลการให้เสียประโยชน์ต่อส่วนรวม จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานกรมพระนครบาลวัดที่ดินเป็นตารางวา รวมทั้งสิ้น ๑๐๙๘ ตารางวา (ประมาณ ๒ ไร่ ๒๙๘ ตารางวา) แล้วกำหนดราคาตารางวาละ ๑ บาท คิดเป็นเงินทั้งหมด ๑๐๙๘ บาท ทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ “ซื้อที่ดิน” จำนวนดังกล่าวเป็นที่สำหรับสร้างวัดราชประดิษฐ ไม่ได้ใช้เงินท้องพระคลังส่วนกลางเลย นอกจากนี้ ยังทรงมอบเงินจำนวนดังกล่าวให้กรมพระนครบาลไปซื้อที่ดินบริเวณอื่นสำหรับใช้ในราชการแผ่นดินเป็นการแลกเปลี่ยนกันด้วย^๕ ทั้งนี้ คงเป็นไปเพื่อป้องกันข้อครหาอันจะเกิดกับพระสงฆ์ธรรมยุตของวัดราชประดิษฐในภายภาคหน้า ดังที่พลโทดำเนิน เลขะกุล ได้บันทึกไว้ว่า

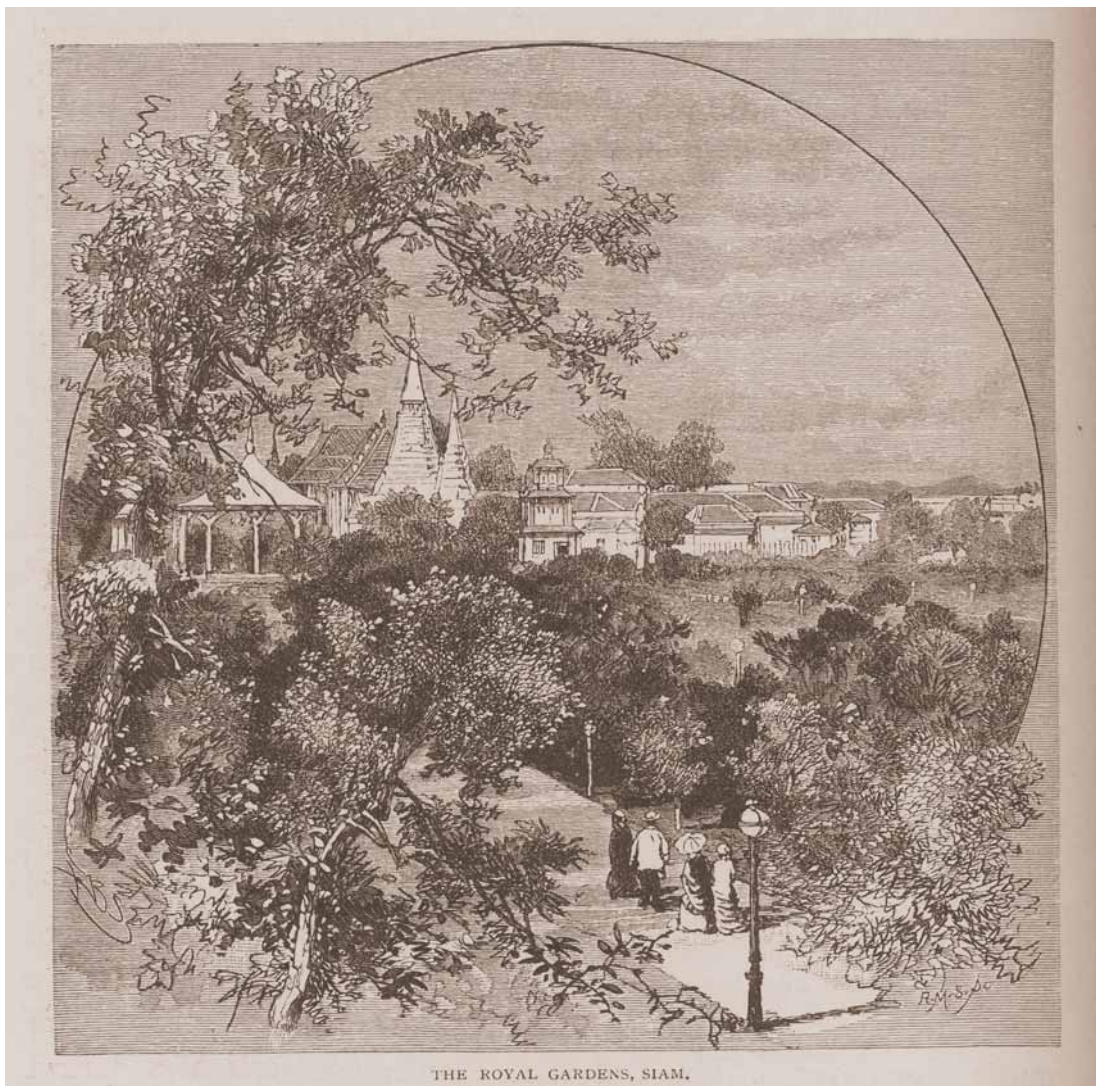
“กล่าวกันว่า เพื่อให้ชาวสะอาดจริง ๆ การซื้อขายจ่ายเงินค่าสวนกาแฟระหว่างพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับกรมพระนครบาลในครั้งนั้นได้กระทำต่อหน้าเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ สมุหพระกระลาโหมทีเดียว มิได้ทำงุบงิบหลบ ๆ ซ่อน ๆ ประการใด เงินค่าซื้อที่ดินก็เป็นเงินส่วนพระองค์ มิได้ใช้เงินแผ่นดินเลย”^๖

เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) คนทั่วไปเรียกว่า “เจ้าคุณกลาโหม” ในรัชกาลที่ ๕ ได้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน และโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเป็นสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์

“ที่มั่น” ที่ “มั่นคง” ของคณะสงฆ์ธรรมยุต

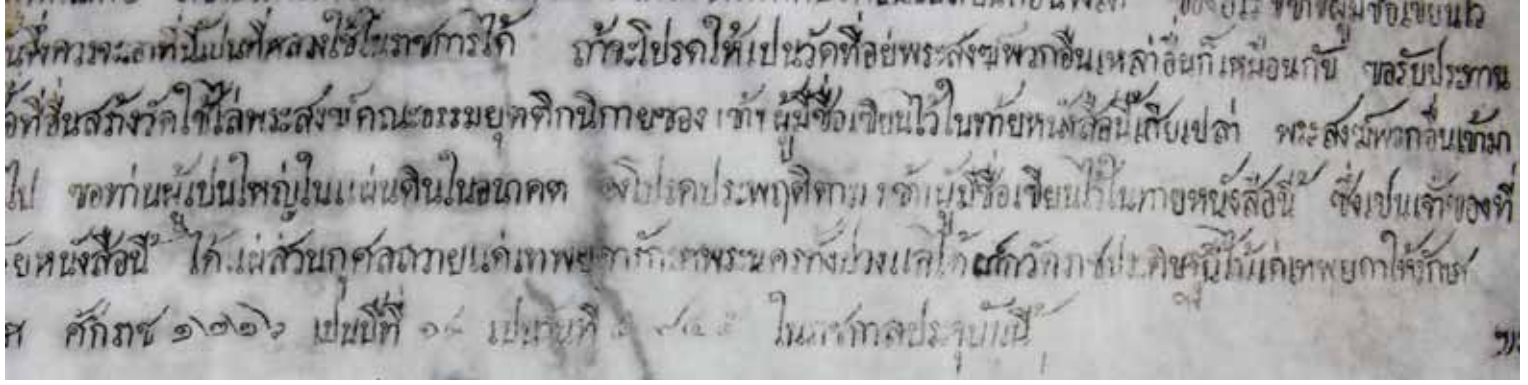
การซื้อที่ดินสำหรับสร้างวัด “เพื่อให้ชาวสยามจริงๆ” ของพระองค์ เพราะมีพระราชประสงค์ประการสำคัญเพื่อให้วัดนี้เป็น “ที่มั่น” ของคณะสงฆ์ธรรมยุต ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ว่า “ให้เป็นวัดที่มั่นของคณะธรรมยุติกนิกาย เพราะว่าถ้าพระเจ้าแผ่นดินต่อไปจะไม่ชอบธรรมยุติกาก็เสียจากวัดหลวงทั้งปวง จะได้อาศัยวัดนี้”^{๔๗} ทั้งนี้ เนื่องจากวัดหลวงธรรมยุตส่วนใหญ่

THE ROYAL GARDENS, SIAM.

ภาพพิมพ์ลายเส้นฝีมือชาวตะวันตกสมัยรัชกาลที่ ๕ “THE ROYAL GARDENS, SIAM” หรือภาพพระราชอุทยานสราญรมย์ ในภาพจะเห็นวัดราชประดิษฐติดกับพระราชอุทยานฯ ทางด้านทิศใต้ ปรากฏภาพพระวิหารหลวง ปาสาณเจดีย์ พระปราสาทเขมร ตำหนักสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) และหมู่กุฏิสงฆ์ของวัด (ภาพจาก : *The Living Rulers of Mankind* 1902, p. 244)

“...ขอท่านผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินในอนาคต จงโปรดประพุดิตตาม ข้าพผู้มีชื่อเขียนไว้ทำหนังสือนี้ ซึ่งเป็น
เจ้าของที่ทำวัดราชประดิษฐนี้สั่งไว้จงทุกประการ จึงจะมีความเจริญสุข ข้าพผู้มีชื่อเขียนไว้ในทำหนังสือนี้
ได้แบ่งส่วนกุศลถวายแด่เทพยดาวิชาพระนครทั้งปวงแล้วได้ฝากวัดราชประดิษฐนี้ไว้แต่เทพยดาให้รักษา...”
ประกาศพระบรมราชโองการพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวบวรจาริกหินอ่อนวัดราชประดิษฐ

เคยเป็นพระอารามหลวงมหานิกายมาก่อน ทรงห่วงใยว่าศิษย์หลวงเดิม คือ ผู้บวช
ในคณะสงฆ์ธรรมยุตของพระองค์ได้ทรงสั่งสอนมาจะไม่มีที่อาศัย เพราะเมื่อทรง
ครองราชสมบัติแล้วศิษย์หลวงเดิมยังมีได้รับพระราชทานส่วนพระราชทรัพย์เหมือน
ข้าหลวงเดิมที่เคยรับใช้เมื่อยังทรงดำรงสมณเพศ ด้วยทรงเกรงว่าจะนำเงินที่ได้สึก
ออกไปมีภรรยา ซ้อสุรายาเสพติด เล่นการพนัน เป็นการเสื่อมเสียพระราชศรัทธา^๙
จึงพระราชทานที่ดินซึ่งทรงซื้อมาด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์แท้ ๆ ให้เป็นที่วิสุ
คามสีมาวัดราชประดิษฐ เป็นที่อยู่อย่าง “มั่นคง” ของคณะสงฆ์ธรรมยุตอย่างใสสะอาด
“เป็นส่วนตัดขาดจากพระราชอาณาเขต เปนแขวงวิเศษเรียกว่าวิสุคามสีมา มอบถวาย
แก่พระสงฆ์คณะธรรมยุตินิกาย อันมีในทิศทั้ง ๔ อันมาแล้วก็ดียังไม่มาแล้วก็ดี
เพื่อว่าในที่กำหนดไว้จะสร้างพระเจดีย์แลที่ตั้งพระปฏิมากร”^{๑๐} ที่ดินผืนนี้ไม่ทรงยินยอม
ให้สงฆ์ที่มีไขธรรมยุตเข้ามาอาศัยเป็นเจ้าของ แม้แต่สงฆ์ธรรมยุตเองหากกลับใจไม่
เดินตามแนวทางของธรรมยุตหรือเปลี่ยนศาสนาก็ไม่ทรงยินยอมให้อาศัยในวัดราช
ประดิษฐเช่นกัน และหากไม่มีคณะสงฆ์ธรรมยุตในโลกนี้ก็ทรงยกผืนดินของวัดราช
ประดิษฐให้เป็นของพระพุทธองค์ที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน^{๑๑}

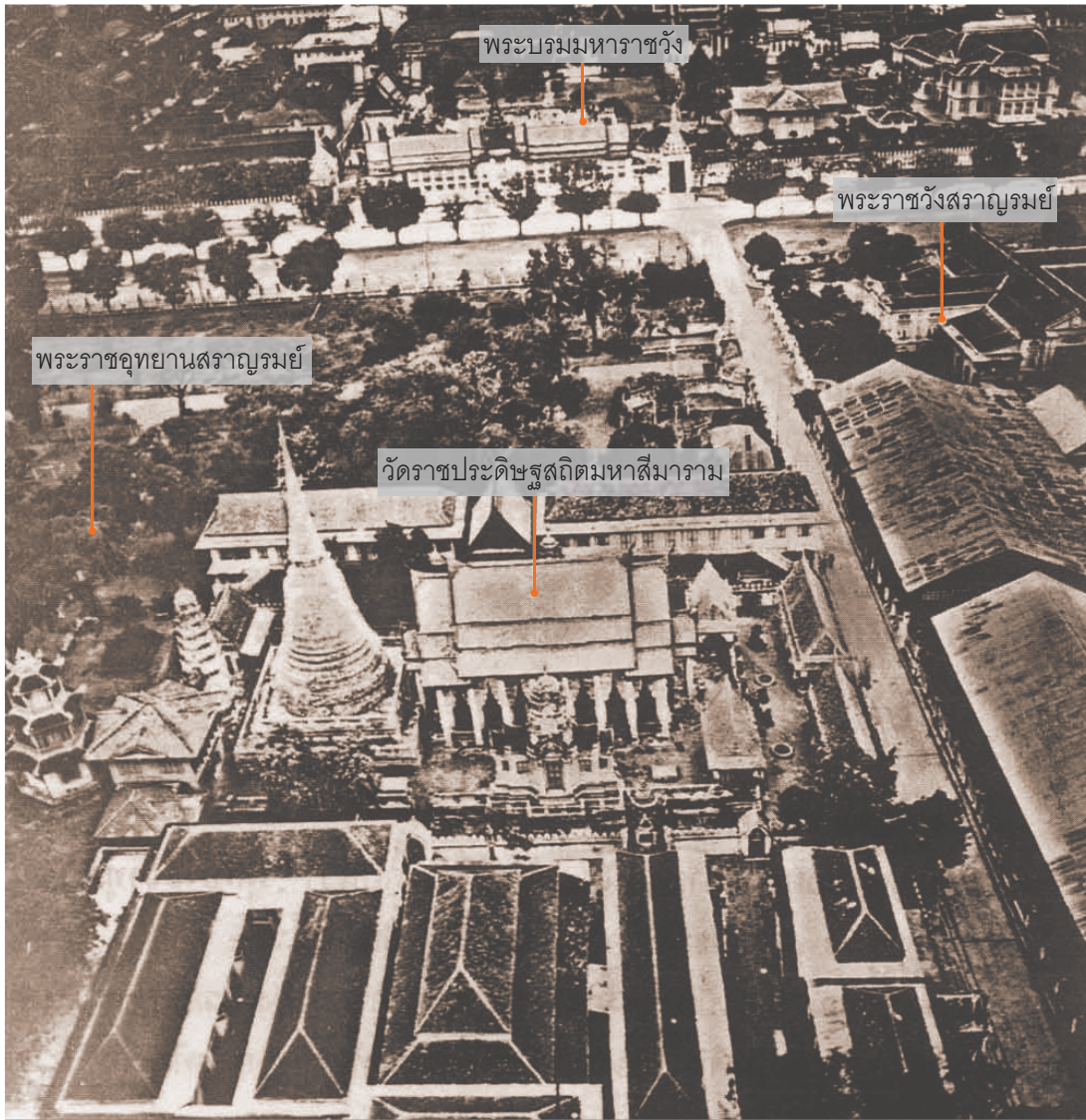
นอกจากนี้ ยังทรง “ทิ้งท้าย” เป็นข้อความฝากฝังถึงพระเจ้าแผ่นดินในอนาคตว่า
หากต้องพระราชประสงค์ที่ดินของวัดราชประดิษฐ หรือจะให้คณะสงฆ์อื่นที่ไม่ใช่ธรรมยุต
มาอาศัยจะต้องทรงซื้อที่ดินพื้นที่เท่ากันหรือใหญ่กว่าในราคาไม่น้อยไปกว่าที่พระองค์
ทรงซื้อ และต้องอยู่ในบริเวณชุมชนที่ไม่รังเกียจคณะสงฆ์ธรรมยุตของพระองค์ด้วย
หากไม่ทำตามจะทรงถือว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นเป็น “ปลืยหาหารอทินนาทาน”
คือ โจรกรรมโดยใช้อำนาจรโหฆหรือลักทรัพย์ พร้อมพระราชทานพรให้พระเจ้าแผ่นดิน
ในอนาคตซึ่งทรงทำตามพระบรมราชโองการของพระองค์มีความสุขความเจริญ ทรง
อาราธนาฝากฝังให้เทพยดาช่วยดูแลวัดราชประดิษฐ^{๑๒} ประกาศพระบรมราชโองการ
และจารึกวัดราชประดิษฐ นอกจากนี้จะเทียบได้กับโฉนดที่ดินของวัดราชประดิษฐแล้ว
ยังอาจถือเป็นพระราชพินัยกรรมของพระองค์ไปในตัวด้วย

ภาพพระสงฆ์ในจิตรกรรมฝาผนังภายในหอพระไตรปิฎก วัดบวรนิเวศวิหาร แสดง “ประวัติคณะสงฆ์ธรรมยุต” ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ดูได้จากทำเนียงยง หรือ “นั่งกระโหียง” ในการประกอบพิธีกรรมของคณะสงฆ์ธรรมยุตช่วงแรกเป็นทำเนียงลักษณะเฉพาะของพระสงฆ์มอญ

ปกิณกะ : คณะสงฆ์ธรรมยุตของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งทรงพระผนวชในพระราชฉายาว่า “วชิรญาณโณ” ทรงสถาปนาคณะสงฆ์ธรรมยุตเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๗๓ มีหัวใจอยู่ที่การกลับสู่พุทธวจนะดั้งเดิมของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงไว้ในพระไตรปิฎก ลดการให้ความสำคัญของอรรถกถาอันเป็นสิ่งที่พระเถรจารย์ในยุคหลังเขียนขึ้น ตรงกับความหมายของชื่อ “ธรรมยุต” อันมีความหมายว่า “ยุติตามธรรม” (ของพระพุทธเจ้า) มุ่งเน้นการปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด นักวิชาการกลุ่มหนึ่งเชื่อว่า คณะสงฆ์ธรรมยุตได้รับอิทธิพลจากมิชชันนารีอเมริกันจากการปฏิรูปคริสต์ศาสนา แต่ก็พบว่ามิชชันนารีเข้ามาหลังจากที่พระองค์ทรงสถาปนาคณะสงฆ์นี้แล้ว นอกจากนี้ ยังมีแนวคิดดั้งเดิมที่มองว่าธรรมยุตได้รับอิทธิพลมาจากคณะสงฆ์มอญนิกายกัลยาณีสีมาด้วย อย่างไรก็ตาม ในที่นี้มีความเห็นว่า การรับเอานิกายกัลยาณีสีมาของพระองค์ในระยะแรกเพราะทรงเล็งเห็นแล้วว่ารามัญนิกายได้สืบทอดศาสนามาจากลังกา ซึ่งถือว่าเป็นรากฐานของนิกายเถรวาททั้งปวงตั้งแต่ครั้งพระเจ้าธรรมเจดีย์กษัตริย์มอญแห่งหงสาวดีทรงชำระพระศาสนาตามแบบลังกาใน พ.ศ. ๒๐๑๙ การสถาปนาคณะสงฆ์ธรรมยุตอันมีหัวใจสำคัญ คือ การกลับไปหาพุทธวจนะดั้งเดิม จึงเป็นการกลับไปหารากเหง้าของพระศาสนาดั้งเดิมที่ทรงเชื่อว่ามีคุณค่าต้องตรงตามพระวจนะมากที่สุด และรากเหง้าของพระศาสนาอันเป็นต้นกำเนิดของสมณวงศ์อันแท้จริงก็คือ นิกายเถรวาทตามแบบ “ลังกา” นั่นเอง พระราชดำริเช่นนี้ยังได้สะท้อนให้เห็นเป็นรูปธรรมในพระพุทธรูปของธรรมยุตที่ไม่มีพระเกตุมาลาแบบพระพุทธรูปลังกาและการสร้างพระเจดีย์ทรงลังกาคือเป็นสถาปัตยกรรมแนวพระราชนิยมของพระองค์^๒

ทำเลสะดวกเพราะใกล้ทั้ง ๒ วัง

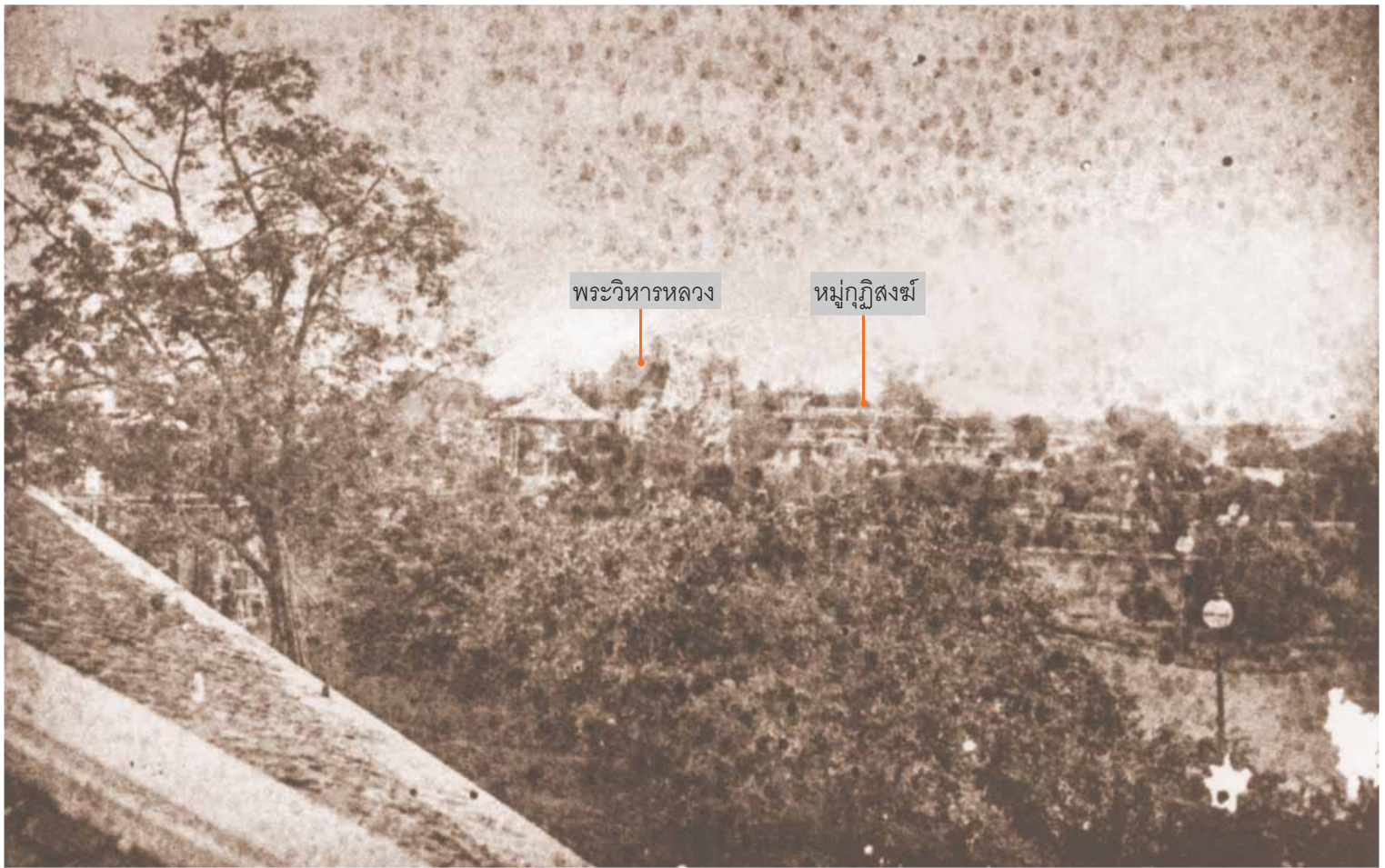
บรรดาเจ้านายเชื้อพระวงศ์ตลอดจนข้าราชการในสมัยนั้นต่างพากันบ่นว่าวัดธรรมยุตส่วนใหญ่อยู่ไกลไปมาลำบาก^{๑๓} เพราะพระอารามหลวงระแวกพระบรมมหาราชวัง เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เป็นต้น ก็ล้วนเป็นวัดสังกัดมหานิกาย การสร้างวัดราชประดิษฐเป็นพระอารามหลวงธรรมยุตในทำเลใกล้กับพระบรมมหาราชวังจึงสะดวกแก่ผู้ที่เลื่อมใสในคณะสงฆ์ธรรมยุตและยังสะดวกต่อการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงสนทนาธรรมได้ง่ายโดยเฉพาะกับสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) ในขณะที่นั่นยังเป็นที่พระราชาคณะและเป็นเจ้าอาวาสของวัดซึ่งโปรดเป็นพิเศษ เพราะสามารถถวายวิสาขนา (คำตอบ) หรือพระราชปุจฉา (คำถาม) ได้ต้องพระราชอัธยาศัย ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเล่าว่า "เวลาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงว่างพระราชกรณียกิจแล้ว

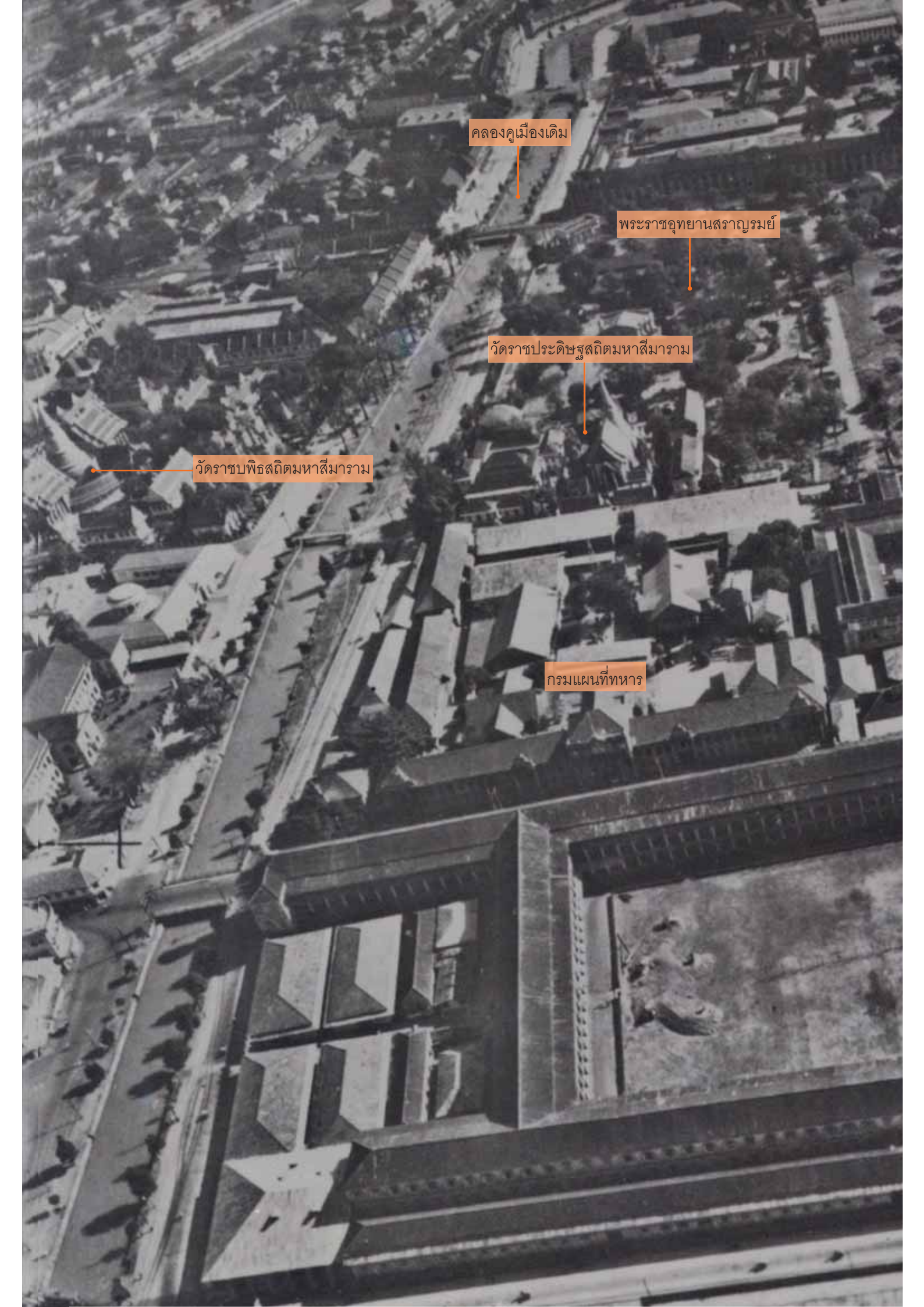

โดยมากเสด็จทรงพระแครงค์คนหาออกทาง
ประตูเทวาพิทักษ์มายังวัดราชประดิษฐ
แล้วประทับสนทนาธรรมกับสมเด็จพระ
สังฆราช (สา) อยู่ที่กุฏิของท่านนาน ๆ จนบาง
คราวถึงลงบรรทมคว่ำคู่กัน”^{๑๔} นอกจากนี้
ยังทรงตั้งพระราชหฤทัยไปไกลถึงขนาด
ที่ว่า ถ้าสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬา
ลงกรณ์ทรงพระผนวชแล้วจะทรงสละราช
สมบัติให้ขึ้นครองราชย์แทน ส่วนพระองค์

จะทรงดำรงตำแหน่ง “พระเจ้าหลวง” ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินปลีกพระองค์ประทับยัง
“พระราชวังสราญรมย์” โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นบริเวณด้านทิศเหนือของพระราชอุทยาน
สราญรมย์ เยื้องกับวัดราชประดิษฐ์ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อ พ.ศ.
๒๔๐๙ เป็นการสะดวกสบายแก่การสดับพระธรรมเทศนาในฐานะอุบาสกตอนนั้นปลาย
พระชนมชีพ แต่ก็ด่วนสวรรคตเสียก่อน^{๑๕} นับว่าทรงวางแผนเรื่องการสร้างวัดราชประดิษฐ์
ไว้ได้อย่างรอบคอบและละเอียดรอบด้านจริงๆ

- ◀ ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณวัดราชประดิษฐ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙ แลเห็นถนนสราญรมย์หน้าวัดตัดตรงไปยัง
ประตูเทวาพิทักษ์ ประตูเสด็จเข้าออกพระบรมมหาราชวัง มุมถนนด้านขวาของภาพ คือ พระราชวังสราญรมย์
- ▲ ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕ จะเห็นพระราชวังสราญรมย์และพระราชอุทยานสราญรมย์ที่อยู่ใกล้กัน
- ▼ พระราชอุทยานสราญรมย์ ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕ แลเห็นบริเวณวัดราชประดิษฐ์ (ตรงกลางของ
ภาพ) ภาพนี้น่าจะเป็นต้นแบบในการวาดภาพพิมพ์ลายเส้น “THE ROLAY GARDENS, SIAM”

An aerial photograph of a city, likely Bangkok, showing a grid of streets and various buildings. Several historical landmarks are highlighted with orange labels and lines pointing to their locations. The labels are in Thai script. The landmarks include the Old City (Klongkroeng), the Rajabhat (Rajabhat Mahasarakham), the Rajabhat (Rajabhat Mahasarakham), the Rajabhat (Rajabhat Mahasarakham), and the Rajabhat (Rajabhat Mahasarakham).

คลองคูเมืองเดิม

พระราชอุทยานสราญรมย์

วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

กรมแผนที่ทหาร

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

พระบรมมหาราชวัง

พระราชวังสราญรมย์

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

กระทรวงกลาโหม

ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙ จะเห็นวัดราชประดิษฐใน
ท่าเลใกล้กับพระบรมมหาราชวังและพระราชวังสราญรมย์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ซ้าย) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐาสารี (ขวา) เมื่อทรงพระเยาว์

ปกิณฑกะ : บรรยายการสนทนาธรรมที่วัดราชประดิษฐ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเล่าเรื่องการสนทนาธรรมว่า เมื่อทรงพระเยาว์ได้ตามเสด็จไปสนทนาธรรมที่วัดราชประดิษฐบ่อยๆ ครั้งหนึ่งในระหว่างสนทนากันจู่ๆ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มีพระราชปุจฉาขึ้นมาว่า “คนชื่อกันมีหรือไม่มี” สมเด็จพระสังฆราช (สาปุสสเทโว) ทรงนิ่งไปสักพักแล้วถวายพระพรทูลว่า “ไม่มี” ก็ทรงพระสรวล แล้วทรงชี้มาที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ตรัสว่า “นี่แหละคนชื่อกัน” สมเด็จพระสังฆราชจึงถวายพระพรไปว่า “จริง” เนื่องจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ พระองค์นั้นมีพระนามเดิมว่า “มนุษยนาคนาคพ” แปลว่า “คนผู้เป็นมนุษยนาค” และคำว่านาคยังหมายถึงความถึงผู้หลักผู้ใหญ่ได้อีกด้วย^{๑๖} เช่นเดียวกับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐาสารีทรงเล่าว่า “สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงว่างพระราชกิจในเวลารাত্রี มักจะเสด็จไปทรงคุยธรรมะกับพระสาสนโสภณ (สา) ในโบสถ์วัดราชประดิษฐ์เป็นเวลานานกระทั่งดึกดื่น... เจ้านาย พระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกเธอเล็กๆ ที่ตามเสด็จไปพร้อมกับเจ้าจอมมารดา ต้องนอนหลับตากองอยู่บนแท่นสี่มุมโบสถ์วัดราชประดิษฐ์ จนกระทั่งเสด็จฯ กลับ”^{๑๗}

พระอารามนาม “ราชประดิษฐ”

ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ดู “ทันสมัย” ในยุคที่สยามรัตนโกสินทร์กำลังเปลี่ยนผ่านจากความเป็น “สยามอย่างเก่า” เข้าสู่ยุคหัวเลี้ยวหัวต่อของความเป็น “สยามอย่างใหม่” แต่ก็ยังทรงดำรงมั่นในรากฐานของการอิงอยู่กับขนบธรรมเนียมเดิมของสยามแทบมิได้สั่นคลอน การตั้งนามให้กับพระอารามธรรมยุตที่ทรงสถาปนาขึ้นใหม่ได้ทรงอ้างถึงธรรมเนียมการตั้งวัดในเมืองหลวงโบราณ “เคยมีมาในเมืองใหญ่ๆ ที่ตั้งเป็นกรุงเทพมหานคร อย่างเมืองสุโขทัย เมืองสวรรคโลก เมืองพิษณุโลก แลกรุงเก่า คือ มีวัดมหาธาตุ แลวัดราชประดิษฐฐาน แลวัดราชบูรณะ เป็นของสำหรับเมืองทุกเมือง” ทรงอ้างความเชื่อเล่ากันสืบต่อมาว่า สาเหตุที่ต้องมี “วัดมหาธาตุ” ทุกเมืองเพราะเป็นเจดีย์สถานที่ตั้งพระบรมสารีริกธาตุซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชทรงแจกจ่ายเป็นการเผยแผ่ตั้งมั่นพระศาสนา พอพระศาสนามั่นคงดีแล้วพระเจ้าแผ่นดินกับราษฎรจึงคิดจะสร้างวัดขึ้นอีก ๒ วัด ราษฎรเรียไรเงินกันสร้างวัดให้ชื่อว่า “วัดราชบูรณะ” แปลว่า วัดที่สร้างด้วยทุนราษฎร วัดที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้าง เรียกว่า “วัดราชประดิษฐฐาน” กรุงเทพมหานครมีวัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะแล้ว ยังไม่มีวัดราชประดิษฐฐานให้ครบตามแบบโบราณ จึง “พระราชทานนามว่า วัดราชประดิษฐ์” ก็คือ วัดราชประดิษฐฐานนั่นเอง แต่ลดฐานออกเสียเพราะกลัวคนจะเรียกวัดราชประดิษฐ์เหมือนที่กรุงเก่าไป”

ภาพถ่ายทางอากาศวัดมหาธาตุ และวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในภาพด้านซ้าย คือ บริเวณวัดราชบูรณะ ส่วนด้านขวา คือ บริเวณวัดมหาธาตุ (ภาพจาก : กรมศิลปากร ๒๕๓๘, สมุดภาพ : มรดกโลกอยุธยา เฉลิมกาญจนาภิเษก, น. ๔๓)

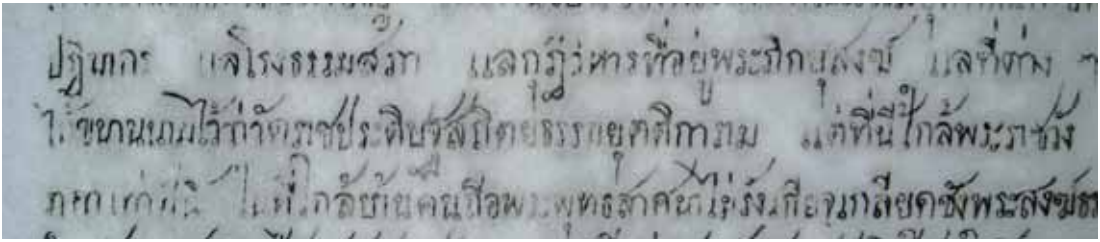

- ▲ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก
- ◀ วัดราชบูรณะ จังหวัดพิษณุโลก
- ▶ วัดราชประดิษฐฐาน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

อย่างไรก็ดี แม้จะทรงปักป้ายชื่อวัดตั้งแต่แรกสร้าง ทั้งเขียนลงในแผ่นกระดาน และจารึกลงบนเสาศิลาเพื่อให้คนเรียกชื่อวัดให้ถูกต้อง ชาวบ้านและข้าราชการในราชสำนักเองก็ยังคงเรียกว่า วัดราชบัณฑิตบ้าง วัดทรงประดิษฐ์บ้าง หรือติดปากเรียกตามชื่อวัดราชประดิฐฐานที่กรุงเก่าบ้าง ให้ทรงได้ยินอยู่บ่อยครั้ง จึงทรงย้ายเรื่องการเรียกชื่อวัดให้ถูกต้องชัดเจนใน “ประกาศให้เรียกนามวัดราชประดิฐให้ถูก” พ.ศ. ๒๔๑๑ แถมยังทรงงูในประกาศด้วยว่า ใครขึ้นเรียกวัดราชประดิฐฐานอีกจะทรงปรับคนละ ๒ ตำลึง^{๑๔}

“สถิตยธรรมยุตติการาม”

แรกทีเดียวพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานสร้อยนามต่อชื่อท้ายวัดราชประดิษฐไว้แล้วว่า “วัดราชประดิษฐสถิตยธรรมยุตติการาม”^{๑๙} ดังข้อความในประกาศพระบรมราชโองการและจารึกหินอ่อนฉบับ พ.ศ. ๒๔๐๗ ด้วยพระราชประสงค์จะให้คนทั้งหลายเห็นว่าพระอารามแห่งนี้สร้างขึ้นเฉพาะคณะสงฆ์ธรรมยุตของพระองค์เท่านั้นตามที่ทรงประกาศไว้อย่างชัดเจนและเฉียบขาดยิ่ง แต่ในจารึกหินอ่อนแผ่นเดียวกันฉบับลง พ.ศ. ๒๔๐๘ กลับไม่ปรากฏนามและสร้อยนามของวัดดังกล่าวอีก^{๒๐} จนปีสุดท้ายแห่งรัชกาลตรงกับ พ.ศ. ๒๔๑๑ ทำนามของวัดได้เปลี่ยนใหม่เป็น “สถิตยมหาสีมาราม” ดังปรากฏใน “ประกาศให้เรียกนามวัดราชประดิษฐ์ให้ถูก” ว่า “วัดราชประดิษฐ์สถิตยมหาสีมาราม”^{๒๑} หรือเขียนแบบปัจจุบันว่า “วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม” หมายถึง พระอารามอันเป็นที่สถิตของมหาสีมา การเปลี่ยนสร้อยนามวัดเป็นที่เข้าใจได้ว่าเป็นเพื่อความ “ปรองดอง” ไม่ให้กระทบกระเทือนต่อความรู้สึกของคณะสงฆ์มหานิกายและแสดงความพิเศษของวัดซึ่งทรงผูกนิมิตมหาพัทธสีมาไว้รอบสำหรับเป็นวิสุคามสีมาของวัดตัดขาดเป็นเขตแดนของคณะสงฆ์ธรรมยุต

▲ ข้อความ “วัดราชประดิษฐสถิตยธรรมยุตติการาม” บนจารึกหินอ่อนวัดราชประดิษฐ์ ฉบับ พ.ศ. ๒๔๐๗

▼ ป้าย “วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม” ในปัจจุบัน

ปัจจุบันวัดที่มีคำว่า “สถิตมหาสีมาราม” ต่อท้ายมีอยู่ ๓ วัด คือ วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม และวัดโพธิ์นิมิตรสถิตมหาสีมาราม

วัดบน “ไทกระเทียม” และ “ตุ่มสามโคก”

ด้วยพระราชประสงค์จะให้วัดราชประดิษฐคู่สง่างามเหมือนพระอารามในกรุงศรีอยุธยา ทรงตระหนักดีว่าหากสร้างวัดบนที่ราบเสมอสิ่งก่อสร้างในบริเวณเดียวกันซึ่งเป็นทีลุ่มใกล้คลองคูเมืองเดิม หรือสมัยก่อนเรียกคลองหลอด เวล่าน้ำท่วมขังจะทำให้วัดขาดความสง่างาม จึงโปรดเกล้าฯ ให้ถมที่วัดทำเขื่อนหินสูงกว่าระดับพื้นดิน ๔ ศอกหรือประมาณ ๒ เมตร ล้อมรอบบริเวณวัด แล้วค่อยถมลานรอบพระวิหารหลวงและพระเจดีย์ให้สูงขึ้นเฉพาะภายในเขตเขื่อนนั้น อย่างไรก็ตาม การถมดินหรือทรายลงไปเพียงอย่างเดียวอาจจะทำให้พื้นวัด “หนักกราก” จนทรุดจมลงไปในพื้นที่ข้างใต้ที่เป็นโคลนพวยพุ่งสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ทรุดล่มถล่มลงตามไปด้วยเหมือนเรือที่กำลังแตกและอัปปางลง อุทาหรณ์นี้เคยเกิดขึ้นมาแล้วเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระปรางค์ใหญ่ที่วัดสระเกศ การก่อกรากครั้งนั้นได้ใช้ไม้และศิลาแลงถมเป็นรากอัดแน่น จนเมื่อก่อฐานพระปรางค์ขึ้นไปได้เพียงไม่กี่ชั้นก็ทรุดลงเพราะดินโคลนข้างล่าง “หนักกราก” ทานน้ำหนักไม่ไหวแก้ไขไม่ได้จึงต้องปล่อยให้เลยตามเลยจนสิ้นรัชกาล ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงปรับแก้ให้เป็นภูเขาเพื่อไม่ให้เป็นกองอิฐที่มากกลางพระมหารนคร โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ข้างบนถวายพระนามว่า “พระบรมบรรพต” หรือรู้จักกันทั่วไปในนามว่า “ภูเขาทองวัดสระเกศ” จนทุกวันนี้^{๒๒}

- ▼ พระปรางค์ใหญ่ของวัดสระเกศ ภาพถ่ายเก่าในสมัยรัชกาลที่ ๔
- ▶ พระบรมบรรพต (ภูเขาทอง) วัดสระเกศ ภาพถ่ายเก่าในสมัยรัชกาลที่ ๕

หลุมขุดทดสอบได้ฐานพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๔ มีเศษอิฐที่วางอัดแน่นในชั้นบน ถัดลงไปลึกประมาณ ๑.๓๐ เมตร เป็นชั้นของ “ตุ่มสามโคก” อัดทรายไว้ภายใน และชั้นดินต่อไป คือ ชั้นที่วางเรียง “ไหกระเทียม” อัดทราย ในความลึกกว่า ๒ เมตร

ปริศนาที่สงสัยกันมาตลอดกว่าศตวรรษครั้งก็คือ ใต้พื้นของพระวิหารหลวงและ ปาสาณเจดีย์จะมี “ไหกระเทียม” ฝังอยู่หรือไม่ เพราะมีผู้สงสัยกันมาตลอดนับแต่การซ่อม วัดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ ก็ไม่พบว่ามีอะไร^{๒๓} จนมีการขุดซ่อมสายล่อฟ้าของปาสาณเจดีย์ใน พ.ศ. ๒๕๔๑ ก็พบเพียง “ตุ่มสามโคก” เท่านั้นไม่เจอไหกระเทียม^{๒๔} ดำนานไหกระเทียม ปริศนาที่ว่านี้มีอยู่จริงๆ ใน “ประกาศแผ่พระราชกุศลบอกข่าวบิณฑิไทกระเทียมถมพื้น วัดราชประดิษฐ์” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศบอกบุญ ไปยังราษฎรว่า ต้องพระราชประสงค์ไหกระเทียมทำจากดินเมืองจีนมาถมพื้นวัดให้ “เบา ราก” ทรงให้เหตุผลว่าเพราะดินไหกระเทียมแข็งไม่ผุเปื่อยเหมือนดินตุ่ม โดยเปิดรับทั้ง ไทกระเทียมทั้งดีและแตกร้า หรือนำมาขายให้ก็จะทรงคิดราคาใบละ ๑ - ๒ อัฐ (๑ อัฐ = ๐.๐๑๕๖๒๕ บาท) นอกจากนี้ ยังทรงจัด “ละครรับข่าวบิณฑิไทกระเทียม” เป็นเวลา ๓ วัน เก็บค่าเข้าชมเป็นไหกระเทียม ทั้งยังทรงพระกรุณาด้วยว่า ถ้าใครหาไหกระเทียม

“ไหกระเทียม” วัดราชประดิษฐ
ปริศนาที่มีอยู่จริงตามประกาศ
รัชกาลที่ ๔

ไม่ได้ก็ยังรับไหประเภทอื่น ขวด ถ้ำชา โอง อ่าง กระถางจากเมืองจีน หรือตุ่มเล็กๆ ไม่
แตกร้าวมาส่งก็จะได้อุบลูครเหมือนกัน อย่างไรก็ตาม ทรงแทงวลอยู่ไม่น้อยว่าชาวบ้านจะ
แตกตื่นกันโจษจันกันไปใหญ่ว่ามี การฝังเงินฝังทองลงไปไหกระเทียม เพราะคุ้นเคยกับ
การนำทรัพย์สินมีค่าไปซุกซ่อนในไหฝังดินกันมาแต่ไหนแต่ไร จึงต้องทรงชี้แจงในประกาศ
ว่า ทรงนำเงินทองในท้องพระคลังไปใช้ทำนุบำรุงเมืองดีกว่าจะเอามาหลบซ่อนมูบมิบ
ไว้ในไหกระเทียมเป็นการเสียประโยชน์เปล่าๆ ถ้าใครไม่เชื่อก็ทรงเปิดโอกาสให้เข้ามา
ดูเวลานำไหกระเทียมมาถวญวัดเพื่อป้องกันผู้ไปแอบซุกซ่อนทรัพย์ในไหภายหลัง^{๒๕}

การขุดทดสอบคราวบูรณะพระวิหารหลวงครั้งใหญ่ พ.ศ. ๒๕๕๔ พบว่า^{๒๖} ได้ฐาน
พระวิหารหลวงชั้นบนมีการใช้เศษอิฐวางอัดกันอย่างหนาแน่น ถัดลงไปอีกประมาณ ๑.๓๐
เมตร จึงเป็นชั้นของ “ตุ่มสามโคก” ขนาดกลางๆ วางเรียงติดกันไป และชั้นดินต่อไปต้อง
ขุดลึกลงไปร่วม ๒ เมตร จึงพบที่ซ่อนตัวกว่าศตวรรษครึ่งของ “ไหกระเทียม” ปริศนา ไห
กระเทียมที่พบมีสีน้ำตาลเข้มจนเกือบดำอัดทรายไว้แน่น ส่วนตุ่มสามโคกเป็นตุ่มดินเผา
สีแดงส้มหรือสีอิฐเป็นฝีมือของชาวมอญปทุมธานี เนื้อตุ่มหนาและไม่เคลือบจึงดูดซึมน้ำ
และความชื้นทำให้เก็บความเย็นของน้ำได้เป็นอย่างดี ภายในตุ่มอัดทรายไว้แน่นเช่นเดียวกับ
ไหกระเทียม นับเป็นกลวิธีอันชาญฉลาดในการคิดใช้วัสดุที่มีความแข็งแรงอัดทราย
ไว้แทนที่จะถมทรายโดยตรง ถือได้ว่าเป็นการแก้ปัญหาทางวิศวกรรมอันยอดเยี่ยมของ
คนโบราณเท่าที่มีการบันทึกไว้ในเมืองไทยเลยทีเดียว

ปกิณกะ : “ละครการกุศล” ความสนุกในวัดราชประดิษฐจาก “โหกระเทียม”

การดูมหรสพตามงานรื่นเริง งานมงคล หรืองานอวมงคลต่างๆ ของชาวสยามถือเป็น “การกุศล” ที่เจ้าภาพเป็นผู้ออกเงินเพื่อแผ้วถางให้กับผู้มาช่วยงานหรือเป็นความรื่นเริงบันเทิงใจให้กับมหาชนอยู่แล้ว ส่วน “ละครรับข้าวบิณฑิโหกระเทียม” กลับแตกต่างออกไป เพราะจะพูดได้อย่างเต็มปากกว่าเหมือน “ละครการกุศล” ในปัจจุบันก็คงไม่ผิดนัก และคงเป็นละครการกุศลเก่าแก่ที่สุดเท่าที่มีหลักฐานของบ้านเรา เพียงแต่ทุนที่ระดมไม่ได้เก็บเป็นเงินค่าเข้าชมแต่เป็น “โหกระเทียม” และถ้วยชามรามไหนดานาชนิดสุดแต่จะหาได้เพื่อเอาไว้ถวายเป็นพุทธบูชาพระดิษฐ นับเป็นพระราชกุศโลบายอันชาญฉลาดและดูน่ารักมาก เป็นการเปิดโอกาสให้พสกนิกรได้ชมละครหลวงซึ่งแสดงในแวดวงจำกัด ทั้งยังให้ชาวบ้านร้านตลาดทั่วไป “มีส่วนร่วม” ในการสร้างวัดและเกิดความรู้สึกภูมิใจว่าตนได้มีส่วนเล็กๆ ในการสร้างวัดของพระมหากษัตริย์ (อย่างน้อยก็จากถ้วยชามรามไห) ทำให้พสกนิกรได้ใกล้ชิดกับสถาบันพระมหากษัตริย์ทางอ้อมด้วย นับว่าเป็นสายพระเนตรที่ยาวไกลและเปี่ยมด้วยเมตตาอย่างยิ่ง เพราะสุดท้ายวัดก็ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางทางธรรมให้แก่ทุกคนไม่เลือกชนชั้นว่าจะเป็นเจ้านาย ขุนนาง หรือไพร่ราษฎรทั่วไปนั่นเอง ม.จ. หลุยส์จวงจิตร จิตรพงศ์ ได้ทรงนิพนธ์ภาพย้อนอดีตให้เราเห็นบรรยากาศตอนนั้นไว้ในหนังสือ *ป่าป้อนหลาน* ว่า

“คงจะมีคนแตกตื่นกันไปดูมิใช่น้อย และโหกระเทียมที่จะนำไปเป็นค่าดูนั้นก็จะต้องไปล้างที่จุ่มโคลนอยู่ใต้ถุนบ้าง หรือคว้าเอาไหที่ใส่น้ำปลาปลาร้าไว้ทิ้งจะหมดรีบจะไปดูละคร ก็คงจะมีกลิ่นชนิดที่กลิ่นไม่สะอาดปะปนไปบ้าง เจ้าหน้าที่ผู้รับโหคงจะวุ่นวายเรื่องที่เก็บที่กองโหเป็นจำนวนมากนั้นเป็นอันมาก”^{๒๖๗}

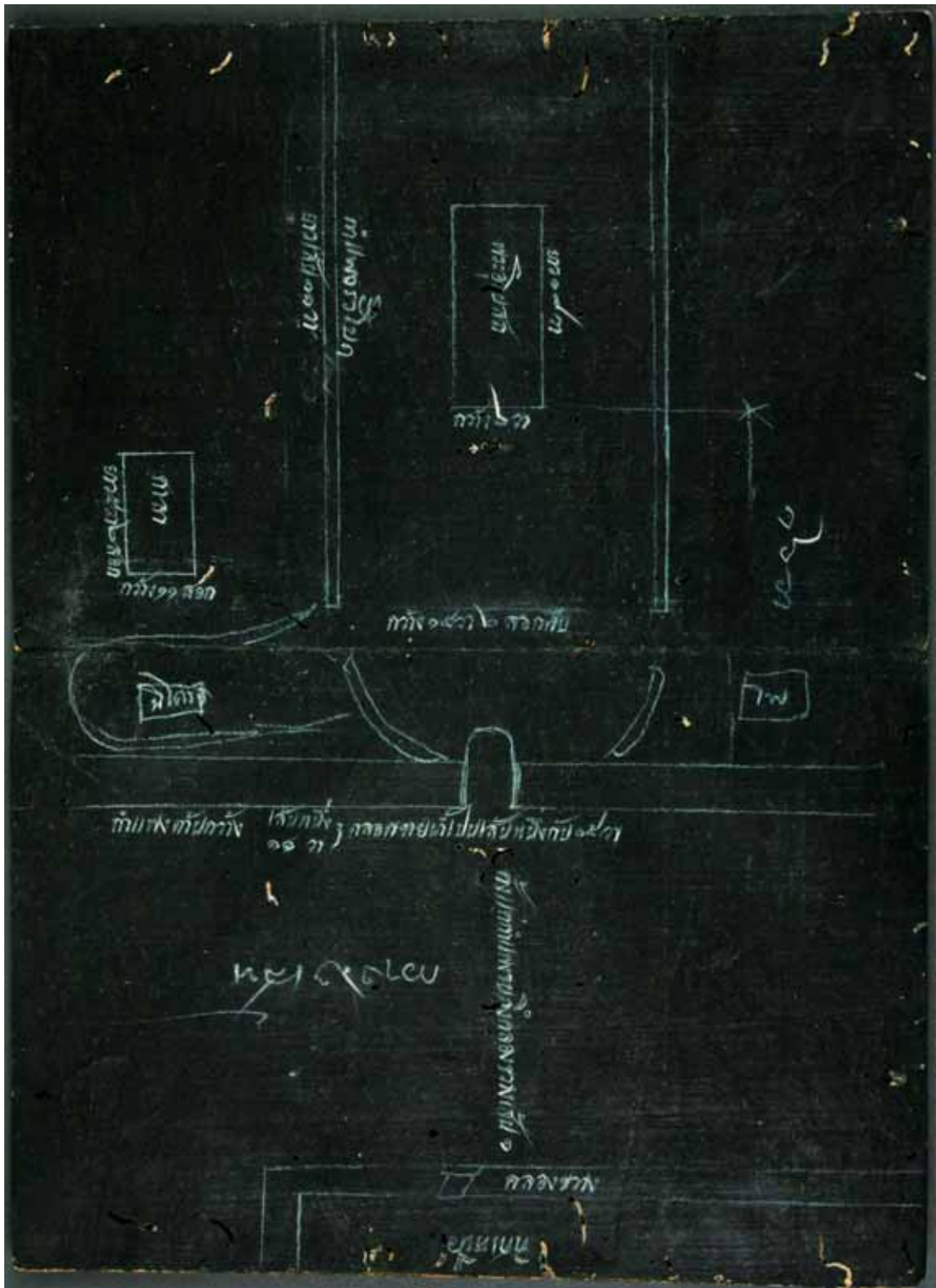
“ละครการกุศล” ในจิตรกรรมฝาผนังภายในหอพระไตรปิฎก วัดบวรนิเวศวิหาร ประมาณรัชกาลที่ ๓ - ๔

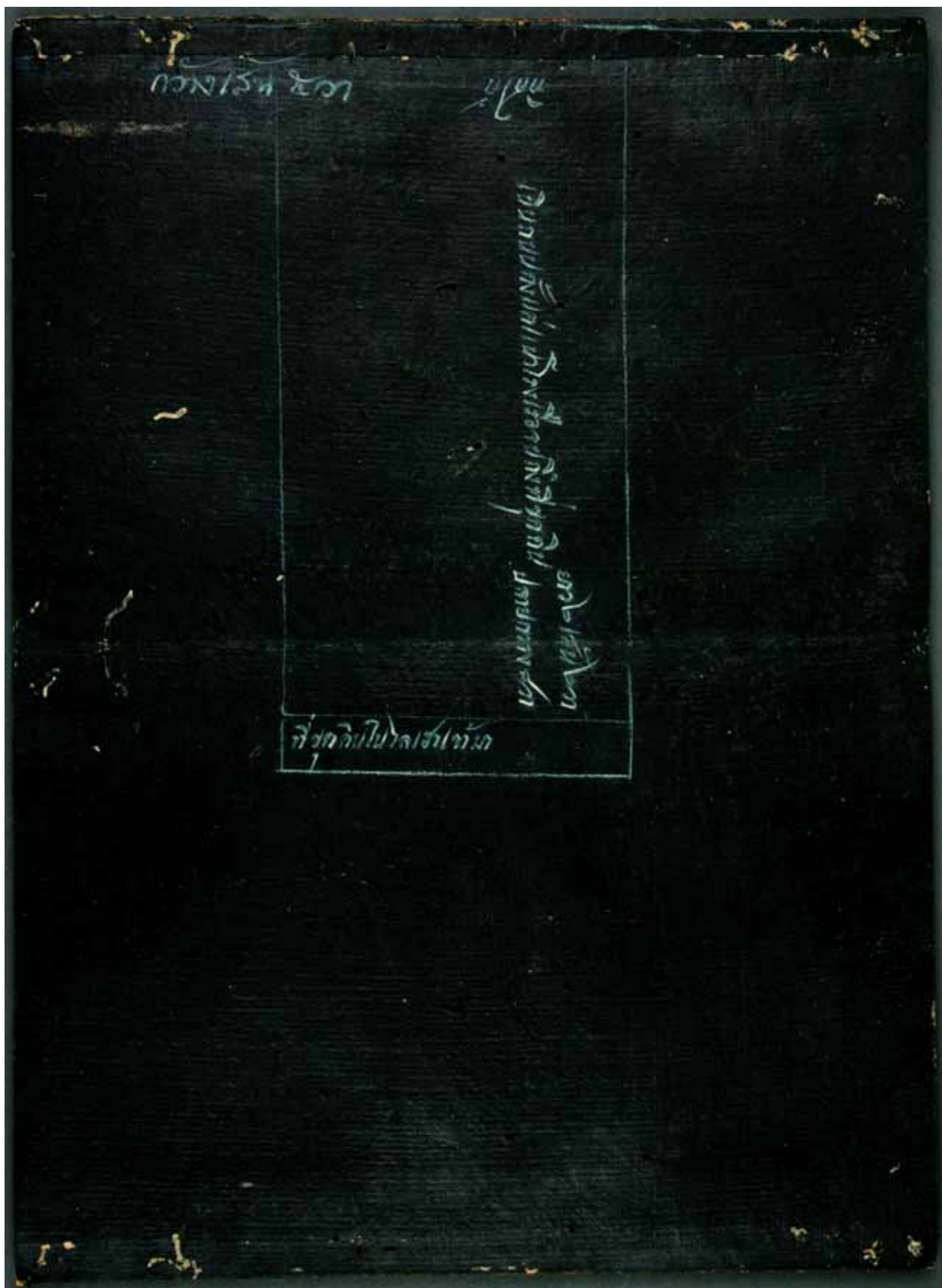
พระอารามย่อส่วนแต่ครบถ้วนองค์ประกอบ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชสงคราม (ทองสุข) เป็นแม่กองในการดำเนินงานก่อสร้างวัดราชประดิษฐ เริ่มตั้งแต่วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๗ การก่อสร้างส่วนใหญ่แล้วเสร็จในอีก ๙ เดือน คือ ประมาณเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๘^{๒๘} หากการประดับตกแต่งได้กระทำต่อมาจากจนถึง พ.ศ. ๒๔๒๘ ตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากเอกสารตัวเขียนร่วมสมัยและพระราชหัตถเลขาที่พบแสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวางแผนสร้างสิ่งก่อสร้างในวัดไว้หลายแห่งมากกว่าที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน แต่ก็ได้ดำเนินการให้สำเร็จได้ทั้งหมดสมดังพระราชประสงค์

แม้วัดราชประดิษฐจะเป็นวัดประจำรัชกาลขนาดเล็กจนดูเหมือนย่อส่วนมาจากพระอารามขนาดใหญ่ที่เคยสร้างมาในรัชกาลก่อนๆ แต่ก็ยังครบครันด้วยองค์ประกอบหลักของพุทธสถาปัตยกรรมภายในวัดที่วัดพึงมี ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี นักประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมราชสำนักกล่าวไว้ว่า “ถึงแม้ว่าจะเป็นวัดขนาดเล็ก แต่ก็เพียบพร้อมไปด้วยเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และเขตอุปัชฌารวัด ตามขนบนิยมในการสร้างวัดทุกประการ”^{๒๙} ด้วยความที่พระมหากษัตริย์ในรัชกาลก่อนๆ ล้วนทรงสร้างพระอารามให้มีขนาดใหญ่โตสง่างามสมพระเกียรติยศหมดทุบรอบพระราชทรัพย์อย่างมหาศาลโดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเกรงว่า “ถ้าจะทำให้ใหญ่โตไป ลูกหลานจะไม่มีเงินปฏิสังขรณ์ จึงได้ทรงกำหนดนี้เป็นอย่างเล็กที่สุด” เพราะในตอนนั้นไม่โปรดวัดใหญ่ๆ มากถึงกับรับสั่งว่า ถ้าวัดพระเชตุพนฯ ถูกฟ้าผ่าและไฟไหม้ จะทรงปลูกแค้โรงอุโบสถครอบไว้ดูต่างหน้า^{๓๐} ม.จ. หมึงดวงจิตร์ จิตรพงศ์ ประธานความเห็นฯ เนื่องจากพอถึงรัชกาลของพระองค์วัดต่างๆ ที่สร้างในรัชกาลก่อนก็ชำรุดลงกลายเป็นการระอย่างหนักที่ต้องหาเงินมาซ่อมวัด ด้วยในขณะนั้นบ้านเมืองกำลังพัฒนาต้องปรับปรุงให้ทัดเทียมกับนานาอารยประเทศมากที่สุด เช่น การขุดคูคลอง ดัดถนน สาธารณูปโภคนานาชนิดตามแบบชาติตะวันตก เป็นต้น ประกอบกับทรงเคยปกครองวัดใหญ่ๆ อย่างวัดบวรนิเวศวิหาร ทรงทราบดีว่ายากที่เจ้าอาวาสจะดูแลกวัดได้ทั่วถึงทำให้มีผู้อาศัยผ้าเหลืองหากินเสื่อมเสียแก่วัดจนตลอดถึงพุทธศาสนา^{๓๑} จึงทรงพระราชปรารภว่า “โปรดแต่ที่จะสร้างวัดเล็ก ๆ ที่จะพระสงฆ์ ๓๐ รูปลงมา พอเจ้าอาวาสมีความรักบ้าง

แผนผังวัดราชประดิษฐเมื่อแรกดำเนินงานก่อสร้างสมัยรัชกาลที่ ๔ จากสมุดไทย “จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๒ ประกาศเรื่องสร้างวัดทางใต้ตึกดินเก่ามีแผนที่วัดด้วย เลขที่ ๑๔๑” ปัจจุบันเก็บรักษาที่ห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ (มี ๓ พับ)

พระสุพรรณบัฏ

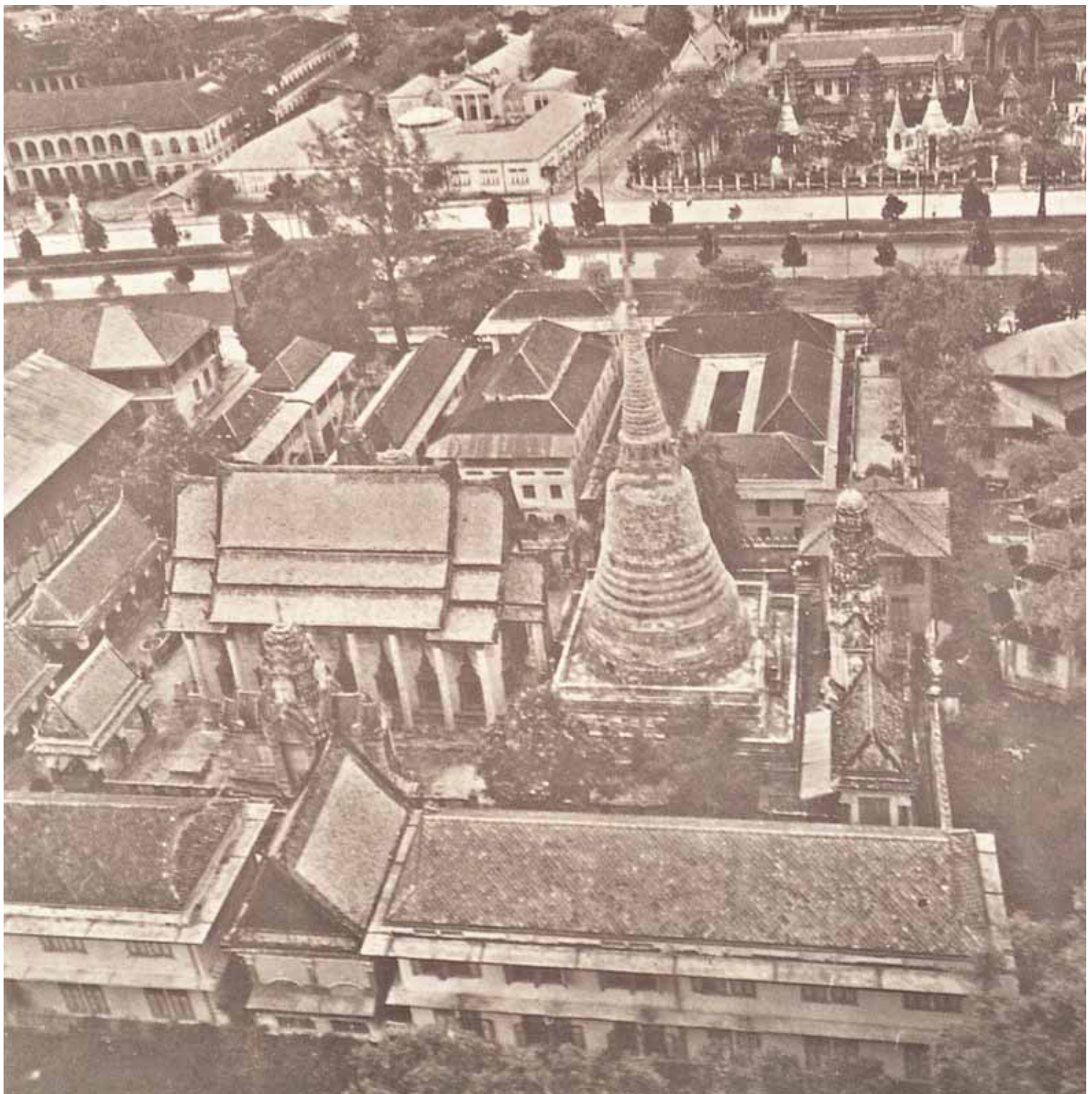
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

พระสุพรรณบัฏ
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

เอาใจใส่วัดบ้าง^{๓๒} นับว่าเป็นพระวิสัยทรรศน์เล็งเห็นการณ์ไกล เพราะการบูรณปฏิสังขรณ์ ณ เวลานี้ “วัดเล็ก ๆ” ของพระองค์ก็ยังคงเสียค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมนับเป็นจำนวนเงินหลายสิบล้านบาท

วัดราชประดิษฐแม้จะเป็นวัดประจำรัชกาลขนาดเล็กจนดูเหมือนย่อส่วนมาจากพระอารามขนาดใหญ่ที่เคยสร้างมาในรัชกาลก่อนๆ แต่ก็ยังคงครบครันด้วยองค์ประกอบหลักของพุทธสถาปัตยกรรมภายในวัดที่วัดพึงมี ม.ร.ว. แนน้อย ศักดิ์ศรี นักประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมราชสำนักกล่าวไว้ว่า “ถึงแม้ว่าจะเป็นวัดขนาดเล็ก แต่ก็เพียบพร้อมไปด้วยเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และเขตอุปัชฌายาวาสตามขนบนิยมในการสร้างวัดทุกประการ” (ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณวัดราชประดิษฐ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙)

วัดที่ผู้สร้างวางแผนและกำหนดแบบศิลปกรรมไว้อย่างชัดเจน

วัดราชประดิษฐดุจจะเป็นพระอารามไม่กี่แห่งในประเทศไทยซึ่งมีหลักฐานปรากฏอย่างชัดเจนว่าผู้สร้าง คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวางแผนการก่อสร้างและกำหนดแบบศิลปกรรมในวัดไว้อย่างชัดเจน นอกเหนือจากที่ความมุ่งหมายในการสร้างวัดที่ทรงแสดงไว้ในจารึกหินอ่อนอย่างละเอียดรอบคอบ พร้อมกับส่งผ่านมายังผู้ดำเนินการต่อ คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนสำเร็จบริบูรณ์ การสร้างวัดราชประดิษฐนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงความผูกพันที่พระองค์ทรงมีต่อพระอารามและคณะสงฆ์ธรรมยุตอย่างแน่นแฟ้นแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความรักความผูกพันของทั้ง “ผู้สร้าง” และ “ผู้ดำเนินการต่อ” ในฐานะ “พ่อกับลูก” ผ่านพระอารามแห่งนี้ยิ่งยั้ง “เพราะถือว่าเป็นวัดของทูลหม่อม (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) โปรดอย่างยิ่งกว่าวัดอื่นๆ จะขอฉลองพระเดชพระคุณเองให้ตลอดเสมอไป”^{๓๓} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องที่สมเด็จพระบรมชนกนาถ “ทรงกะไว้” เกี่ยวกับสิ่งก่อสร้างในวัดราชประดิษฐว่า “การที่ปลูกสร้างทุกสิ่งทุกอย่างทรงกะเองหมดทั้งนั้น แสดงทอดพระเนตรการเสมอทุกวันไม่ได้ขาด จนการก่อสร้างล่วงไปได้เป็นอันมากยังอยู่แต่การช่าง ถึงดังนั้นก็ ได้ทรงกะแล้วทุกอย่าง”^{๓๔} สิ่งที่ทรงกะไว้มีดังต่อไปนี้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ทรงฉายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑

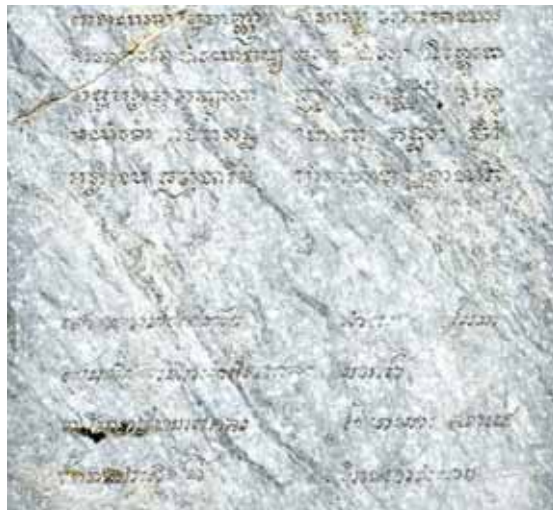
“บานหน้าต่างข้างนอกโปรดลายสลักบานประตูดุสิตัน หลังบานโปรดลายฉลุปูนวดนางชี ท่านก็ทรงสั่งพระยาโชฎิกกราชเศรษฐี (จ๋อง) ให้ทำมา ลายเพดานโปรดอย่างวัดราชประดิษฐโบราณและวัดสุวรรณดาราราม แต่ดาวอย่างวัดสุวรรณฯ รับสั่งว่าเป็นเกือกพวงไป ทรงแก้ไขใหม่ให้เป็นอย่างเช่นติดอยู่วัดราชประดิษฐ์เดี๋ยวนี้ ลายเขียนผนังทรงพระราชดำริเอง เปนเทพชุมนุม ซึ่งเทวดามีรัศมีเปนพวกๆ ครั้งแรก ซึ่งวัดอื่นเอาอย่าง...รับสั่งจะให้เชิญพระชินศรี พระชินราช พระศาสดาองค์น้อยทั้ง ๓ องค์ไปด้วย...เดิมทรงพระราชดำริจะให้มีพระบรมรูปอยู่ที่ซุ้มจรนาลหลังพระอุโบสถ...พระเจดีย์ทรงพระราชดำริจะหุ้มศิลาทั้งองค์ แต่ปลียอดจะให้หุ้มทองเหมือนอย่างพระมหาธาตุนครศรีธรรมราช แต่ทรงพระราชดำริจะหุ้มทองก็จะไม่ถาวรจะกำไหล”^{๓๕}

“สถิตมหาสีมาราม”

“สถิตมหาสีมาราม” ทำยนามวัดราชประดิษฐูปบถกถึงสีมาเขตของพระอารามแห่งนี้ว่าเป็น “มหาสีมา” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ผูกขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘ โดยขุดหลุมฝังแนวเขตครอบคลุมทั้งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสจนเกือบทั่วทั้งพระอาราม ลักษณะของสีมาเขตหรือ “นิมิต” ของวัดราชประดิษฐเป็น “เสาศีมา” ทำจากหินครกหรือหินแกรนิตจำนวน ๘ หลัก มียอดเป็นสีมาทรงเครื่องตามแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๔ บนระนาบเสาจารึกเป็นอักษรขอม ภาษาบาลีและภาษาไทย ทรงเรียกว่า “นิมิตรมหาพัทธสีมา” เพื่อกำหนดเขตวิสุงคามสีมาของวัดราชประดิษฐให้เป็นส่วนตัดขาดจากพระราชอาณาเขตถวายเฉพาะคณะสงฆ์ธรรมยุตที่จะมาอาศัยในวัดเท่านั้น^{๓๖} ดังคำโคลงในจารึกว่า

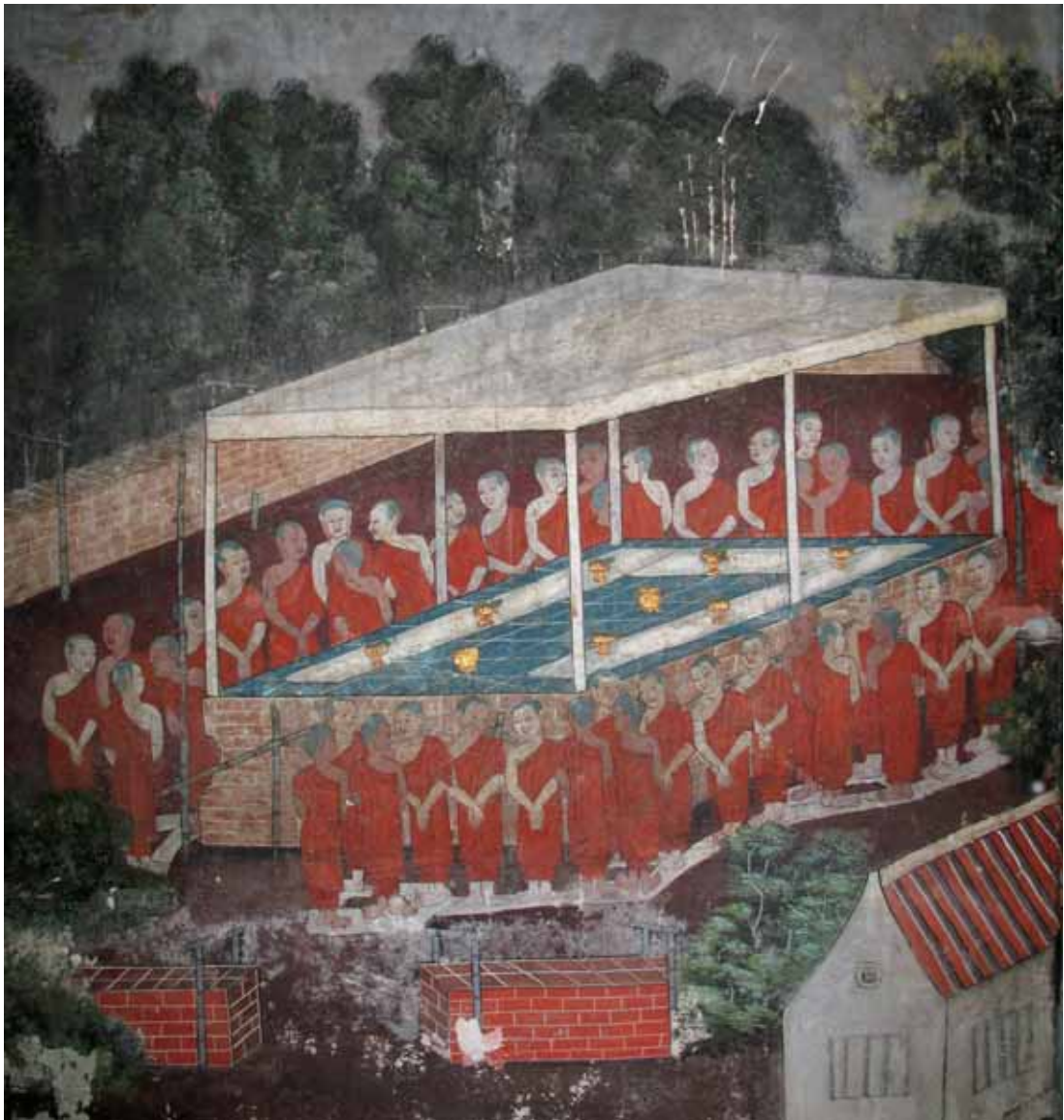

◀ “เสาศีมา” หรือ “เสานิมิต” ของวัดราชประดิษฐ
▲ จารึกอักษรขอมภาษาบาลีและภาษาไทยบนระนาบเสาศีมาของวัดราชประดิษฐ

๑ วัดราชประดิษฐ์	เป็นของ
สงฆ์เหล่าธรรมยุติกนิกาย	จึงได้
สงฆ์เหล่าอื่นอย่าปอง	มาอยู่ เลยนา
สมเด็จพระกุฎราชไท	สั่งไว้แม่นยำ ฯ

การผูกมहाสีมาของวัดราชประดิษฐ์เริ่มด้วยการ “ทักษิณิคมิต” คือ ให้พระสงฆ์ยืน สวดผูกสีมาประจำหลุมนิคมิตแต่ละหลักโดยทักษิณิคมิตตั้งแต่ด้านทิศตะวันออกเรื่อยไปจน ครบทั้ง ๔ ทิศ เพื่อสมมติให้นิคมิตทั้งหมดเป็น “นิคมิตมหาพัทธสีมา” ของวัด นอกจากนี้

“บรรยากาศการผูกสีมา” ในจิตรกรรมฝาผนังภายในหอพระไตรปิฎก วัดบวรนิเวศวิหาร

เสาสีมาที่ ๑
ทิศตะวันออก

เสาสีมาที่ ๒
ทิศตะวันออกเฉียงใต้

เสาสีมาที่ ๓
ทิศใต้

เสาสีมาที่ ๔
ทิศตะวันตกเฉียงใต้

เสาสีมาที่ ๕
ทิศตะวันตก

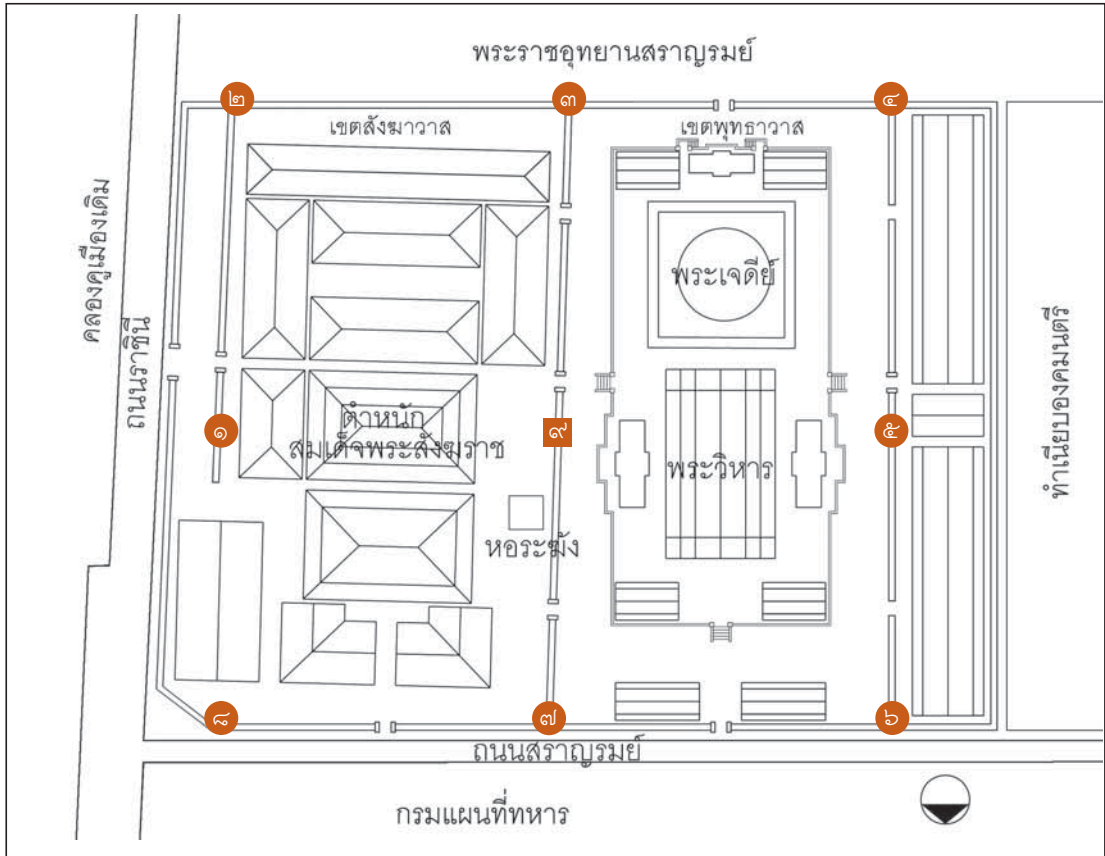
เสาสีมาที่ ๖
ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

เสาสีมาที่ ๗
ทิศเหนือ

เสาสีมาที่ ๘
ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

แผนผังแสดง “เสาสีมา” ทั้ง ๘ ทิศ ของวัดราชประดิษฐ และเสาสีมากลางอีก ๒ ต้น (หมายเลข ๙)

ยังมีเสาก็ ๒ ต้นวางอยู่ที่ศูนย์กลางของวัดประกบกันจนเป็นเสาเดียว บนยอดสร้างเป็นบุษบกศิลาโปร่งเปิดไว้ทั้ง ๔ ทิศสำหรับเป็นที่สังเกตการณ์ทักษิณิตตามจารีกบนเสาคงทำหน้าที่เป็นแนวแบ่งเขตระหว่างเขตพุทธาวาสกับสังฆาวาสไปในตัว^{๓๗} จารีกบนเสาสีมากลางของวัดแสดงข้อพึงปฏิบัติในการสังฆกรรมของหมู่สงฆ์ในวัดซึ่งอิงอยู่กับการผูกพัทธสีมาแบบนี้ไว้ว่า

● พัทธสีมาวัดนี้	รวบรัด
ผูกรอบคอบทั้งวัด	หมดสิ้น
เสานิมิตรแสดงชัด	ทั้งแปด ทิศนา
มีเขตรัดเป็นชั้น	นอกข้างบูรพา
...	...
● สังฆกรรมทำได้ทั่ว	ทั้งวัด นีนา
แต่ว่าจำปฏิบัติ	ถี่ถ้วน
ชุมนุมภิกษุบรรพชีย์	ให้หมด เจียวนา
ทวารทั่วทุกทิศล้วน	ปิดแล้วจึงกะ(ทำ) ^{๓๘}

“เสาสีมา” ต้นกลางของวัดราชประดิษฐในเขตพุทธาวาส (ซ้าย) และ “เสาสีมา” ต้นกลางของวัดราชประดิษฐ ในเขตสังฆาวาส (ขวา) บนยอดสร้างเป็นบุษบกศิลาโปร่งเปิดไว้ทั้ง ๔ ทิศ สำหรับเป็นที่สังเกตการณ์ทักษิณมิติ ตามจารึกบนเสاء และคงทำหน้าที่เป็นแนวแบ่งเขตระหว่างเขตพุทธาวาสกับสังฆาวาสไปในตัว

คำโคลงจารึกข้างต้นยังแสดงให้เห็นว่า การผูกมหาสีมาวัดราชประดิษฐได้ดำเนินการตามรอยครั้งพุทธกาลว่า การทำสังฆกรรมของสงฆ์ในเขตพัทธสีมาเป็นเรื่องที่ “ต้องกระทำ” และ “โดยพร้อมเพรียงกัน” ดังเป็นที่ทราบกันดีในหมู่สงฆ์ของวัดว่า เวลาทำสังฆกรรมต้องลง “ให้หมด เจียวนา” แลมยังต้องปิดประตูวัดมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดก้าวล่วงเข้ามาในพัทธสีมาด้วย พิทยา บุณนาค นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญเรื่องสีมากล่าวว่า สีมาเขตวัดราชประดิษฐถือเป็นสีมาเขตที่สมบูรณ์แบบที่สุดในพระราชอาณาจักร ทั้งที่มีมาในอดีตและปัจจุบัน เพราะได้กลับไปสู่พุทธบัญญัติแรกทุกประการไม่เจือปนด้วยอรรถกถา เป็นสีมาที่กำหนดโดยสงฆ์ มีหลักเขตหรือนิมิต คือ เสาศิลาล้อมไว้ทุกทิศกว้างยาวไม่เกิน ๓ โยชน์ ไม่ต้องขำมน้ำไปทำสังฆกรรม แสดงให้เห็นถึงพระราชปณิธานอย่างแน่วแน่ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการกลับไปยึดแบบธรรมเนียมดั้งเดิมครั้งพุทธกาลที่พระพุทธรองค์ทรงบัญญัติไว้ในพระไตรปิฎก อันเป็นหลักการสำคัญของคณะสงฆ์ธรรมยุตที่ยังทรงยึดถืออยู่ตลอดไม่เสื่อมคลายแม้จนเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ^{๓๙}

ปกิณกะ : ความเป็นมาของการผูกพัทธสีมา

พิทยา บุญนาค นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านสีมา กล่าวถึงความเป็นมาของการผูกสีมาเขตว่า เริ่มจากพระเจ้าพิมพิสารได้ทูลเสนอพระพุทธเจ้าว่า พระสงฆ์ควรกำหนดวันประชุมพร้อมเพรียงกันเพื่อความสามัคคีในหมู่คณะจึงได้ประทานพุทธานุญาต พื้นที่แห่งความพร้อมเพรียงนี้ต่อมาได้มีการกำหนดเขตในการทำสังฆกรรมโดยสงฆ์ เรียกว่า “พัทธสีมา” ด้วยการ “สมมติสีมา” คือ ตกลงกำหนดขอบเขตในการทำสังฆกรรมให้เป็นรูปธรรมโดยใช้สิ่งที่เรียกว่า “นิมิต” (คือ เครื่องหมาย ต่อมาได้พัฒนาเป็นใบสีมา) ในระยะแรกของนิมิตใช้ธรรมชาติเป็นตัวกำหนด ภายหลังจึงทรงกำหนดเขตสีมาไม่ให้กว้างเกินกว่า ๓ โยชน์และกำหนดกฎเกณฑ์ต่อมาอีกอย่างซับซ้อน จนกระทั่งภายหลังสงฆ์ทั้งหลายได้กำหนดเขตพัทธสีมาเองให้เล็กลงเพื่อความสะดวกในการประกอบสังฆกรรม เลย “สอดไส้” พัทธสีมาเขตใหญ่ไว้ในพัทธสีมาเขตย่อย เรียกว่า “ชั้นทสีมา” ส่วนเขตใหญ่ที่ชั้นทสีมาสอดใส่อยู่ เรียกว่า “มหาสีมา” และเพื่อไม่ให้สีมาทั้ง ๒ “ระคนกัน” จึงต้องกำหนดแนวกันชนระหว่างเขตทั้ง ๒ เรียกว่า “สีมันตริก” ดังนั้น บรรดา “สีมาคู่” ที่พบในประเทศไทยและกัมพูชา สีมาแผ่นใน คือ นิมิตกำหนดเขตชั้นทสีมา ส่วนสีมาแผ่นนอกเป็นนิมิตกำหนดเขตมหาสีมา และช่องว่างระหว่างสีมาทั้ง ๒ เรียกว่า สีมันตริก^{๑๐}

สีมาคู่ของวัดป่ามะม่วง อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย ประมาณ พ.ศ. ๑๙๐๔ ตรงกับรัชสมัยพญาลิไท สีมาแผ่นใน คือ นิมิตกำหนดเขตชั้นทสีมา สีมาแผ่นนอกเป็นนิมิตกำหนดเขตมหาสีมา และช่องว่างระหว่างสีมา เรียกว่า สีมันตริก

พุทธศาสนาราชประดิษฐาน

ซุ้มประตูและกำแพงวัด

ล้อมรอบเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสรวมทั้งอาณาเขตส่วนใหญ่ของวัด คือ แนวกำแพงสูงทาสีขาว สันกำแพงประดับใบเสมามีช่องกลวงสำหรับจุดไฟตามประทีป ตอนกลางซึกเป็นแนวกำแพงแก้วกั้นระหว่างเขตพุทธาวาสกับสังฆาวาส มีซุ้มประตูเป็นทางเข้าออกวัดและเป็นทางเข้าออกระหว่างเขตพุทธาวาสกับสังฆาวาส เป็นซุ้มโค้งยอดแหลมเครื่องลายของปูนปั้น ประกอบด้วย ช่องฟ้า ใบระกา ทางหงส์ ประดับหัวเสากรอบประตูด้วยลายใบอะแคนธัสปูนปั้น หน้าบันซุ้มประตูทางเข้าออกวัดเป็นลายปูนปั้นรูปพระมหากษัตริย์มงกุฎบนพานพระมหากฐิน (พานแว่นฟ้า) ขนานด้วยฉัตรประกอบ ๗ ชั้น ปิดทอง ล้อมรอบด้วยปูนปั้นลายก้านขดพุดตานใบเทศประดับกระเบื้องเคลือบ บานประตูทำจากไม้จำหลัก หนุนสูงรูปทวารบาลอย่างจีนผสมเครื่องแต่งกายแบบไทยหรือที่เรียกว่า “เขี้ยวกาง” ระบายสีโทนสีฟ้า ในท่วงท่ากำลังลูบเศรารাত্রีศูล (สามง่าม) อยู่บนหลังสิงโต ด้านบนเป็นดอกไม้ร่วง ก้อนเมฆ นกบิน และค้างคาว การแกะสลักรูปทวารบาลหรือลวดลายประดับหนุนสูง

ซุ้มประตูทางเข้าออกของวัดราชประดิษฐ ด้านหน้าพระวิหารหลวง ที่บานประตูจำหลักไม้หนุนสูงระบายสีรูป “เขี้ยวกาง” คือ แบบอย่างบานประตูพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๔ จนถึงรัชกาลที่ ๕

▲ หน้าบันซุ้มประตูทางเข้าออกวัดเป็นลายปูนปั้นรูปพระมหาพิชัยมงกุฎบนพานพระมหากฐิน (พานแว่นฟ้า) ขนาบด้วยฉัตรประกอบ ๗ ชั้น ปิดทอง ล้อมรอบด้วยปูนปั้นลายก้านขดประดับกระเบื้องเคลือบ

◀ ซุ้มประตูทางเข้าออกระหว่างเขตพุทธาวาสกับเขตสังฆาวาส มีขนาดย่อมกว่าซุ้มประตูทางเข้าออกวัด หน้าบันประดับปูนปั้นลายก้านขดประดับกระเบื้องเคลือบมรดกพระราชานิยมในรัชกาลที่ ๓

ระบายสีเป็นแบบอย่างของบานประตูแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๔ จนถึงรัชกาลที่ ๕ ส่วนซุ้มประตูทางเข้าระหว่างเขตพุทธาวาสกับสังฆาวาสมีลักษณะคล้ายคลึงกัน แต่มีขนาดย่อมกว่าและที่หน้าบันไม่ประดับรูปพระมหาพิชัยมงกุฏ

ซุ้มประตูของวัดราชประดิษฐคงได้รับแบบอย่างมาจากซุ้มประตูวัดที่มีพัฒนารูปมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจากการก่อซุ้มโค้งยอดแหลมอันได้รับอิทธิพลจากศิลปะอิสลาม เช่น ซุ้มประตูวัดพระราม วัดกุฎีดาว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น และยังพบเห็นได้ในสมัยรัตนโกสินทร์ อาทิ ซุ้มประตูของวัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร ส่วนรูปทรงของใบเสมาประดับสันกำแพงน่าจะได้รับแบบอย่างมาจากเสมาช่องโคมแกะจากหินสบู่บนกำแพงแก้วพระมณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎกของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) หรือจากพระวิหารวัดกษัตราธิราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งต่างก็นำมาจากเสมาช่องโคมของวัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา^{๕๑} มีลักษณะดังเรือนแก้วทรวดทรงคอดอ่อนช้อยงดงามเป็นเอกสมกับเป็นงานช่างหลวงในสมัยอยุธยาตอนปลาย ซุ้มประตูและใบเสมาบนกำแพงแก้ววัดราชประดิษฐ์เป็นตัวอย่างหนึ่งในหลายๆ ส่วนของงานช่างที่พบเห็นได้ภายในวัดอันแสดงถึงการเลืกรับเอาแบบอย่างที่ดีที่งามของงานช่างตามพระอารามต่างๆ มาปรับใช้โดยเฉพาะแบบอย่างงานช่าง “ครั้งบ้านเมืองดี” สมัยกรุงศรีอยุธยา

ซุ้มประตูวัดพระราม (ซ้าย) และซุ้มประตูวัดกุฎีดาว (ขวา) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

- ▲ ไบเสมาประดับบนสันกำแพง
วัดราชประดิษฐ
- ▶ เสมาช่องโคมแกะจากหินสบู่บน
กำแพงแก้วพระมณฑปประดิษฐาน
พระไตรปิฎกวัดพระเชตุพนวิมล
มังคลาราม นำมาจากวัดไชยวัฒนนา
ราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- ▼ เสมาช่องโคมแกะจากหินสบู่
วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนคร
ศรีอยุธยา

ปกิณกะ : “เขี้ยวกาง” คือใคร ทำไมต้องเฝ้าประตู

รูปเขี้ยวกางจำหลักบนบานบังอวดทองด้านหน้าพระพุทธชินราช
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

ขรรค์ รูปเขี้ยวกางพบว่าสร้างมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย เช่น บนบานประตูไม้แกะสลัก
จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา และที่บาน “บังอวดทอง” ด้านหน้าพระพุทธชินราช
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก เป็นต้น จนสืบทอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ก็
นิยมสร้างเป็นรูปทวารบาลบนบานประตูหรือผนังด้านข้างของบานประตูวัด วิหาร หรืออุโบสถ
มาตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ จนถึงรัชกาลที่ ๕

เฉลิม บุญยงเกิด อธิบาย
ว่า “เขี้ยวกาง” ใกล้เคียงกับ
ภาษาจีนแต่จื๊วว่า “เซ้ากั้ง” แปล
ว่า ยืนยาม ตู๋ยาม หรือป้อม
ยาม ตามคติที่ถือว่าทวารบาล
ของจีนเป็นเจ้าของกุตผีจึงมัก
ทำรูปภาพแปะไว้บนบานประตู
ทั้ง ๒ ข้างเพื่อป้องกันไม่ให้
กุตผีปีศาจลวงล้าเข้าไปภายใน
เคหสถาน เขี้ยวกางของไทย
ทั้งชื่อและรูปร่างหน้าตาหมวด
ครายาวดูออกกระดัดไป
ทางจีน ถืออาวุธจำพวกตรีศูล
หอก หรือแม้กระทั่งกริช หาก
การแต่งกายค่อนข้างจะเป็น
แบบไทยปนจีน คือ สวมชฎา
และเครื่องประดับอย่างไทย เลื้อ
แขนยาวทรงกระบอก แต่ตรง
ช่วงอกมีเกราะรัดคล้ายตุ๊กตา
ศิลาจีน สวมสนับเพลาทับด้วย
ผ้าจีบโจงคล้ายการแต่งกายของ
ยักษ์ในโขน และสวมรองเท้า
ปลายงอน ถือกริชแบบแขกต่าง
จากทวารบาลของไทยทั่วไปที่
มักทำเป็นรูปเทวดาแต่งกาย
แบบไทยประเพณียืนถือพระ

ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณวัดราชประดิษฐจะเห็นการวางผังตามแนวแกนทิศเหนือและทิศใต้ อันเป็นแนวแกนหลักของวัดตั้งเห็นได้จากพระวิหารหลวงที่หันหน้าไปทางทิศเหนือ มีพระเจดีย์อยู่ด้านหลังทางทิศใต้ ภาพนี้ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๙

สิ่งก่อสร้างในเขตพุทธาวาส

วัดราชประดิษฐวางผังตามแนวแกนทิศเหนือและทิศใต้ อันเป็นแนวแกนหลักของวัดตั้งเห็นได้จากพระวิหารหลวงที่หันหน้าไปทางทิศเหนือ มีพระเจดีย์อยู่ด้านหลังทางทิศใต้ ภายในเขตพุทธาวาสวัดราชประดิษฐ์ ระหว่างประตูทางเข้าเขตพุทธาวาสด้านทิศเหนือเป็นที่ตั้งของ “โรงธรรมสภา” ๒ หลังกระหนาบประตูซ้ายขวาติดกับกำแพงวัด ถัดเข้าไปอีกไม่กี่อึดใจมีแท่นฐานยกสูง เรียกว่า “ฐานไพที” บนพื้นที่เกือบเต็มเขตพุทธาวาส ฐานไพทีเป็นที่ตั้งของสิ่งก่อสร้างสำคัญและเป็นหัวใจของวัดครบถ้วนความเป็นเขตพุทธาวาสอันได้แก่ “พระวิหารหลวง” ทำหน้าที่เป็นพระอุโบสถของวัดไปในตัวหันหน้าสู่ทิศเหนือ ด้านหลังพระวิหารหลวง คือ “ปาสาณเจดีย์” พระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ มุมทั้ง

๔ ของฐานไพทีเป็นที่ตั้งของ “ศาลาโถง” รวม ๔ หลัง ตั้งขวางพระวิหารหลวงตามแนวแกนตะวันออกและตะวันตก ข้างพระวิหารหลวงด้านทิศตะวันออก คือ “ปราสาทพระไตรปิฎก” ทำหน้าที่เป็นหอไตรของวัด ข้างทิศตะวันตกเป็นที่ตั้งของ “ปราสาทพระบรมรูป” หรือปราสาทพระจอม ประดิษฐานพระบรมรูปของพระพุทธทรงสถาปนาคณะสงฆ์ธรรมยุตและพระอารามแห่งนี้ คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปราสาททั้ง ๒ หลังตั้งขนานกับพระวิหารหลวงติดกับกำแพงแก้วของฐานไพที ด้านหลังปราสาทเจดีย์มี “พระปรารักษ์เขมร” บรรจุพระอังคารและอังคารของเจ้าอาวาสรูปสำคัญของวัดตั้งขวางแนวแกนพระวิหารหลวงขนานด้วยศาลาโถง ๒ หลัง

การสร้างฐานไพทีเพื่อยกระดับสิ่งก่อสร้างในเขตพุทธาวาสให้สูงขึ้นรวมทั้งพื้นที่ของวัดที่ปรับให้สูงกว่าระดับพื้นดินเดิมประมาณ ๒ เมตร เป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อให้สิ่งก่อสร้างในวัดเกิดความสง่างามเหมือนวัดโบราณที่กรุงเก่าอยุธยา รอบขอบฐานไพทีเป็นกำแพงแก้วประกอบ “ลูกกรงเหล็กหล่อ” สักทำจากต่างประเทศ มีลวดลายไม่ซ้ำแบบกันในแต่ละจุดต่างกันถึง ๕ แบบ ส่วนใหญ่เป็นลายพรรณพฤกษาแบบตะวันตก อาทิ ลายใบอะแคนthus (acanthus) ม้วนตัวอย่างลายก้านขดประกอบลายเส้นแบบเรขาคณิต หรือไม่ก็เป็นอย่างลายราชวัติโปร่ง ลวดลายเหล่านี้ อาทิ ลายผลไม้บนพานรองแบบฝรั่ง แสดงถึงอิทธิพลของศิลปะยุโรปเมื่อประมาณปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ร่วมสมัยกับการสร้างวัดราชประดิษฐ์

กำแพงแก้วของฐานไพทีเป็น “ลูกกรงเหล็กหล่อ” สักทำจากต่างประเทศมีลวดลายไม่ซ้ำกันถึง ๕ แบบ

ภาพถ่ายเก่าพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ ในสมัยต้นรัชกาลที่ ๗
(ภาพจาก : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร)

ซุ้มประตูยอดมงกุฎและ
พลับพลาเปลื้องเครื่องที่พระ
ระเบียงด้านทิศตะวันออก วัด
พระศรีรัตนศาสดาราม รัชกาล
ที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น
กำแพงแก้วของพลับพลา
เปลื้องเครื่องประกอบ “ลูกกรง
เหล็กหล่อ” ลวดลายพรรณ
พฤกษาอย่างตะวันตกแบบ
เดียวกับกำแพงแก้วของฐาน
ไฟที่วัดราชประดิษฐ

พระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐหันหน้าไปทางทิศเหนือ เป็นวิหารขนาด ๗ ห้อง เครื่องหลังคาเป็นแบบไทยประเพณี หลังคามุงกระเบื้องกาบูนีสีส้มอมน้ำตาล มีมุขโถงทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ด้านหลังตั้งเสาศิวะได้รับชายคาปีกนก ผนังและเสาประดับหินอ่อนสีขาวสลับทวาร

พระวิหารหลวง

พระวิหารหลวงที่ไผ่เป็นพระอุโบสถของวัดด้วยนั้น เป็นวิหารขนาด ๗ ห้องหันหน้าไปทางทิศเหนือ หลังคาลดชั้นกัน ๒ ชั้นและมีทับหลังคาซ้อนกัน ๓ ชั้น มุงกระเบื้องกาบญเคลือบสีส้มอมน้ำตาลประกอบกระเบื้องเชิงชาย เป็นการร้อยพื้นแบบอย่างของกระเบื้องมุงหลังคาพระอารามในสมัยอยุธยาชั้นใหม่ เช่นเดียวกับเครื่องลายองค์ก็เป็นแบบไทยประเพณี ประกอบด้วยช่อฟ้า ใบระกา ทางหงส์ และนาคสะดุ้งประดับกระจกลี

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ไว้ใน "ตำนานเรื่องเครื่องโต๊ะแลถ้วยปั้น" ว่าทรงพบการมุงกระเบื้องเคลือบสีเหลืองหรือสีเหลืองแกมเขียวในอาคาร ๓ แห่งด้วยกัน คือ รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ได้แก่ พระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาทในพระนารายณ์ราชนิเวศน์ และวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี ในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาที่พระอุโบสถวัดบรมพุทธาราม เมื่อกรมศิลปากรขุดแต่งวัดนี้ใน พ.ศ. ๒๔๙๕ ก็พบเศษกระเบื้องสีเหลืองที่ใช้มุงหลังคาพระอุโบสถ อย่างไรก็ตาม ทงวิเคราะห์ว่าตัวอย่างกระเบื้องเคลือบที่ทรงได้มาล้วนเป็นเนื้อดินสีอ่อนของจีนมิใช่ของไทย จึงอาจนำเข้ามาจากเมืองจีนเป็นของดีราคาแพงและใช้มุงหลังคาอาคารสำคัญเพียงไม่กี่แห่งจนชาวบ้านเห็นเป็นของแปลกประหลาดพาเรียกวัดบรมพุทธารามว่า "วัดกระเบื้องเคลือบ" ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา จึงมีความเป็นไปได้ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงร้อยพื้นการมุงกระเบื้องเคลือบสีเหลืองตามที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารมาปรับใช้กับกระเบื้องมุงหลังคาพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ และคงส่งอิทธิพลให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเลือกกระเบื้องเคลือบแบบเดียวกันมาใช้มุงหลังคาพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามในเวลาต่อมา

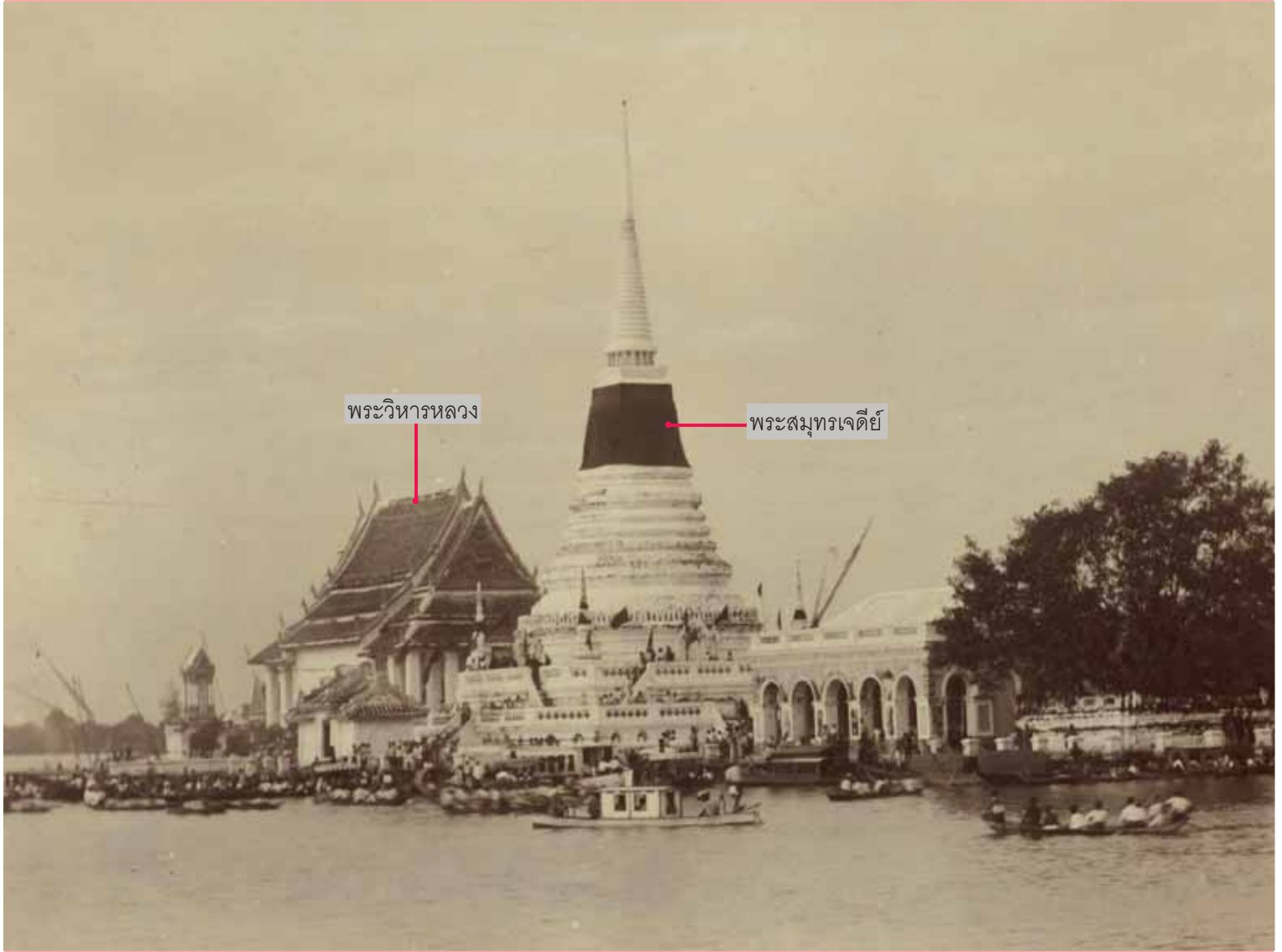
มุขโถงของพระวิหารหลวงทั้งด้านหน้าและด้านหลัง
ประดับสาหร่ายรวงผึ้ง เสารับมุขโถงเป็นเสาเหลี่ยมเพิ่ม
มุม หัวเสาเป็นบัวจวงกล ด้านข้างตั้งเสาพะไลรับชายคา^๑
ปีกนก หัวเสาเป็นบัวโถโดยไม่มีคันทวยรองรับชายคา^๒
ทั้งหมดนี้เป็นลักษณะของวิหารและอุโบสถแบบไทย
ประเพณีอันได้รับแบบอย่างมาจากสถาปัตยกรรม
ในสมัยอยุธยา เช่น อุโบสถวัดหน้าพระเมรุ จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา ที่มีพะไลรองรับด้านหลังคา หรือ
อุโบสถขนาด ๗ ห้องของวัดบรมพุทธาราม วัดพญา
แมน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สมัยอยุธยาตอนปลาย
ก็ใกล้เคียงกับขนาดของพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ
เสมือนเป็นการฟื้นฟูความรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยา
ซึ่งพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองขึ้นใหม่อีกครั้งผ่านงาน
ศิลปกรรมเป็นพระราชนิยมอย่างหนึ่งของรัชสมัย ผนัง
พระวิหารหลวงประดับหินอ่อนสีเทา-ขาว สีสลับไม่เสมอ
กัน ส่วนเสารับมุขโถงและพะไลประดับหินอ่อนรูปแปด
เหลี่ยมพื้นขาวสลับหินอ่อนสีเทาเป็นรูปข้าวหลามตัด
ช่วยสร้างมิติของสีที่แตกต่างกันระหว่างผนังและเสา
ของพระวิหาร การประดับหินอ่อนบนผนังและเสาของ
พระวิหารหลวงหรือพระอุโบสถเป็นแบบอย่างที่ดีเริ่มใน
รัชกาลนี้ ดังเห็นได้จากพระอุโบสถพระพุทธรัตนสถาน
ในพระบรมมหาราชวัง ก็เริ่มประดับหินอ่อนในปีไล่เลีย
กับการสร้างวัดราชประดิษฐ^๓ และคงเป็นแรงบันดาลใจ
พระราชหฤทัยให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวทรงสั่งหินอ่อนจากอิตาลีมาประดับพระอุโบสถวัด
เบญจมาบพิตรดุสิตวนารามไม่น้อย

๑ อุโบสถวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านข้างมีเสา
พะไลรับชายคาปีกนก

๒ อุโบสถขนาด ๗ ห้องของวัดบรมพุทธาราม จังหวัดพระนครศรี
อยุธยา รัชกาลสมเด็จพระเพทราชา

๓ อุโบสถขนาด ๗ ห้องของวัดพญาแมน จังหวัดพระนครศรี
อยุธยา รัชกาลสมเด็จพระเพทราชา

๔ พระพุทธรัตนสถาน พระบรมมหาราชวัง ผนังและเสาประดับหิน
อ่อนสีเทา-ขาว แบบเดียวกับวัดราชประดิษฐ

พระวิหารหลวงวัดพระสมุทฺรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕

ปกิณกะ : ทำไมถึงเรียกว่า “พระวิหารหลวง”

ด้วยความที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกแบบสีมาวัดราชประดิษฐให้เป็นมหาพัทธสีมาสามารถทำสังฆกรรมได้รอบวัดครอบคลุมอาคารหลายหลัง ซึ่งทำหน้าที่เป็น “อุโบสถ” ได้เหมือนกัน จึงเรียกอาคารหลังนี้ว่า “พระวิหารหลวง” และยังสอดคล้องกับลักษณะของพระวิหารหลวงตามพระบรมราชาธิบายด้วยว่า “พระวิหารใหญ่ที่ต่อกับพระเจดีย์หรือพระปราสาท ในหลวงจะสร้างก็ดี ผู้อื่นจะสร้างก็ดี ก็เรียกชื่อวิหารหลวง เป็นชื่อของไม่เป็นชื่อตามความจริง ก็วิหารอื่นถึงจะใหญ่จะโตในหลวงจะทรงสร้าง ถ้าไม่มีพระเจดีย์พระปราสาทอยู่หลังมีพระระเบียงล้อมแล้ว ก็ไม่ชื่อว่าวิหารหลวง”^{๕๔} ดังนั้น “วิหารหลวง” จึงไม่ใช่วิหารที่มีขนาดใหญ่โตแต่เป็นชื่อเรียกวiharประเภทหนึ่งที่มีเจดีย์หรือปราสาทตั้งอยู่ด้านหลังหรืออาจมีระเบียงคดล้อมรอบ เช่น ในกรณีของพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ หรือพระวิหารหลวงวัดพระสมุทฺรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ ต่างก็มีเจดีย์ประธานทรงลังกาอยู่ด้านหลังพระวิหารหลวง เป็นต้น

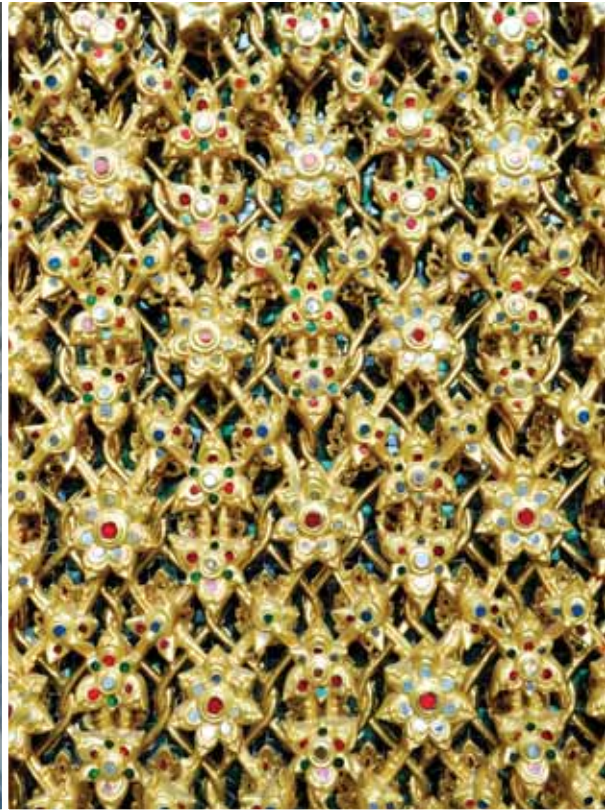
“ซุ้มทรงมงกุฎจอมแห”
ประดับบานประตูและบาน
หน้าต่างพระวิหารหลวง
วัดราชประดิษฐ

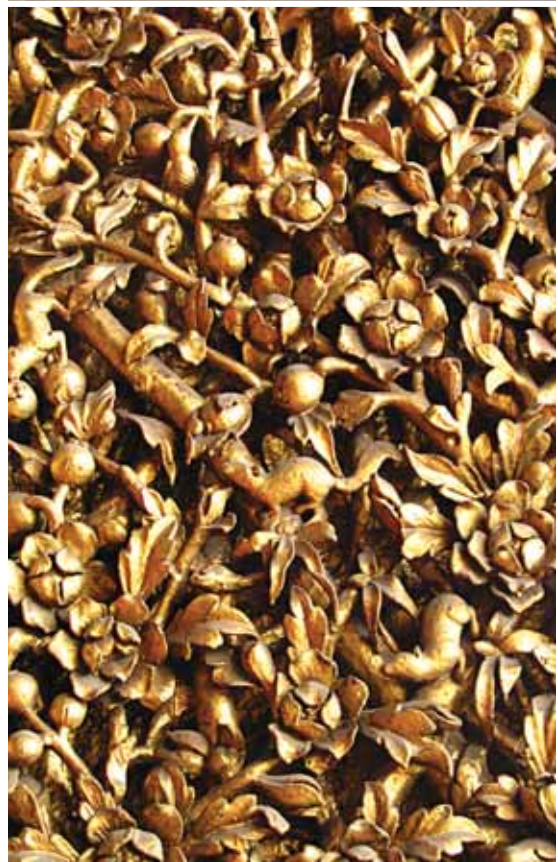
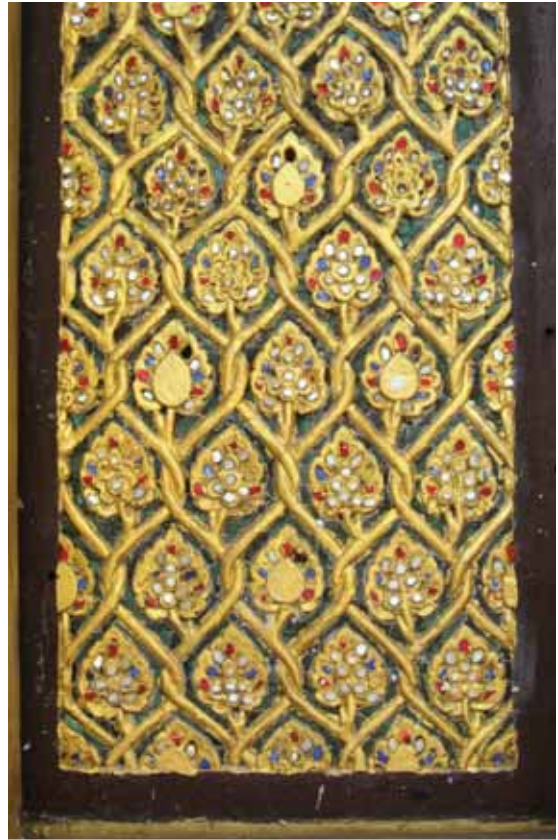
ซุ้มประตูและหน้าต่างพระวิหารหลวงเป็น “ซุ้มทรงมงกุฎจอมแห” ประกอบลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี ซุ้มทรงนี้มีครั้งแรกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อาทิ ซุ้มประตูและหน้าต่างของพระอุโบสถวัดพระเชตุพนฯ เพื่อสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ถึง “ยอดวิมานพระอินทร์” หรือไพชยนต์มหาปราสาทบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ศูนย์กลางของจักรวาลอันเกี่ยวข้องกับ “อินทคติ” หรือคติพระอินทร์ที่เฟื่องฟูเป็นอย่างมากในรัชกาลดังกล่าวจนเปรียบได้กับอุดมการณ์ประจำรัชกาลที่ ๓ ภายหลังเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชสมบัติ ซุ้มแบบนี้คงเป็นที่พอพระราชหฤทัยอยู่ไม่น้อยเพราะสอดคล้องกับพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์คือ พระมหากษัตริย์มงกุฎ^{๕๕} (ดูเพิ่มเติมใน “บุษบกธรรมาสันยอตมมงกุฎในการเปรียบเทียบ”) เพดานซุ้มและขอบซุ้มประตูด้านในเขียนสีฝุ่นภาพมงคลและแจกันแบบจีนปักเครื่องมงคล

บานประตูทางเข้าด้านหน้าพระวิหารหลวงมี ๑ บาน ขนาบด้วยบานหน้าต่าง ๒ บาน ด้านหลังมีบานประตู ๒ บาน ส่วนบานหน้าต่างด้านข้างมีข้างละ ๗ บาน รวม ๑๔ บาน บานประตูและบานหน้าต่างเหล่านี้แกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจกเป็นลายก้านแย่งใบเทศ ตัวลายฉลุโปร่ง มีมิติของความลึกทับซ้อนกันถึง ๒ ชั้น โดยสลักแยกต่างหากจากพื้นบานประตูและหน้าต่างซึ่งสลักลายดอกลอยพุ่มข้าวบิณฑ์แล้วนำมาประกบกันเพื่อให้เกิดมิติของลายที่ทับซ้อนกันรวม ๓ ชั้น ตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งโปรด “บานหน้าต่างข้างนอกโปรดลายสลักบานประตูวัดสุทัศน์” แต่ก็เลียนแบบเฉพาะความซับซ้อนของการแกะสลักที่มีมิติความลึกซ้อนกันถึง ๓ ชั้นของบานประตูอันยิ่งใหญ่และมีชื่อเสียงของพระวิหารพระศรีศากยมุนี วัดสุทัศน์เทพวราราม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นและทรงมีส่วนร่วมในการแกะสลักมาเท่านั้น มิได้เอาแบบอย่างของลวดลายรูปพรรณพฤกษาเคล้าภาพสิ่งสาราสัตว์น้อยใหญ่มาด้วย

หลังบานประตูและหน้าต่างพระวิหารหลวงเป็นงานประดับมุกชั้นสูงของฉลุปูนอันผสมผสานเทคนิคการตัดมุกเป็นชิ้นๆ ประกอบเป็นโครงร่างแล้วระบายสีกับเทคนิคการป่นมุกโรยลงบนไม้ทาร์ก พระยาโชฎิกกราชเศรษฐี (จ๋อง) เป็นผู้ทำตามรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งโปรดลายประดับมุกหลังบานประตูและหน้าต่างของพระอุโบสถวัดนางชีโชติการาม กรุงเทพมหานคร บานประดับมุกตอนบนเป็นภาพนกนานาชนิด เช่น นกแก้ว นกกระเรียน นกอินทรี เป็นต้น ประกอบกับต้นไม้ดอกไม้ เช่น ต้นสน ต้นซากุระ เป็นต้น ตอนล่างเป็นภาพทิวทัศน์บ้านเรือน สะพานท้องทะเลในฉลุปูน ระหว่างบานเป็นแผ่นไม้ลายก้ามมะลอกบนพื้นลงรักแดงแบบเครื่องเงินเงินเป็นภาพมงคลและภาพบุคคลแบบต่างๆ

◀ บานประตู่ (บาน) และบานหน้าต่าง (ล่าง)
พระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐุ์ แกะสลักไม้
ปิดทองประดับกระจกเป็นลายก้านแย่งใบเทศ
ตัวลายฉลุโปร่ง เมื่อประกบกับลายดอกลอย
พุ่มข้าวบิณฑ์บนพื้นบานจะทำให้มีมิติของ
ความลึกทับซ้อนกัน ๓ ชั้น ตามพระราชประสงค์
ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ซึ่งโปรด “บานหน้าต่างข้างนอกโปรดลายสลัก
บานประตู่วัดสุทัศน์”

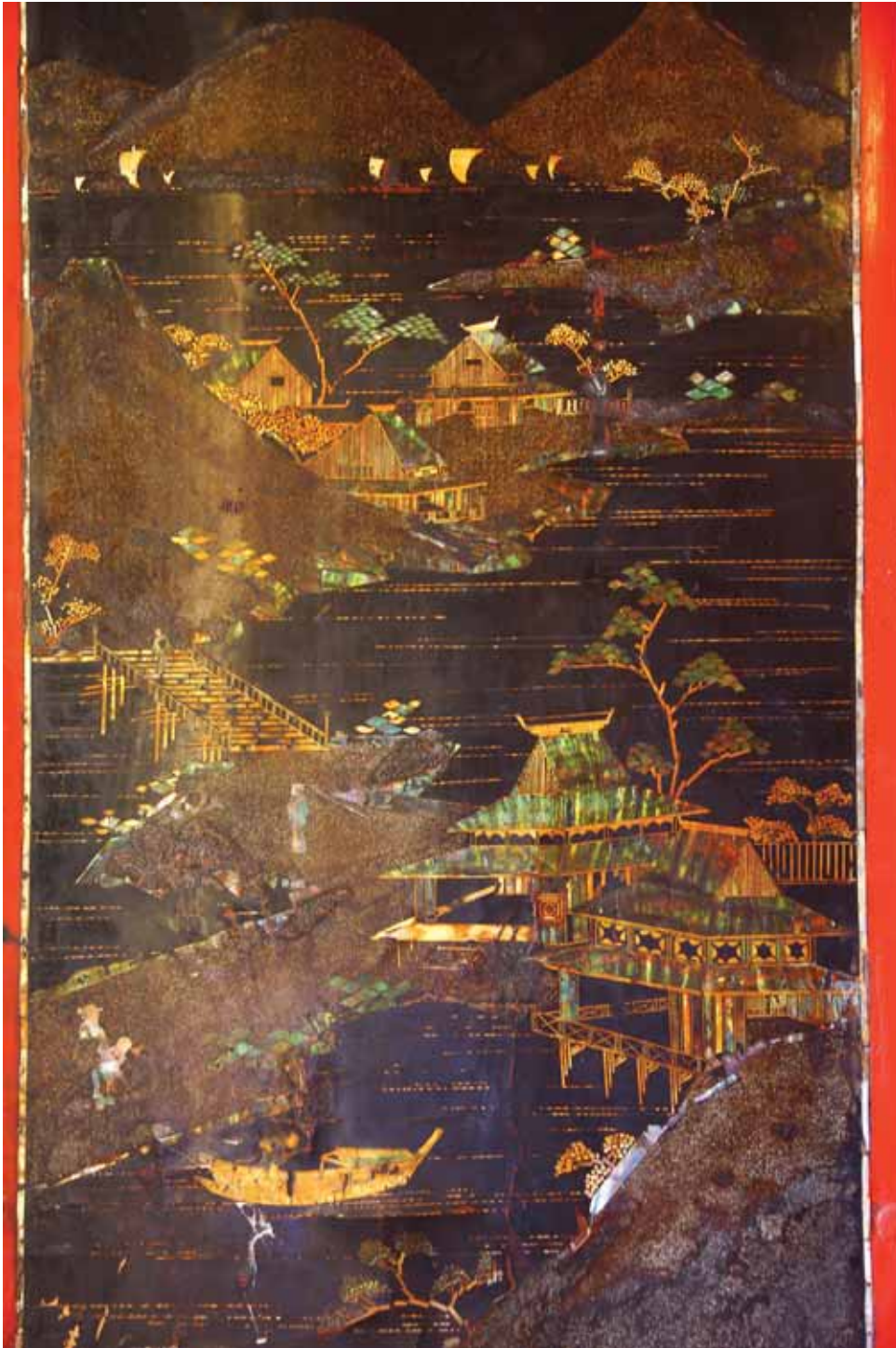
▲ พื้นบานประตู่และหน้าต่างพระวิหารหลวงวัด
ราชประดิษฐุ์ เมื่อถอดลายชั้นนอก (ลายก้านแย่ง
ใบเทศ) ออกไปบูรณะ จะเห็นการแกะสลักลาย
ดอกลอยพุ่มข้าวบิณฑ์ปิดทองประดับกระจก

▶ ลวดลายแกะสลักบนบานประตู่พระวิหาร
พระศรีศากยมุณี วัดสุทัศน์เทพวราราม มีมิติ
ของการแกะสลักทับซ้อนกันถึง ๓ ชั้น

- ◀ หลังบานประตูและหน้าต่างพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐเป็นงานประดับมุขชั้นสูงของญี่ปุ่น
- ▶▶ ลายประดับมุขหลังบานประตูและหน้าต่างพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ ตอนบนเป็นภาพนกนานาชนิด เช่น นกแก้ว นกกระเรียน ไก่ฟ้า ประกอบกับต้นไม้ดอกไม้ เช่น ต้นสน ต้นซากุระ เป็นต้น

ลายประดับมุกหลังบานประตูและหน้าต่างพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ ตอนล่างประดับมุก เป็นภาพทิวทัศน์บ้านเรือน สะพาน ท้องทะเลในญี่ปุ่น ผสมผสานกับการโรมมุกที่ปั้นละเอียด สร้างความระยิบระยับให้เกิดขึ้นในภาพ

วิถีชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่ปรากฏบนบานประตูและหน้าต่างประดับมุกของวัดราชประดิษฐ มีความพิเศษแม้แต่ งานประดับมุกในประเทศญี่ปุ่นยังมีปรากฏน้อยมาก

ผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่นให้ความเห็นว่า แผ่นไม้ประดับมุกหลังบานประตูและหน้าต่างของพระวิหารหลวงเป็นของผลิตขึ้นจากเมืองท่าทางาซากิของญี่ปุ่นเพื่อส่งออกไปยังต่างประเทศโดยเฉพาะ ด้วยเป็นเมืองเดียวในญี่ปุ่นที่ยังคงรักษาสายพานการผลิตงานประดับมุกแบบนี้ในช่วงระยะเวลาเดียวกับที่สร้างพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ ในขณะที่เมืองอื่นๆ อาทิ เกียวโต ไม่ผลิตกันแล้ว ดังพบงานประดับมุกแบบเดียวกันในเมืองนางาซากิที่ยังหลงเหลืออยู่เพราะไม่ได้นำส่งออก

กรรมวิธีการผลิตใช้ยางรักฉาบบนผิวไม้ก่อนจึงเขียนลายลงไป จากนั้นจึงนำมุกซึ่งทำจากเปลือกหอยเป่าฮื้อมาฝนให้บางเฉียบฉลุเป็นลวดลายเดียวกับที่เตรียมไว้บนพื้นไม้แล้วนำมาประกบกัน ความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของงานประดับมุกแบบนี้อยู่ที่การระบายสีฝุ่นทำจากวัสดุธรรมชาติ เช่น ไม้ เปลือกแมลง ดิน หิน หรือแร่ธาตุต่างๆ เป็นต้น มาผสมกับแร่เหล็กและอะลูมิเนียม แล้วระบายลงบนพื้นรักที่เตรียมไว้ หรืออาจจะระบายลงบนเปลือกหอยด้านที่ประกบกับพื้นไม้ช่วยเพิ่มความวิจิตรให้กับมุกที่แวววาวอยู่แล้วให้ดูสดใสมีชีวิตชีวายิ่งขึ้น ที่แปลกตาไปจากงานประดับมุกทั่วไปของญี่ปุ่นและคงเป็นการผลิตตามคำสั่งพิเศษของแผ่นไม้ประดับมุกในพระวิหารหลวงก็คือ การเพิ่มภาพบ้านเรือนและผู้คนเข้าไปในงานประดับมุก รวมทั้งการโรยมุกที่ป่นแล้วให้เกิดความระยิบระยับเป็นสิ่งที่ไม่พบเห็นในงานประดับมุกของญี่ปุ่นซึ่งนิยมโรยผงทองคำหรือเงินมากกว่า

งานประดับมุกแบบเดียวกับวัดราชประดิษฐที่ยังหลงเหลืออยู่ ณ เมือง
นางาซากิ ประเทศญี่ปุ่น ยังคงความสวยงามสดงงามของสีที่แต่งแต้มให้
มุกเกิดความวิจิตรได้จนถึงทุกวันนี้

▲ แผ่นไม้ลายกำมะลอบนพื้นลงรักแดงแบบเครื่องเงินจีน เป็นภาพมงคลและภาพบุคคลแบบต่างๆ กลางบานประตูและหน้าต่างประดับมุก พระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ

▼ ลายประดับมุกหลังบานประตูและหน้าต่างของพระอุโบสถวัดนางชีโชติการาม กรุงเทพมหานคร

หน้าบันประธานและหน้าบันชั้นลดของพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ (ด้านทิศใต้) หน้าบันประธานเป็นรูปพระมหาพิชัยมงกุฎ พระบรมราชสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่ ๔ บนพานแว่นฟ้า ขนาบด้วยพระแสงขรรค์ ๒ องค์ทอดบนพาน ทั้งหมดวางลงบนแท่นหินด้วยช้างเผือก ๖ ช้าง แวดล้อมด้วยฉัตรประกอบ ๗ ชั้น

หน้าบันมุขโถงพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ (ด้านทิศเหนือ) ประกอบด้วยพระมหาพิชัยมงกุฎพร้อมพระแสง
ขรรค์ทอดบนพานแว่นฟ้า หนาไปด้วยฉัตรประกอบ ๕ ชั้น

หน้าบันพระวิหารหลวงเป็นหน้าบันปูนปั้นปิดทองประดับกระจก หน้าบันประธานประกอบด้วยรูปพระมหาพิชัยมงกุฎบนพานพระมหากฐิน (พานแว่นฟ้า) หนาด้วยพระแสงขรรค์ ๒ องค์ทอดบนพานรององค์ละพาน ทั้งหมดวางลงบนแท่นหินด้วยช้าง ซึ่งน่าจะได้แก่ช้างเผือก ๖ ช้าง แวดล้อมด้วยฉัตรประกอบ ๗ ชั้นตามพระบรมราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ มีลายก้านขดช่องทางโตใบเทศประกอบตลอดทั้งหน้าบัน หน้าบันชั้นลดแกะสลักลายก้านขดช่องทางโตใบเทศประกอบภาพ กล่าวคือ ด้านซ้ายและขวาแกะสลักภาพสังข์และหงส์ในปราสาท ตรงกลางมีภาพเทวดา ๒ องค์ เทวดาองค์ซ้ายเชิญหีบองค์ขวาเชิญพระแสงขรรค์ หน้าบันของมุขโถงของพระวิหารแกะสลักเป็นรูปพระมหาพิชัยมงกุฎและพระแสงขรรค์ทอดบนพานแว่นฟ้าหนาด้วยฉัตรเครื่องสูง ๕ ชั้น มีใบอะแคนthus (acanthus) ลายใบไม้้วนแบบฝรั่งตามพระราชนิยมประกอบเป็นเรือนแก้วทั้งหมดนี้ล้อมรอบด้วยลายก้านขดช่องทางโตใบเทศ เป็นการหันกลับไปใช้ลวดลายที่นิยมใช้ประดับตกแต่งหน้าบันในสมัยอยุธยาตอนปลายตามแบบไทยประเพณี พื้นฟูรูปแบบงานศิลปะครั้งบ้านเมืองดีมารับใช้งานศิลปะร่วมสมัยตามแบบพระราชนิยมของพระองค์ โดยใช้กระบวนลายแบบตะวันตกมาผสมผสานได้อย่างกลมกลืน กระทั่งดาวเพดานภายในพระวิหารหลวงก็ยังโปรดแบบอย่างของวัดราชประดิษฐาน (ปัจจุบันไม่หลงเหลือแล้ว)

▲ ดาวเพดานภายในพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐลักษณะเป็นดาวดอกจอก

▼ ดาวเพดานภายในพระอุโบสถวัดสุวรรณดาราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีลักษณะเป็น “เกือกพวง”

และวัดสุวรรณดาราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่นำดาวเพดานมาปรับแก้ไขใหม่ไม่ให้เป็น “เกือกพวง”^{๕๖} โดยมีลักษณะเป็นดาวดอกจอกปิดทองประดับกระจกในกรอบสี่เหลี่ยมเล็กใหญ่ นับเป็นการสืบทอดแบบอย่างทางศิลปกรรมของวัดราชประดิษฐฐานในสมัยกรุงศรีอยุธยาซึ่งทรงนำชื่อวัดมาตั้งตามแบบแผน

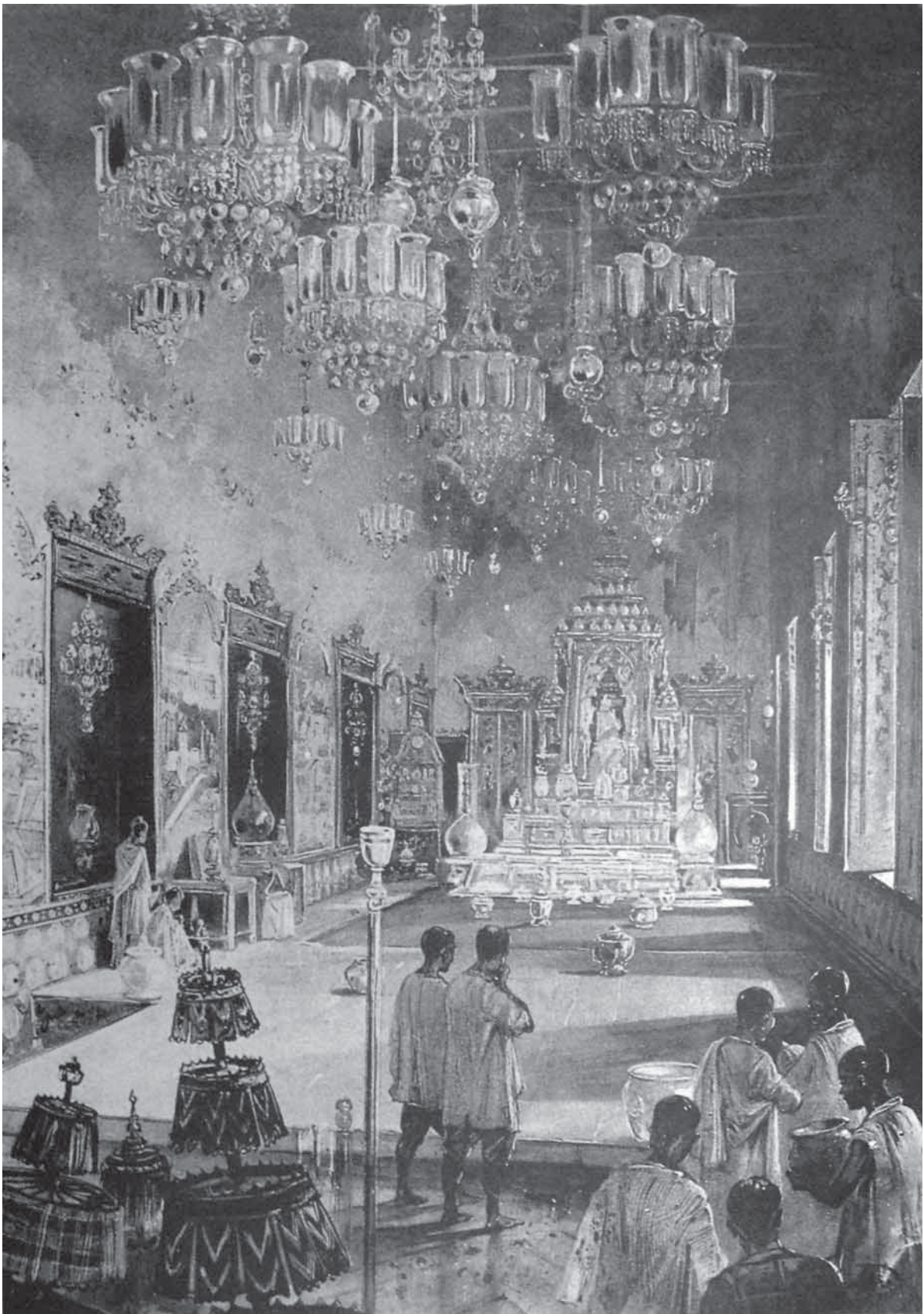

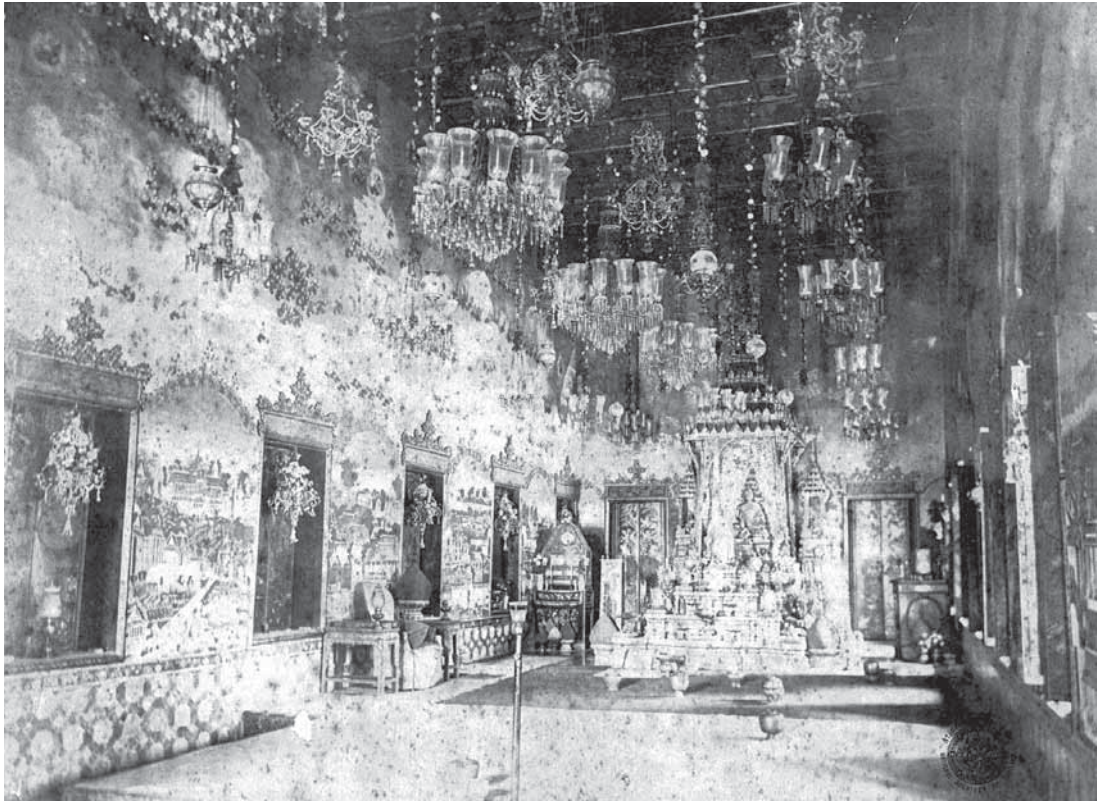
- ◀ พระราชลัญจกรประจำรัชกาลที่ ๔
- ▼ พระบรมราชสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่ ๔ จำหลักเหนือจารึกหินอ่อนนวดราชประดิษฐ ภายในมุขโถงด้านหลังพระวิหารหลวง

ปกิณกะ : ความหมายของพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่ ๔

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มใช้ตรา “พระมหาพิชัยมงกุฏ” ประดิษฐ์จากพระนามเดิม คือ “มงกุฏ” เป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์มาแล้วตั้งแต่ทรงพระผนวชและประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร จนขึ้นครองราชสมบัติก็ทรงใช้เป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์ และพระราชลัญจกรประจำรัชกาลเพื่อสื่อความหมายถึงพระองค์ทั้งต่อชาวสยามและชาวต่างประเทศให้เป็นที่ยอมรับ โดยทรงเพิ่มรูปเพชรหรือพระแว่นสุริยกานต์ข้างพระมหาพิชัยมงกุฏ สื่อความถึงพระราชฉายาขณะทรงพระผนวชว่า “วชิรญาโณ” ทรงแปลเองว่า “ผู้มีความสามารถอันสว่างประดุจเพชร” ด้านตรงข้ามกันเป็นรูปสมุดตำรา หมายถึง ทรงเป็นบัณฑิตผู้รอบรู้ ดังทรงพระราชหัตถเลขาถึงชาวต่างชาติกล่าวถึงพระองค์เองว่า “เราผู้มีปัญญา”^{๔๔}

◀ ภาพวาดบรรยากาศภายในพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ โดย นาย เอ็น. กริทเซนโก้ (N. Gritzenko) จิตรกรชาวรัสเซีย ผู้ตามเสด็จมกุฎราชกุมารนิโคลาสแห่งรัสเซีย (ต่อมา คือ พระเจ้าซาร์นิโคลาสที่ ๒) เมื่อคราวเสด็จเยือนกรุงสยามในสมัยรัชกาลที่ ๕

▲ ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕ ภายในพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ ภาพนี้น่าจะเป็นภาพต้นแบบภาพถ่ายของนาย เอ็น. กริทเซนโก้

ภายในพระวิหารหลวงเป็นที่ประดิษฐานพระประธาน คือ พระพุทธสิหังคปฏิมากร ด้านหน้าประดิษฐาน พระพุทธสิหังคปฏิมากรน้อย แวดล้อมด้วยพระอัครสาวกซ้ายขวารวมกันภายในบุษบกใหญ่ ด้านหลังพระประธานเป็นบุษบกน้อยติดผนังเป็นที่ตั้งของ พระพุทธชินราชน้อย พระพุทธชินศรีน้อย และพระศรีศาสดาน้อย ด้านหน้าบุษบกใหญ่มีแท่นแว่นฟ้าปิดทองประดิษฐาน พระนรินทร์รายเรือนแก้ว ในครอบแก้ว เหนือบานหน้าต่างเป็น จารึกพระธรรมอักษรขอม บนหินอ่อนล้อมกรอบประดับลายใบเทศปิดทองประดับกระจก ผนังตอนบนเขียนจิตรกรรมเป็น ภาพเทพชุมนุมในกลีบเมฆ ตอนล่างระหว่างบานหน้าต่างเป็นจิตรกรรม ภาพพระราชพิธีสิบสองเดือน ผนังด้านสกัดหน้าพระประธานเป็นจิตรกรรม ภาพการทอดพระเนตรสุริยุปราคาในพระบรมมหาราชวัง มุขโถงด้านหลังพระวิหารหลวงเป็นที่ตั้งของจารึกหินอ่อนภายในซุ้มประดับหินอ่อนใต้พระบรมราชสัญลักษณ์พระมหาพิชัยมงกุฎพร้อมด้วยฉัตรประกอบ ๗ ชั้น ใกล้กับฉัตรข้างหนึ่งเป็นที่ตั้งของสมุดตำราอีกข้างเป็นพระแว่นสุริยกานต์ทอดบนพานพระมหากฐิน (พานแว่นฟ้า)

ความหมายของหน้าบันพระวิหารหลวง

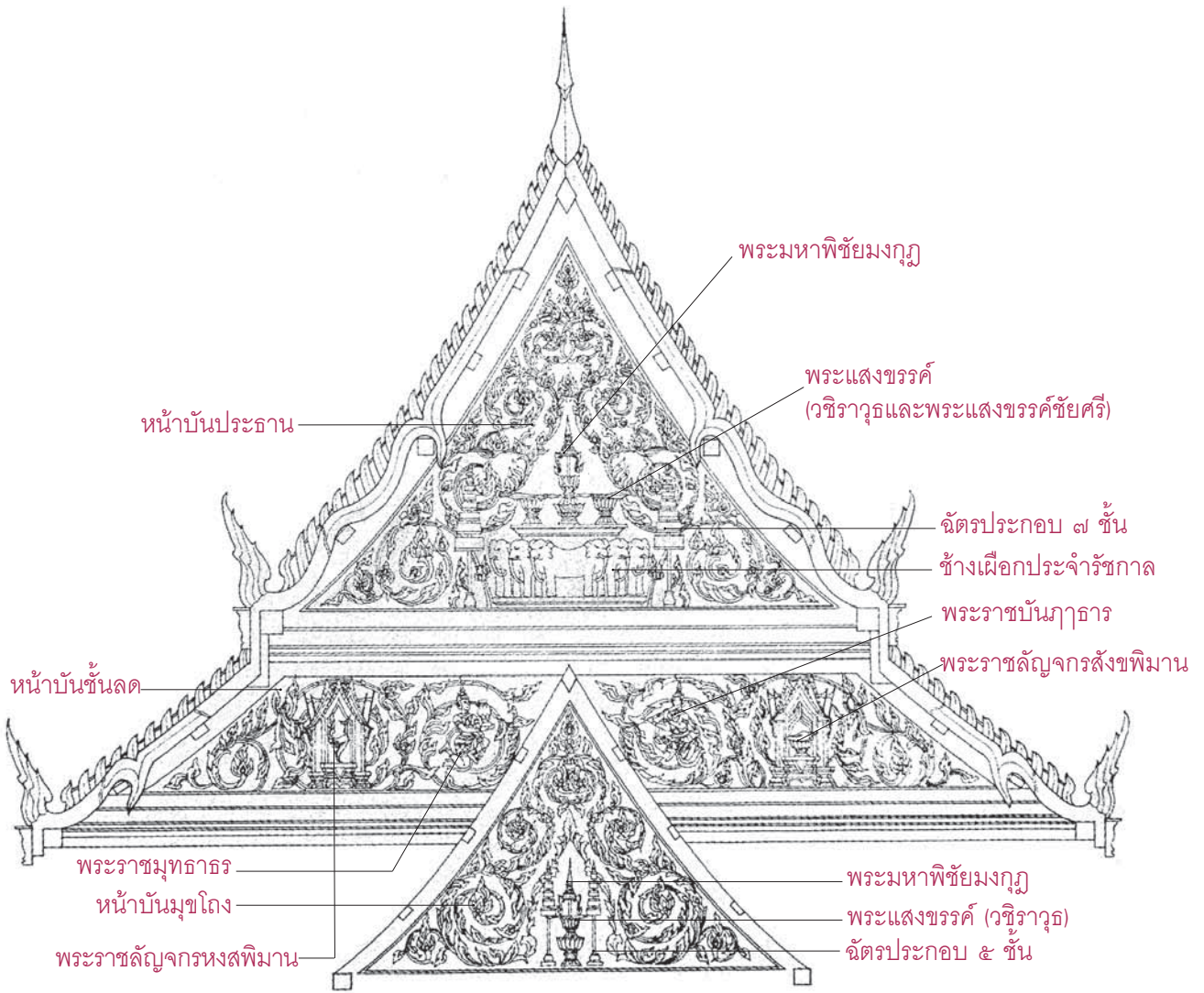
รูปพระมหาพิชัยมงกุฎและพระแสงขรรค์บนหน้าบันมุขโถงของพระวิหารหลวง เป็นแบบอย่างที่เราพบเห็นได้ทั้งหน้าบันของพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ และพระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร แต่ไม่พบเป็นพระราชลัญจกรหรือในเอกสารอื่นใด พระแสงขรรค์ได้รับการตีความจากยุทธนาพรสวรรค์ แสงอร่าม ว่าหมายถึง “วชิรญาณ” ตามพระราชฉายาวชิรญาณ “ญาณ” หมายถึง ความหยั่งรู้ใกล้เคียงกับ “ปัญญา” คือ ความรอบรู้ ทั้งนี้ คัมภีร์ทางพุทธศาสนามักเปรียบเทียบพระขรรค์กับญาณหรือปัญญาอันสามารถตัดเครื่องจองจำ คือ กิเลส ให้หลุดพ้น ปฐมสมโพธิกถา ตอน มารวิชัยปริวรรต ก็กล่าวความอย่างชัดเจนว่าพระพุทธรองค์ “ทรงพระขรรค์แก้ว คือ พระวชิรญาณปัญญา”^{๔๔} แต่ในที่นี้ขอเสนอว่า

▲ พระอินทร์ยืนแทนทรงพระขรรค์หรือ “วชิราวุธ” บนหน้าบันของพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาทพระบรมมหาราชวัง สร้างในรัชกาลที่ ๔

▶ พระอินทร์ทรงพระขรรค์ คือ “วชิราวุธ” ประทับในวิมานไพศยนต์บนรอยพระพุทธรูปบาทประดับมุขของพระพุทธรูปไสยาสน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม สร้างในรัชกาลที่ ๓

ลายเส้นจำลองลวดลายประดับและสัญลักษณ์บนหน้าบันประธาน หน้าบันชั้นลด และหน้าบันมุขโถงของพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ (ภาพจาก : สมคิด จิรทัศน์กุล ๒๕๔๗, รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, น. ๑๗๐ : ลายเส้นที่ ๑๔๒)

พระแสงขรรค์อาจไม่ได้หมายถึงพระขรรค์ธรรมดาทั่วไปแต่หมายถึง “วชิราวุธ” หรือวัชระสายฟ้าของพระอินทร์ มีคุณสมบัติเดียวกับเพชร ดังปรากฏในไตรโลกวิเชียรตำนานตอนที่ ๒ ขำระในรัชกาลที่ ๑ กล่าวถึงวชิราวุธของพระอินทร์ว่าเป็น “พระขรรค์แก้วบวรวิชาวุธ”^{๔๔} รูปพระอินทร์สมัยรัตนโกสินทร์ก็ทรงถือพระขรรค์มิได้เป็นรูปวัชระที่มีหลายง่าม เช่น รูปพระอินทร์ยืนแทนทรงพระขรรค์หรือ “วชิราวุธ” บนหน้าบันของพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกษ์ปราสาท พระบรมมหาราชวัง หรือรูปพระอินทร์ประทับในนิมานไพชยนต์บนรอยพระพุทธรูปของพระพุทธรูปไสยาสน์วัดพระเชตุพนฯ ต่างก็ทรงพระขรรค์เหมือนกัน แม้ในคาถาจรุราชูประกอบรูปยันต์บนพระแสงหลายองค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ใช้รูปพระขรรค์แทน “วชิราวุธ” ของพระอินทร์ ตรงกับที่ปฐมสมโพธิกถาได้เปรียบ “วชิรญาณปัญญา” หรือปัญญาญาณอันใสสะอาดประดุจเพชรว่า คือ พระขรรค์

▲ หน้าบันพระวิหารหลวงวัดพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ เป็นรูปพระมหาพิชัยมงกุฎเปล่งรัศมีบนพานแว่นฟ้าเทินด้วยช้างเผือกประจำรัชกาลที่ ๔ ทั้ง ๖ ช้าง

◀ พระบรมราชานุสาวรีย์ประจำรัชกาลที่ ๔ ภายในบุษบกประดิษฐานพระมหาพิชัยมงกุฎเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่ ๔ บนฐานไพที วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แวดล้อมด้วยรูปจำลองช้างเผือกประจำรัชกาลทั้ง ๖ ช้าง ทำจากสัมฤทธิ์

แก้ว พระแสงขรรค์ในที่นี้จึงได้แก่ “วชิราวุธ” (พระขรรค์แก้ว) ของพระอินทร์ สื่อความถึงพระราชฉายา “วชิรญาโณ” คือ ผู้มีความสามารถอันสว่างประดุจเพชร ด้วยเหตุนี้ การปรากฏรูปพระมหาพิชัยมงกุฎและพระแสงขรรค์ อันได้แก่ “วชิราวุธ” คู่กัน จึงสื่อความหมายร่วมกันระหว่างพระนามในทางโลกย์

คือ “มงกุฎ” และพระราชฉายาในทางธรรม คือ “วชิรญาโณ”

หน้าบันประธานเป็นส่วนที่ดีความค่อนข้างยาก เนื่องจากประกอบไปด้วยสัญลักษณ์ที่ไม่พบเห็นบ่อยนัก ไม่มีปัญหาว่าพระมหาพิชัยมงกุฎเป็นพระบรมราช

สัญลักษณ์ประจำพระองค์รวมถึงฉัตรประกอบ ๗ ชั้นตั้งกระหนาบซ้ายขวาบ่งบอกถึงพระบรมราชอิสริยยศในฐานะพระมหากษัตริย์ซึ่งทรงพระนพปฎลเศวตฉัตรหรือเศวตฉัตร ๙ ชั้นจึงใช้ฉัตร ๗ ชั้นตั้งประกอบ แต่ปัญหาอยู่ที่รูปข้าง ๖ ข้างเทินพระมหาพิชัยมงกุฏ เท่าที่พบก็มีแต่หน้าบันของพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ และพระวิหารหลวงวัดพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ เท่านั้น เพราะหน้าบันพระอุโบสถวัดเสนาสนาราม วัดโมลีโลกยาราม วัดมหาพฤฒาราม หรือพระวิหารวัดสุวรรณดาราราม ก็เป็นแค่รูปข้างเอราวัณ ๓ เศียรเทินพระมหาพิชัยมงกุฏ ในที่นี้เสนอว่า ข้างทั้ง ๖ ข้าง น่าจะเป็นตัวแทนของบรรดา “ข้างเผือก ๖ ข้าง” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้มาสู่พระบารมี ปีสุดท้ายที่ทรงได้ข้างเผือกตรงกับ พ.ศ. ๒๔๐๗^{๕๐} เป็นปีเดียวกับที่ทรงเริ่มการก่อสร้างในวัดราชประดิษฐ ส่วนหนึ่งของโรงข้างเผือกข้างสุดท้ายยังคงกลายมาเป็นส่วนประกอบของ “การเปรียญ” ให้กับวัด^{๕๑} (ดูรายละเอียดเรื่องข้างเผือกได้ในส่วนของ “การเปรียญ”)

พระแสงขรรค์ชัยศรี หนึ่งในเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์ สัญลักษณ์แห่งพระราชอำนาจและพระราชอาชญาสิทธิ์ (ภาพจาก : สำนักราชเลขาธิการ ๒๕๒๐, สมุดภาพเหตุการณ์สำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์, น. ๓)

รูปพระขรรค์ ๒ องค์ทอดบนพานหันปลายไปคนละทางกัน สันนิษฐานว่า มีความหมายแยกเป็น ๒ นัย พระขรรค์องค์หนึ่งคงเป็นตัวแทนของ “วชิราวุธ” อาวุธของพระอินทร์ซึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์มีรูปร่างเป็นพระขรรค์ หมายถึง พระปัญญาปรีชาญาณใน “ทางธรรม” ของพระองค์ ส่วนพระแสงขรรค์อีกองค์อาจได้แก่ “พระแสงขรรค์ชัยศรี” หนึ่งในเครื่องราชกกุธภัณฑ์ สัญลักษณ์ของพระราชอำนาจและพระราชอาชญาสิทธิ์ “ทางโลกย์” ในฐานะที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ การเปรียบเทียบเรื่องทางโลกย์

บานหน้าต่างของวัดบวรนิเวศวิหาร แกะสลักเป็นภาพเครื่องราชกกุธภัณฑ์ของพระมหากษัตริย์กับอัฐบริวารของพระภิกษุเทียบกันระหว่างสมบัติทางโลกย์ (โลกียะ) กับทางธรรม (โลกุตระ)

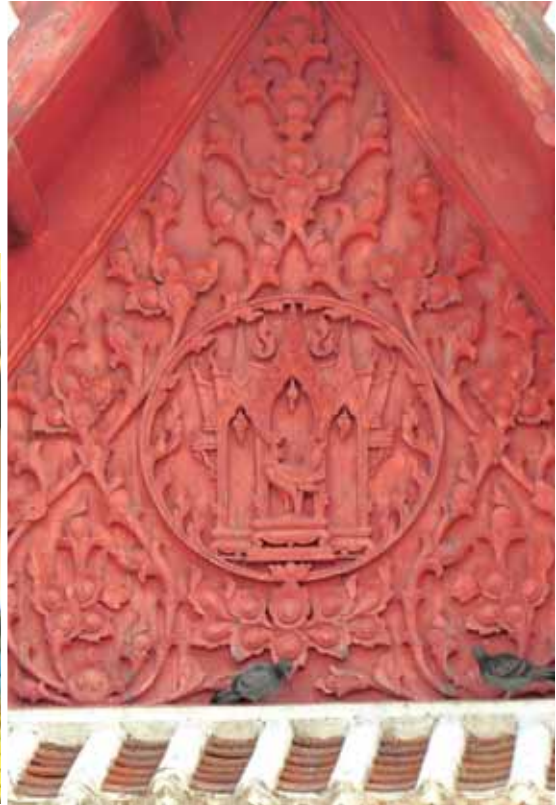
๒ องค์ยังปรากฏบนหน้าบันของพลับพลาจัตุรมุข พระราชวังจันทรถนัม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา^{๕๓} และในเครื่องราชูปโภคที่ทรงสร้างขึ้นด้วย สำหรับรูปเทวดา ๒ องค์ เทวดาเชิญพระขรรค์มีพระนามว่า “พระราชบันฑาธาร” เชิญ “พระแสงขรรค์พิธิ” องค์ที่เชิญหีบทรงพระนามว่า “พระราชมฤตธาธร” เชิญหีบศิลาหยกบรรจุพระราชลัญจกรเรียกว่า “หีบพระราชมฤตธา” สร้างตามรูปเทพยดาซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นจากโลหะกะไหล่ทอง ทรงอาราธนาเทพยดาที่เคยอภิบาลบำรุงรักษาพระองค์ก่อนครองราชสมบัติมาสิงสถิต^{๕๔} ปัจจุบันตั้งอยู่ในพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระบรมมหาราชวัง และจะเชิญออกสมโภชในพระราชพิธีฉัตรมงคลหรือพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติ รูปเทวดาทั้ง ๒ องค์ ยังพบได้ที่บ้านพระทวารประดับมุกของพระพุทธรัดนสถานในพระบรมมหาราชวัง ทรงสร้างขึ้นพร้อมๆ กับการก่อสร้างวัดราชประดิษฐ^{๕๕}

และทางธรรมของพระองค์ยังพบเห็นได้บนบานหน้าต่างของวัดบวรนิเวศวิหาร แกะสลักเป็นภาพเครื่องราชกกุธภัณฑ์ของพระมหากษัตริย์เทียบกันกับอัฐบริวารของพระภิกษุเป็นการเปรียบเทียบกันระหว่างสมบัติทางโลกย์ (โลกียะ) กับทางธรรม (โลกุตระ) ดังที่ทรงกล่าวไว้ในจารึกวัดชุมพลนิกายาราม พ.ศ. ๒๔๐๖ ถึงสมบัติอันบริบูรณ์ในทางโลกย์ คือ ราชสมบัติเป็นหนทางลัดเพื่อเข้าสู่สมบัติทางธรรม คือ พระนิพพานในอนาคต^{๕๖}

รูปหงส์ในปราสาท หมายถึงถึง “พระราชลัญจกรหงส์พิมาน” สื่อความหมายแทนพระพรหม ผู้ทรงหงส์เป็นพาหนะ รูปสังข์ในปราสาท หมายถึงถึง “พระราชลัญจกรสังข์พิมาน” สื่อความหมายแทนพระอินทร์ผู้ทรง “วิชัยยุตรสังข์” รูปพระราชลัญจกรทั้ง

▼ รูปหงส์ในปราสาท บนหน้าบันชั้นลดของพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ (ด้านทิศเหนือ) ฝั่งตะวันออก หมายถึง “พระราชลัญจกรหงส์พิมาน”

▶ “พระราชลัญจกรหงส์พิมาน” บนหน้าบันมุขทิศเหนือของพลับพลาจัตุรมุข พระราชวังจันทรถษม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างในรัชกาลที่ ๔

▼ รูปสังข์ในปราสาท บนหน้าบันชั้นลดของพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ (ด้านทิศเหนือ) ฝั่งตะวันตก หมายถึง “พระราชลัญจกรสังข์พิมาน”

▶ “พระราชลัญจกรสังข์พิมาน” บนหน้าบันมุขทิศใต้ของพลับพลาจัตุรมุข พระราชวังจันทรถษม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างในรัชกาลที่ ๔

๑

๒

๓

๔

◀ ๑ “พระราชบันฑาธาร” เชิญพระแสงขรรค์นามว่า “พระแสงขรรค์พิธิ” สร้างตามรูปเทพยดาซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นจากโลหะกะไหล่ทอง ทรงเชิญเทพยดาที่อภิบาลรักษาพระองค์ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ตราบเท้าครองสิริราชสมบัติมาสิงสถิต ปัจจุบันประดิษฐานหน้าพระที่นั่งพุทไธสวนถมในท้องพระโรงกลาง พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระบรมมหาราชวัง

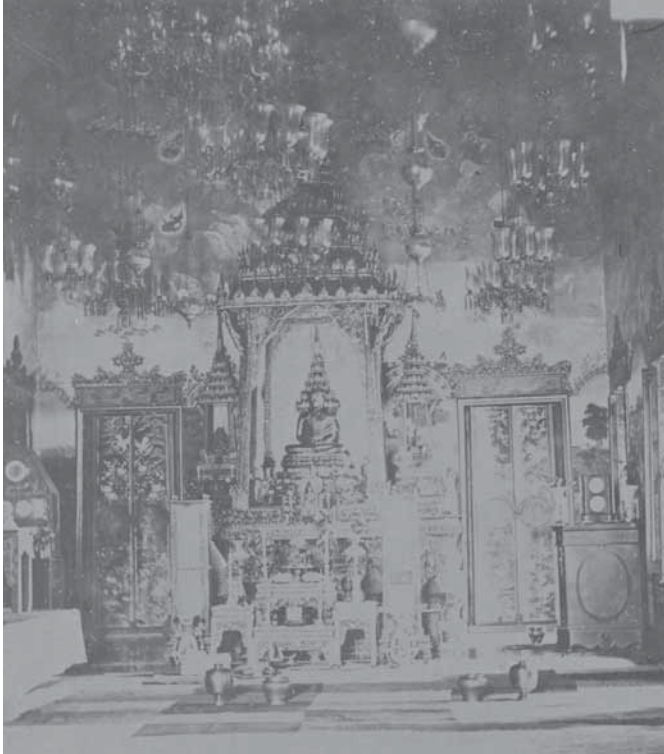
๒ รูปเทพยดาหะถือพระแสงขรรค์ บนหน้าบันชั้นลดของพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ (ด้านทิศใต้) ฝั่งตะวันออก คือ “พระราชบันฑาธาร” ทรงถือพระแสงขรรค์พิธิ

๓ รูปเทพยดาถือพระเต้า (หม้อน้ำ) บนหน้าบันชั้นลดของพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ (ด้านทิศใต้) ฝั่งตะวันตก บันใหม่เมื่อคราวบูรณะใหญ่ พ.ศ. ๒๕๒๕ ซึ่งที่จริงแล้วควรเป็นรูปเทพยดาถือหีบพระราชลัญจกร คือ “พระราชมุทธาร” ทรงถือหีบพระราชลัญจกรนามว่า หีบพระราชมุทธา

๔ “พระราชมุทธาร” เชิญหีบศิลาหยกบรรจุพระราชลัญจกร เรียกว่า “หีบพระราชมุทธา” สร้างตามรูปเทพยดาซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นจากโลหะกะไหล่ทองคู่กับพระราชบันฑาธาร

▲ รูปพระราชบันฑาธาร (ซ้าย) และพระราชมุทธาร (ขวา) ทรงยืนข้างพระที่นั่งราชบัลลังก์ ด้านบนมีช้างเผือก ๓ ช้างในวิมานบนบานพระทวารระดับมุกของพระพุทธรัตนสถาน พระบรมมหาราชวัง สร้างในรัชกาลที่ ๔

แหล่งรวมของพระพุทธรูป “จำลอง” องค์สำคัญ

ภายในพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐเป็นแหล่งรวมของพระพุทธรูปอันจำลองแบบมาจากพระพุทธรูปองค์สำคัญซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลื่อมใสสักการะเป็นพิเศษ ได้แก่ บุษบกใหญ่เป็นที่ประดิษฐานพระประธาน คือ “พระพุทธรูปหังคปฏิมากร” ทรงหล่อจำลองขนาดใหญ่กว่าองค์จริงจากพระพุทธรูปหังคในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงเชิญมาจากเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๒๓๓๘ นอกจากนี้ ยังมีพระประธานองค์น้อย คือ “พระพุทธรูปหังคปฏิมากรน้อย” ประดิษฐานตรงหน้าพระประธานด้วยกันภายในบุษบกใหญ่ ขนาดองค์ย่อมกว่ามากจึงไม่บังกัน เคียงข้างด้วยพระอัครสาวกนั่งพับเพียบ

พนมมือถวายอัญชลี อันได้แก่ พระสารีบุตรทางด้านขวาและพระโมคคัลลานะทางด้านซ้ายของพระประธาน ได้พระพุทธรูปของพระพุทธรูปหังคปฏิมากรยังเป็นที่บรรจุพระบรมอัฐิของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ด้านหลังพระประธานเป็นบุษบกติดผนัง ประดิษฐานพระพุทธรูป ๓ องค์ อันได้แก่ “พระพุทธรูปชินราชน้อย” “พระพุทธรูปชินศรีน้อย” และ “พระศรีศาสดาน้อย” ในบุษบกน้อยติดกับผนังด้านหลังพระประธาน ทรงหล่อจำลองจากพระพุทธรูปชินราช พระพุทธรูปชินศรี และพระศรีศาสดาองค์ใหญ่ ที่เคยประดิษฐานในพระวิหารทิศของพระอารามเดียวกันคือ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ก่อนที่พระพุทธรูปชินศรีและพระศรีศาสดาจะได้เชิญมาประดิษฐานที่กรุงเทพมหานครและเป็นพระประธานของพระอุโบสถและพระวิหารวัดบวรนิเวศวิหาร จนเหลือแต่เพียงพระพุทธรูปชินราชเท่านั้นที่ยังคงประดิษฐาน ณ ที่เดิม ส่วนแท่นแว่นฟ้าด้านหน้าบุษบกพระประธานเป็นที่ตั้งของ “พระนิรันตราย” ในครอบแก้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงหล่อจำลองจากพระนิรันตรายในพระบรมมหาราชวังเพิ่มเรือนแก้วประกอบ เพื่อพระราชทานยังพระอารามหลวงธรรมยุต ๑๘ พระอาราม พระนิรันตรายองค์ที่ประดิษฐานอยู่นี้เป็นองค์จำลอง ส่วนองค์จริงที่พระราชทานมาทางวัดนำไปเก็บรักษาไว้เพื่อความปลอดภัย

◀ ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕ ภายในพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ พระประธานที่ประดิษฐานภายในบุษบกใหญ่ คือ “พระพุทธสิหังคปฏิมากร” ส่วนด้านหลังพระประธานเป็นบุษบกติดผนัง ประดิษฐานพระพุทธรูป ๓ องค์ อันได้แก่ “พระพุทธชินราชน้อย” “พระพุทธชินศรีน้อย” และ “พระศรีศาสดาน้อย”

▲ ภายในพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ คือ แหล่งรวมของพระพุทธรูป “จำลอง” องค์สำคัญ

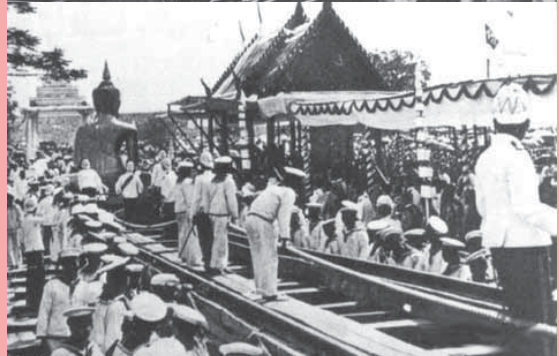
▲ พระพุทธชินราช ณ พระวิหารทิศตะวันตก วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ภาพถ่ายเมื่อคราวรัชกาลที่ ๕ เสด็จพระราชดำเนินไปในการเททองหล่อพระพุทธชินราชจำลอง เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ (ภาพจาก : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร)

▶ พิธีอัญเชิญพระพุทธชินราชจำลองเข้าประดิษฐานภายในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ (ภาพจาก : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร)

ปกิณกะ : การจำลองพระพุทธรูป กับโลกทรรศน์ของพุทธศาสนิกชน

พุทธศาสนิกชนไม่ว่าจะนับถือพุทธศาสนา
ลัทธิหรือนิกายใด ย่อมถือว่าพระพุทธรูปเป็น
“พระปฏิมา” อันหมายถึง รูปจำลองหรือรูปแทน
องค์พระพุทธรูป คำว่า “ปฏิมา” หมายถึง การ
จำลองหรือการลอกเลียนแบบ (ในที่นี้มีได้
หมายถึงการย่อส่วน) การสร้างพระพุทธรูปใน
โลกทรรศน์หรือแนวคิดของพุทธศาสนิกชนจึง
เป็นการสร้างด้วยการจำลองสืบต่อกันมาจาก
พระพุทธรูปที่พุทธศาสนิกชนเห็นว่ามี
ความสำคัญหรือก่อปรด้วยความศรัทธาเป็นพิเศษ
โดยช่างนิรนาม เป็น “อุเทศิกเจดีย์” ที่ระลึก
ถึงพระพุทธรูปองค์ การจำลองพระพุทธรูปมักทำให้
ใกล้เคียงกับพระพุทธรูปองค์ต้นแบบมากที่สุด
เพื่อดำรงรักษาไว้ซึ่งความศรัทธาหรือถ่ายทอด
ความสำคัญของพระพุทธรูปที่เป็นต้นแบบนั้น
ไว้ให้พุทธศาสนิกชนที่เลื่อมใสได้นำไปสักการ
บูชา ครอบงำที่พุทธศาสนิกชนยังคงมีจิตศรัทธา
เลื่อมใสในพระพุทธรูปองค์นั้นการจำลองย่อม
สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา และแม้ว่าพระพุท
ธูปองค์นั้นจะเสื่อมคลายความนิยมลงไปแล้วแต่
ถ้าได้รับการ “ฟื้นฟู” หรือ “สร้าง” ความสำคัญ
ขึ้นมาใหม่ การจำลองพระพุทธรูปองค์นั้นก็ขึ้น
ใหม่ได้อีกครั้งเช่นกัน^{๕๖}

ตัวอย่างเช่น พระพุทธชินราชที่พิษณุโลก
แม้จะเชื่อกันว่าสร้างมาตั้งแต่ครั้งพระเจ้าศรีธรรม
ไตรปิฎกหรือพญาลิไท แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรู้ถึงความสำคัญ
ขึ้นมาใหม่ก็ทรงจำลองขนาดย่อมไว้ที่วัดราช
ประดิษฐ ๑ องค์ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงจำลองขนาดเท่าองค์จริงเป็น
พระประธานของพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร
ดุสิตวนาราม ส่งผลให้พระพุทธชินราชเป็น
พระพุทธรูปที่ได้รับการจำลองมากที่สุดในยุค
ปัจจุบัน^{๕๗}

พระพุทธสิหิงคปฏิมากร

เดิมทีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะเชิญพระพุทธสิหิงค์จากพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) ที่ทรงพระราชศรัทธาเลื่อมใสอย่างยิ่งมาเป็นพระประธานของวัดราชประดิษฐ แต่ก็ทรงพระราชปรารภว่า พระพุทธสิหิงค์เคยประดิษฐานในพระราชวังเป็นที่สูงศักดิ์อยู่แล้วไม่ควรเชิญมาประดิษฐานไว้ที่วัด จึงโปรดเกล้าฯ ให้นายช่างหล่อจำลองพระพุทธสิหิงค์ขยายขนาดใหญ่กว่าองค์จริงถวายพระนามว่า “**พระพุทธสิหิงคปฏิมากร**”^{๕๘} เชิญมาประดิษฐานเป็นพระประธานของพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐภายในบุษบกใหญ่ เป็นที่น่าสังเกตุว่านอกจากพระนาม “พระพุทธสิหิงคปฏิมากร”

ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์จะฟ้องเสี่ยงกับพระนามของ “พระพุทธสิหิงค์” ดังที่สิทธิคนิทาน อธิบายว่าเพราะ “มีลักษณะท่าทางเหมือนราชสีห์ จึงเรียกชื่อว่า พระสิหิงค อีกนัยหนึ่งลักษณะท่าทางของราชสีห์เหมือนลักษณะท่าทางของพระผู้มีพระภาคจึงเรียกว่า สิหิงค” แล้ว ยังมีความหมายว่า พระพุทธปฏิมากรอันมีพระวรกายดุจราชสีห์ (สีห+อังค คือ สิหิงค) ซึ่งเป็น ๑ ใน ๓๒ ของมหาบุริสลักษณะ ลำดับที่ ๑๗ ของพระพุทธองค์ที่กล่าวไว้ในพระปฐมสมโพธิกถา ของนิกายเถรวาท คือ “สีหปุพพพทุมกาโย ส่วนพระวรกายเบื้องหน้าตั้งกึ่งกายเบื้องหน้าแห่งราชสีห์” และคัมภีร์ลลิตวิสตรระ ของลัทธิมหายาน คือ “สีหปุรวารุทาย พระวรกายท่อนบนเหมือนท่อนบนของราชสีห์”^{๕๙}

▲ “พระพุทธสิหิงค์” ประดิษฐานภายในบุษบก ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า)

◀ “พระพุทธสิหิงคปฏิมากร” พระประธานของวัดราชประดิษฐ ประดิษฐานภายในบุษบกใหญ่

▲ พระพักตร์ที่ดูเรียกว่าของพระพุทธรูปปางปฐมเมธ
▶ พระรัศมีเปลวของพระพุทธรูปปางปฐมเมธที่นำระบบชั้นเกลียวมายึดพระรัศมีกับพระเศียร

การปั้นหล่อจำลองพระพุทธรูปปางปฐมเมธทำได้ใกล้เคียงพระพุทธรูปปางปฐมเมธองค์ต้นแบบตั้งแต่องค์พระพุทธรูปจนกระทั่งถึงพระพุทธรูปอาสน์ (ฐานพระพุทธรูป) องค์พระพุทธรูปมีจุดเด่น คือ เป็นพระพุทธรูปประทับสมาธิราบ ปางสมาธิ นิ้วพระหัตถ์ทั้ง ๔ ยาวเสมอกัน ทรงครองจีวรห่มเฉียงประกอบด้วยสังฆาฏิ พาดเป็นแถบใหญ่พระอังสะขวายาวจรดพระนาภี เช่นเดียวกับพระพุทธรูปปางปฐมเมธที่นั่งพุทโธสวรรย และประทับบนฐานบัวกลุ่ม (บัวกลุ่ม) เป็นบัวหลายแบบ บัวพันธุ์กัลป์ซ้อนสลักกัน ๓ ชั้น รองรับ

ปกิณกะ : ความเหมือนที่แตกต่างระหว่าง “พระพุทธรูปหังค” และ “พระพุทธรูปหิงค์”

พระครูวินัยธร อารยพงศ์ อารยธมฺโม แห่งวัดราชประดิษฐ ตั้งข้อสังเกตว่า แม้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงหล่อจำลองพระพุทธรูปหังคปฏิมากรได้ไม่ผิดเพี้ยนไปจากต้นแบบจากพระพุทธรูปหิงค์ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ก็ตาม แต่ก็ได้ทรงปรับปรุงพุทธลักษณะและรายละเอียดต่างๆ ของพระพุทธรูปหังคปฏิมากรให้คมชัดแลดูมีมิติยิ่งขึ้นกว่าเดิม ในด้านพุทธลักษณะ ได้แก่ การเพิ่มบัวกระจังใบเทศรองรับพระรัศมีเปลวให้มีความคมชัดและทำช่องสำหรับฝังอัญมณี รวมทั้งการนำระบบชั้นเกลิ้วมาใช้ยึดพระรัศมีกับพระเศียรให้มั่นคงยิ่งขึ้น พระเกตุมาลาถูกลมกลืนกับพระเศียรขณะที่พระพุทธรูปหิงค์จะเรียวยาวขึ้นเป็นกระจุก ซึ่งอาจเป็นการปรับให้ใกล้เคียงกับพระพุทธรูปธรรมยุตที่ไม่นิยมทำพระเกตุมาลา พระพักตร์ดูเรียวกว่าพระพุทธรูปหิงค์ซึ่งมีพระพักตร์ค่อนข้างแป้น พระวรกายแลดูผึ่งผายและอวบอ้อมกว่าพระพุทธรูปหิงค์ และพระอุรุ (ต้นขา) ชันขึ้นกว่าพระพุทธรูปหิงค์ เช่นเดียวกับเส้นขอบจีวรและสังฆาฏิก์คมชัดกว่า สำหรับฐานสิงห์ก็ปรับให้มีขนาดใหญ่และกว้างขึ้นกว่าเดิมโดยขยายความกว้างของหน้ากระดานและขาสิงห์ เพิ่มความลาดชันของบัวหลังสิงห์ รวมทั้งความคมชัดของลวดที่ประดับฐานสิงห์ เช่นเดียวกับกลีบบัวพันทักษ์ที่รองรับองค์พระพุทธรูปก็มีปริมาตรนูนหนาแลดูมีมิติ การเก็บรายละเอียดของเกสรบัวทำขึ้นอย่างประณีตและวิจิตร แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเอาพระราชหฤทัยใส่แม้กระทั่งการปรับปรุงรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ในการหล่อจำลองเพื่อสร้างความเหมือนที่แตกต่างให้เกิดขึ้นระหว่างพระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์นี้และเป็นการปรับแก้พุทธลักษณะของพระพุทธรูปหิงค์ให้ดียิ่งขึ้นดังพุทธลักษณะของพระพุทธรูปหังคปฏิมากร

- บัวกระจังรองรับพระรัศมีคมชัด
- พระเกตุมาลาถูกลมกลืนกับพระเศียร
- พระพักตร์มีลักษณะแป้นน้อยกว่า
- เส้นขอบจีวรและสังฆาฏิก์คมชัด
- พระอุรุ (ต้นขา) ชันขึ้น
- บัวพันทักษ์มีปริมาตรนูนหนาแลดูมีมิติ
- หน้ากระดานฐานสิงห์กว้างขึ้น
- บัวหลังสิงห์ลาดชันกว่าเดิม
- ฐานสิงห์แผ่กว้างกว่า
- ลวดบัวและรายละเอียดของฐานคมลึกดูมีมิติกว่า

“พระพุทธสิหิงคปฏิมากร” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้นายช่างหล่อจำลอง
จากพระพุทธสิหิงค์ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์

ด้วยฐานสิงห์ ส่วนวัสดุที่ใช้ในการหล่อนั้นเป็นสัมฤทธิ์ แล้วจึงกะไหล่ทับด้วยทองคำ ตามแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๔ ได้พระพุทธอาสน์ของพระพุทธสิหิงคปฏิมากรบรรจุพระบรมอัฐิของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในกล่องศิลาตามพระราชประสงค์ที่รับสั่งไว้กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนเสด็จสวรรคต^{๖๐} หน้ากระดานฐานสิงห์ของพระพุทธอาสน์ตั้งแผ่นโลหะรูปพระมหาพิชัยมงกุฎพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์บนพานแว่นฟ้าประกอบลายกระหนกเปลว แต่ที่น่ารักและน่าเอ็นดูมากที่สุดก็คือ พระบรมราชสัญลักษณ์เทินด้วยรูป “หนู” ๑ ตัวและหนูอีก ๒ ตัวประกอบทั้งซ้ายและขวา มีกรอบเป็นลายกระหนกล้อมไว้ ทั้งนี้ เพราะมีพระบรมราชสมภพ (เกิด) ในปีขวดจึงใช้รูปหนูเป็นสัญลักษณ์ประจำปีนักษัตรของพระองค์ จนอาจกล่าวได้ว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่นำรูปสัตว์ประจำปีนักษัตรของพระองค์มาใช้ประกอบพระบรมราชสัญลักษณ์

พระพุทธสิหิงคปฏิมากรยังแสดงให้เห็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธสิหิงค์เป็นอย่างยิ่ง ดังเห็นได้จากได้ทรงจำลองพระพุทธสิหิงค์หลายองค์ เช่น พระพุทธสิหิงคปฏิมากรทั้งองค์ใหญ่และองค์น้อย หรือพระพุทธสิหิงค์ทองคำองค์น้อยที่ต่อมาได้ใช้เป็นพระพุทธรูปประจำพระชนมพรรษา ปัจจุบันประดิษฐานในหอพระสุราลัยพิมาน พระบรมมหาราชวัง ความเลื่อมใสพระพุทธสิหิงค์ของพระองค์อาจเป็นเพราะความเชื่อตามตำนานพระพุทธสิหิงค์หรือสิหิงคนิทาน ว่าพระพุทธสิหิงค์เป็นพระพุทธรูปลังกา สอดคล้องกับแนวคิดของพระสงฆ์ธรรมยุตที่ทรงสถาปนาอันมีแนวคิดทวนกลับไปหาแบบอย่างดั้งเดิมของลังกา อันเป็นรากฐานของนิกายเถรวาททั้งปวง

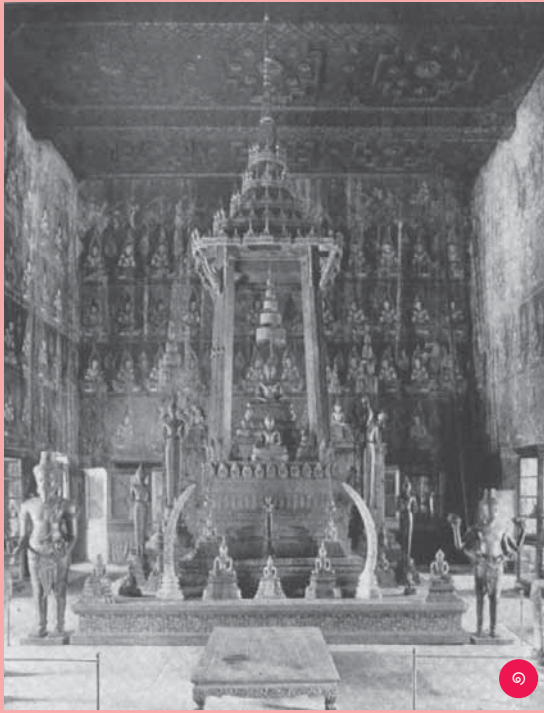
พระบรมราชสัญลักษณ์ล้อมด้วยรูป “หนู” ที่ฐานพระพุทธอาสน์พระพุทธสิหิงคปฏิมากร ภายในบรรจุพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

▲ พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร ประดิษฐานภายในบุษบก ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ปกิณฑกะ : การประดิษฐานพระประธานในบุษบก

ถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของพระอารามหลวงธรรมยุตและเป็นแบบอย่างพระราชนิยมในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งพระประธานภายในอุโบสถหรือวิหารมีขนาดไม่ใหญ่โตนักและประดิษฐานในบุษบก แบบอย่างนี้เคยเกิดขึ้นมาแล้วกับพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร วัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือพระพุทธสิหิงค์ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ก็ล้วนเป็นพระพุทธรูปประทับขนาดกลางและขนาดเล็กประดิษฐานในบุษบก หากนำไปตั้งบนฐานชุกชีธรรมดาจะทำให้พระพุทธรูปขาดความสง่างาม การเสริมด้วยบุษบกจะช่วยขบเน้นให้พระพุทธรูปให้ดูเด่นเป็นสง่าได้อย่างดี อย่างไรก็ตาม สมคิด จิระทัศนกุล ตั้งข้อสังเกตว่า การประดิษฐานพระประธานในบุษบกนิยมมากในวัดหลวงธรรมยุตที่ทรงสร้างใหม่ ในขณะที่วัดซึ่งทรงบูรณปฏิสังขรณ์จะไม่พบ และคงมุ่งเน้นในเรื่องของความหมายด้วยว่า คณะสงฆ์ธรรมยุตของพระองค์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล เพราะบุษบก “ก็คือแกนกลางแห่งจักรภพ”^{๖๐} ดังเห็นได้จากบุษบกทรงพระประธานของวัดราชประดิษฐประกอบด้วยฐานสิงห์แทนสิงห์ที่เป็นใหญ่กว่าบรรดาสัตว์สี่เท้าในป่าหิมพานต์ เเชิงเขาพระสุเมรุ และเทพนมแทนทวยเทพบนสวรรค์ตามชั้นต่างๆ จนถึงยอดเขาพระสุเมรุอันเป็นที่ตั้งของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ศูนย์กลางของจักรวาล^{๖๒}

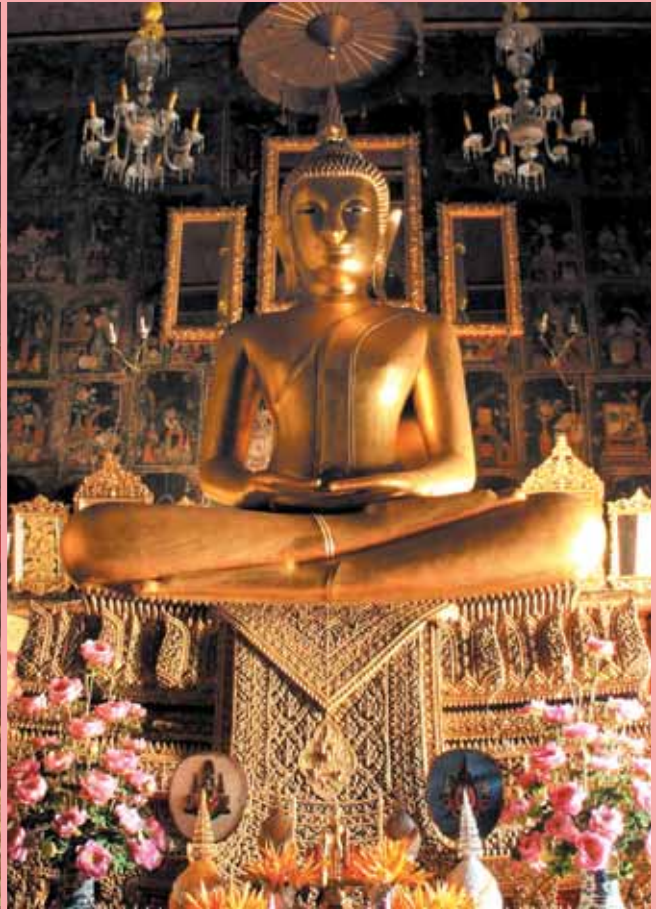
๑. พระพุทธสิหิงค์ ประดิษฐานภายในบุษบก ณ พระที่นั่งพุทธไธสวรรย์ ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕
๒. พระพุทธสิริ ประดิษฐานภายในบุษบก ณ พระอุโบสถ วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร
๓. พระพุทธวชิรมงกุฏ ประดิษฐานภายในบุษบก ณ พระวิหารหลวง วัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร
๔. พระเสริม ประดิษฐานภายในบุษบก ณ พระวิหารหลวง วัดปทุมวนาราม กรุงเทพมหานคร

“พระพุทธเทวปฏิมากร” พระประธาน
ในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนฯ บริเวณ
กลางผ้าทิพย์พระพุทธอาสน์ เป็น
ที่บรรจุพระบรมอัฐิของพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เชิญมาบรรจุไว้

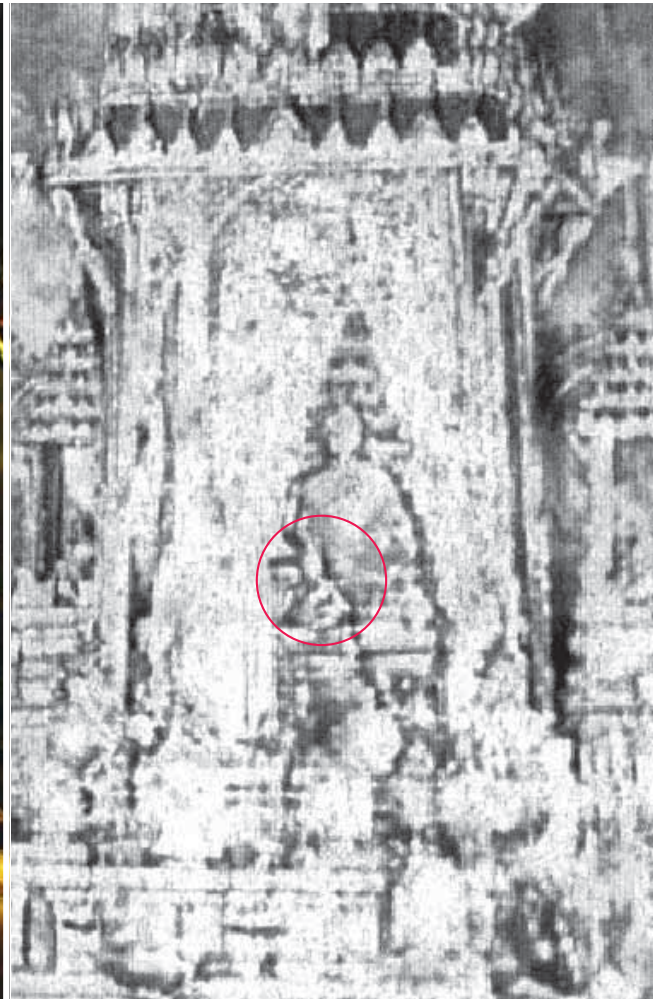
ปกิณกะ : ธรรมเนียมการบรรจุพระบรมอัฐิใต้พระพุทธอาสน์พระประธาน

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ว่า การบรรจุพระบรมอัฐิใต้พระพุทธอาสน์พระประธานเป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยพระบรมอัฐิของพระมหากษัตริย์ ๓ รัชกาลก่อนหน้าที่พระราชทานให้พระเจ้าลูกเธอในรัชกาลนั้นๆ ไป เมื่อสิ้นพระชนม์ก็ไม่มีผู้ใดจะรักษาถือเป็นของหลวงควรจะนำกลับมาเพื่อให้มหาชนสักการบูชาบำเพ็ญพระราชกุศลถวายได้ง่าย โปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระบรมอัฐิของพระมหากษัตริย์ทั้ง ๓ รัชกาลบรรจุในกล่องศิลานำไปบรรจุใต้พระพุทธอาสน์พระประธานในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนฯ วัดอรุณราชวราราม และวัดราชโอรสารามตามลำดับ ส่วนของพระองค์เองมีรับสั่งให้บรรจุพระบรมอัฐิใต้พระพุทธอาสน์พระประธานในพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ^{๖๓} จนกลายเป็นธรรมเนียมสืบมา

(ซ้าย) “พระพุทธธรรมมิศรราชโลกธาตุดิลก” พระประธานในพระอุโบสถ
วัดอรุณราชวราราม บริเวณกลางผ้าทิพย์พระพุทธอาสน์ เป็นที่บรรจุ
พระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (ขวา) “พระพุทธ
อนันตคุณอดุลยญาณบพิตร” พระประธานในพระอุโบสถวัดราชโอรสาราม
บริเวณกลางผ้าทิพย์พระพุทธอาสน์ เป็นที่บรรจุพระบรมอัฐิของพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
โปรดเกล้าฯ ให้เชิญมาบรรจุไว้

พระพุทธรูปปางนี้จำลองมาจากพระพุทธรูปองค์ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ตลอดองค์จนถึงฐานพระพุทธรูปเหมือนเดียวกับพระพุทธรูปปางสมาธิ (องค์ใหญ่) แต่มีขนาดย่อมกว่าประมาณ ๑ ใน ๓ ขององค์จริง ปัจจุบันยังไม่พบประวัติการสร้างที่แน่ชัดหากในภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็ปรากฏพระพุทธรูปองค์นี้ตั้งอยู่ด้านหน้าของพระพุทธรูปปางสมาธิองค์ใหญ่แล้ว

◀ พระพุทธรูปปางสมาธิที่ประดิษฐานอยู่ด้านหน้าพระพุทธรูปปางสมาธิองค์ใหญ่

▲ พระพุทธรูปปางสมาธิ (วงกลม) ในภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕

ปกิณกะ : ความเป็นมาและความสำคัญของ “พระพุทธรูปค้ำ”

พระรัตนปัญญาเถระกล่าวถึงประวัติของพระพุทธรูปค้ำใน*ชินกาลมาลีปกรณ์* เขียนขึ้นที่ล้านนา เมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ระบุว่า พระพุทธรูปองค์นี้หล่อขึ้นในลังกาเพราะพระเจ้าแผ่นดินลังกาต้องการทอดพระเนตรรูปพระพุทธรูปเจ้า นาคราชตนหนึ่งเคยเห็นพระศาสดามาก่อนจึงเนรมิตกายเป็นแบบให้ช่างปั้น ต่อมาพญาโรจราชกษัตริย์สุโขทัยได้ทูลขอพระพุทธรูปค้ำจากพระเจ้าแผ่นดินลังกาได้พระราชทานลงเรือไปแต่เรือเกิดอับปางกลางมหาสมุทร พระพุทธรูปค้ำแสดงปาฏิหาริย์ลอยบนกระดานกลางทะเลอยู่ ๓ วันจึงขึ้นฝั่งที่นครศรีธรรมราช พญาโรจราชจึงเชิญมาประดิษฐานที่สุโขทัย ต่อมาในสมัยพญาลิไทได้เชิญไปไว้ที่ชัยนาทแต่พอยุทธยาตีชัยนาทจึงได้เชิญมายังอยุธยาแล้วเชิญมาที่เมืองกำแพงเพชร ภายหลังเจ้ามหาพรหมผู้ครองเมืองเชียงใหม่ ได้เชิญพระพุทธรูปค้ำจากกำแพงเพชรมาไว้ที่เชียงใหม่ถวายพญาเกือนาพระเชษฐาซึ่งทรงพระปรารภจะสร้างคูหาประดิษฐานแต่การยังไม่แล้วเสร็จ เจ้ามหาพรหมจึงเชิญพระพุทธรูปค้ำไปยังเชียงแสนเพื่อจำลองแบบสร้างขึ้นไว้อีก ๑ องค์ แล้วเชิญกลับไปยังเชียงใหม่ ต่อมาพญาแสนเมืองมาพระราชโอรสของพญาเกือนาทรงตีเมืองเชียงใหม่เชิญพระพุทธรูปค้ำกลับมาประดิษฐานในนครเชียงใหม่ที่วัดพระสิงห์^๔

พระพุทธรูปค้ำ ประดิษฐานที่เชียงใหม่จนกระทั่งประมาณ พ.ศ. ๒๒๐๔ สมเด็จพระนารายณ์แห่งอยุธยาทรงยกทัพมาตีเชียงใหม่ “ได้พระพุทธรูปค้ำ แล้วกวาดต้อนเอาแมนลาวทั้งนี้ลงมาเป็นข้าพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา”^๕ ราชทูตลังกาที่เข้ามาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศเมื่อ พ.ศ. ๒๒๙๓ ยังมีโอกาสได้ยลโฉมพระพุทธรูปค้ำซึ่งประดิษฐานในพระมณฑปของวัดพระศรีสรรเพชญ์^๖ พอเสียกรุงครั้งที่ ๒ เรื่องราวของพระพุทธรูปค้ำก็เงียบหายไป คาดว่าองค์พระพุทธรูปคงสูญไปครั้งนั้น จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๒๓๙ เรื่องราวของพระพุทธรูปค้ำจึงปรากฏขึ้นอีกครั้งเมื่อ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ กล่าวว่า สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทเสด็จไปช่วยเชียงใหม่รบพม่า “เจ้าเมืองเชียงใหม่ได้ถวายพระพุทธรูปค้ำ เป็นพระศักดิ์สิทธิ์สำหรับเมืองเชียงใหม่ลงมา” และกล่าวด้วยว่า หลังสิ้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์แล้วประมาณรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาถึงสมเด็จพระ

ภาพการอัญเชิญพระพุทธรูปค้ำมาประดิษฐานที่เชียงใหม่ จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธารวาส กรุงเทพมหานคร

▲ พระพุทธสิหิงค์จำลอง ประดิษฐาน ณ วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่

▼ พระพุทธสิหิงค์จำลอง มีจารึก พ.ศ. ๒๐๑๓ ระบุว่าคือ พระพุทธสิหิงค์ วัดพระเจ้ามิ่งราย จังหวัดเชียงใหม่

พระเจ้าเสือ พระเจ้าเชียงใหม่ได้ลงมาเฝ้าติด
ลินบนเจ้าจอมฝ่ายในกราบทูลขอพระพุทธ
สิหิงค์ขึ้นไปเชียงใหม่อีกครั้ง^{๖๗} ทั้งนี้หลักฐาน
ทั้งของไทยและลังกากล่าวตรงกันว่า พระพุทธ
สิหิงค์ยังคงประดิษฐานในอยุธยา นำสังเกตว่า
การที่พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ได้
เขียนให้พระพุทธสิหิงค์กลับคืนสู่นครเชียงใหม่
ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาก็น่าเพื่อ “เปิดทาง” ให้
กับสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลทรง
เชิญพระพุทธสิหิงค์ลงมาได้นั่นเอง

การเชิญพระพุทธสิหิงค์ของสมเด็จพระ
กรมพระราชวังบวรสถานมงคลยังเป็นเครื่อง
แสดงถึงพระบุญญาบารมีของพระองค์เหมือน
เช่นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
สมเด็จพระเชษฐาธิราชทรงได้พระพุทธ
มหามณีรัตนปฏิมากรหรือพระแก้วมรกตครั้ง
ทรงทำศึกสงครามจากเวียงจันทน์ อย่างไรก็ตาม

กิติ พระพุทธสิหิงค์ที่ทรงเชษฐมานั้น เป็นพระพุทธรูปประทับ “สมาธิราบ” ขณะที่พระพุทธสิหิงค์ซึ่งเคยประดิษฐานที่อยู่ภายใต้การกล่าวถึงใน *คำให้การชาวกรุงเก่า* เป็นพระพุทธรูปประทับ “สมาธิเพชร” ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับในหมู่นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ศิลปะว่าพระพุทธสิหิงค์ที่กล่าวถึงใน *ชินกาลมาลีปกรณ์* ตรงกับพระพุทธรูปแบบหนึ่งที่ชาวล้านนาเรียกว่า “พระสิงห์”^{๖๘} หรือที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเรียกว่า “แบบเชียงแสนชั้นแรก” เป็นพระพุทธรูปประทับ “สมาธิเพชร” “ปางมารวิชัย” พระรัศมีเป็นรูปดอกบัวตูม เม็ดพระศกเป็นก้นหอยใหญ่ พระวรกายอวบอ้วน พระอุระอูม ทรงครองจีวรห่มเฉียง มีสังฆาฏิพาดพระอังสยาวจนจรด

พระถัน พุทธลักษณะดังกล่าวได้แบบอย่างมาจากพระพุทธรูปของอินเดียแบบปาละ-เสนะ^{๖๙}

ด้วยเหตุนี้ บรรดา “พระสิงห์” ของชาวล้านนาจึงจำลองแบบมาจากพระพุทธสิหิงค์องค์จริงที่เคยประดิษฐานในนครเชียงใหม่ ดังปรากฏพระพุทธรูปแบบนี้หลายองค์ที่มีจารึกระบุนามใกล้เคียงกับพระนามของพระพุทธสิหิงค์^{๗๐} ส่วนพุทธลักษณะของพระพุทธสิหิงค์ที่ประดิษฐานในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์รวมทั้งองค์จำลอง เช่น พระพุทธสิหิงค์ปฏิมากร หรือพระพุทธสิหิงค์น้อย เป็นต้นนั้น พิริยะ ไกรฤกษ์ นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ศิลปะให้ความเห็นว่า จากการประทับ “สมาธิราบ” “ปางสมาธิ” ของพระพุทธรูป สอดคล้องกับพระพุทธรูปสำคัญอีกองค์ของล้านนา คือ พระรัตนปฏิมา หรือที่รู้จักกันในนามว่า “พระแก้วมรกต” มากกว่า^{๗๑}

- ▲ พระรัตนปฏิมา (พระแก้วมรกต)
- ▶ “พระขนมตัม” หรือพุทธสิหิงค์จำลองของอยุธยาที่มีจารึกระบุว่า คือ พระพุทธสิหิงค์ และสร้างขึ้นใน พ.ศ. ๒๒๓๒ ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา ประดิษฐาน ณ วัดโคกขาม จังหวัดสมุทรสาคร

พระพุทธรูป “หมวดพระพุทธรชินราช” จำลอง “รุ่นแรก”

ด้านหลังบุษบกพระประธานยังมีบุษบกน้อยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์น้อยจำลองจากพระพุทธรูปองค์ใหญ่สำคัญ ๓ องค์ เรียงลำดับจากด้านขวาของพระประธาน คือ พระพุทธรชินราชน้อย พระพุทธรชินศรีน้อย และพระศรีศาสดาเล็ก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้หล่อจำลองจากพระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่เคยประดิษฐานด้วยกันในพระวิหารทิศของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ก่อนที่พระพุทธรชินศรีและพระศรีศาสดาจะได้เชิญมาประดิษฐานในพระอุโบสถและพระวิหารวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร จนเหลือเพียงพระพุทธรชินราชที่ยังคงอยู่ ณ พิษณุโลกตามเดิม ภายหลังในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้เชิญพระพุทธรูปน้อยทั้ง ๓ องค์จากพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) มาประดิษฐานในบุษบกน้อยด้านหลังตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^{๗๒} พระพุทธรูปน้อยทั้ง ๓ องค์นับเป็นพระพุทธรูปใน “หมวดพระพุทธรชินราช” ที่ได้รับการจำลองครบถ้วนทั้งสำหรับ ๓ องค์เป็นรุ่นแรกอีกด้วย^{๗๓}

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงจำแนกพระพุทธรูปสุโขทัยออกเป็น ๓ รุ่น ตามลักษณะของพระพักตร์ คือ “รุ่นแรก” พระพักตร์กลมแบบพระพุทธรูปลังกา อาทิ พระอัฐวรารส วัดสระเกศ “รุ่นกลาง” พระพักตร์ยาว พระหนุเหลี่ยม เช่น พระร่วงโรจนฤทธิ์ วัดพระปฐมเจดีย์ และพระสุรสีห์พุทธพิมพ์ วัดปรีดิยาศูต กรุงเทพมหานคร เป็นต้น และ “รุ่นหลัง” พระพักตร์ทำนองผลมะตูม ปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้ง ๔ ยาวเรียวเสมอกัน มีพระพุทธรชินราชเป็นตัวอย่างของหมวดและใช้เป็นชื่อหมวด นอกจากนี้ พระพุทธรชินศรี พระศรีศาสดา พระสิทธิารส วัดพิชยญาติการาม กรุงเทพมหานคร ก็ยังได้รับการสงเคราะห์ให้รวมอยู่ในหมวดนี้ด้วยเช่นกัน^{๗๔} และเป็นที่น่าสังเกตว่า ถึงแม้จะมีนักวิชาการจำนวนไม่น้อยที่จัด

▲ บุษบกน้อยที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์น้อยจำลองจากพระพุทธรูปองค์ใหญ่สำคัญ ๓ องค์ ในหมวดพระพุทธรชินราชเรียงลำดับจากด้านขวาของพระประธาน คือ พระพุทธรชินราชน้อย พระพุทธรชินศรีน้อย และพระศรีศาสดาเล็ก

พระอัฐสุารต วัดสระเกศ
กรุงเทพมหานคร

พระร่วงโรจนฤทธิ์
วัดพระปฐมเจดีย์
จังหวัดนครปฐม

พระสุรภีพุทธพิมพ์
วัดปรีณายก
กรุงเทพมหานคร

พระพุทธชินราช
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
จังหวัดพิษณุโลก

หมวดหมู่ของพระพุทธรูปสุโขทัยต่างออกไปจากสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ บ้าง แต่ก็ยังคงจัดให้พระพุทธรชินราชและพระพุทธรูปในหมวดอยู่ใน "หมวดพระพุทธรชินราช" อย่างไม่เปลี่ยนแปลง สะท้อนถึงความสำคัญของบรรดาพระพุทธรูปในหมวดนี้เป็นพิเศษ^{๗๕} อย่างไรก็ดี หมวดพระพุทธรชินราชกลับมีตัวอย่างของพระพุทธรูปหล่อสัมฤทธิ์ขนาดใหญ่ถึงขนาดกลางในหมวดเพียง ๕ องค์เท่านั้น คือ พระพุทธรชินราช พระพุทธรชินศรี พระศรีศาสดา พระสิทธิราช และพระพุทธรูปทองในพระอุโบสถวัดพัญญูเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยไม่พบพระพุทธรูปจำลองขนาดเล็กหล่อสัมฤทธิ์ของหมวดนี้ แม้แต่พระพุทธรชินราชที่ได้รับการกล่าวถึงความสำคัญไว้อย่างมากมายทั้งในตำนานและพระราชพงศาวดารอันแสดงถึงความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปก็น่าจะได้รับการจำลองกันอย่างมากมายก็กลับกลายเป็นพระพุทธรูปที่ได้รับการจำลองมากที่สุดแต่เป็นในยุคปัจจุบันแทน^{๗๖}

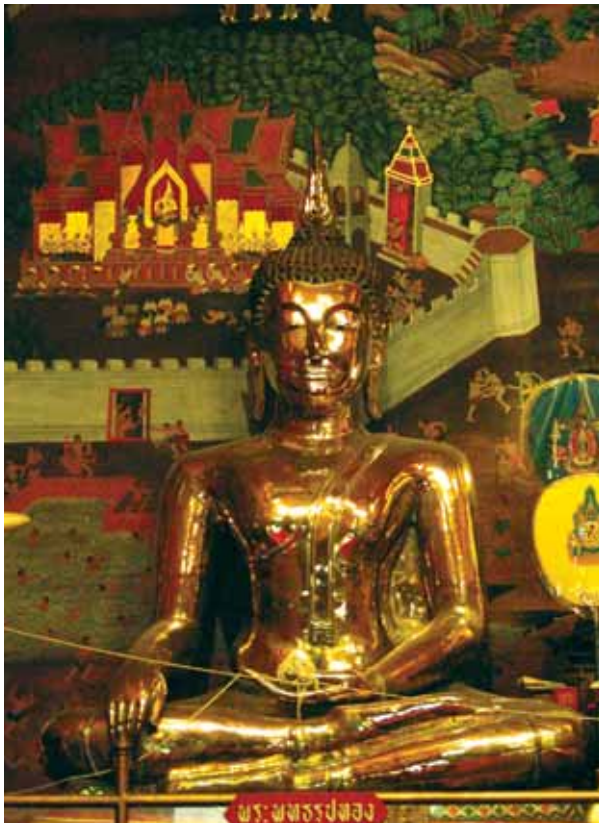
พระพุทธชินราชน้อย
วัดราชประดิษฐ

พระพุทธชินศรีน้อย
วัดราชประดิษฐ

พระศรีศาสดา
วัดราชประดิษฐ

การจำลองพระพุทธรูปในหมวดพระพุทธรชินราช ทั้งพระพุทธรชินราช พระพุทธรชินศรี และพระศรีศาสดา ที่มีหลักฐานจากทั้งพระพุทธรูปจำลอง และหลักฐานทางลายลักษณ์อักษร ประกอบกันอย่างชัดเจนนั้นกลับมามีขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์นี้เอง เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจำลองพระพุทธรูปหมวดพระพุทธรชินราชเป็นพระพุทธรูปองค์น้อย ทรงหล่อจำลองพระพุทธรชินศรีน้อยใน พ.ศ. ๒๔๐๐ พระศรีศาสดาน้อย พ.ศ. ๒๔๐๖ และพระพุทธรชินราชน้อย พ.ศ. ๒๔๐๙ และสุดท้ายได้เชิญมาประดิษฐานร่วมกันในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ^{๗๗} การหล่อจำลองพระพุทธรูปในหมวดพระพุทธรชินราชของพระองค์ถือได้ว่าเป็นการฟื้นฟูความสำคัญของพระพุทธรูปเหล่านี้ขึ้นใหม่และทั้งเปลี่ยนแปลงโลกทรรศน์จากเดิมที่เคยจำลองพระพุทธรูปจากความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์มาเริ่มให้ความสำคัญกับ “ความงาม”^{๗๘} ดังที่ทรงสรรเสริญว่า “พระพุทธรชินราชพระพุทธรชินศรีสองพระองค์นั้น งามแหลมแก่ตามากกว่าพระพุทธรูปใหญ่น้อยบันดามีในแผ่นดินสยามทั้งปากใต้ฝ่ายเหนือ

- ▲ “พระสิทธารถ” วัดพิชยญาติการาม กรุงเทพมหานคร
- ◀ พระพุทธรูปทอง วัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

แลตลอดการนานมาถึง ๔๐๐ ปี
มีผู้เลียนแบบปั้นเอาอย่างไปมาก
มายก็หลายตำบล จะมีพระพุทธรูป
ที่คนเป็นอันมากดูเห็นว่าเป็น
ดีเป็นงามกว่าพระพุทธรูปชินราช
และพระพุทธรูปชินศรีสององค์นี้ไป
ก็ไม่มี^{๑๗๙}

พระราชดำริเรื่องความ
งามของพระพุทธรูปชินราชนับว่า
เป็นโลกทรรศน์อย่างใหม่ที่ให้อิทธิพล
กับการจำลองพระพุทธรูปในสมัยต่อ
มานอกเหนือไปจากเรื่องของความศักดิ์
สิทธิ์และสืบทอดไปยังพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งแต่ครั้ง
ทรงพระเยาว์เมื่อ “ได้ตามเสด็จ
พระราชดำเนินพระบาทสมเด็จพระ

พระพุทธรูปชินราชจำลอง วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพมหานคร

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เห็นพระพุทธรูปลักษณะแห่งพระพุทธรูปชินราชว่างามหาพระพุทธรูป
องค์ใดเปรียบมิได้^{๑๘๐} ครั้นทรงสร้างพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามก็ได้ทรงเลือก
หล่อจำลองพระพุทธรูปชินราชมาเป็นพระประธานเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ ทรงแสดงถึงเหตุผลที่
ทรงเลือกจำลองพระพุทธรูปชินราชไว้ ๒ ประการด้วยกัน กล่าวคือ ประการแรก หากจำลอง
พระพุทธรูปชินราชมาไว้กรุงเทพฯมหานครรวมกับพระพุทธรูปชินศรีและพระศรีศาสดาแล้วก็จะ
ครบเต็มสำหรับทั้ง ๓ องค์ ประการต่อมาก็ต้องด้วยแบบอย่างเหมือนเมื่อครั้งที่พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจำลองแต่เป็นองค์เล็ก จึงทรงจำลองให้มีขนาดเท่าองค์
จริงเพื่อแสดงความสามารถของช่างในรัชสมัย^{๑๘๑} ภายหลังความงามของพระพุทธรูปชินราช
ตามพระราชทรรศนะดังกล่าวจึงได้แพร่กระจายขยายไปสู่ความรับรู้ของชนชั้นนำและ
ราษฎรทั่วไปผ่านพระพุทธรูปชินราชจำลองของพระองค์ที่วัดเบญจมบพิตรฯ ดังเห็นได้จาก
ปริมาณของพระพุทธรูปชินราชจำลองที่ทวีจำนวนมากขึ้นจนกลายเป็นพระพุทธรูปที่ได้รับการ
จำลองมากที่สุดในประเทศไทย ซึ่งจุดเริ่มต้นของการจำลองพระพุทธรูปชินราชที่แท้จริงก็มา
จากการจำลองพระพุทธรูปชินราชน้อยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ปัจจุบัน
ประดิษฐานในพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐานนั่นเอง

ปภิกษะ : ที่มาและความสำคัญของพระพุทธชินราช พระพุทธชินศรี และพระศรีศาสดา

พระราชพงศาวดารเหนือ เป็นเอกสารเชิงตำนานกล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์โดยพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกกษัตริย์เมืองเชียงแสนโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการสำนักชื่อจ่านกร้องและจำการบูรเป็นแม่กองคุมการก่อสร้างเมืองใหม่บนตำแหน่งที่ทรงเชื่อว่าเป็นสถานที่พระพุทธรองค์เคยเสด็จมาจันจ้งหันได้ต้นสมอ พระราชทานชื่อเมืองว่า พิษณุโลก โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระมหาธาตุและพระวิหารขึ้นกลางเมืองรวมทั้งสร้างพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ขึ้น ๓ องค์ ประชุมช่างจากเมืองศรีสัชชนาลัยและหริภุญไชยมาร่วมปั้นหล่อซึ่งในตอนแรกสร้างสำเร็จเพียง ๒ องค์ คือ พระพุทธชินศรีและพระศรีศาสดา ยกเว้นพระพุทธชินราชต้องปั้นหล่อใหม่อีกหลายครั้งแต่ก็สำเร็จลงด้วยฝีมือตาปะขาวซึ่งเป็นพระอินทร์แปลงลงมาช่วย^{๑๒} พระราชพงศาวดารหลายฉบับก็กล่าวว่า พระพุทธชินราชและพระพุทธชินศรีเป็นพระพุทธรูปสำคัญที่พระมหากษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ต้องเสด็จพระราชดำเนินมาทรงนมัสการเป็นประจำ เช่น สมเด็จพระรามาเมศวร สมเด็จพระนเรศวร สมเด็จพระเอกาทศรถ สมเด็จพระนารายณ์ สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ และสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี รวมทั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทก็เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการเช่นกัน^{๑๓} แสดงถึงความสำคัญของพระพุทธรูปกลุ่มนี้เป็นพิเศษ

◀ พระวิหารพระพุทธชินราช (พระวิหารทิศตะวันตก) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕

▼ ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕ ของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก แลเห็นพระอัฐฐารส พระประธานภายในพระวิหารหลวงทางด้านทิศตะวันออก ด้านหลังเป็นพระมหาธาตุทรงปราสาทล้อมรอบด้วยระเบียงคด และพระวิหารทิศอันเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธชินราช พระพุทธชินศรี และพระศรีศาสดา

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกษัตริย์ในตำนานผู้ทรงสร้างพระพุทธรูปคู่เมืองพิษณุโลกดังกล่าวคงเป็นกษัตริย์องค์เดียวกับพญาลีไทแห่งสุโขทัย ซึ่งมีพระองค์อยู่จริงในประวัติศาสตร์จากจารึกหลายหลักกล่าวถึงพระองค์ โดยทรงอนุমানจากการที่กษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์ต่างก็รอบรู้ในพระไตรปิฎกเช่นเดียวกัน จึงทรงกำหนดอายุของพระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์ตรงกับรัชกาลของพญาลีไทราว พ.ศ. ๑๙๐๐ เกิดเป็นองค์ความรู้ว่า พระพุทธชินราช พระพุทธชินศรี และพระศรีศาสดา เป็นพระพุทธรูปสุโขทัย สร้างขึ้นโดยพญาลีไทกษัตริย์สุโขทัยสืบทอดเป็นมรดกมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน^{๔๔}

▲ จิตรกรรมฝาผนังเขียนในสมัยรัชกาลที่ ๕ ภายในพระวิหารพระศรีศาสดา วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร ผนังตอนบนเขียนภาพเล่าเรื่องตำนานการสร้างพระพุทธรูปสำคัญทั้ง ๓ องค์ คือ พระพุทธชินราช พระพุทธชินศรี และพระศรีศาสดา

◀ ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙

พระพุทธชินศรีน้อย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ ทรงปั้นหล่อ “พระพุทธชินศรีน้อย” เป็นองค์แรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ เพื่อทรงสักการบูชา ในพระบรมมหาราชวัง จำลองจาก พระพุทธชินศรีองค์ใหญ่ในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพย์ ทรงขะลอกจากพระวิหารทิศของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก มาประดิษฐานไว้ด้านหลังพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร จนเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นอธิบดีสงฆ์ของวัดบวรนิเวศวิหารจึงเชิญย้ายมาไว้ด้านหน้าพระพุทธสุวรรณเขต พระประธานองค์เดิม การหล่อพระพุทธชินศรีน้อยใช้สะเก็ดทองที่ได้จากการหล่อฐานใหม่ของพระพุทธชินศรีใหญ่ในปี

▲ (ซ้าย) พระพุทธชินศรี ประดิษฐาน ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร สูงองค์ประมาณ ๓๘.๕ ซม. หน้าตักกว้างประมาณ ๒๗.๕ ซม. (ขวา) พระพุทธชินศรีน้อย ประดิษฐานในบุษบกน้อยด้านหลังพระประธานของวัดราชประดิษฐ สูงรวมฐาน ๔๐ ซม. สูงองค์ ๓๐ ซม. หน้าตักกว้าง ๑๙.๕ ซม.

▲ พระพุทธชินศรีน้อย ประดิษฐานภายใน
บุษบกน้อย

▶ การลงยาพระรัศมีพระพุทธชินศรีน้อย
ด้วยสีน้ำเงิน สีขาว และสีแดง ตามอย่าง
พระรัศมีทองคำลงยาของพระพุทธชินศรีองค์
ใหญ่ในวัดบวรนิเวศวิหาร

เดียวกันผสมกับเงินทองต่างๆ แบบเดียวกับการหล่อพระเหลือที่วิหารโพธิ์สามเฒ่าด้าน
หน้าพระวิหารพระพุทธชินราช ตามตำนานกล่าวว่าใช้ขนวนเททองหล่อพระพุทธชินราช
เป็นส่วนผสม ทรงกะโหล่งค์พระพุทธชินศรีน้อย บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ภายใน มี
พิธิสมโภช แล้วเชิญขึ้นพระที่นั่งราชนทรยานแห่แทนไปประดิษฐานในอุโบสถวัดพระ
ศรีรัตนศาสดารามเพื่อทรงนมัสการ^{๕๕}

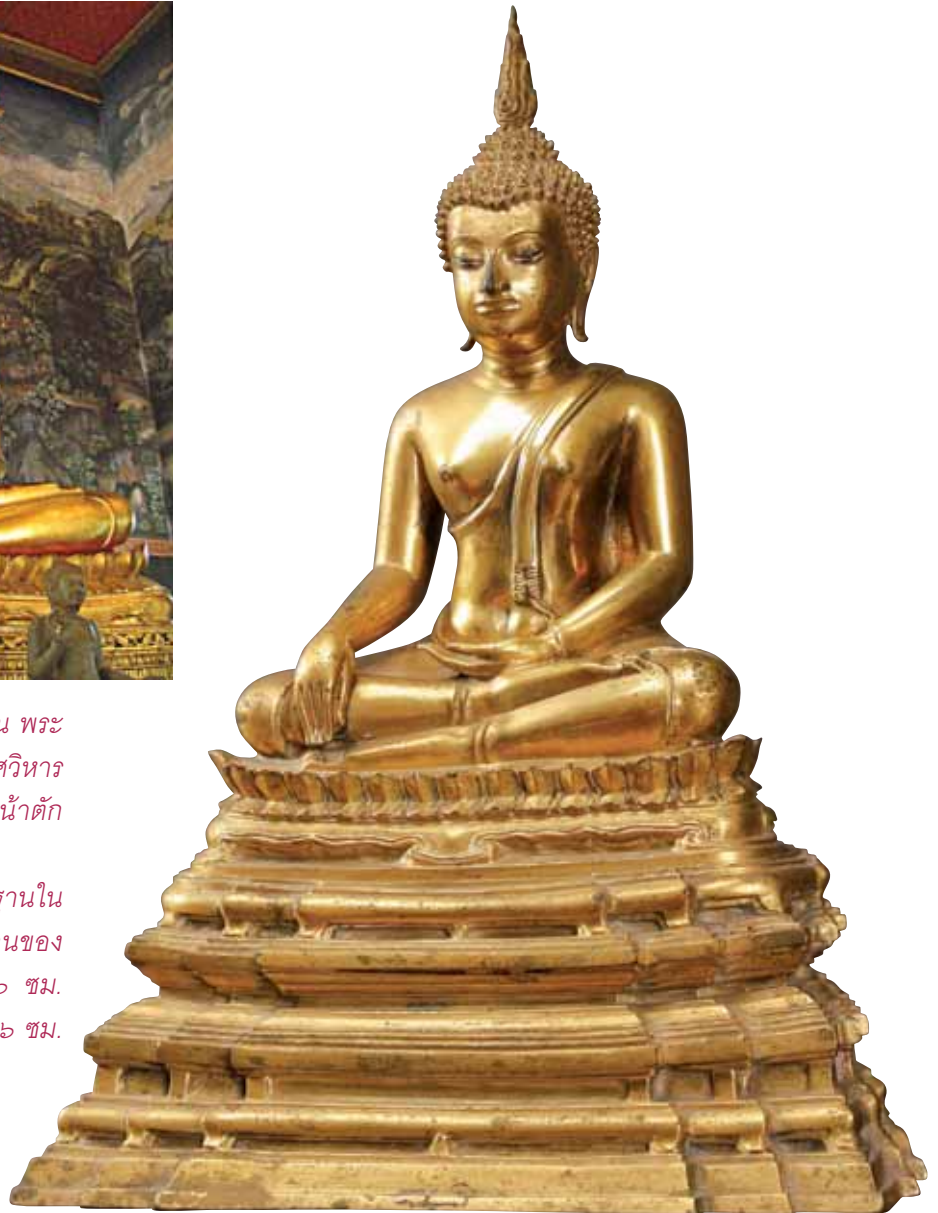
การหล่อจำลองพระพุทธชินศรีน้อยนับว่าช่างผู้ปั้นหล่อจำลองแบบได้จับเอาพุทธ
ลักษณะเด่นโดยรวมของพระพุทธรูปองค์ต้นแบบมาปั้นหล่อได้ละม้ายกันมาก รวมทั้ง
ฐานบัวคว่ำบัวหงายบนฐานสิงห์ค่อมกระบวนลายอย่างฝรั่งก็จำลองจากฐานของพระพุท
ธรชินศรีองค์ใหญ่ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้หล่อขึ้นใหม่
ประกบกับฐานเดิม ลงยาพระรัศมีด้วยสีน้ำเงิน สีขาว และสีแดง ตามอย่างพระรัศมีทองคำ
ลงยาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างถวายประกบพระรัศมีเดิมของ
พระพุทธชินศรีองค์ใหญ่ จนแม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงพระราช
วิจารณ์พระพุทธชินศรีน้อยว่า “มีลักษณะละม้ายคล้ายคลึงจำได้ถนัด”^{๕๖}

พระศรีศาสดาน้อย

▲ พระศรีศาสดา ประดิษฐาน ณ พระวิหารพระศรีศาสดา วัดบวรนิเวศวิหาร สูงองค์ประมาณ ๓๖๓ ซม. หน้าตักกว้างประมาณ ๒๓๕ ซม.

▶ พระศรีศาสดาน้อย ประดิษฐานในบุษบกน้อยด้านซ้ายพระประธานของวัดราชประดิษฐ สูงรวมฐาน ๓๖ ซม. สูงองค์ ๒๖ ซม. หน้าตักกว้าง ๑๖ ซม.

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระวิหารพระศรีศาสดาในวัดบวรนิเวศวิหารและทรงชะลอพระศรีศาสดาจากวัดประดู่มาประดิษฐานพักไว้หน้าพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวรารามก่อน จึงเชิญมาประดิษฐานในพระวิหารที่สร้างไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖ ระหว่างทางพระศรีศาสดาได้กระทบกระเทือนอย่างรุนแรงถึงขั้นพระศอกหักลงทั้งพระเศียรต้องหล่อใหม่ โปรดเกล้าฯ ให้เก็บสะเก็ดทองที่ร่วงลงระหว่างเทมูกพระศอกใหม่ไปหล่อเป็น “พระศรีศาสดาน้อย”^{๔๗} เชิญไปประดิษฐานในวัด

▲ พระศรีศาสดาน้อย ประดิษฐานภายในมุขกนน้อย

◀ ช่างผู้ปั้นหล่อได้พยายามที่จะรักษาพุทธลักษณะของพระศรีศาสดาน้อยให้ใกล้เคียงกับพระศรีศาสดาอันเป็นต้นแบบของการจำลองให้ได้มากที่สุด เห็นได้จากพระนาสิกใหญ่ปลายงุ้มอันเป็นพุทธลักษณะเด่นของพระศรีศาสดาก็พยายามทำให้ดูใกล้เคียงกัน

พระศรีรัตนศาสดารามด้วยกันกับพระพุทธรูปจีนศรีน้อยที่ประดิษฐานอยู่ก่อน สำหรับช่างผู้ปั้นหล่อพระศรีศาสดาน้อยก็คงได้พยายามที่จะรักษาพุทธลักษณะให้ใกล้เคียงกับพระศรีศาสดาใหญ่อันเป็นต้นแบบของการจำลองให้ได้มากที่สุด เห็นได้จากพระนาสิกใหญ่ปลายงุ้มอันเป็นพุทธลักษณะเด่นของพระศรีศาสดาใหญ่ก็พยายามทำให้ดูใกล้เคียงกัน รวมทั้งปัทมาสน์บัวคว่ำบัวหงายบนฐานสิงห์ค่อมก็ถอดแบบมาจากฐานของพระศรีศาสดาใหญ่ทุกประการ ถึงแม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพระราชวิจารณ์ว่า พระศรีศาสดาองค์น้อย “ห่างเหินจากองค์เดิมมาก” ก็ตาม^{๑๑๗}

พระพุทธชินราชน้อย

▲ พระพุทธชินราช ประดิษฐาน ณ พระวิหาร วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก สูงองค์ประมาณ ๓๙.๕ ซม. หน้าตักกว้างประมาณ ๒๘.๕ ซม.

▶ พระพุทธชินราชน้อย ประดิษฐานในบุษบกน้อยด้านขวาพระประธานของวัดราชประดิษฐ สูงรวมฐาน ๔๑ ซม. สูงองค์ ๒๙.๕ ซม. หน้าตักกว้าง ๑๙.๕ ซม.

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๐๙ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประทับเรือพระที่นั่งกลไฟอรรคราชวรเดชขึ้นไปตามลำน้ำพิจิตรเก่าถึงพิษณุโลกเพื่อทรงนมัสการพระพุทธชินราชตามโบราณราชประเพณี เป็นการเสด็จพระราชดำเนินครั้งที่ ๒ นับจากครั้งแรกที่ทรงพระผนวชก่อนทรงครองราชย์ พอเสด็จพระราชดำเนินกลับก็ได้ทรงหล่อพระพุทธชินราชน้อยให้ครบเป็นพระพุทธรูป ๓ องค์ที่เคยประดิษฐานด้วยกันมาก่อน ถึงแม้ว่าพระบาท

▲ พระพุทธชินราชน้อย ที่ประดิษฐานภายในมณฑกน้อย

▶ พระพุทธชินราชน้อย ช่วงได้ปั้นหล่อเค้าโครงของพระพักตร์ที่ดูคล้ายผลมะตูมแบบเดียวกับพระพุทธชินราชองค์ใหญ่มีพระนาสิกโด่งเป็นสันเหมือนกัน

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพระราชวิจารณ์ว่า พระพุทธชินราชน้อยทำได้ "ห่างเหินจากองค์เดิมมาก"^{๑๑๑} แต่ก็เห็นว่าช่างผู้ปั้นได้พยายามจับเอาลักษณะเด่นของพระพุทธชินราชใหญ่มาปั้นหล่อจนใกล้เคียงกันมากกว่าที่พระพุทธชินศรีน้อยและพระศรีศาสดาน้อยจะเหมือนกับองค์ใหญ่เสียอีก ดังเห็นจากเค้าโครงของพระพักตร์ที่ดูคล้ายผลมะตูมแบบเดียวกับพระพุทธชินราชใหญ่ พระนาสิกโด่งเป็นสันเหมือนกัน รวมไปถึงลักษณะเด่นประการอื่นๆ เช่น นิ้วพระหัตถ์เสมอกัน ปลายสังฆาฏิเป็นเขี้ยวตะขาบมีเส้นพาด และปัทมาสน์บัวคว่ำบัวหงายบนฐานสิ่งที่เพิ่มมุม ๒ ชั้นแบบเดียวกับพระพุทธชินราชองค์ใหญ่ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การจำลองดังกล่าวไม่ได้รวมไปถึงเรือนแก้วของพระพุทธชินราชด้วย คงเพราะต้องการเน้นความสำคัญที่องค์พระพุทธรูปมากกว่า และหากมีเรือนแก้วก็คงจะไม่ค่อยเข้ากันเท่าไรนักกับพระพุทธรูปน้อยอีก ๒ องค์ซึ่งไม่มีเรือนแก้วประกอบ^{๑๑๒}

พระนรินทร์รายจำลอง

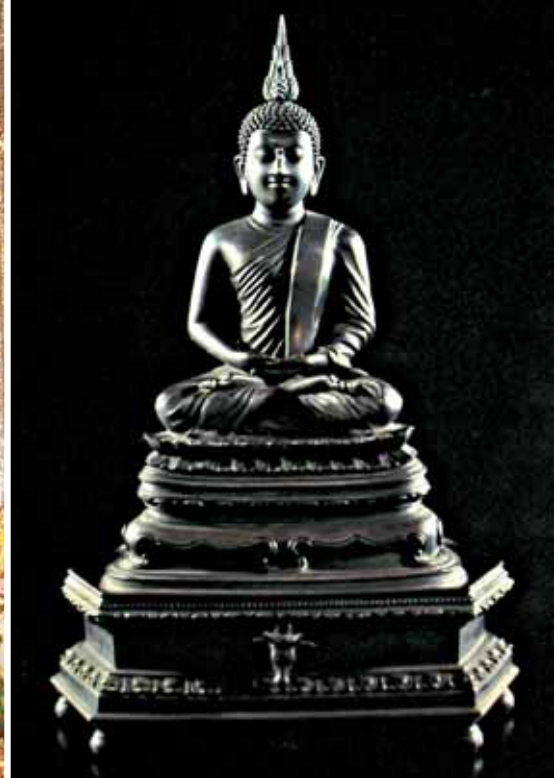

▲ พระนรินทร์รายจำลอง พระพุทธรูปสำคัญอันเกี่ยวเนื่องในพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนามมีความหมายเป็นมงคลว่าปราศจากอันตราย

▶ (ซ้าย) พระนรินทร์รายจำลองประดิษฐานบนแท่นแว่นฟ้าหน้าพระประธานในครอบแก้ว มีต้นไม้เงินต้นไม้ทองถวายเป็นพุทธบูชา ณ พระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ (ขวา) พระนรินทร์รายเงิน ทรงสร้างคู่กับพระนรินทร์รายทอง ประดิษฐานในหอพระสุราลัยพิมาน พระบรมมหาราชวัง

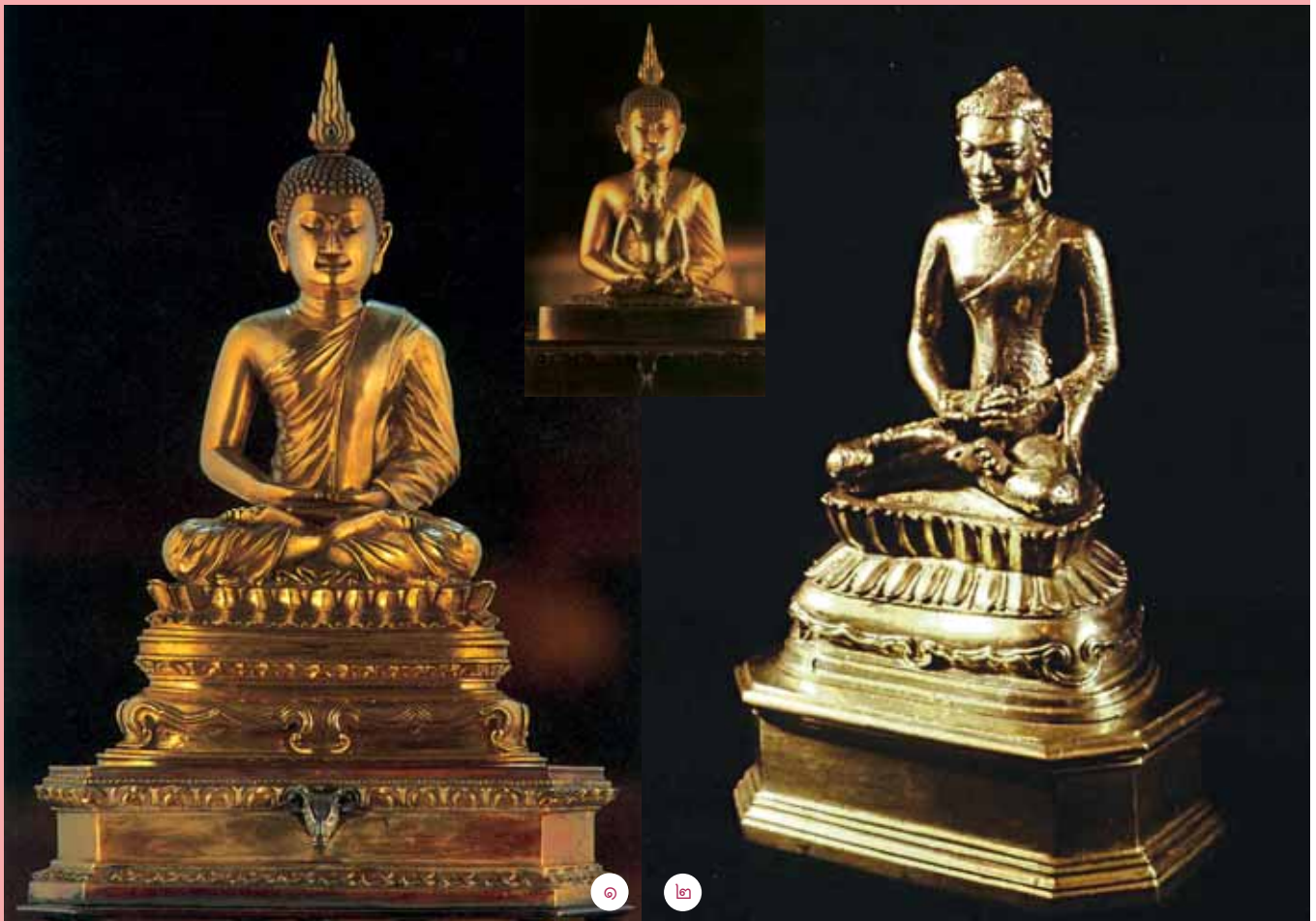
ประดิษฐานบนแท่นแว่นฟ้าหน้าพระประธานในครอบแก้ว มีต้นไม้เงินต้นไม้ทองตั้งถวายเป็นพุทธบูชา องค์พระพุทธรูปประทับสมาธิเพชร ปางสมาธิ ทรงครองจีวรห่มเฉียงมีริ้วจีวรยับย่นดูสมจริง พระเศียรปราศจากพระเกตุมาลา มีเพียงพระรัศมีตามแบบพระพุทธรูปธรรมยุต ประทับบนฐานบัวคว่ำบัวหงายรองรับด้วยฐานสิงห์ค่อมซ้อนลงบนฐานบัวแปดเหลี่ยมแบบโรมันสำหรับรองรับน้ำสรง มีท่อระบายน้ำเป็นรูปศิระชะโค หมายถึง โคตมโคตรของพระพุทธองค์ ขารองฐานเป็นรูปลูกแก้วทั้ง ๔ ขา หมายถึง นวทรคุณ ๘ หรือพุทธคุณ ๘ ตามบทสวดสรรเสริญพระพุทธคุณ (อิติปิโสภควาฯ) เบื้องหลังฐานเป็นที่ตั้งของเรือนแก้ว ประกอบด้วยพุ่มพระศรีมหาโพธิ์หรือ “เรือนแก้วปรกโพธิ์” ตัวเหงาเรือนแก้วคล้ายของพระพุทธชินราช ระหว่างพุ่มพระศรีมหาโพธิ์มีอักษรขอมจำหลักในวงกลีบบัวทั้ง ๔ กลีบ จารึกพระคุณนามของพระพุทธองค์ตามที่แสดงในบทสรรเสริญพระพุทธคุณ^{๑๐} ยอดเรือนแก้วเป็นรูปพระมหาพิชัยมงกุฎพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่ ๔ การประดับตกแต่งเรือนแก้วเหมือนกันทั้ง ๒ ด้าน

พระนรินทร์รายแบบนี้ทรงพระราชดำริสร้างขึ้นพระราชทานพระอารามหลวงธรรมยุตเป็นอนุสรณ์โดยจำลองแบบจากพระนรินทร์รายทองและพระนรินทร์รายเงินในพระบรมมหาราชวัง แต่หล่อทองเหลืองกะไหล่ทองประกอบเรือนแก้วด้านหลังทั้งหมด ๑๘ องค์ตามปีที่ครองราชสมบัติมาจนถึง พ.ศ. ๒๓๙๙

พระราชทานนามว่า “พระนรินทราย” ทุกองค์ ทรงตั้งพระราชหฤทัยว่าจะทรงหล่อปีละองค์พร้อมกับพระชนมพรรษาทุกๆ ปีแต่ก็เสด็จสวรรคตเสียก่อนจะกะไหล่ทองพระพุทธรูปซึ่งมาสำเร็จลงในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานไปยังพระอารามหลวงธรรมยุตทั้ง ๑๘ องค์^{๑๒} เช่น วัดบวรนิเวศวิหาร วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม และวัดนิเวศธรรมประวัติ เป็นต้น พระนรินทรายนับเป็นพระพุทธรูปสำคัญอันเกี่ยวเนื่องในพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกอบกับมีพระนามก็มีความหมายเป็นมงคลว่าปราศจากอันตราย การเลือกพระราชทานพระนรินทรายเรือนแก้วพร้อมคาถาสรรเสริญพระพุทธรุคคุณจึงเสมือนเป็นการประสาทพรให้กับวัดหลวงธรรมยุตของพระองค์ให้แคล้วคลาดปราศจากภัยอันตรายด้วยอำนาจพระพุทธรุคคุณ

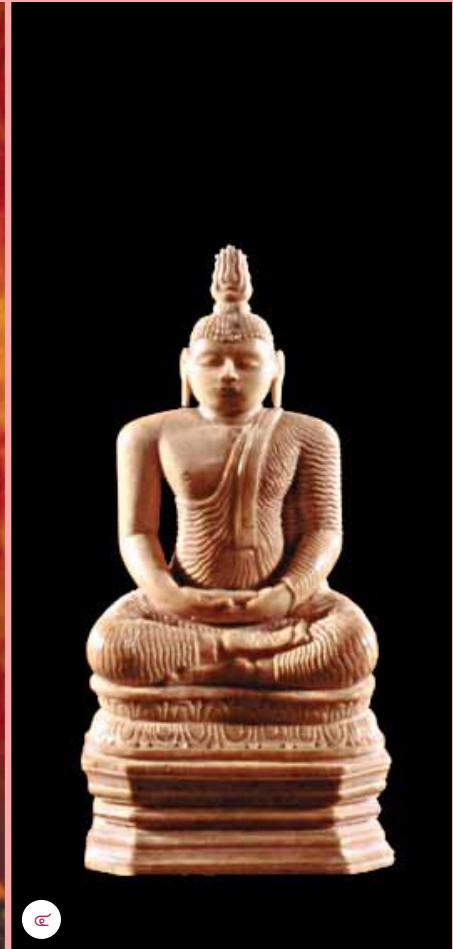
อนึ่ง การประดับรูปพระมหาพิชัยมงกุฎบนต้นโพธิ์เหนือเรือนแก้วนอกจากจะแสดงถึงพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์แล้ว สมคิด จิระทัศนกุล ยังให้ความเห็นว่า อาจมีนัยสื่อถึงการที่พระองค์ทรงเป็นผู้รู้แจ้งในพระศาสนา เพราะ “โพธิ์” ทางในพุทธศาสนา หมายถึง การตรัสรู้ แสดงให้เห็นว่าทรงเป็นผู้หนึ่งที่อยู่พ้นเหนือความมืดมิดแห่งอวิชชา^{๑๓} อย่างไรก็ดี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศไว้ในจารึกวัดชุมพลนิกายาราม พ.ศ. ๒๔๐๖ อย่างชัดเจนว่าไม่ได้ทรงปรารถนาพระโพธิญาณอวดอ้างพระบารมีว่าเป็นพระโพธิสัตว์ หากการบำเพ็ญพระราชกุศลยอมเป็นไปเพื่อให้ได้สรรพสมบัติและความบริบูรณ์ในคุณธรรมอันจะเป็นปัจจัยอุดหนุนให้ถึงความดับทุกข์ได้โดยเร็วเท่านั้น

ปกิณกะ : พระนิรันตรายกับรัชกาลที่ ๔ และคณะสงฆ์ธรรมยุต

จากบันทึกร่วมสมัยพบในสมุดไทยดำของห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ กล่าวว่า พ.ศ. ๒๓๙๙ นายปั้นได้ไปขุดร่อนหาทองคำที่ดงพระศรีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี ปัจจุบัน พบพระพุทธรูปทองคำองค์หนึ่ง กรมการเมืองทำใบบอกเชิญเข้ามาถวายได้พระราชทานรางวัลแก่ผู้พบ^{๙๕} โปรดเกล้าฯ ให้ช่างทำฐานเงินกะไหล่ทองเชิญไปประดิษฐานที่หอพระบนพระที่นั่งภาณุมาศจำรูญร่วมกับพระพุทธรูปอื่นๆ อีก ๗ องค์^{๙๕} ในหมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ที่สร้างแล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๔๐๒ ปีถัดมาขโมยได้มาลักพระกริ่งทองคำองค์น้อยถึงในหอพระแทนที่จะลักพระพุทธรูปทองคำที่ใหญ่กว่าและอยู่คู่กัน ทรงพระราชดำริว่าเป็นการบังเอิญแคล้วคลาดถึง ๒ ครั้ง นับจากครั้งแรกที่มีผู้ขุดได้ก็อุตสาห้นำมาถวายไม่นำไปเป็นของตนถือเป็นอัศจรรย์ จึงได้ถวายพระนามพระพุทธรูปทองคำนั้นว่า “พระนิรันตราย” โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานหล่อพระพุทธรูปประทับสมาธิเพชรให้ต้องตามพุทธลักษณะ หน้าตัก ๕ นิ้วครึ่ง หล่อด้วยทองคำสวมพระพุทธรูปนิรันตรายอีกชั้นหนึ่งและหล่อด้วยเงินบริสุทธิ์อีกองค์เป็นคู่กัน เฉพาะองค์ทองคำนั้นให้เชิญไปในการพระราชพิธีสำคัญต่างๆ เสมอ^{๙๖}

พระนิรันตราย (องค์เดิม) ที่นายปั้นขุดได้จากดงพระศรีมหาโพธิเป็นพระพุทธรูปหล่อจากทองคำประทับสมาธิราบปางสมาธิ ทรงครองจีวรห่มเฉียง แสดงถึงอิทธิพลจากพระพุทธรูปของอินเดียในสมัยราชวงศ์ปาละ-เสนะ (พ.ศ. ๑๒๙๓ - ๑๓๗๓) จากการประทับสมาธิเพชรผสมผสานกับพุทธลักษณะของ

๑ พระนิรันตราย (องค์ใหม่) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานหล่อด้วยทองคำเพื่อครอบพระนิรันตราย (องค์เดิม) ๒ พระนิรันตราย (องค์เดิม) หล่อจากทองคำ พบที่ตมพระศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี ๓ พระพุทธรูปปางมารวิชัยประทับใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระเศียรมีเพียงพระรัศมีเปลวไร้พระเกตุมาลา เป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธรูปธรรมยุต ๔ พระพุทธรูปลังกา ศิลปะลังกาแบบแคนดี้ ทำจากงาช้างบรรจุภายในพระนิรันตรายเงิน

พระพุทธรูปท้องถิ่นในประเทศไทยจากลักษณะของพระพักตร์ที่ใกล้เคียงมากกับพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓ ส่วนพระนิรันตราย (องค์ใหม่) ทรงสร้างขึ้นใหม่เพื่อครอบพระนิรันตราย (องค์เดิม) แม้บางพุทธลักษณะจะสอดคล้องกัน คือ เป็นพุทธรูปประทับสมาธิเพชร ปางสมาธิ แต่ก็ยังแสดงให้เห็นเอกลักษณ์ของพระพุทธรูปของคณะสงฆ์ธรรมยุตอย่างชัดเจนจากยอดพระเศียรที่มีแต่เพียงพระรัศมีเปลวไร้พระเกตุมาลาซึ่งปรากฏเฉพาะพระพุทธรูปของคณะสงฆ์ธรรมยุตกับพระพุทธรูปของลังกาเท่านั้น สันนิษฐานว่า เพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนับถือว่าลังกาเป็นสมณวงศ์อันประเสริฐและเป็นต้นรากของสมณวงศ์เถรวาททั้งปวง จึงอาจทรงสร้างให้พระพุทธรูปไม่ให้มีพระเกตุมาลาเช่นเดียวกับพระพุทธรูปของลังกาบ้าง ส่วนพระกรรมที่สันลงเหมือนคนปกติก็เป็นการปรับปรุงตามคติมหาบุรุษลักษณะที่ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องพระกรรม พระนิรันตรายองค์ใหม่ยังแสดงให้เห็นถึงกระแสศิลปะจากตะวันตกจากความยับยั้งสมจริงของจิ๋วตามทัศนคตินิยมความสมจริงแบบตะวันตกด้วย^{๑๔๗}

จิตรกรรมในพระวิหารหลวง

หากมองเผินๆ จิตรกรรมในพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐอาจดูเหมือนจิตรกรรมฝาผนังตามวัดโบราณทั่วไปที่ยังคงรักษาขนบจารีต “อย่างเก่า” ในการสร้างสรรค์ผลงาน คือ การเขียนจิตรกรรมด้วยสีฝุ่นโดยใช้หลักการเขียนแบบสายตานกมอง (Bird’s-eye view) แต่ถ้าลองพิจารณาสังเกตรายละเอียดให้ลึกลงไปอีกสักหน่อย เราจะพบว่าจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ คือ รอยต่อจากอดีตที่ใน “ยุคเปลี่ยนผ่าน” ของสมัยรัตนโกสินทร์จากความเป็น “สยามอย่างเก่า” เข้าสู่ความเป็น “สยามอย่างใหม่” ในจิตรกรรมแบบผสมผสานระหว่างจิตรกรรมไทยประเพณีดั้งเดิมกับแนวคิดแบบตะวันตกได้อย่างกลมกลืน

ราว พ.ศ. ๒๔๐๙ เป็นเวลาเดียวกับที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างวัดราชประดิษฐ ได้เสด็จพระราชดำเนินยังกรุงเก่าอยุธยาทอดพระเนตรแบบศิลปกรรมในวัดราชประดิษฐฐานเพื่อเป็นแบบให้กับการสร้างวัดราชประดิษฐ ขณะนั้นวัดราชประดิษฐฐาน กรุงเก่า ยังมีสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ งานจิตรกรรมฝาผนังของอุโบสถยังอยู่ในสภาพดี ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ว่า

“พอเห็นเค้าได้ถนัดแต่รูปทั้งปวงนั้น เป็นเวลาที่ผู้หญิงยังไฉ่ผมมวยทั้งสิ้น เกลาอย่างทีเรียกว่า โขงโขดง หรือโองโขดง” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่า รูปสตรีดังกล่าวล้วนสวมเครื่องประดับศิระแปลกตาไม่เหมือนรัตเกล้าละครเป็นการทรงเครื่องตามกฎมณเฑียรบาล จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนราชสีหวิกรม ทรงคัดลอกจิตรกรรมฝาผนังของวัดราชประดิษฐฐาน “ถ่ายลงมา”^{๙๙} ฉัตรบงกช ศรีวิฆนसार นักวิชาการประจำสถาบันพระปกเกล้าฯ เสนอความเป็นไปได้ว่า คงมีพระราชประสงค์ให้ช่างหลวงจำลองหรือออกแบบงานจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐให้มีแบบอย่างเดียวกับวัดราชประดิษฐฐานก็เป็นได้^{๑๐๐} หากยังไม่ได้เริ่มดำเนินการใดๆ เพราะเสด็จสวรรคตเสียก่อน จวบจนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้วาดภาพระหว่างผนังเป็นภาพพระราชพิธีสิบสองเดือนแทน

◀ จิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ ประกอบด้วย ภาพตอนบนเหนือบานหน้าต่างและประตูเป็นภาพ “เทพชุมนุม” ส่วนผนังระหว่างบานหน้าต่างตอนบนวาดกรอบเป็นซุ้มโค้งประกอบลายก้านแย่งไบเทศต่างเส้นลันทาคันฉากเทพชุมนุมเป็นจิตรกรรมภาพ “พระราชพิธีสิบสองเดือน”

▲ ภาพ “สตรีเกล้าโขงโขดง” ในสมุดภาพไตรภูมิสมัยกรุงศรีอยุธยา เล่มที่ ๖

จิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารหลวง

วัดราชประดิษฐ ประกอบด้วย ภาพตอนบนเหนือบานหน้าต่างและประตูเป็นภาพ “เทพชุมนุม” ในหมู่เมฆสีฟ้าตามพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผนังระหว่างบานหน้าต่างตอนบนวาดกรอบเป็นซุ้มโค้งประกอบลายก้านแย่งไบเทศต่างเส้นลันทาคันฉากเทพชุมนุมเป็นจิตรกรรมภาพ “พระราชพิธีสิบสองเดือน” ผลงานการสร้างสรรค์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจากพระราชนิพนธ์หนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน ที่ได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรว่าเป็น “ยอดของความเรียงอธิบาย” และสุดท้ายผนังด้านตรงข้ามพระประธานเป็นภาพเหตุการณ์ตอน “สุริยุปราคาในพระบรมมหาราชวัง”

เทพชุมนุมสมัยใหม่

จิตรกรรมภาพเทพชุมนุมบนผนังตอนบน คือ แบบอย่างที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริขึ้นใหม่ “เป็นเทพชุมนุม ซึ่งเทวดามีรัศมีเป็นพวกๆ ครั้งแรกซึ่งวัดอื่นเอาอย่าง” เพราะการเขียนจิตรกรรมภาพเทพชุมนุมในอดีตทั้งสมัยอยุธยาตอนปลายและรัตนโกสินทร์ตอนต้นนิยมวาดเทพ คนธรรพ์ นกสิทธุ์ วิทยากร ฯลฯ เรียงกันเป็นแถวประนมหัตถ์ถักมวยสัการะตามแนวยาวและซ้อนกันขึ้นไปเป็นชั้นๆ ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์จึงได้จัดระเบียบให้เทพชุมนุมเหล่านี้อยู่ตามชั้นของสวรรค์และภพภูมิต่างๆ ที่สถิตอยู่เป็น “ลำดับศักดิ์” ลงมา เทพชุมนุมที่วัดราชประดิษฐก็ยังคงรักษาความครบถ้วนของรูปเทวดาตามแบบจิตรกรรมไทยประเพณีไว้ได้ทั้งหมด เพียงลดความเข้มข้นของลำดับศักดิ์ลงไม่ได้นั่งเรียงแถวประนมหัตถ์ตามชั้นภูมิ หากเป็นเทพชุมนุมที่ล่องลอยไปตามกลีบเมฆแสดงกิริยาอาการได้อย่างเสรี อันได้แก่ พรหม

เทวดา นางฟ้า และมนุษย์นาคนาค ต่างถือช่อดอกไม้ทิพย์เหมือนกำลังลงมาจากวิมานเพื่อสักการะพุทธองค์ เทวดาบางองค์มีรัศมี “เป็นพวกๆ” เรียงรองเป็นแถวประกายรอบพระวรกายที่เรียกว่า “ประภามณฑล” อาจเป็นการบ่งบอกถึง “บุญญาบารมี” ของเทวดาเหล่านี้ไปด้วยในตัวแทนการจัดลำดับศักดิ์เป็นชั้นๆ เช่น เทวดาที่มีสถานะเป็น “พรหม” หรือเทวดาที่มีรัศมีเรียงรองดูจะมี

- ▲ จิตรกรรมภาพเทพชุมนุมสมัยอยุธยาตอนปลายภายในพระอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี
- ▼ จิตรกรรมภาพเทพชุมนุมสมัยรัตนโกสินทร์ที่นั่งเรียงลดหลั่นกันตามชั้นภูมิ ณ พระที่นั่งพุทธโศภนาราม พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า)

จิตรกรรมฝาผนังภาพเทพชุมนุม
“อย่างใหม่” ภายในพระวิหาร
หลวง วัดราชประดิษฐ (บน) ภาพ
พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณและ
เหล่าเทวดานางฟ้า (ล่าง) ภาพ
เหล่ามนุษย์นาคที่ทราบได้จาก
ชฎาที่สวมศีรษะเป็นรูปนาค
เทพชุมนุมที่ลอยไปตามกลีบเมฆ
ทั้งหมดนี้ต่างถือช่อดอกไม้ทิพย์
เพื่อสักการะพระพุทธองค์

ศักดิ์สูงกว่าเทวดาสามัญที่ต่างก็ประนมหัตถ์ถวายอัญชลีต่อจากเทวดาเหล่านั้น เป็นต้น เทวดาเหล่านี้ล่องลอยไปกับทัศนียภาพและหมู่เมฆ “สีฟ้า” สมจริงตามแบบตะวันตก แทนที่จะเป็นเมฆหัวขมวดแบบจีนหรือท้องฟ้า “สีแดง” ในฉากจิตรกรรมไทยประเพณี สุรัชย์ จงจิตงาม ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตรกรรมไทยให้ความเห็นว่า ฉากสีแดงในงานจิตรกรรม ไทยวาดขึ้นตามพระไตรปิฎกและอรรถกถาที่กล่าวถึงท้องฟ้าบนสวรรค์อันไปรยปราย ด้วยฝนดอกไม้ทิพย์สีแดงทำให้ท้องฟ้าบนสวรรค์เป็นสีแดงตามไปด้วย

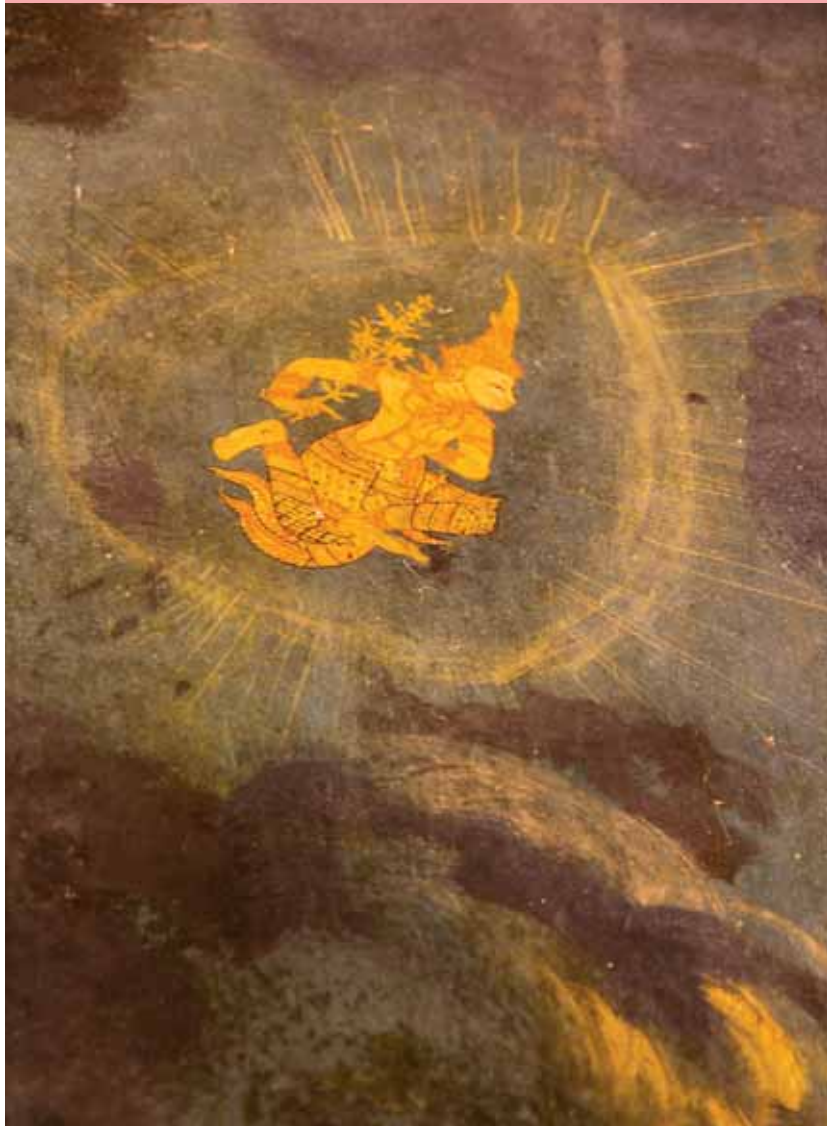

ภาพเหล่าเทวดานางฟ้าในจิตรกรรมภาพเทพชุมนุม
 “อย่างใหม่” ภายในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ
 เทวดาบางองค์มีรัศมีเรืองรองเป็นแถบประกายรอบ
 พระวรกาย อาจเป็นการบ่งบอกถึง “บุญญาบารมี”
 ของเทวดาเหล่านี้ไปด้วยในตัวแทนการจัดลำดับศักดิ์
 เป็นชั้นๆ ตามแบบไทยประเพณีดั้งเดิม

เทวดานางฟ้าในจิตรกรรมภาพเทพชุมนุม “อย่างใหม่” ของวัดราชประดิษฐ ก็ยัง
 ไม่ได้เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ความสมจริงแบบตะวันตกตามความสมจริงของเมฆไปด้วย หาก
 เป็นเทวดาแบบตามจารีตประเพณีตามอุดมคติที่มีร่างกายงดงามอ่อนช้อยภายใต้ภูษา
 อารมณ์ปิดทองอร่ามตา “ความงามอันเป็นทิพย์” ดังกล่าวขัดกับความรู้อิสงฆ์สมจริงของ
 ปุ๋ยเมฆแบบงานศิลปะตะวันตกซึ่งเป็นทัศนียภาพแบบใหม่แต่ก็ผสมผสานกันได้อย่าง
 แปลกตาน่าชม เทพชุมนุมเหล่านี้ยังอาจสะท้อนถึงความเชื่อส่วนพระองค์เรื่องเทพดาอีก
 ด้วย ดังเห็นได้จากรูปเทวดาหลายองค์ที่ทรงสร้างขึ้น เช่น พระสยามเทวาธิราช เทพดา
 ที่ทรงเชื่อว่าเป็นผู้พิทักษ์ประเทศสยามของพระองค์ หรือพระราชบัณฑิตและพระราช
 มุทธานทรที่ทรงเชิญเทพดามาสิงสถิต เป็นต้น รวมไปถึงในจารึกวัดราชประดิษฐ์ที่ทรง
 อาราธนาให้เทวดาช่วยคุ้มครองวัด

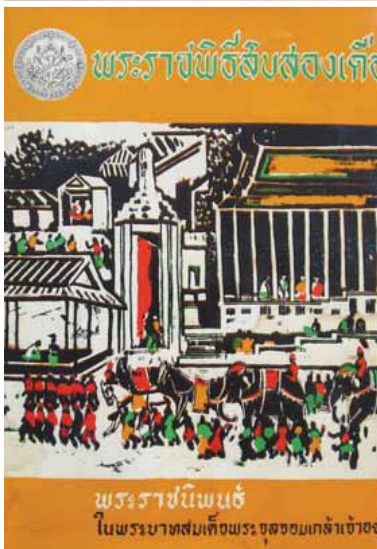
ปกิณกะ : ความงามอันเป็นที่พิศของเทวดาในภาพเทพชุมนุม

สุรชัย จงจิตงาม ให้บรรณาธิบายว่า สาเหตุที่เทวดาในงานศิลปะไทยไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรมหรือประติมากรรมล้วนมีผิวเรียบเกลี้ยง ปราศจากกล้ามเนื้อ เส้นเอ็น และความชราตามวัย ต่างจากศิลปะแบบสมจริงของตะวันตกอย่างสิ้นเชิง เพราะเทวดาหรือนางฟ้าเหล่านี้ล้วนมีกำเนิดที่เรียกว่า “อุปปาติกโยนิ” คือ เกิดมาพร้อมความเป็นหนุ่มสาว งดงามทันที ไม่มีความชราตลอดอายุขัย เป็นผลบุญจากการกระทำความดีขณะเป็นมนุษย์ ส่งผลให้ “ในตัวของท่านเทพเหล่านั้น แม้แต่เส้นเอ็นก็ไม่มีเลย สรีระจึงมีวรรณะเพียงดั่งแห่งทองที่มีแต่เกลี้ยงเกลายเดี่ยว” เทพชุมนุมของวัดราชประดิษฐจึงสะท้อนให้เห็นแนวคิดดังกล่าว จนแม้เทวดาบางองค์ก็วาดให้มีรัศมีเรืองรองรอบกายเพื่อแสดงถึงผลบุญที่เหนือกว่าเทวดาองค์อื่น นับเป็นการสะท้อนแนวคิดเรื่องความงามของคนโบราณที่อิงอยู่กับแนวคิดเรื่องกรรมในพุทธศาสนาที่ไม่สามารถแยกความงามออกจากความดีได้^{๑๐๐} และแสดงออกมาให้เห็นในงานศิลปกรรมแบบไทยประเพณีอย่างเด่นชัด

เทวดาบางองค์ที่วาดให้มีรัศมีรอบกายเพื่อแสดงถึงผลบุญที่เหนือกว่าเทวดาองค์อื่น และแสดงความเป็นที่พิศสภาวะของเทวดาในภาพเทพชุมนุมภายในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ

จิตรกรรมภาพพระราชพิธีสิบสองเดือน

เราไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่า จิตรกรรมภาพพระราชพิธีสิบสองเดือนและภาพสุริยุปราคาเขียนขึ้นเมื่อใด แต่ก็ยังพอแกะรอยจากการเรียงลำดับภาพซึ่งเริ่มต้นด้วยพระราชพิธีเดือน ๑๒ เป็นช่องแรกเหมือนหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงเริ่มต้นด้วยพระราชพิธีเดือน ๑๒ ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเล่มนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ ตามคำกราบบังคมทูล “อาราธนา” ของกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณให้ทรงพระราชนิพนธ์อธิบายการพระราชพิธีต่างๆ ประจำพระนครครบทั้ง ๑๒ เดือนตีพิมพ์ลงในหนังสือวชิรญาณของหอพระสมุดวชิรญาณทุกสัปดาห์^{๑๑๑} ตั้งพระราชหฤทัยพรรณนาเนื้อหาของการพระราชพิธีต่างๆ ให้ละเอียดถี่ถ้วนกว่าโคลงพระราชพิธีทวาทศมาส ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามลามา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ซึ่งเป็นคำโคลงเข้าใจยาก บรรจुरายละเอียดของการพระราชพิธีได้น้อย และไม่ครอบคลุมถึงงานนักขัตฤกษ์ต่างๆ ของราษฎร^{๑๑๒} อายุเวลาอย่างคร่าวๆ ที่สุดของจิตรกรรมพระราชพิธีสิบสองเดือนจึงอาจจะไม่เก่าไปกว่าปีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเริ่มทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเล่มนี้เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ ก็เป็นไปได้

การเลือกวาดภาพพระราชพิธีสิบสองเดือนในพระวิหารหลวงคงเป็นพระราชอนุสรณ์ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงรัชสมัยของสมเด็จพระบรมชนกนาถ คือ พระบาท

- ◀ “พระราชพิธีสิบสองเดือน” พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จัดพิมพ์หลายต่อหลายครั้ง
- ▶ จิตรกรรมภาพพระราชพิธีสิบสองเดือนบนผนังระหว่างช่องหน้าต่างภายในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผ่านพระราชพิธีต่าง ๆ ทั้งพระราชพิธีที่ทรงริเริ่มหรือทรงเปลี่ยนแปลงพระราชพิธีที่มีอยู่แล้วให้แตกต่างไปจากขนบเดิม เพราะหลายพระราชพิธีที่คัดเลือกมาวาดก็มักเป็นพระราชพิธีเก่าที่ได้รับการปรับปรุง “ให้เป็นอย่างใหม่” หรือเป็นพระราชพิธีใหม่ในรัชกาลที่ ๔ นี้เอง หลายพระราชพิธียังคงดำรงอยู่ในตอนนั้น บางพระราชพิธีก็เริ่มเสื่อมลง “เป่นการมืด ๆ” หรือแม้กระทั่งที่สูญสลายไปแล้วใน “ยุคเปลี่ยนผ่าน” หรือ “ยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ” ที่สยามกำลังก้าวอย่างจาก “ยุคสมัยอย่างเก่า” เข้าสู่ความเป็น “ยุคสมัยอย่างใหม่” ในรัชกาลต่อมา พระราชพิธีทั้งสองเดือนได้รับการถ่ายทอดผ่านงานจิตรกรรมด้วยการจำลองบรรยากาศในอดีตย้อนกลับไป ณ ห้วงเวลาของยุคสมัยอย่างเก่าที่ขนบจารีตของพระราชพิธียังคงมีความสำคัญผูกพันต่อวิถีชีวิตของผู้คนในยุค ฉากของพระราชพิธีในงานจิตรกรรมก็ดูเหมือนว่า ได้พยายามเลือกเฟ้นให้เห็นสถาปัตยกรรมรุ่นเก่า ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นและหลายแห่งได้ถูกรื้อลงในเวลาต่อมา สื่อถึงทั้งอดีตที่ฝากร่องรอยไว้ในงานจิตรกรรม และสื่อถึงความผูกพันกับ “คนรุ่นเก่า” ด้วยการเล่าเรื่องจากประสบการณ์ของ “คนรุ่นใหม่” ที่เคยสัมผัสอดีตผ่านงานจิตรกรรมแบบไทยประเพณีผสมผสานเทคนิคแบบตะวันตกได้อย่างแนบเนียน สำหรับผู้ที่สนใจเรื่องราวพระราชพิธีโบราณอันสูญสลายไปแล้ว หรือแม้แต่อาคารเก่า ๆ ที่เคยกล่าวถึงในหน้าประวัติศาสตร์แต่ไม่คงสภาพให้เห็นจนถึงทุกวันนี้ จิตรกรรมพระราชพิธีทั้งสองเดือนอาจช่วยฉายภาพอดีตที่เคยโลดแล่นในสมัยนั้นรวมทั้งช่วยสร้างบรรยากาศของพระราชพิธีให้เห็นชัดเจนเป็นรูปธรรมเสริมการอ่านพระราชนิพนธ์พระราชพิธีสิบสองเดือน ได้อรรถรสดียิ่งขึ้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ประทับกลาง) กับพระเจ้าน้องยาเธอรุ่นเยาว์พระชันษา “เจ้านายรุ่นใหม่” ใน “ยุคสมัยอย่างใหม่” ของพระองค์

ปกิณกะ : ยุคสมัยอย่างใหม่ในพระราชพิธีสิบสองเดือน

ธงชัย วินิจจะกุล นักประวัติศาสตร์แนวหน้าของเมืองไทย ได้อธิบายในการสัมมนาเรื่อง “ยุคสมัยอย่างใหม่ในพระราชพิธีสิบสองเดือน” ไว้ที่น่าสนใจว่า หนังสือเล่มนี้ได้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงจากยุคกลางเก่ากลางใหม่เข้าสู่ความเป็น “ยุคสมัยอย่างใหม่” เมื่อต้นรัชกาลที่ ๕ อย่างชัดเจน ยุคสมัยอย่างใหม่ที่ทรงพระราชนิพนธ์ คือ จุดเปลี่ยนของธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา ตลอดจนคติความเชื่อแบบเก่าๆ ที่กำลังจะเสื่อมหรือเสื่อมลงไปเรื่อยๆ เห็นได้จากการบรรยายความเป็นมาของพระราชพิธี ความสูญสลายไป การดำรงอยู่ หรือแม้แต่การต้องดำรงอยู่ของพระราชพิธีต่างๆ เป็นการประกาศว่า ยุคสมัยของพระองค์เป็นคนละยุคสมัยกับสิ่งที่เกิดก่อนหน้าโดยเฉพาะอย่างยิ่งรัชสมัยของสมเด็จพระบรมชนกนาถซึ่งทรงริเริ่มพระราชพิธีใหม่หลายพิธี ด้วยการจำลองพระองค์เองย้อนกลับไปในอดีตความทรงจำที่กำลังจะปิดฉากลง ยุคเวลาของพระองค์จึงต่างจากเวลาของสิ่งที่เคยมีมาก่อน ทำมาก่อน เพื่อหลีกเลี่ยงให้กับปัจจุบันที่เต็มไปด้วยการรื้อฟื้น การสร้างใหม่ และการดัดแปลง ขนบธรรมเนียมและค่านิยมต่างๆ ให้สอดคล้องกับความเป็นยุคสมัยอย่างใหม่ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงจากภายใน โดยใช้ความเข้มข้นของการอธิบายอย่างเป็นทางการเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้นกว่างานเขียนก่อนหน้านั้น แสดงถึงสำนึกทางประวัติศาสตร์แบบใหม่และสำนึกเรื่องช่วงเวลาที่แตกต่างกันของชนชั้นนำสยามในยุคเปลี่ยนผ่านที่แตกต่างไปจากยุคก่อน

การเขียนงานจิตรกรรมระหว่างบานหน้าต่างของพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐทั้งภาพพระราชพิธีสิบสองเดือนและภาพสุริยุปราคาในพระบรมมหาราชวัง ถือเป็นงานเขียนจิตรกรรมแบบ “ผสมผสาน” ระหว่างจิตรกรรมไทยประเพณีกับจิตรกรรมแบบตะวันตก กล่าวคือ บรรยายภาคโดยรวมทั่วไปของภาพข้างยังคงเขียนภาพแบบตานกมอง (Bird’s-eye view) แบบจิตรกรรมไทยประเพณีผสมผสานกับการเขียนภาพแสดงทัศนียวิทยา (perspective) แบบตะวันตกจากการเขียนอาคารและรายละเอียดปลีกย่อยของงานจิตรกรรมในระดับใกล้เคียงกับหลักทัศนียวิทยาอย่างแท้จริง นอกจากนี้ ลักษณะของตัวละครในภาพยังไม่แสดงออกเป็นแบบนาฏลักษณ์แบบจิตรกรรมไทยประเพณี หากแสดงกิริยาท่าทางในลักษณะที่ค้ำนึ่งถึงความสมจริงมากกว่า^{๑๑๓} แบบอย่างดังกล่าวปรากฏมาแล้วใน พ.ศ. ๒๔๓๐ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า

- ▲ จิตรกรรมไทยประเพณีแบบตานกมอง (Bird’s-eye view) ภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์
- ▶ จิตรกรรมแสดงทัศนียวิทยา (perspective) แบบตะวันตกจากการเขียนภาพอาคาร ฝีมือชรัวินไซ่ง ภายในพระอุโบสถ วัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ
- ▼ จิตรกรรมแสดงทัศนียวิทยา (perspective) แบบตะวันตกจากการเขียนอาคาร เขียนโดยชรัวินไซ่ง ภายในพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดโปรดเกศเชษฐาราม จังหวัดสมุทรปราการ

อยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้มีการประกวดจิตรกรรมภาพพระราชพงศาวดาร ๙๒ ภาพประกอบการแต่งโคลงอธิบายเพื่อใช้ประดับงานพระเมรุ หนึ่งในช่างเขียนที่เรารู้จักกันดี คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ความพิเศษของภาพเขียนชุดนี้ คือ การบอกเล่าเหตุการณ์ตอนใดตอนหนึ่งด้วยภาพแบบ “ม้วนเดี่ยวจบ” ต่างจากจิตรกรรมไทยประเพณีที่เล่าเรื่องราวต่อเนื่องกันเป็นฉากๆ และนำเทคนิคแบบตะวันตก เช่น หลักทัศนียวิทยา แสงเงา และกายวิภาค มาผสมผสานกับจิตรกรรมแบบไทยประเพณี เช่นเดียวกับจิตรกรรมฝาผนังของวัดราชประดิษฐ เปลี่ยนแนวคิดกลายเป็นจิตรกรรมสมัยอย่างใหม่ที่ไม่ได้อิงอยู่กับรูปแบบเดิมๆ และคงมีส่วนสำคัญที่ทำให้รูปแบบการเขียนงานจิตรกรรมฝาผนังเปลี่ยนไปและคงส่งอิทธิพลให้การวาดจิตรกรรมฝาผนังของวัดราชประดิษฐไม่น้อย^{๑๐๔}

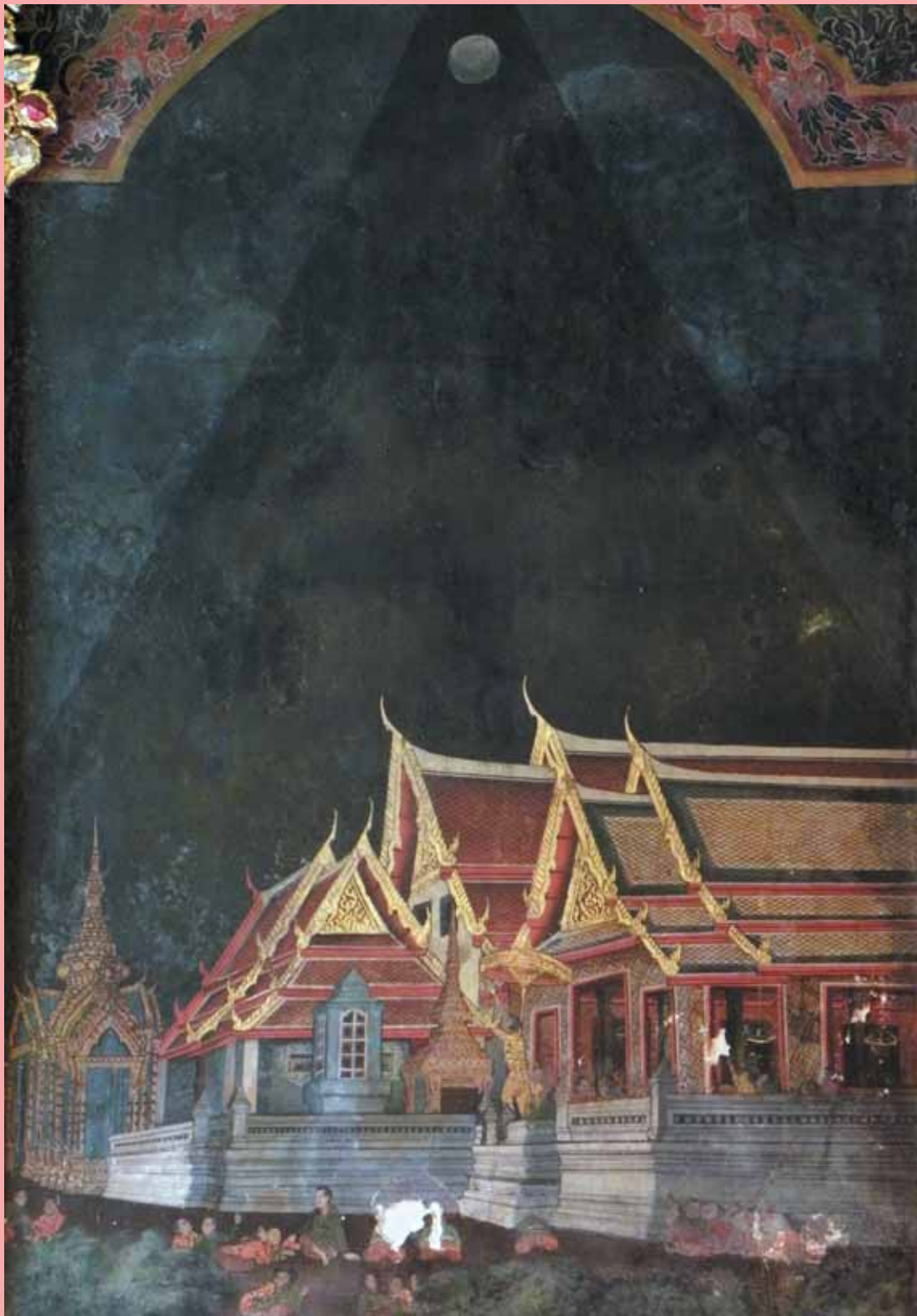

▲ จิตรกรรมภาพพระราชพงศาวดารระดับพระเมรุ ณ ท้องสนามหลวง พ.ศ. ๒๔๓๐ ภาพชนะการประกวดรางวัลที่ ๑ ผลงานของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ “พระราชพงศาวดารแผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ ตอนช้างทรงพระมหาอุปราชแห่งช้างพระที่นั่ง” แสดงเหตุการณ์เมื่อสมเด็จพระเจ้าท้ายสระเสด็จประพาสจับช้างป่า และสมเด็จพระมหาอุปราชพระราชอนุชาคิดขบถได้ขับช้างเข้าแทงพระที่นั่ง ผลงานชิ้นนี้แสดงให้เห็นถึงการสร้างบรรยากาศชายป่าริมแม่น้ำในท่ามกลางแสงจันทร์ยามค่ำคืน มีการเคลื่อนไหวของคนและช้าง ต้นไม้ใบหญ้า ทรงเขียนด้วยความประณีต บรรจง ดูมีชีวิตชีวา ดูมีระยะและมีลีลาตามหลักทัศนียวิทยาอย่างแท้จริง บอกเล่าเหตุการณ์ด้วยภาพแบบ “ม้วนเดี่ยวจบ” (ภาพจาก : อภินันท์ ไปษยานนท์ ๒๕๓๖, จิตรกรรมและประติมากรรมแบบตะวันตกในราชสำนัก, เล่ม ๒ : น. ๑๐)

▶ จิตรกรรมพระราชพิธีสิบสองเดือนบางส่วนในพระอุโบสถ วัดเสนาสนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นอกจากจิตรกรรมภาพพระราชพิธีสิบสองเดือนในพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐแล้ว ยังมีจิตรกรรมภาพพระราชพิธีสิบสองเดือนในพระอุโบสถวัดเสนาสนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระอารามท้ายพระราชวังจันทร์เกษมซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์ใหม่ แต่งานจิตรกรรมวาดในรัชกาลที่ ๕ เช่นเดียวกับจิตรกรรมในพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ แม้ไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายแต่กลวิธีในการวาดซึ่งผสมผสานระหว่างเทคนิคของสยามกับตะวันตกรวมทั้งลักษณะและรายละเอียดบางประการของภาพคล้ายคลึงกับที่พระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ

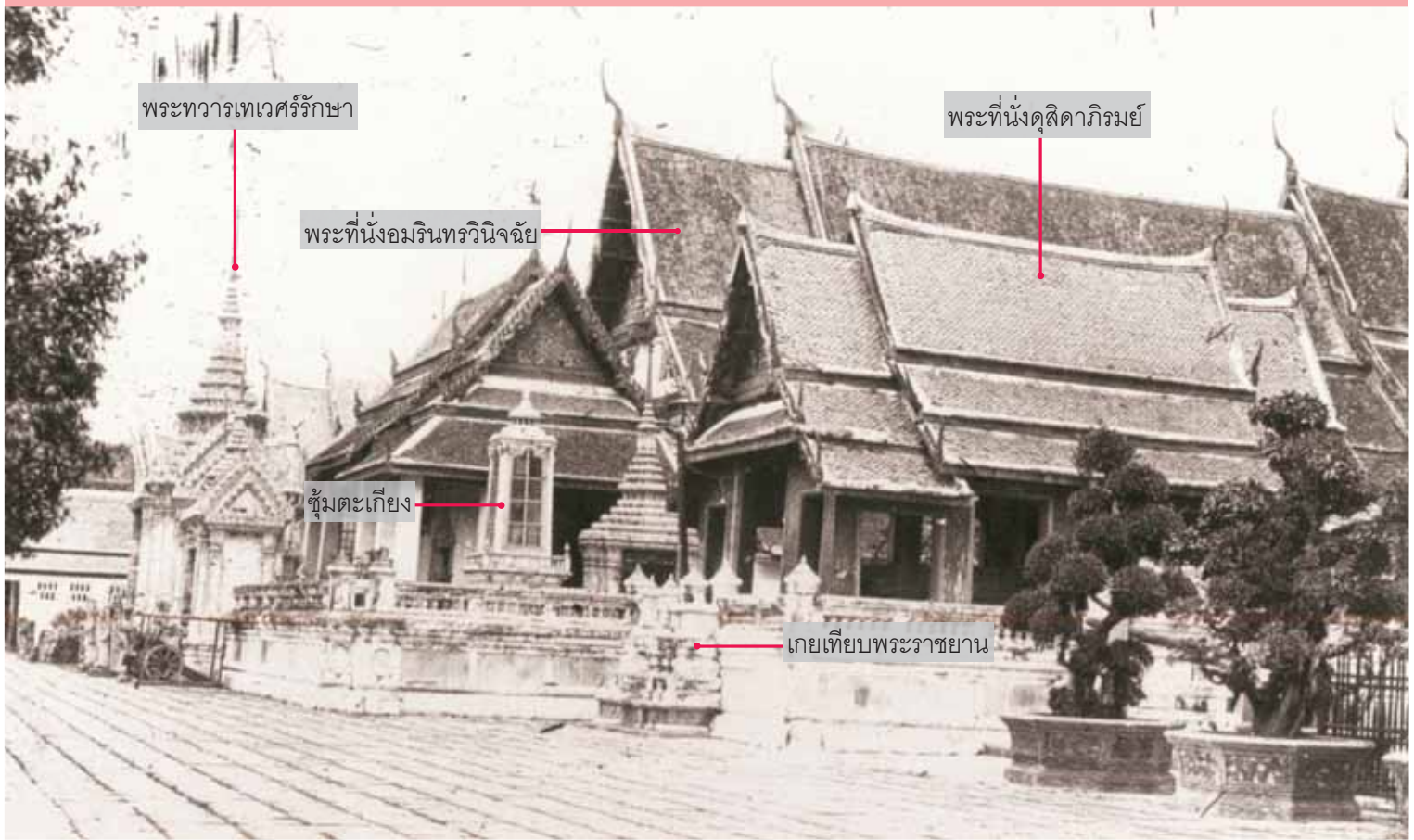

จิตรกรรมฝาผนังบนผนังสกัดหน้าหรือบนผนังด้านทิศเหนือของพระวิหารหลวง เป็นภาพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยืนบนเกยเทียบพระราชยานของพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ ในหมู่พระมหามณเฑียร ทอดพระเนตรสุริยุปราคาด้วยการทรงกล้องโทรทรรศน์

ปณิณกะ : เมื่อ “ภาพถ่าย” ช่วยสร้าง “ภาพเขียน”

ส่วนหนึ่งของความสมจริงตามหลักทัศนียวิทยาในจิตรกรรมฝาผนังวัดราชประดิษฐ คงปฏิเสธไม่ได้ถึงอิทธิพลของเทคโนโลยีการถ่ายภาพเข้ามามีส่วนร่วมด้วย สุรชัย จงจิตงาม ให้ความเห็นว่า ภาพหมู่พระมหามณเฑียรในฉากสุริยุปราคา มีความถูกต้องใกล้เคียงกับความเป็นจริง ส่วนหนึ่งคงมีแบบร่างและเขียนมาจาก “ภาพถ่าย” ที่แพร่หลายมาตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทำให้ช่างเขียนภาพให้ถูกต้องสมจริงได้ง่ายขึ้น แม้จะยังเห็นได้ว่าช่างไม่ได้เขียนบนพื้นฐานความเข้าใจของหลักการทัศนียวิทยาอย่างแท้จริงจึงทำให้สัดส่วนของอาคารบางหลังดูผิดส่วนไม่สมจริงไปบ้าง กระนั้นก็ถือเป็นหลักฐานมั่นคงได้อย่างดีว่ามีการใช้ภาพถ่ายช่วยสร้างสรรคงานจิตรกรรมไทยประเพณีเป็นครั้งแรกในประเทศไทย^{๑๐๕}

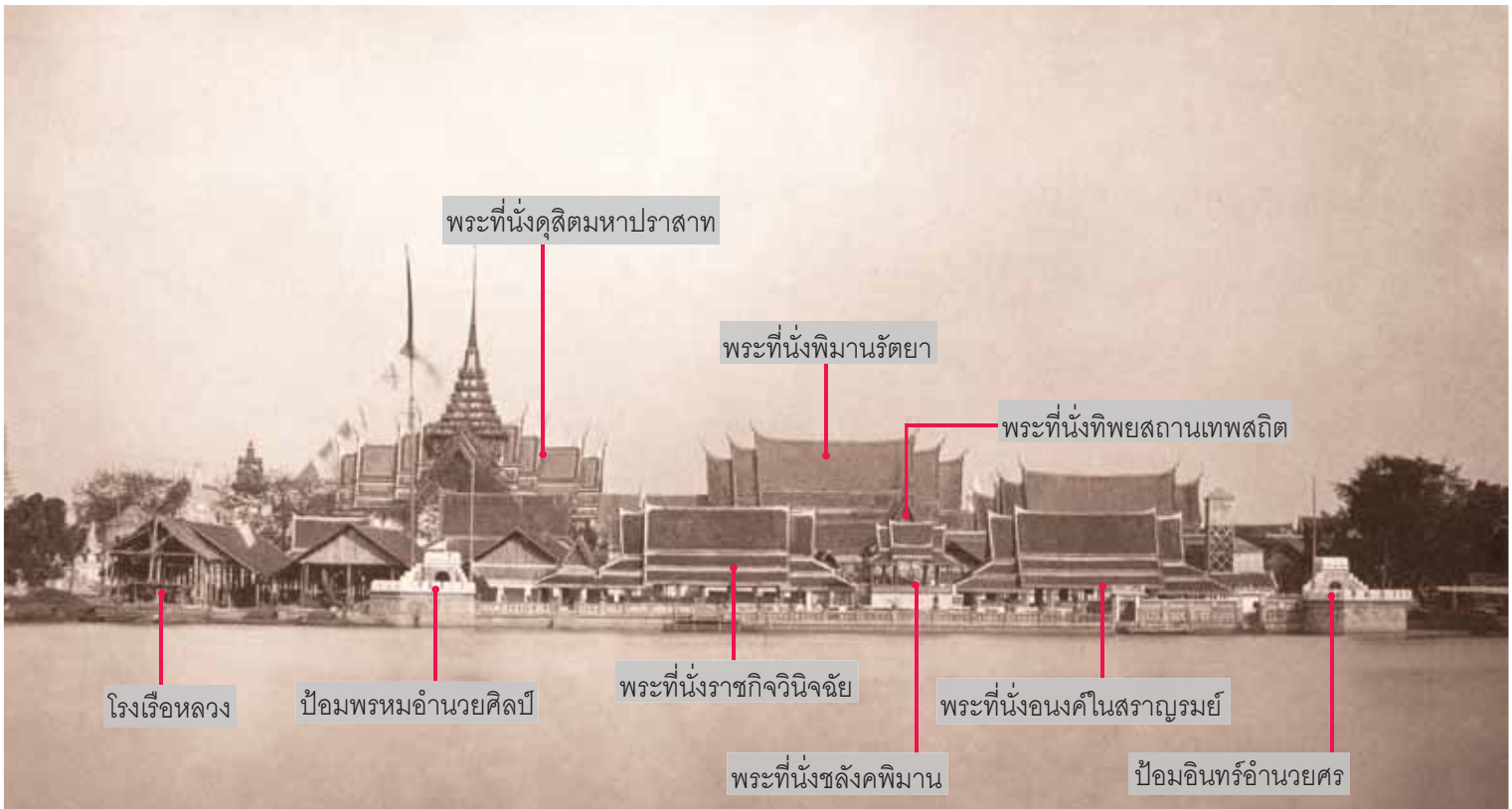
- ▼ ภาพถ่ายหมู่พระมหามณเฑียร บริเวณพระที่นั่งดุสิตดาภิรมย์ขณะยังไม่ได้ถูกระงก และซุ้มตะเกียงในด้านซ้ายที่ไม่ปรากฏแล้วในปัจจุบัน ภาพนี้นำไปใช้เป็นฉากในภาพจิตรกรรมฝาผนัง พระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ เล่าเหตุการณ์ในขณะที่รัชกาลที่ ๔ ทอดพระเนตรสุริยุปราคา (ภาพจาก : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร)
- ▶ พระที่นั่งดุสิตดาภิรมย์ แลเห็นเกยพระราชยานทางด้านหน้า

ช่องที่ ๑ : พระราชพิธีเดือน ๑๒ ภาพพระราชพิธีลอยพระประทีป

พระราชพิธีลอยพระประทีปเป็นงานนักขัตฤกษ์ทั่วไปไม่ใช่แต่เฉพาะของหลวง นับว่าเป็นการใหญ่กว่าเดือน ๑๑ เพราะไม่มีฝนโดยเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค (ทางน้ำ) ทรงลอยประทีปในเวลากลางคืน^{๑๐๖} จิตรกรรมจำลองฉากบริเวณท่าราชวรดิฐ ริมแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศตะวันตกของพระบรมมหาราชวัง มีพระที่นั่งหมู่ ๔ องค์เป็นพระที่นั่งโถงสร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกอบด้วย พระที่นั่งทิพยสถานเทพสถิต ทางด้านทิศตะวันออกสูง ๒ ชั้น สำหรับเป็นที่ประทับ พระที่นั่งชลังคพิमान เป็นพลับพลาสูงสำหรับทอดพระเนตรกระบวนเรือ พระที่นั่งราชกิจวินิจจัยเป็นท้องพระโรงฝ่ายหน้าทางทิศเหนือ พระที่นั่งอนงค์ในสราญรมย์ทางทิศใต้เป็นที่ประทับฝ่ายใน ด้านซ้ายและขวาเป็นที่ตั้งของป้อม คือ ป้อมพรหมอำนายศิลป์และป้อมอินทร์อำนายศร^{๑๐๗} รวมกันเรียกว่า ท่าราชวรดิฐ หมู่พระที่นั่งเหล่านี้ยังเห็นได้จากภาพถ่ายเก่าในรัชกาลที่ ๔ ปัจจุบันแต่เรือลงเกือบหมดเหลือเพียงพระที่นั่งราชกิจวินิจจัย

- ▶ “พระราชพิธีลอยพระประทีป พระราชพิธีเดือน ๑๒” จิตรกรรมภายในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐาน
- ▼ ภาพถ่ายเก่าบริเวณท่าราชวรดิฐ สมัยรัชกาลที่ ๔ (ภาพจาก : พิพัฒน์ พงศ์พิพร. ๒๕๔๔, ภาพมุมกว้างของกรุงเทพมหานครในสมัยรัชกาลที่ ๔, น. ๗๗)

- ▲ ภาพบรรยากาศข้าราชการบริพารทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายในแต่งกายหมดจดงดงามเข้าร่วมในพระราชพิธีลอยพระประทีปบริเวณท่าราชวรดิฐ
- ◀ “กระทงใหญ่” ที่เจ้านายและข้าราชการทำทูลเกล้าฯ ถวายอย่างวิจิตรประกอบด้วยกลไกต่างๆ
- ▼ เรือบรรทุกระทาดอกไม้เพลิงและเรือของราษฎรในแม่น้ำเจ้าพระยา
- ▶ (บน) “พระที่นั่งภูวดลทัศไนย” หอสูงและหอนาฬิกาในหมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๔ (ล่าง) ภาพตอนบนที่ช่างเขียนภาพพระที่นั่งภูวดลทัศไนย ยอดพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท และฉากเรือของราษฎรไหลดแล่นในลำน้ำ

ภายในพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัยมีข้าราชการบริพารทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายในแต่งกายหมดจดงดงามและยังมีฝ่ายในอีกกลุ่มนั่งรวมกันด้านหน้าพระที่นั่งทิพยสถานเทพสถิตแม่น้ำเจ้าพระยามีกระบวนเรือแน่นขนัดทั้งเรือพระที่นั่งและเรือของราษฎร ทางด้านขวา มีเรือทอดกัญญา ๒ ลำจอดขนานกันเป็นที่ประทับ มีเจ้านายและเจ้าพนักงานฝ่ายในอยู่ในลำเรือ ถัดมาเป็น “กระทงหลวง” เป็นเรือรูปสัตว์ขนาดเล็กปิดทองสำหรับทรงลอยพระประทีป ไกลกันเป็นเรือ “กระทงใหญ่” ที่เจ้านายและข้าราชการทำทูลเกล้าฯ ถวายบางลำทอดผ้าไตรหรือพุ่มดอกไม้อย่างวิจิตร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่าเป็นการสิ้นเปลืองยากลำบากจึงโปรดให้ยกเลิกตั้งแต่ปีที่ ๓ ของรัชกาลเปลี่ยนมาใช้เรือพระที่นั่งอนันตนาคราชและเรือชัยแทน ด้านล่างเป็นเรือบรรทุกกระทงดอกไม้เพลิงทุ่นวางคบไฟและเรือของราษฎร ทั้งหมดนี้เป็นการจำลองบรรยากาศย้อนไปถึงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตรงกับที่พรรณนาไว้ในหนังสือ *พระราชพิธีสิบสองเดือน* ทุกอย่าง^{๑๐๐} ถัดขึ้นไปจากท่าราชวรดิฐเป็นฉากพระบรมมหาราชวัง แลเห็นยอดของพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาทกับ “พระที่นั่งภูวดลทัศไนย” เป็นทั้งหอสูงและหอนาฬิกาในหมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่ลิบ ๆ ตอนบนเป็นฉากเรือของราษฎรพร้อมฝีพายหลายคนโลดแล่นในลำน้ำ

ช่องที่ ๒ : พระราชพิธีเดือนอ้าย (เดือน ๑)

ภาพพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลเลี้ยงขนมเบื้อง

หนังสือ *พระราชพิธีสิบสองเดือน* กล่าวสั้นๆ เกี่ยวกับการพระราชกุศลเลี้ยงขนมเบื้องว่า ไม่ได้กำหนดเวลาแน่นอนว่าตรงกับกี่ค่ำหรือวันใดหากขึ้นอยู่กับเวลาที่ทุ่งมีมันมากเหมาะทำให้ขนมเบื้อง มีการเลี้ยงพระสงฆ์ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ๘๐ รูป เกณฑ์เจ้านายและเจ้าพนักงานฝ่ายในมาดาตโรงประรำและตั้งเตาละเลงขนมเบื้องข้างพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย^{๑๑๔} เหตุการณ์ในภาพวาดได้ใกล้เคียงมากกับเนื้อความในหนังสือ *พระราชพิธีสิบสองเดือน* เป็นฉากบริเวณข้างพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยด้านทิศตะวันตกมุมเฉียงมองจากประตูและกำแพงพระบรมมหาราชวัง ความสมจริงของพระที่นั่งบริเวณด้านหน้าหมู่พระมหามณเฑียรทั้งหมดเป็นเพราะเขียนจากภาพถ่าย ยังแลเห็น “ซุ้มตะเกียง” ทรงฝรั่ง ทาสีฟ้าสดซึ่งที่หลังถูกรื้อไปได้อยู่ พระราชาคณะถือพัดยศเดินมากับเด็กวัดเป็นกลุ่มตรงเข้ามายังพระทวารหน้าพระทวารเทเวศร์รักษาหน้าพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ข้าราชการบริวารฝ่ายหน้ายืนอยู่ใกล้กันให้การต้อนรับ ข้างพระที่นั่งด้านตะวันตกเป็น “โรงประรำ” มีหลังคาแลเห็นบรรดาสตรีฝ่ายในกำลังสาละวนอยู่กับการละเลงขนมเบื้องกันคึกคักและเร่งรีบ

▶ *พระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลเลี้ยงขนมเบื้อง พระราชพิธีเดือนอ้าย (เดือน ๑) จิตรกรรมภายในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐาน*

▼ *พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยและพระที่นั่งในหมู่พระมหามณเฑียร ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๔ (ภาพจาก : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร)*

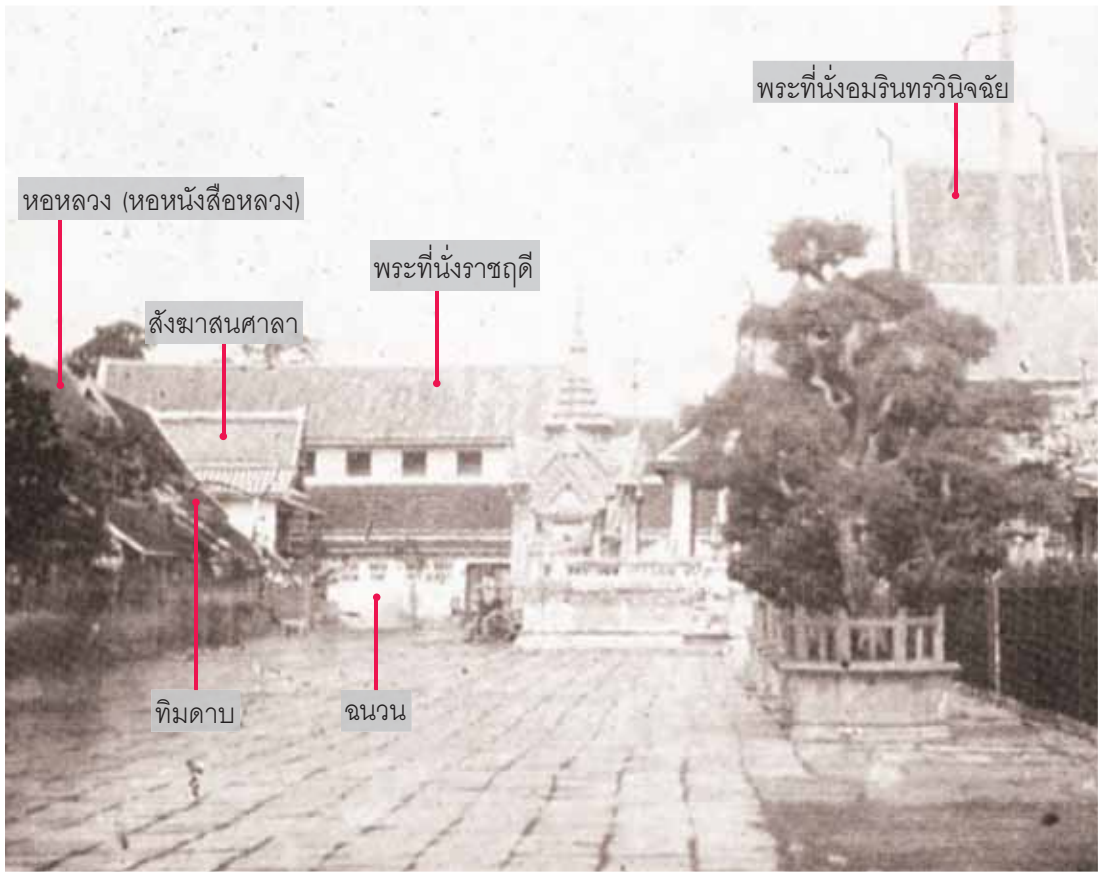

ภาพบรรยากาศข้างพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยด้านตะวันตกที่เป็น “โรงปะรำ” เหล่าบรรดาสตรีฝ่ายในกำลังสาละวนอยู่กับการละเลงขนมเบื้องกันอย่างคึกคักและเร่งรีบ

ด้านหน้าหมู่พระมหามณเฑียรมีตึก ๔ หลังทาสีขาวหลังคามุงกระเบื้องเงาะช่องหน้าต่าง สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีทรงพระอภิบาลว่า คือ “หอหลวง” (หอหนังสือหลวง) หรือเรียกกันว่า ห้องอาลักษณ์ เป็นที่เก็บตำรับตำรา จดหมายเหตุ และหนังสือสำคัญมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รื้อลงเมื่อสร้างตึกใหม่ในบริเวณดังกล่าวให้กลมกลืนกับพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๙ ตรงกับรัชกาลที่ ๕^{๑๐๐} ถือเป็นหอสมุดแห่งแรกของกรุงรัตนโกสินทร์^{๑๐๑} ส่วนอาคารติดกันมีเสาค้ำชายคาปีกนก น่าจะได้แก่ “ทิมดาบ” ใกล้ทิมดาบเป็นอาคารทรงไทย ๒ ชั้นมีอัฒจันทร์ขึ้นซ้ายขวา คือ “สังฆาสนศาลา” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างไว้สำหรับเป็นที่พักพระสงฆ์ซึ่งนิมนต์เข้ามาในวัง รื้อลงในรัชกาลที่ ๕^{๑๐๒} แลเห็น “ฉนวน” เป็นทางเดินสำหรับฝ่ายในเชื่อมจากระเบียงคดวัดพระศรีรัตนศาสดารามเข้าเขตพระราชฐานชั้นใน ด้านซ้ายสุดภาพแลเห็นหลังคาพระอุโบสถและหอร่มขังของวัด ติดกับฉนวนมีตึกสูง ๒ ชั้น คือ “พระที่นั่งราชฤดี” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างเป็นที่ประทับว่าราชการเมื่อเวลาว่างออกขุนนาง^{๑๐๓} มีประตูลับเสด็จขึ้นจากพระที่นั่งราชฤดีไปยังหอพระสุราลัยพิมานได้อีกทางหนึ่ง ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ พระที่นั่งองค์นี้ชำรุดจึงซ่อมใหม่เป็นแก่งเงินแต่ในที่สุดก็ต้องรื้อลง^{๑๐๔}

ภาพถ่ายเก่าพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยที่แลเห็น “ฉนวน” เชื่อมจากกระเบื้องควดวัดพระศรีรัตนศาสดารามเข้าเขตพระราชฐานชั้นใน ซึ่งต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ซ้ำชุดต้องรื้อ ในจิตรกรรมยังปรากฏให้เห็นเป็นหลักฐาน

ช่องที่ ๓ : พระราชพิธีเดือนยี่ (เดือน ๒) ภาพพระราชพิธีตรียัมพวาย ตรีปวาย

พระราชพิธีตรียัมพวายเป็นพิธีพราหมณ์ตามความเชื่อว่าพระอิศวรและพระนารายณ์เสด็จลงมาเยี่ยมโลกปีละครั้ง โดยจัดพิธีต้อนรับพระอิศวรขึ้นอย่างเอิกเกริก “จัดการรับรองให้เป็นการสนุกครึกครื้น” คือ พิธีตรียัมพวาย และพิธีโล้ชิงช้า “ซึ่งพราหมณ์ทำเป็นแผ่นกระดานมาฝังไว้หน้าขมรม โลกบาลทั้งสี่ก็มาเล่นเชอคัสโล้ชิงช้าถวาย” กับต้อนรับพระนารายณ์อย่างเงียบๆ “ด้วยพระองค์ไม่โปรดในการไชไชตี” คือ พิธีตรีปวาย หรือพิธีแห่พระนารายณ์^{๑๕} พิธีตรียัมพวายจัดให้มีการโล้ชิงช้าเป็นเวลา ๒ วัน สมมติให้เจ้าพระยาพลเทพตำแหน่งเกษตรราชบัณฑิตเป็น “พระยายืนชิงช้า” ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ จึงเปลี่ยนเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ที่ได้รับพระราชทานพานทองหมุนเวียนสลับกันทุกปี ผู้โล้ชิงช้าเรียกว่า “นาลิวัน” ขึ้นกระดานโล้ชิงช้ากระดานละ ๔ คน ๓ กระดาน รวม ๑๒ คน มีเสาไม้ปลายผูกถุงเงินปักไว้สำหรับเป็นรางวัล ครั้นโล้ชิงช้าเสร็จแล้วจึงตั้งกระบวนแห่พระยา

▶ พระราชพิธีตรียัมพวาย ตรีปวาย พระราชพิธีเดือนยี่ (เดือน ๒) จิตรกรรมภายในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ

▼ “พระยายืนชิงช้า” ในเครื่องแต่งกายสีทองอร่ามนั่งไขว่ห้างบนราวอยู่ภายในโรงปะรำคาดผ้าขาวที่เรียกว่า “โรงขมรม” มีพราหมณ์และข้าราชการทั้งนั่งและยืนอยู่ใกล้ๆ

ยื่นชิงเข้ามายังหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาทถวายบังคม พระราชทานผลกล้วยพฤษ์ ๒๐๐ ผลและทำเช่นเดียวกันนี้อีกครั้งในวันที่ ๒ พอถึงวันพิธีตรียัมพวายและตรีปวายต่อกันจึงเชิญเทวรูปจากเทวสถานขึ้นเสลี่ยงมาจนถึงหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท ทรงจุดพุ่มดอกไม้เพลิงบูชาพระเป็นเจ้า^{๑๖}

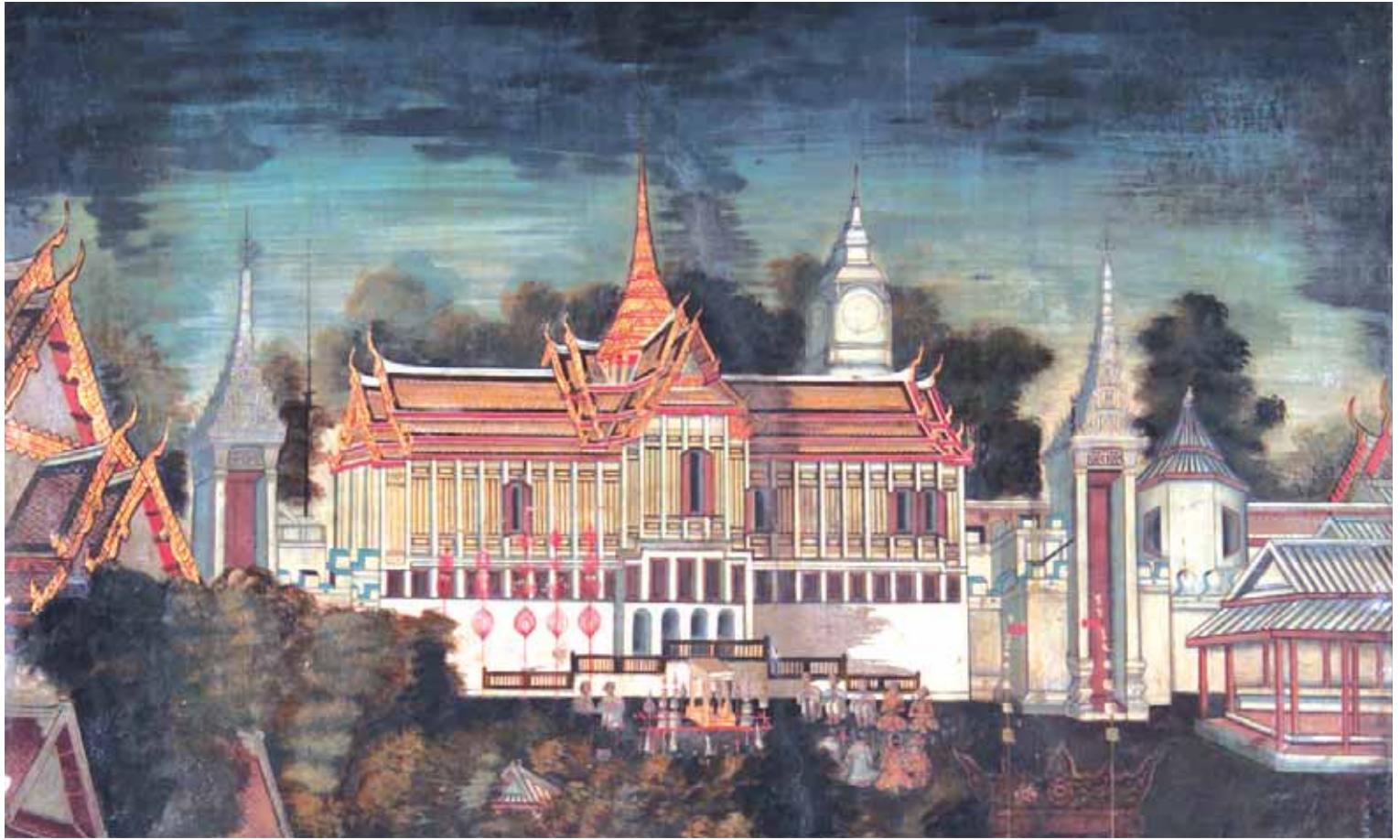
ฉากในจิตรกรรมแบ่งออกได้เป็น ๒ ตอน ตอนล่างเป็นบรรยากาศบริเวณ “เสาชิงช้า” หน้าพระวิหารพระศรีศากยมุนี วัดสุทัศนเทพวราราม คลาคล่ำไปด้วยผู้คน แลเห็น “ศาลาลอย” ๔ หลังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างเป็นที่ประทับ

◀ (บน) “เสาชิงช้า” ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕ ด้านซ้ายของภาพ คือ หน้าพระวิหารพระศรีศากยมุนี วัดสุทัศนเทพวราราม (ล่าง) “โรงฆมรม” โรงประหารคดผ้าขาวที่พระยายืนชิงช้านั่งอยู่ภายใน จะเห็นนาฬิกาหรือเหล่านาคหน้าโรงประหารในพิธีไถ่ชิงช้าสมัยรัชกาลที่ ๕ ขวามือของภาพ คือฐานของเสาชิงช้า

▲ ผู้คนคลาดล่าดูการไถ่ชิงช้า บรรยากาศสนุกสนาน ครั้นครองปรากฏในภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕

▶ ภาพบรรยากาศของผู้คนมามุงดูการไถ่ชิงช้าอย่างเนืองแน่นที่ช่างเขียนบันทึกเป็นประวัติศาสตร์ไว้ในจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ

จิตรกรรมตอนบนเป็นฉากพระที่นั่ง
สุทโธสวรรย์ปราสาทในพระบรม
มหาราชวังขนานไปด้วยประตูทั้ง ๒
ด้าน แลเห็นพระที่นั่งภูวดลทิศใน
ในหมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ ตรงหน้า
พระที่นั่งสุทโธสวรรย์ปราสาทตั้ง
เสลี่ยงคาดหลังคาขาวสำหรับทรง
เทวรูปซึ่งแห่มาจากเทวสถานแวดล้อม
ด้วยบรรดาพราหมณ์กำลังถวาย
สักการะพระเป็นเจ้า

สำหรับพระองค์และเจ้านายทอดพระเนตรการโล้ชิงช้าอยู่ด้านหน้าวัดทางด้านซ้ายของ
ภาพ^{๑๑๗} เทวสถานโบสถ์พราหมณ์อยู่ทางด้านขวา ด้านหน้าเสาชิงช้าเป็นโรงปะรำคาดผ้า
ขาว เรียกว่า “โรงขมรม” แหวกมานให้เห็นพระยายืนชิงช้าในเครื่องแต่งกายสีทองอร่าม
มีพราหมณ์และข้าราชการอยู่ใกล้ๆ ตรงกับที่พรรณนาไว้ในพระราชนิพนธ์พระราชพิธี
สิบสองเดือนว่า “กลางขมรมตั้งราวไม้ไผ่หุ้มผ้าขาวสำหรับนั่งราวหนึ่ง สำหรับพิงราวหนึ่ง

พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๔

นำพระยาเข้าไปนั่งที่ราว นั่งบนราวไม้ไผ่หุ้มผ้าขาวยกเท้าขวาพาดเข้าซ้าย เท้าซ้ายยันพื้น มีพราหมณ์ยืนข้างขวา ๔ คน ข้างซ้ายเกณฑ์หลวงในกรมมหาดไทย ๒ คน กรมพระกลาโหม ๒ คนไปยืน^{๑๙๙} ใกล้กันนั้นเป็นกระบวนแท่นเครื่องสูงกลองชนะ มีกระบวนข้างยืนผูกภูบพร้อมความขำของเจ้านายจากพระบรมมหาราชวังเสด็จมาทอดพระเนตรพิธี ซึ่งเริ่มมีขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^{๑๙๐๐} ด้านตรงข้ามเป็นเสาชิงช้า "นาฬิกาน้ำขึ้นไล่กระดานชิงช้ากระดานละ ๔ คน ๓ กระดาน มีเสาไม้ไผ่ปลายผูกถุงเงินปักไว้ กระดานแรก ๓ ตำลึง กระดานที่สอง ๑๐ บาท กระดานที่สาม ๒ ตำลึง นาฬิกาน้ำซึ่งไล่ชิงช้านั้นแรกขึ้นไปนั่งถวายเป็นมงคล และนั่งไล่ไปจนชิงช้าโยนแรงจึงได้ลุกขึ้นขึ้น คนหน้าคอยคาบเงินที่ผูกไว้บนปลายไม้ คนหลังคอยแก้ท้ายให้ตรงเสาเงิน"^{๑๒๐} รอบ ๆ มีทหารถือโล่และอาวุธ รวมทั้งผู้คนมามุงดูการไล่ชิงช้าอย่างเนืองแน่นบรรยากาศแลดูสนุกสนานครื้นเครง

ตอนบนเป็นฉากด้านทิศตะวันออกของพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาทในพระบรมมหาราชวังขนาดด้วยประตูทั้ง ๒ ด้าน แลเห็นนาฬิกาของพระที่นั่งภูวดลทิศในในหมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ชัดเจน ตรงหน้าพระที่นั่งตั้งเสลี่ยงคาดหลังคาขาวสำหรับทรงเทวรูปซึ่งแห่มาจากเทวสถาน แวดล้อมด้วยบรรดาพราหมณ์กำลังถวายเป็นสักการะ มีพุ่มดอกไม้เพลิง ๕ พุ่มสำหรับทรงจุดบูชาเมื่อเวลาแห่พระเป็นเจ้ามายังหน้าพระที่นั่งในวันพิธีตรียมพวยและตรีปวายต่อกัน

ช่องที่ ๔ : พระราชพิธีเดือน ๓

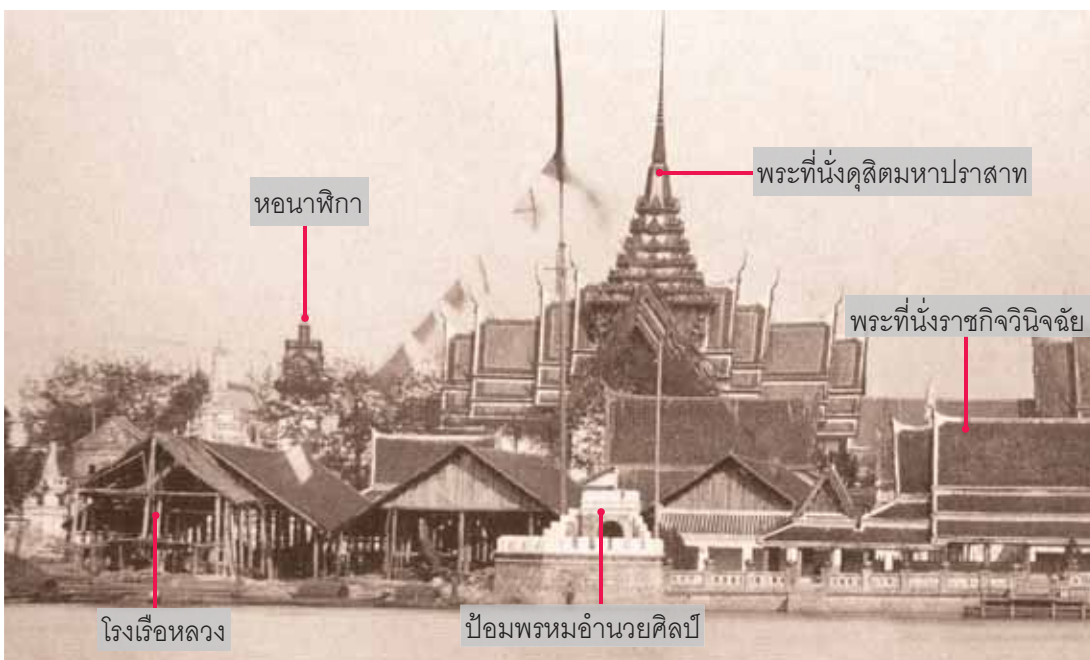
ภาพพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลเลี้ยงพระตรุษจีน

พระราชพิธีนี้เกิดขึ้นครั้งแรกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากชาวจีนนำอาหารมาถวายในวันตรุษจีนจำนวนมากจนเหลือเฟือ ทรงพระราชดำริว่าควรจะเป็นไปในการพระราชกุศล จึงโปรดให้เลี้ยงพระสงฆ์บริเวณตำหนักแพท่าราชวรดิฐทั้ง ๓ วัน และให้ฝ่ายในรวมไปถึงภริยาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จัดเรือขนมจีนมาจอดหน้าตำหนักแพ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่า ขนมจีนไม่ใช่ของจีนเพียงแต่ชื่อดูเป็นจีนจึงทรงเปลี่ยนเป็นเลี้ยงเกาเหลาแทน^{๑๒๑}

จิตรกรรมจำลองฉากท่าราชวรดิฐมองจากแม่น้ำเจ้าพระยาชาวบ้านทั้งชาวจีนและชาวสยามกำลังแจวเรือขึ้นไปทางเหนือ ตัดฉากของท่าราชวรดิฐให้เห็นตรงพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย ภายในมีพระสงฆ์นั่งฉันอยู่หน้าโต๊ะสำหรับหันหน้ายังแม่น้ำเจ้าพระยา หน้าพระที่นั่งมี “เรือเกาเหลา” หรืออาจเป็น “เรือขนมจีน” ของฝ่ายในและภริยาข้าราชการมาเทียบท่าราชวรดิฐ ถัดจากพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย คือ ป้อมพรหมอันวยศิลป์และโรงเรือพระที่นั่ง ปัจจุบันเรือลงหมดแล้ว กลางภาพเป็นฉากพระบรมมหาราชวังแลเห็นด้านท้าย

▶ พระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลเลี้ยงพระตรุษจีน พระราชพิธีเดือน ๓ จิตรกรรมภายในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ

▼ ภาพถ่ายเก่าป้อมพรหมอันวยศิลป์และโรงเรือพระที่นั่งบริเวณท่าราชวรดิฐ สมัยรัชกาลที่ ๔ (ภาพจาก : พืฒน์ พงศ์พิพร. ๒๕๔๔, ภาพมุมกว้างของกรุงเทพมหานครในสมัยรัชกาลที่ ๔, น. ๗๙.)

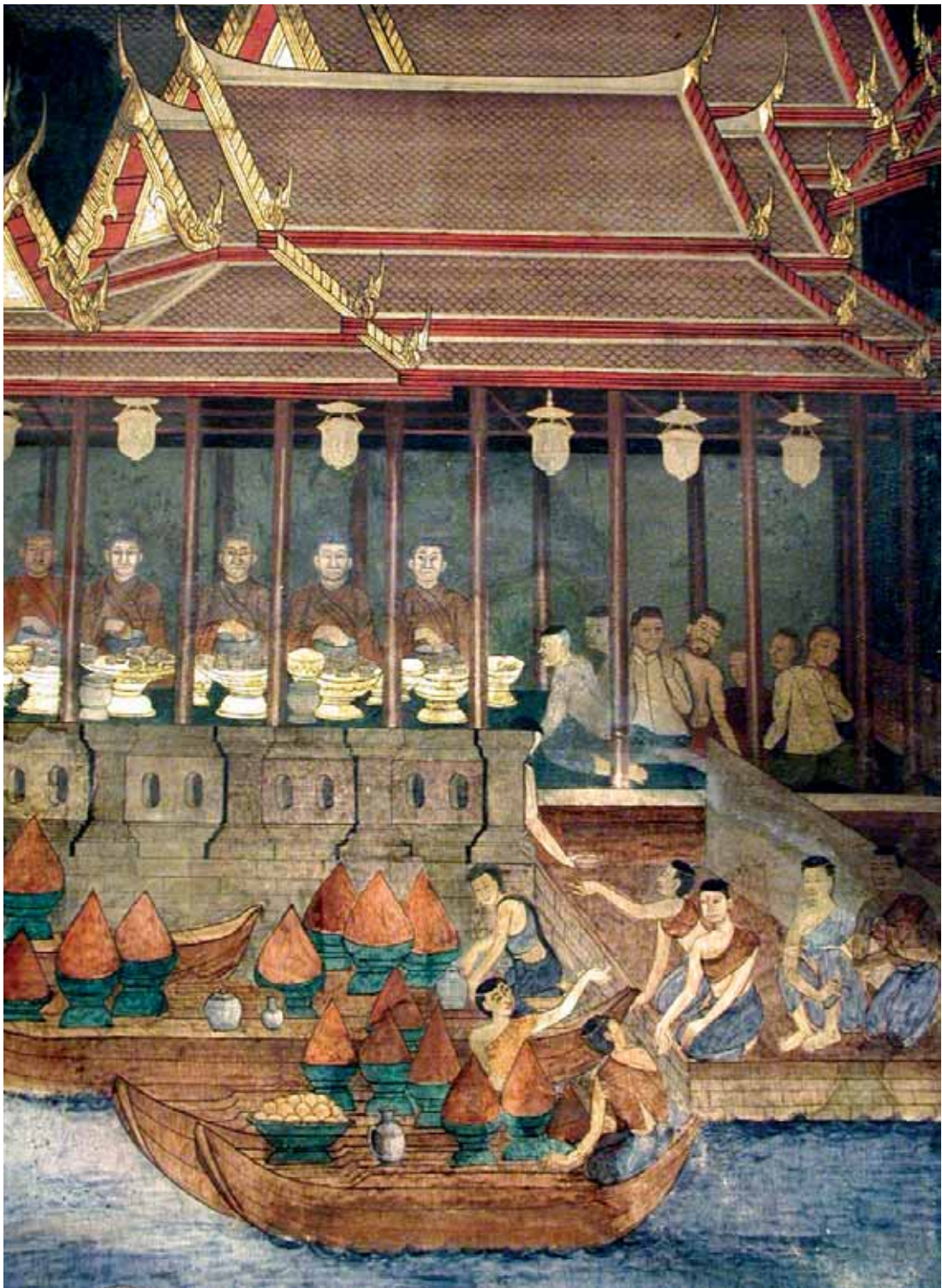

ของพระที่นั่งพิมานรัตยา ด้านข้างของพระปรีศวรชัย และพระที่นั่งทรงจัดรมุขอีกองค์ไม่ทราบนามในหมู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตอนบนทางด้านขวามีวัดแห่งหนึ่ง ประกอบด้วย พระวิหารหรือพระอุโบสถและพระเจดีย์ทางด้านหลัง ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วมีซุ้มประตูทางเข้า ลักษณะดูคล้ายวัดราชประดิษฐ แต่ผิดกันที่มุงหลังคาด้วยกระเบื้องเคลือบสลับสี โกลออกไปทางด้านซ้ายเป็นอาคารตึกแถว ๒ ชั้นและอาคารทรงจันทน์ชั้นเดียว หมู่เมฆประกอบเบื้องหลังวาดได้อย่างสมจริง น่าสังเกตว่า เหตุการณ์ในภาพเป็นบรรยากาศในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิจารณาได้จากพระสงฆ์ซึ่งนั่งหันหน้าไปทางแม่น้ำเจ้าพระยา เพราะทรงเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมใหม่จากรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งพระสงฆ์จะนั่งด้านทิศตะวันออกที่ประทับอยู่ตรงริมน้ำด้านทิศตะวันตก^{๑๒๒}

เมื่อมองผ่านหมู่พระที่นั่งในพระบรมมหาราชวังตอนบนของจิตรกรรมด้านขวามีวัดแห่งหนึ่ง ลักษณะดูคล้ายวัดราชประดิษฐ โกลออกไปทางด้านซ้ายเป็นอาคารตึกแถว ๒ ชั้นและอาคารทรงจันทน์ชั้นเดียว บรรยากาศหมู่เมฆประกอบเบื้องหลังวาดได้อย่างสมจริง

บรรยากาศพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลเลี้ยงพระตรุษจีน ภายในพระที่นั่งราชกิจวินิจจัย พระสงฆ์นั่งฉัน
อยู่หน้าโต๊ะสำหรับหันหน้ายังแม่น้ำเจ้าพระยา หน้าพระที่นั่งมี “เรือเกาเหลา” ของฝ่ายในและภริยาข้าราชการ
มาเทียบทำราชวรดิฐ

ช่องที่ ๕ : พระราชพิธีเดือน ๔ ภาพพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์

พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์หรือพระราชพิธีตรุษสุคติ เป็นพิธีตัดปี ถือเป็นพระราชพิธีใหญ่กระทำขึ้นทุกปี มีการสวดอาถรรพ์ปริตรหรือเรียกกันทั่วไปว่า “สวดภาณยักษ์” บทสวดที่ทำจากคัมภีร์อาถรรพ์ทั้ง ๔ ถวายพระพุทธเจ้า ถือกันว่าใครได้ฟังสวดจะมีความสุขความเจริญเพราะจะช่วยคุ้มครองไม่ให้ภูตผีปีศาจมาเบียดเบียน ทั้งยังเป็นการระงับภัยอันตรายและก่อสวัสดิมงคลแก่พระนคร ในพิธีมีการแจกจ่ายมงคลพิสมรให้เจ้านาย ขุนนาง ตลอดจนราษฎรสวมศีรษะและถือ “กระบองเพชร” เป็นไม้เหลากลมถือไว้ข้างตัวไม่ให้ผีร้ายมากล้ากราย ในพระราชพิธีมีการยิงปืนใหญ่ เรียกว่า “ยิงปืนอาถรรพ์” ขับไล่ให้บรรดาภูตผีปีศาจขวัญกระเจิงหนีไปไม่มาเบียดเบียนรังควานมนุษย์ในวันมงคลนั้น^{๑๒๓} ฉากในจิตรกรรมแสดงภาพบริเวณด้านหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง ตอนนั้นซุ้มประตูกำแพงแก้วส่วนหนึ่งยังคงเป็นประตูหูช้าง ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงสร้างใหม่ให้เป็นประตูยอด

- ▶ พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ พระราชพิธีเดือน ๔ จิตรกรรมภายในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ
- ▼ ในพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์จะมีการสวมมงคลพิสมรรอบศีรษะและมีการยิงปืนใหญ่ที่เรียกว่า “ยิงปืนอาถรรพ์” เพื่อขับไล่ให้บรรดาภูตผีปีศาจขวัญกระเจิงหนีไปไม่มาเบียดเบียนรังควานมนุษย์ในวันมงคล

- ◀ ภาพพระสงฆ์กำลังขึ้นพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท นัยว่าคงเตรียมขึ้นสวดอาฏานาฎิยปริตร
- ▶ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕

บุษบก มีพระสงฆ์กำลังขึ้นบนพระที่นั่ง นัยว่าคงเตรียมขึ้นสวดอาฏานาฎิยปริตร แลเห็นพระสงฆ์อีกกลุ่มหนึ่งในอาคารโถงหน้าพระมหาปราสาทที่ยังไม่ทราบชื่อ มุขตะวันตกของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทแสดงภาพอาคารทรงไทยหลังหนึ่ง สันนิษฐานว่า คือ “หอธรรมสังเวช” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างสำหรับไว้พระศพเจ้านายฝ่ายใน^{๑๒๔} ภายหลังรื้อลง นอกกำแพงพระบรมมหาราชวังตรงกับประตูสุนทรทิศา เจ้าพนักงานสวมมงคพิสมรกำลังยิงปืนอาฎานามีไฟแลบจากปากกระบอกปืน ตอนบนเป็นฉากตำหนักต่างๆ ภายในกำแพงพระบรมมหาราชวังฝ่ายในแลเห็นนางในกำลังทำบุญตักบาตรพระสงฆ์ ไกลออกเป็นทุ่งกว้าง เด็กชาวบ้านกำลังเล่นว่าวจุฬา กับว่าวปักเป้าแข่งกัน

- ▲ ภาพตำหนักต่างๆ ภายในกำแพงพระบรมมหาราชวังฝ่ายใน แลเห็นนางในทำบุญตักบาตรพระสงฆ์
- ▼ ภาพตอนบนเป็นทุ่งกว้าง เด็กชาวบ้านกำลังเล่นว่าวจุฬากับว่าวปักเป้าแข่งกันอย่างสนุกสนาน

ช่องที่ ๒ : พระราชพิธีเดือน ๕ ภาพพระราชพิธีสงกรานต์ และพระราชพิธีคเชนทร์ศวนาน

พระราชพิธีคเชนทร์ศวนานเพิ่งมีขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปรับปรุงจากการแห่สะพานข้างต้น ม้าต้น และการพระราชพิธีทอดเชือกตามเชือกซึ่งเป็นพิธีพราหมณ์เกี่ยวข้องกับเรื่องคชกรรมของหมอช้างเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ช้างราชพาหนะ บำรุงขวัญและขับไล่เสนียดจัญไรในผู้ที่เกี่ยวข้องกับช้าง โดยทรงเพิ่มเติมให้เป็นการเกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนาด้วยการอ้างอิงชาดกเรื่องหนึ่งในพุทธศาสนาซึ่งถือว่าการประชุมจตุรงคเสนา ๔ หมู่และการชำระพระแสงเป็นการสวัสดิมงคล ทำให้เกิดความสัตย์และระงับเวรแต่โบราณบันดาลให้ช้างมีตระกูลกับม้าตระกูลดีมาสู่พระบารมี พระราชพิธีจัดขึ้นในพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท ตั้งพระแท่นมณฑลประดิษฐานพระแสงสำคัญ มีการอ่านประกาศเทวดา พระสงฆ์สวดมนต์ รับพระราชทานฉันทน์ พราหมณ์เชิญอ่านเวท

▶ พระราชพิธีสงกรานต์และพระราชพิธีคเชนทร์ศวนาน พระราชพิธีเดือน ๕ จิตรกรรมภายในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ

▼ พระที่นั่งไชยชุมพล พลับพลาน้อยขนาดด้วยป้อมเล็กๆ ซ้ายขวาบนกำแพงทิศตะวันออกหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

เจริญพระแสงลงชุบให้หม้อสัมฤทธิ์ไว้ดื่มเป็นมงคล หน้าพระที่นั่งปักประรำ ๔ ประรำเป็นที่ยืนของจตุรงค์เสนา ๔ หมู่ เป็นพลข้าง พลม้า พลรถ และพลเดินเท้า อย่างละ ๓ พล เวลาบ่ายจึงมี “แห่คเชนทร์สวนาน” เป็นกระบวนข้างพระที่นั่งผูกเครื่อง ข้างตั้ง ข้างเผือก พระยาวานรเผือก กระบวนข้างของวังหน้า กระบวนม้า โค กระบวนระแทะเทียมโค และกระบวนทหารปืนใหญ่^{๑๒๕}

จิตรกรรมแสดงฉากตรงหน้าพระที่นั่งไชยชุมพลเป็นพลับพลาน้อยบนกำแพงทิศตะวันออกหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นขนาดด้วยป้อมเล็ก ๆ ซ้ายขวา เหล่าบุรุษและสตรีนั่งชมกระบวนอยู่นอกกำแพงหน้าพระที่นั่ง กระบวนหน้าสุดเป็นข้างผูกสัปคับพระคชาธารปักเศวตฉัตร ๕ ชั้น มีคนถือแพนหางนกยูงนั่งกลางสัปคับ ถัดมาเป็นกระบวนพระยาวานรเผือกบนคานหามกั้นสัปทน ตามด้วยกระบวนม้าพระที่นั่ง กระบวนโค แล้วจึงเป็นกระบวนข้างผูกเครื่อง ไกลเคียงกับที่บรรยายไว้ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาพ “แห่คเชนทร์สวนาน” ผ่านหน้าพระที่นั่งไชยชุมพล ที่เหล่าบุรุษและสตรีนั่งชมกระบวนอยู่นอกกำแพงวังหน้าพระที่นั่ง เป็นกระบวนข้างพระที่นั่งผูกเครื่อง ข้างตั้ง ข้างเผือก พระยาวานรเผือก กระบวนข้างของวังหน้า กระบวนม้า โค กระบวนระแทะเทียมโค และกระบวนทหารปืนใหญ่

ภาพตอนบนเป็นบรรยากาศราษฎรเข้าวัดทำบุญ สรงน้ำพระ และก่อพระเจดีย์ทรายในวันสงกรานต์

ช่องที่ ๗ : พระราชพิธีเดือน ๖ ภาพพระราชพิธีวิสาขบูชา และพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ

พระราชพิธีวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญยิ่งทางพุทธศาสนาด้วยตรงกับวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า มาเริ่มทำสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๐ ตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แรกทีเดียวมีการยกเสาคูดิโคมประทีปถวายเป็นพุทธบูชาทั้งในพระอารามและตามบ้านเรือน ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านายข้าราชการตั้งโต๊ะบูชาตามรอบเจดีย์พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามจนเกิดเล่นเครื่องโต๊ะลายครามกัน ต่อมาพองานตั้งโต๊ะบูชาร่อยเข้าจึงทรงเปลี่ยนใหม่ให้ทำ “โคมตราตำแหน่ง” แขนงไว้ภายในวัดพระศรีรัตนศาสดารามและมีโคมตราของหลวงตั้งแขนงที่บ้านประตู่พระอุโบสถ “ในปีแรกที่เกิดโคมตรานั้นนั้นก็เป็นการกึกก้องไกลหลายิ่งใหญ่ คนที่มาดูกลับมากขึ้นไปกว่าเมื่อตั้งเครื่องโต๊ะ ด้วยโคมนั้นตั้ง

▶ พระราชพิธีวิสาขบูชาและพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีเดือน ๖ จิตรกรรมภายในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ

▼ ภาพบรรยากาศบริเวณรอบพระอุโบสถ พระระเบียง และศาลารายวัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระราชพิธีวิสาขบูชา มีโคมตราตำแหน่งและโคมตราของหลวงประดับประดาอยู่โดยรอบ

บรรยากาศพระราชพิธี
วิสาขบูชาในภาพถ่ายเก่าสมัย
รัชกาลที่ ๗ จะเห็นการแขวน
ประดับ “โคมตราตำแหน่ง” ตาม
ศาลารายรอบพระอุโบสถ
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่ง
ริเริ่มในรัชกาลที่ ๔ (ภาพจาก :
หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรม
ศิลปากร)

แขวนตามศาลารายและพระระเบียงโดยรอบเป็นทำเลกว้าง คนจะเดินไปมาดูแลได้สะดวก ตั้งแต่เวลาพลบค่ำไปจนถึงเปิดห่มสามยามยังไม่ขาดคน^{๑๒๖} จิตรกรรมจำลองบรรยากาศบริเวณพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระระเบียง แลเห็น “โคมตราตำแหน่ง” เป็นวงสีขาวขอบทองแขวนรอบพระระเบียงและศาลาราย ผู้คนทั้งชายและหญิงแห่ไปชมโคมกันอย่างคึกคัก แลเห็นบุรุษและสตรีอีกกลุ่มหนึ่งกำลังเดินเวียนเทียนประทักษิณรอบพระอุโบสถ มีโคมตราตำแหน่งตั้งประดับไว้รอบภายในกำแพงแก้วหลังซุ้มสีมา

ตอนบนเป็นฉากพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นพิธีสำคัญมิได้ขาดมาแต่แรกตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ด้วยเป็นการบำรุงขวัญราษฎรซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ตอนนั้นยังจัดพิธีบริเวณ “ทุ่งสัมปอຍ” ทุ่งนาริมถนนข้างสี่ระหว่างพระราชวังดุสิตกับพระราชวังพญาไท ปัจจุบันส่วนหนึ่งของทุ่งสัมปอຍเป็นบริเวณของพระตำหนักจิตรลดารโหฐานพระราชวังดุสิต แล้วจึงย้ายมาจัดที่ท้องสนามหลวงจนถึงปัจจุบัน ในภาพแลเห็น “พระยาแรกนา” ตามปกติใช้ตำแหน่งเจ้าพระยาพลเทพเหมือนพระยาเย็นซึ่งเข้ากำลังจับยามได้สี่ปท น ขาวพนักงานถือเครื่องสูงและเครื่องประโคมล้อมเป็นวง มีพระโค ๒ ตัวเทียมแอก

พระยาแรกนาจะไถตะไปโดยรี ๓ รอบ แล้วไถแปรโดยกว้าง ๓ รอบ เทพีหีบกระเช้าเงิน กระเช้าทองอย่างละ ๒ คนออกไปให้พระยาแรกนาโปรยหว่านข้าวแล้วไถกลับอีก ๓ รอบ ปลดพระโคออกกินเลี้ยงของเสีงทวย แต่เดิมกระเช้าข้าวโปรยใช้เจ้าพนักงานกรมนาหาบ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงจัดเทพี ๔ คนเลือกจากเจ้าจอมเถ้าแก่ที่มีฐานะพอแต่งตัวได้มาหาบแทน^{๑๒๗} ฉากนี้จึงจำลองบรรยากาศของพระราชพิธีดังกล่าว เมื่อครั้งในรัชกาลที่ ๔ ซึ่งใช้เทพีหีบกระเช้าเงินกระเช้าทอง

ภาพตอนบนเป็นบรรยากาศพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ในภาพจะเห็นพระยาแรกนากำลัง จัбыยามไถได้สัปดาห์ชนชาวพนักงานถือเครื่องสูงและเครื่องประโคมล้อมเป็นวง มีพระโค ๒ ตัวเทียม แยก เทพีหีบกระเช้าเงินกระเช้าทอง จำลองบรรยากาศของพระราชพิธีดังกล่าวเมื่อครั้งในรัชกาลที่ ๔

ช่องทางที่ ๘ : พระราชพิธีเดือน ๗

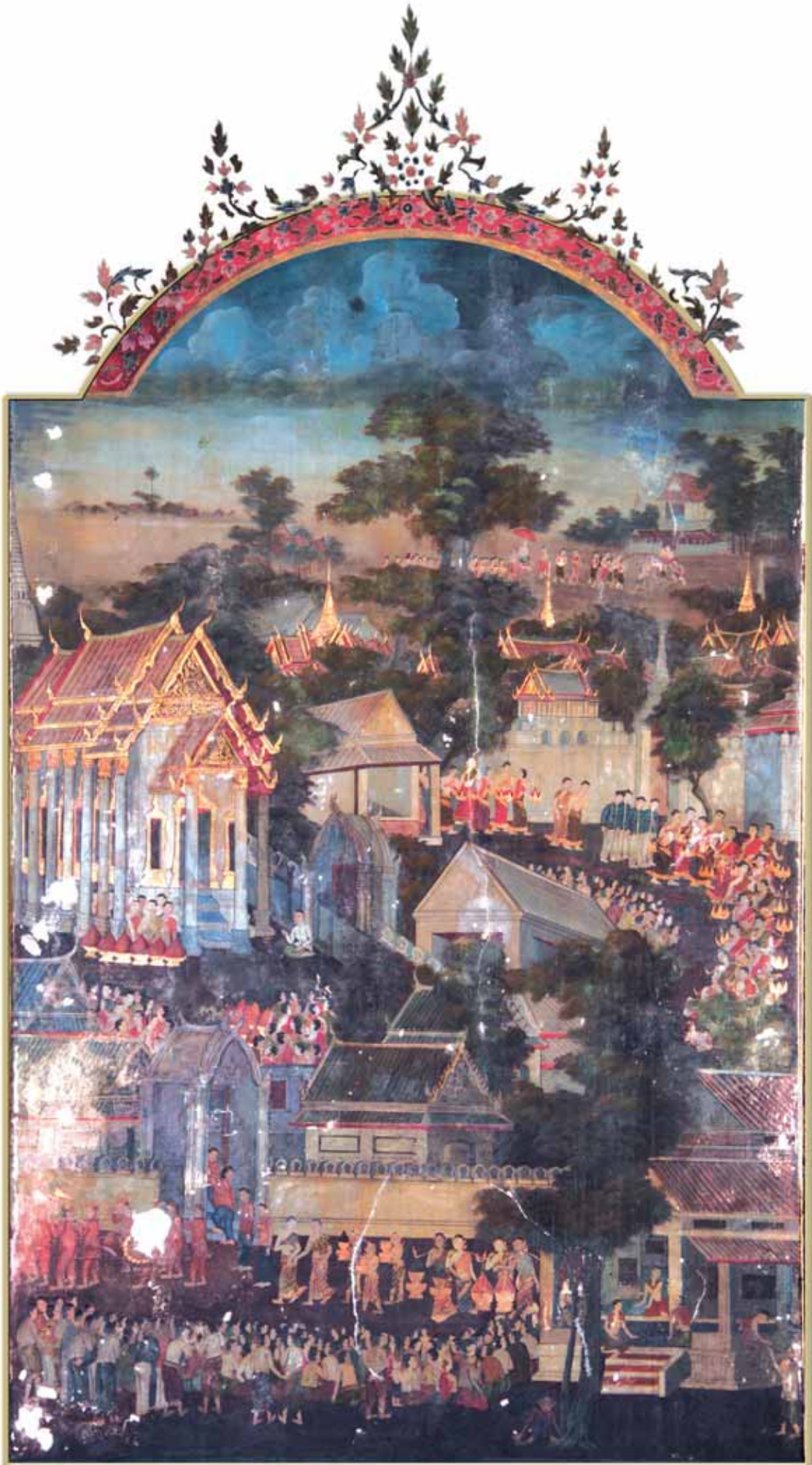
ภาพพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลถวายสลากภัต

สลากภัตเป็นการพระราชกุศลที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เพิ่มขึ้นในเดือน ๗ ด้วยในเดือนนี้เป็นช่วงเว้นว่างจากพระราชพิธีทั้งปวง การถวายสลากภัตเป็นพิธีซึ่งพระพุทธองค์มีพระพุทธานุญาตให้พระสงฆ์สามารถจับฉลากของที่ขมราวาสนามาถวายได้ การถวายสลากภัตหลวงจัดเป็นกระบวนแห่อย่างเอิกเกริกโดยให้ละครฝ่ายในหรือเด็กธิดารุ่นสาวแต่งกายงดงามมาหาบสลากภัตเป็นคู่ๆ บางแห่งก็แต่งเครื่องละคร เป็นยักษ์ลิงจิ้งจิว เขี้ยวกาง หาบสลากภัตทูลกระบุงสิ่งของอย่างมากมาย หรือบางครั้งก็มีทั้งรถบรรทุสิ่งของเป็นสำหรับควาหวานหรือผลไม้ตามแต่จะประดิษฐ์คิดค้นกันไปให้ดูแปลกตา สลากภัตจัดเป็นประจำทุกปีที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ส่วนพระอารามหลวงแห่งอื่นก็จัดสลากภัตเช่นกันแต่เป็นการจร เช่น วัดพระเชตุพนฯ วัดบวรนิเวศวิหาร หรือแม้กระทั่งวัดราชประดิษฐ วัดราชบพิธ ก็เคยได้รับถวายสลากภัตด้วย เป็นต้น^{๑๒๔}

▶ พระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลถวายสลากภัต พระราชพิธีเดือน ๗ จิตรกรรมภายในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ

▼ สตรีชาววังฝ่ายในที่แต่งกายกันอย่างงดงามในกระบวนแห่สลากภัตจากท้ายพระบรมมหาราชวังมายัง วัดราชประดิษฐ

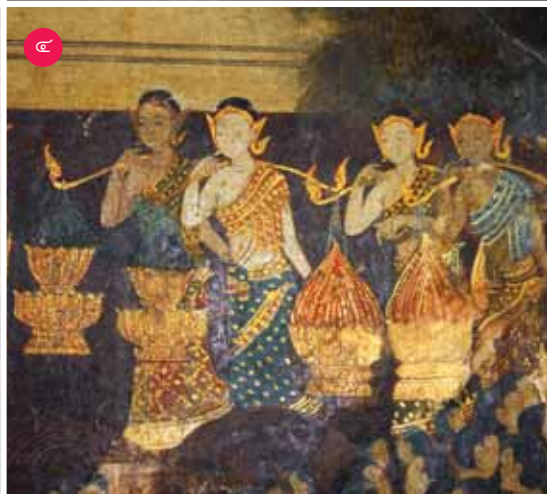
๑

๒

๓

๔

- ๑ ภาพพระวิหารหลวง และปาสานเจดีย์ที่ปรากฏในภาพพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลถวายสลากมัต
- ๒ สตรีฝ่ายในตรงหัวขบวนที่ประตูด่านหน้าวัดราชประดิษฐ
- ๓ เด็กเกล้าผมจุกสวมเกี่ยวพร้อมเครื่องประดับทองอร่ามตา
- ๔ สตรีฝ่ายในรุ่นสาวสวมกะบังหน้าทักกรเจียกหาบสลากมัตเป็นคู่ๆ

ฉากในงานจิตรกรรมแสดงกระบวนแห่สลากภัตจากท้ายพระบรมมหาราชวังมายัง วัดราชประดิษฐ สังเกตได้จากพระวิหารหลวงมุงหลังคาด้วยกระเบื้องกาบूसีส้มอมน้ำตาล กับซุ้มประตูหน้าต่างยอดทรงมงกุฎ มีศาลาโถง ๒ หลังทางด้านหน้า ด้านหลังพระวิหารหลวง คือ ปาสาณเจดีย์ ล้อมรอบด้วยกำแพงเสมา มีซุ้มประตูทางเข้า ติดกับกำแพงใกล้ซุ้มประตู คือ โรงธรรมสภา สตรีในขบวนแต่งกายอย่างงดงามโดยเฉพาะอย่างยิ่งตรงหัวขบวนที่ประตูด้านหน้าวัดราชประดิษฐ ซึ่งวงพิณพาทย์นำแห่ มีเด็กเกล้าผมจุกสวมเกี้ยวพร้อมเครื่องประดับทองอร่ามตาถือสิ่งของ และสตรีรุ่นสาวสวมกะบังหน้าทักกรรเจียกทาบสลากภัตเป็นคู่ๆ เปิดโอกาสให้บรรดาชายหนุ่มแห่กันมุงดูนางในได้อย่างใกล้ชิดตั้งแต่หัวขบวนท้ายกระบวน บนกำแพงพระบรมมหาราชวังแลเห็นพระที่นั่งไชยชุมพลขนานไปด้วยป้อมเล็ก ๆ ตอนบนของภาพเป็นขบวนแห่นาค

ขบวนแห่นาคไปอุปสมบทที่วัด จิตรกรรมตอนบนของภาพพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลถวายสลากภัต

ช่องที่ ๙ : พระราชพิธีเดือน ๘ ภาพพระราชพิธีเข้าพรรษา

มูลเหตุของการเข้าพรรษาเกิดขึ้นจากพระสงฆ์กลุ่มหนึ่ง เรียกว่า ฉัพพัคคีย์ เทียวตะลอนไปมาทุกฤดูไม่หยุดพักแม้ฤดูฝนจนไปเหยียบย่ำข้าวกล้าสัตว์เล็กน้อยล้มตายเสียหายชาวบ้านพากันดิเคียด พระพุทธเจ้าจึงต้องกำหนดเป็นพระวินัยให้พระสงฆ์จำพรรษาในพระอารามให้ครบ ๓ เดือนระหว่างฤดูฝน เป็นโอกาสที่พุทธศาสนิกชนจะได้หันหน้าเข้าวัดทำบุญถวายสิ่งของต่างๆ เป็นปัจจัยแก่พระสงฆ์ ส่วนทางราชสำนักเองก็มีธรรมเนียมที่บรรดาเจ้านายทรงผนวชในช่วงเข้าพรรษาที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จนถือกันว่าหากเจ้านายไม่ได้ทรงผนวชที่นี้ “ย่อมเป็นที่เสียคนแล้ว หรือจะเสียคนต่อไปเป็นแน่” เจ้านายที่ทรงผนวชจะทรงจำเริญพระเกศาและพระมัสสุแล้วทรงฉลอง

- ▶ พระราชพิธีเข้าพรรษา พระราชพิธีเดือน ๘ จิตรกรรมภายในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ
- ▼ ภาพเจ้านายผู้ทรงเป็นนาคหลวงทรงสวมพระชฎาและทรงฉลองพระองค์ครุยกรองทองอย่างหรูหราเสด็จขึ้นบนเกยเพื่อทรงไปรยทาน บรรดามหาดเล็กบัวไพร่ต่างชุมนุมเบียดเสียดกันเพื่อแย่งทานอย่างสนุกสนาน

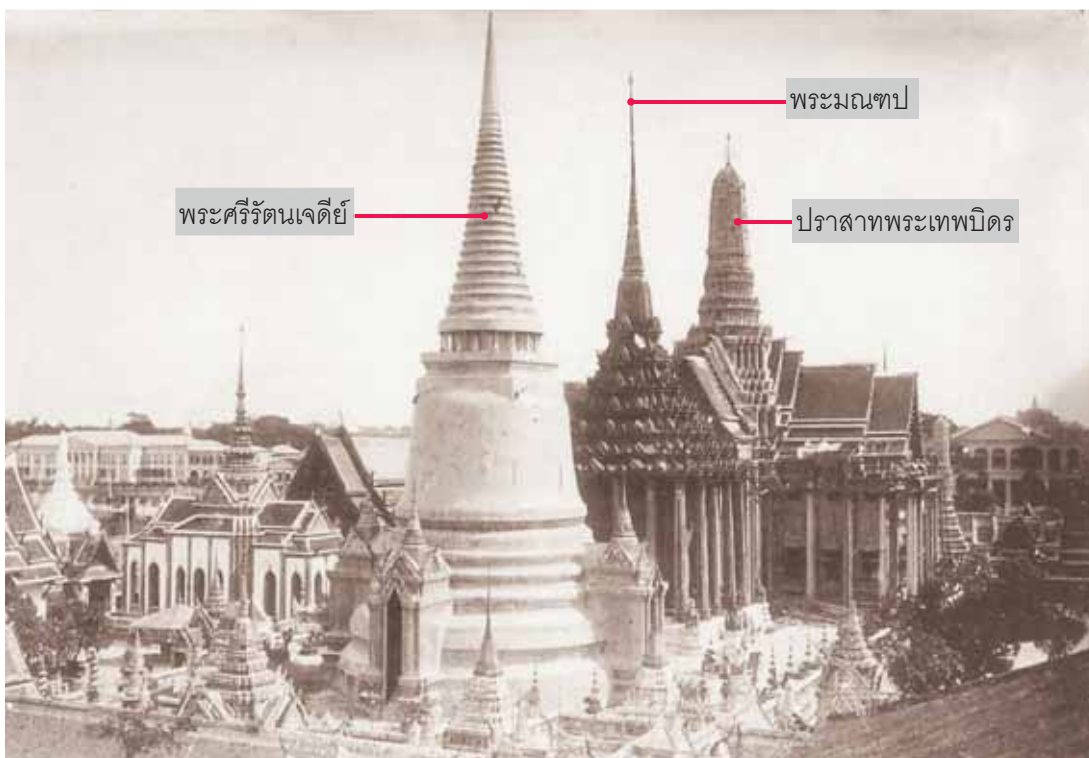

พระองค์ครูย้อย่างวิจิตรเพื่อรับการเวียนเทียนสมโภชพระราชทานในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยก่อน เมื่อถึงวันกำหนดก็จะทรงฉลองพระองค์ดังกล่าวอีกครั้งแล้วทรงเสด็จขึ้นพระกลดไปที่เกยหน้าพลับพลาเปลื้องเครื่องหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดารามเพื่อทรงโปรยทิ้งทานก่อนเสด็จเข้าทรงผนวชในพระอุโบสถ^{๑๒๙}

ภาพจิตรกรรมจำลองเหตุการณ์ขณะเจ้านายผู้ทรงเป็นนาคหลวงทรงสวมพระขฎ्ฐาและทรงฉลองพระองค์ครูยกรองทองอย่างหรูหราเสด็จขึ้นบนเกยเพื่อทรงโปรยทาน มีเจ้าพนักงานถือพระกลดรออยู่ด้านหลัง บรรดามหาดเล็กบ่าวไพร่ต่างซุ่มนูนแทรกกายเบียดเสียดกันเพื่อแย่งทานอย่างสนุกสนาน บ้างยกสองมือขึ้นเหนือหัวเพื่อจะได้รับทานก่อนคนอื่น ท่ามกลางความสนใจของสตรีซึ่งก็มีบ้างเหมือนกันที่มาแอบย่องเข้ามาเก็บทานแข่งกับบุรุษ ฉากนี้เกิดขึ้นด้านหน้าพลับพลาเปลื้องเครื่องวัดพระศรีรัตนศาสดารามติด

◀ ภาพปูชนียสถานภายในวัดพระศรีรัตนศาสดารามบนฐานไพที อันได้แก่ ปราสาทพระเทพบิดร พระมณฑป และพระศรีรัตนเจดีย์ทาสีขาวที่ยังมิได้มุงกระเบื้องโมเสกสีทอง

▲ ปราสาทพระเทพบิดร พระมณฑป และพระศรีรัตนเจดีย์บนฐานไพที ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕ (ภาพจาก : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร)

กับพระระเบียงคดหน้าเกยเทียบพระราชยาน ตรงข้ามกับศาลาสหทัยสมาคมปัจจุบันซึ่งแต่ก่อนเป็น “โรงหล่อ” ประจำพระบรมมหาราชวัง มีหลังคาข้างนอกมุงจากข้างในมุงกระเบื้องจีน^{๑๓๐} แลเห็นชาวบ้านพาเข้าไปนั่งออกกันดูเจ้านายโปรยทานอยู่ในโรงหล่อนั้น ตอนบนแลเห็นปูชนียสถานภายในวัดพระศรีรัตนศาสดารามภายในระเบียงคด อันได้แก่ ปราสาทพระเทพบิดร ขณะยังเรียกว่า “พระพุทธรูปรางค์ปราสาท” พระมณฑป และพระศรีรัตนเจดีย์ทาสีขาวยังมิได้มุงกระเบื้องโมเสกสีทองจนกระทั่งถึงรัชกาลที่ ๕ ตั้งเรียงกันบนฐานไพที ไกลกันทางด้านซ้ายแลเห็นหลังคาของหอพระนากหรืออาจเป็นหอพระมณฑปเทียรธรรม ทางด้านขวาเป็นพระอุโบสถที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมหายานนิรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ล้อมรอบด้วยศาลารายติดกับหอรบระฆัง แลเห็นหอพระราชมานุสรกับหอพระราชพงศานุสรณ์ทางด้านหลังพระอุโบสถ ด้านนอกระเบียงคดหน้าพระอุโบสถเป็นที่ตั้งของ “พระอัมฤงามหาเจดีย์” หรือพระปรางค์ราย ๘ องค์สร้างในรัชกาลที่ ๓ ในที่นี้แลเห็นเพียง ๔ องค์ ไกลออกไปทางด้านขวาเป็นวัดแห่งหนึ่งมีพระอุโบสถหรือพระวิหารกับพระเจดีย์ทางด้านหลัง

ช่องที่ ๑๐ : พระราชพิธีเดือน ๙ ภาพพระราชพิธีพืชมงคล

จากพระราชพิธีเดือน ๙ ได้รับการตีความใหม่จากฉัตรบงกช ศรีวิฒนสาร ว่าเป็นภาพพระราชพิธีพืชมงคล^{๑๓๑} พระราชพิธีพืชมงคลเป็นพิธีบวงสรวงขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลในเดือน ๙ เพื่อประโยชน์ทางเกษตรกรรมและการดำรงชีวิตของราษฎร^{๑๓๒} เป็นพระราชพิธีที่สร้างขึ้นเฉพาะเมื่อเวลาฝนแล้งเท่านั้น หากปีใดฝนตกตามปกติก็ไม่ต้องทำ เพราะจะเป็นการกระหน่ำซ้ำเติมเกินพอดีจึงไม่ใช่พระราชพิธีประจำปี^{๑๓๓} เดิมจัดขึ้นในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพลับพลาท้องสนามหลวงเป็นที่จัดพระราชพิธีพืชมงคลและพระราชพิธีพืชมงคลจึงจัดที่ท้องสนามหลวง

จิตรกรรมแสดงภาพบริเวณพลับพลาดังกล่าวประกอบไปด้วย “พลับพลาโถง” ๒ หลังติดกัน หลังหนึ่งใช้เป็นหอพระประดิษฐานพระพุทธรูปในการพระราชพิธี อีกหลังเป็นที่ประกอบพระราชพิธี มี “หอดักลม” เป็นหอสูงยอดแหลมทาสีขาวใช้ดักลมให้ลงที่พลับพลา (ชวนให้นึกถึงหอดักลมของชาวเปอร์เซีย) ด้านเหนือติดกำแพงแก้วมี “พลับพลาน้อย” สำหรับทอดพระเนตรการทำนา มีโรงละครสำหรับเล่นบวงสรวง ล้อมรอบด้วย

- ▶ พระราชพิธีพืชมงคล พระราชพิธีเดือน ๙ จิตรกรรมภายในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐาน
- ▼ บรรยายภาพพิธีสงฆ์และพิธีพราหมณ์ในพระราชพิธีพืชมงคล ณ พลับพลาโถง ท้องสนามหลวง

ภาพพระสี่เหลี่ยมจำลองขนาดเด็กแวดล้อมด้วยรั้วราชวัติภายใน
ตั้งรูปพระสุกตุมหาเถระ พญาปลาช่อน พญานาค ที่มุมทั้งสี่ตั้ง
รูปท้าวจตุโลกบาล

กำแพงแก้ว นอกกำแพงแก้วมี “ยู้ง
ฉาง” เป็นตึกสูง ๒ ชั้นทาสีขาว
เจาะหน้าต่างยาวไว้เก็บ “ข้าวนา
หลวง” เรียงกันรอบพลับพลา สิ่ง
ก่อสร้างทั้งหมดที่กล่าวมาถูกรื้อไป
ในรัชกาลที่ ๕ คราวปฏิรูปมิทศน์
ครั้งใหญ่ของท้องสนามหลวง^{๑๓๔}
ภายในพลับพลาโถงตั้งโต๊ะหมู่
บูชาพระพุทธรูปสำหรับพระสงฆ์
สวดมนต์แวดล้อมด้วยขุนนางชั้น
ผู้ใหญ่และบริวาร บ้างสาละวน

อยู่กับการยกสำรับประเคนหรือไม่ก็กำลังติดเตาต้มน้ำชงชาถวายพระสงฆ์ ส่วนพราหมณ์
ก็ตั้งศาลลดพร้อมบายศรีหัวหมูเป็นเครื่องบวงสรวง มีวงพิณพาทย์และชาวพนักงาน
ประโคม ด้านหน้าพลับพลาชุดพระสี่เหลี่ยมตึ๊งๆ ล้อมรั้วราชวัติ กลางสระตั้งรูปพระ
สุกตุมหาเถระ กายทาสีคราม สองจีวรเหลืองสด เป็นประธานในการขอฝน รูปพญา
ปลาช่อนและพญานาค มุมสระทั้ง ๔ เป็นที่ตั้งรูปท้าวจตุโลกบาล อันได้แก่ ท้าวธตรฐ กาย
สีเหลือง อยู่ทิศตะวันออก ท้าววิรุพหก สีหงชาดอ่อน อยู่ทิศใต้ ท้าววิหุปักษ์ สีขาว อยู่ทิศ
ตะวันตก และท้าวภูเวงสีกาย สีหงดินค่อนข้างดำ อยู่ทิศเหนือ^{๑๓๕} รายละเอียดใกล้เคียง
กับที่พรรณนาไว้ในหนังสือ พระราชพิธีสิบสองเดือน กล่าวคือ

“ที่หน้าพลับพลากลางแจ้ง ชุดสระกว้างสี่ศอก ยาวสี่ศอกสี่เหลี่ยมสี่ศอกหนึ่ง พูน
ดินเป็นคันรอบสูงศอกหนึ่ง บันรูปพระสุกตุมหาเถระหันหน้าไปข้างเหนือรูปหนึ่ง ตัว
ทาสีคราม หน้าทาเสน ผ้าห่มสีเหลือง นั่งขัดสมาธิแขงหน้าดูฟ้า มุมสระมีนามมุมละตัว
โลกบาลมุมละรูป ที่กลางสระมีรูปพระอินทร์ พระยาปลาช่อนและบริวารสิบรูป มีกบ เต่า
ปู ปลา บ้างตามสมควร มีราชวัติฉัตรกระดาดชกั้นสี่มุม ตั้งศาลลดโหรบูชาห้าศาล”^{๑๓๖}

กลางภาพเป็นฉากพระบรมมหาราชวังมองจากทางทิศเหนือแลเห็นยอดสีขาวยของ
พระพุทธรูปรางค์ปราสาท พระมณฑป พระอุโบสถ และหอรบขังยอดนุชบกของวัดพระ
ศรีรัตนศาสดาราม รวมทั้งพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท แผ่ตัวออกมาจากสุ่มทุมพุ่มไม้ ที่
น่าสนใจคือ กำแพงพระบรมมหาราชวังด้านทิศเหนือนอกจากจะเป็นที่ตั้งของป้อมและ
ประตูสำคัญแล้วยังแลเห็น พลับพลาบนป้อมชั้นที่เชื่อมเพ็ชร ใกล้กับประตูวิเศษไชยศรี
เป็นพลับพลาโถงทรงไทยหลังเล็ก ๆ บนหลังคาป้อม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่
หัวทรงสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่ประทับทอดพระเนตรข้างตักน้ำมัน ต่อมาถูกรื้อลง^{๑๓๗} หลัง
พระบรมมหาราชวังไกลออกไปเป็นฉากริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งธนบุรีแลเห็นพระวิหารของ

▲ ภาพตอนบนเป็นฉากริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งธนบุรี แลเห็นพระวิหารหลวง พระอุโบสถ และพระวิหารน้อย วัดกัลยาณมิตร ด้านขวาของภาพข้างวัดกัลยาณมิตรคือป้อมวิชัยประสิทธิ์ ถัดไปเป็นหลังคาของท้องพระโรง และประตูของพระราชวังเดิม

▼ วัดกัลยาณมิตรบริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ภาพถ่ายทางเครื่องบิน พ.ศ. ๒๕๐๐

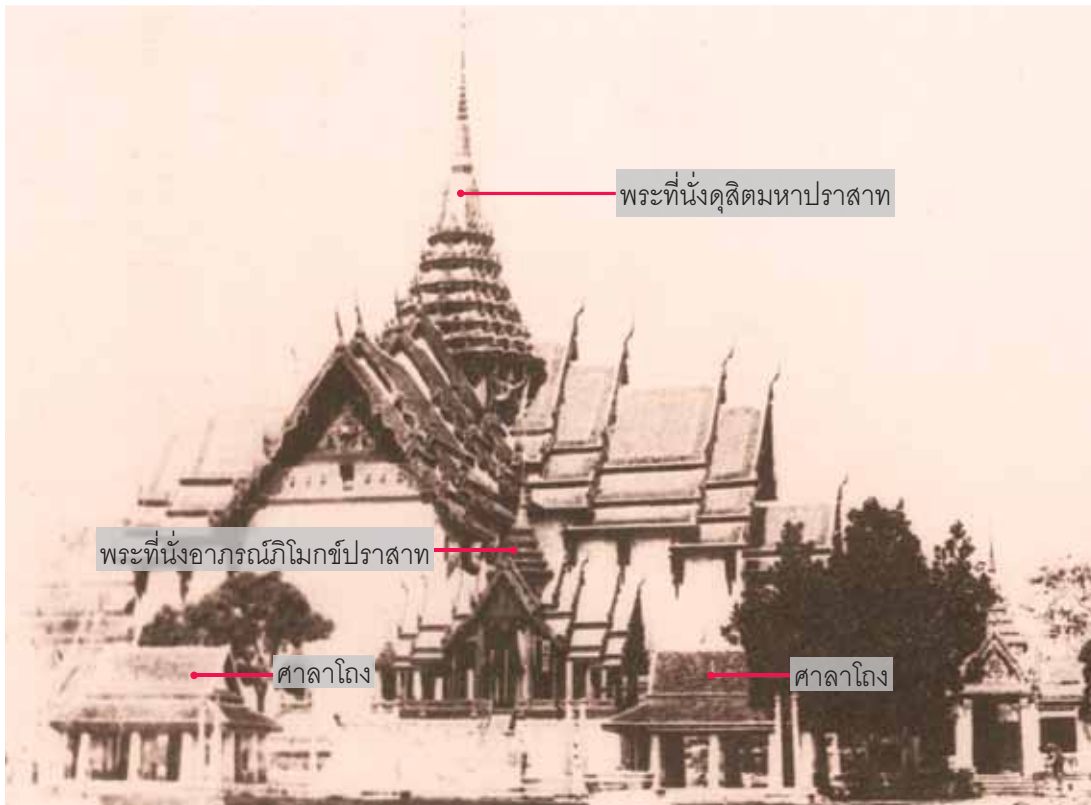
“วัดกัลยาณมิตร” ที่ประดิษฐานพระพุทธรัตริตนายกขนานด้วยพระอุโบสถและพระวิหารน้อย รวมทั้งศาลาท่าน้ำทรงจัตุรมุข อีกด้านของฝั่งคลองบางกอกใหญ่ตรงข้ามกับวัดกัลยาณมิตรแลเห็นป้อมวิชัยประสิทธิ์ มีพลับพลาและอาคารยอดโดมทาสีขาวอยู่บนป้อม ถัดไปเป็นหลังคาท้องพระโรงและประตูของ พระราชวังเดิม รวมทั้งวัดมีพระเจดีย์ ๒ องค์ อาจจะได้แก่ วัดโมฬีโลกยาราม มีตึกกรมบ้านช่องและเรือนแพของราษฎรอยู่ตามริมฝั่งน้ำ ผู้คนทั้งชาวสยามและชาวจีนต่างพายเรือสัญจรกันทางน้ำกันอย่างขวักไขว่แสดงการสัญจรหลักของชาวพระนครในสมัยที่วิถีชีวิตยังผูกพันกับสายน้ำ ถือได้ว่าเป็นฉากทัศนียภาพวาดได้กว้างไกลและลึกที่สุดในบรรดาภาพพระราชพิธีสิบสองเดือนทั้งๆ ที่จุดสำคัญของเหตุการณ์ในพระราชพิธีเกิดขึ้นบริเวณท้องสนามหลวงเท่านั้น

ตอนที่ ๑๑ : พระราชพิธีเดือน ๑๐ ภาพพระราชพิธีสารท กวนข้าวทิพย์

พระราชพิธีสารทเป็นของพราหมณ์มาก่อนแล้วพุทธศาสนาจึงทำตาม เพราะในพิธีมีการกวน “ข้าวมธุปายาส” หรือข้าวทิพย์ ทำข้าวยาคุด้วยข้าวใหม่ออกรวงเป็นของประเทศที่นับถือศาสนาพราหมณ์ทำเลี้ยงพราหมณ์เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับญาติที่ล่วงลับ ส่วนพุทธศาสนาก็อ้างได้ว่าเป็นการระลึกถึงตอนนางวิสาขาถวายข้าวทิพย์แด่พระพุทธองค์จนได้ตรัสรู้ หรือพระอัญญาโกณฑัญญะถวายยาคุแก่พระอดีตพุทธเจ้าก็ได้สำเร็จพระอรหันต์ก่อนคนทั้งปวง^{๑๓๔} ก่อให้เกิดสวัสดิมงคลระงับโรคภัยแก่เจ้านายและขุนนางอย่างไรก็ตาม ข้าวทิพย์ที่กวนกันในพระราชพิธีมีพระบรมราชาธิบายในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน ว่าเป็นของไทยแท้ ประกอบด้วย ส่วนผสมจำพวกข้าว ธัญพืช น้ำมัน น้ำอ้อย เนย ผลไม้สดและแช่อิ่ม อย่างมากมายนับไม่ถ้วน การกวนตามตำราใช้หญิงสาวพรหมจารียังไม่มีประจำเดือนซึ่งในพระราชพิธีใช้พระเจ้าลูกเธอฝ่ายในจนถึงหม่อมเจ้าที่

- ▶ พระราชพิธีสารท กวนข้าวทิพย์ พระราชพิธีเดือน ๑๐ จิตรกรรมภายในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ
- ▼ ภาพถ่ายเก่าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท และศาลาโถง ๒ หลัง (ในจิตรกรรมช่างเขียนให้ศาลาโถงด้านซ้ายเป็นบริเวณประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์) ศาลาโถงนี้ถูกรื้อลงในรัชกาลที่ ๕ (ภาพจาก : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร)

บริเวณประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ เจ้านายฝ่ายในทรงภูษาขาวประทับของๆ ใช้ไม้พายกวนข้าวทิพย์ ในศาลา โถงมีฝายในนั่งออกกันเต็มศาลา

ทรงพระเยาว์ทรงเครื่องนุ่งขาวห่มขาวกวนข้าวในโรงพิธีข้างพระที่นั่งในเตา กวนกระทะละคู่รวม ๘ เตา ฝายที่ใช้ติดไฟกับไม้กวนทำจากไม้ชัยพฤกษ์และไม้พุทรา ใช้ไฟฟ้า (ไฟจากแวนส่องกับดวงอาทิตย์ คือ พระแวนสุริยกานต์) พระมหากษัตริย์ทรงรดน้ำพระมหาสังข์ลงในกระทะและทรงเจิมไม้กวนส่วนผสมต่างๆ ในระหว่างพระราชพิธีสารทมีพระสงฆ์สวดมนต์ในพระที่นั่ง^{๑๓๙}

จิตรกรรมแสดงภาพบริเวณด้านทิศตะวันออกของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทตรงหน้าพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกษ์ปราสาท ปราสาทโถงขนาดเล็กบนกำแพงแก้วซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นเป็นที่เทียบพระราชยาน^{๑๔๐} มีศาลาโถง ๒ หลัง ศาลาโถงหลังซ้ายเป็นบริเวณประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์ มีฝายในนั่งออกกันเต็มศาลา หน้าศาลาตั้งเตาติดไฟ ๘ เตาล้อมรอบด้วยรั้วราชวัติฉัตรธง เจ้านายฝ่ายในทรงพระภูษาขาวประทับของๆ ใช้ไม้พายกวนข้าวทิพย์ ด้านขวาของภาพกลุ่มพระสงฆ์ราชาคณะต่างเดินถือตาลปัตรพัดยศและยามเข้าสู่ซุ้มประตูกำแพงแก้วเพื่อสวดมนต์การพระราชพิธีสารทในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ถัดจากศาลาโถงที่ใช้กวนข้าวทิพย์ด้านซ้ายของภาพ คือ

▲ พลับพลาบนป้อมชั้นที่เขื่อนเพชร มองมาจากท้องสนามหลวง ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕
 ▼ พลับพลาบนป้อมชั้นที่เขื่อนเพชร จิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ

โรงพระยาข้างต้น เดิมมีทั้งหมด ๔ โรง สร้างมาแต่รัชกาลที่ ๒ สังกัดได้จากประตูที่สูงมากกว่าปกติเป็นช่องสำหรับข้างเข้าออก ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ยกพื้นปูกระดานใหม่สูงกว่าระดับพื้นดิน^{๔๑} โรงพระยาข้างต้นถูกรื้อลงในคราวรัชกาลที่ ๕ เมื่อปรับพื้นที่สร้างหมู่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ถัดออกไปในเขตกำแพงแก้วหมู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทแลเห็นยอดประตูพรหมศรีสวัสดิ์ที่โปรดเกล้าฯ

ผู้คนจำนวนมากเล่นมัดล่อข้างตักน้ำมันที่ถนนหน้าพระลาน ภาพถ่ายเก๋าราวสมัยรัชกาลที่ ๕ - ๖ (ภาพจาก : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร)

ให้สร้างเป็นประตูดอปรางค์พรหมพักตร์อย่างประตู่ในพระราชวังหลวงกรุงศรีอยุธยา^{๑๔๒} อาคารทรงไทยหลังคาสี่น้ำเงินสลบสัมข้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทอาจได้แก่ “พระปรศรีศวชา” คู่กับพระปรศรีศวชัยที่ด้านตรงข้ามของพระที่นั่งตามขนบการสร้างเรือนบริวาร ขนาบพระมหาปราสาท พระปรศรีศวชาถูกรื้อไปในรัชกาลที่ ๕ เพื่อสร้างพระที่นั่งราชกรัณยสภา^{๑๔๓} ด้านหลังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นมุขกระสันเชื่อมต่อกับพระที่นั่งพิมานรัตยา ไกลออกเป็นเบื้องหลังเป็นทิวทัศน์ของแม่น้ำเจ้าพระยาด้านหลังพระบรมมหาราชวัง

ด้านล่างของจิตรกรรม คือ ฉากกำแพงพระบรมมหาราชวังด้านทิศเหนือ จริงๆ แล้วตำแหน่งของประตู่เศไชยศรีและป้อมขันธุ์เขื่อนเพชรจะไม่ได้อยู่ตรงกับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทซึ่งต้องตรงกับประตู่วิมานเทเวศร์ แต่ช่างคงเจตนาวาดให้เห็นอาคารที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างไว้เป็นพลับพลาบนป้อมขันธุ์เขื่อนเพชรแลเห็นได้ชัดเจนกว่าจิตรกรรมในช่องที่ ๑๐ เป็นพลับพลาทรงไทยขนาดน้อยประกอบด้วยเครื่องล่ายองปิดทอง พนักโดยรอบปิดทอง ตั้งบนฐานสีขาวเหนือหลังคาตลับล่างสุดของป้อม เพื่อเป็นพลับพลาสำหรับทอดพระเนตรความสนุกสนานของราษฎรในการเล่น “มัดล่อ” หรือ “มัดพาน” ข้างตักน้ำมันให้วิ่งไล่ โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงเป็นพระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียวที่เสด็จออกทอดพระเนตรมัดพานข้างตักน้ำมัน ดังกล่าวด้วย^{๑๔๔}

ปกิณกะ : “ผัดล่อ” ช้างตักน้ำมัน ความสนุกที่พระเจ้าแผ่นดินทรงร่วมแบ่งปันจากราชฎ

บริเวณถนนหน้าพระลานจนถึงถนนหน้าพระธาตุเคยเป็นที่ตั้งของโรงช้างยาวติดกันเป็นฟืดไปจนถึงบริเวณตีกรรมศิลปากรทุกวันนี้ การล่อช้างตักน้ำมันเป็นความครื้นเครงที่เกิดขึ้นทุกปีเมื่อถึงฤดูหนาวประมาณเดือนธันวาคมถึงกุมภาพันธ์ช้างพลายจะเป็นสัตว์ตักมันทำให้หงุดหงิดง่ายจนถึงอาละวาดเที่ยวไล่กระทืบแทงคน เวลาช้างตักน้ำมันควาญช้างจะไม่นำไปลงอาบน้ำในเวลาเช้าตรู่ที่ท่าพระแต่จะรอไว้จนถึงเวลาสายๆ เพื่อให้คนจ่ายตลาดกันเสร็จก่อนจึงนำช้างไปอาบน้ำแล้วเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้า “ผัดล่อ” หรือ “ผัดพาน” ในพระราชพิธีคเชนทร์ศวสนานก็มีการผัดล่อโดยใช้พืดป้องกัน พอถึงช้างก็เปิดพืดออกแล้วตบมือลงกับพืดร้องวัด “ผัดพอ” ทำที่ว่าจะยื่นพืดให้ช้าง พอช้างไล่ก็วิ่งหนีกัน บรรดาเจ้านายหรือขุนนางเมื่อทราบว่าจะมีการผัดช้างก็ต่างขึ้นดูบนกำแพงพระบรมมหาราชวังหรือกำแพงวังท่าพระราวกับเป็นการแข่งขันกีฬาประจำปี คนผัดล่อแยกเป็น ๒ กลุ่ม เมื่อผัดล่อทางหนึ่งให้ช้างวิ่งไล่ไปทางหนึ่ง พอช้างหยุดอีกกลุ่มที่อยู่ด้านหลังก็ผัดล่อให้ช้างวิ่งย้อนมา คนดูเมื่อช้างมาใกล้ก็วิ่งหลบกันจ้าละหวั่นเป็นที่ครื้นเครงสนุกสนานเฮฮา^{๑๔๕} จนแม้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ยังทรงอดไม่ได้ที่จะร่วมแบ่งปันความสนุกไปกับราษฎรถึงกับทรงสร้างพลับพลาทอดพระเนตรการผัดล่อบนป้อมซันท์เขื่อนเพชร

ภาพแสดงการ “ผัดล่อ” หรือ “ผัดพาน” ในพระราชพิธีคเชนทร์ศวสนาน จิตรกรรมที่เชิงตู้พระธรรม ภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (ภาพจาก : ยุทธนาวากร แสงอร่าม)

ช่องที่ ๑๒ : พระราชพิธีเดือน ๑๑

ภาพพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐินทางสถลมารค

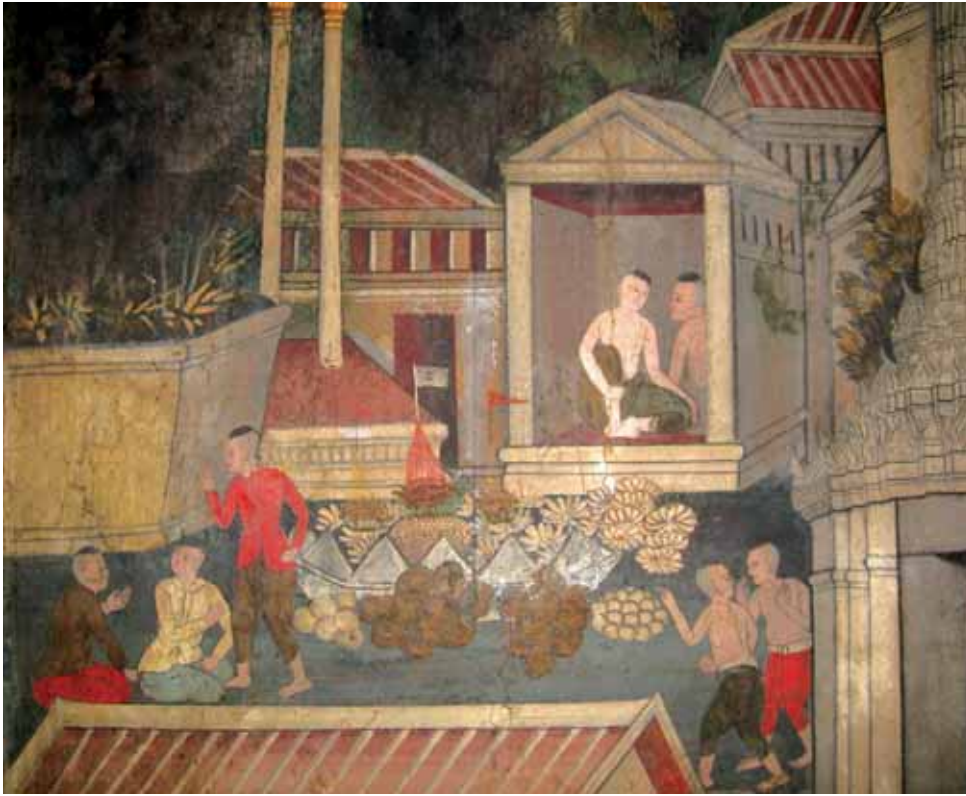
หนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน ไม่ได้กล่าวถึงพระราชพิธีเดือน ๑๑ ไว้อย่างละเอียด เพราะหลายพิธีซ้ำกับเดือนก่อนหน้าและทรงพระราชนิพนธ์ไว้โดยละเอียดหมดแล้วคงเหลือแต่พระราชพิธีออกพรรษาและถวายผ้าพระกฐินไม่ได้ทรงพระราชนิพนธ์ถึง^{๑๕๖} การบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐินหลวงเริ่มในวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๑ ตามโบราณราชประเพณี เป็นพระราชพิธีใหญ่ซึ่งพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินทั้งทางชลมารค (ทางน้ำ) และสถลมารค (ทางบก) จิตรกรรมแสดงฉากบริเวณหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท ตอนล่างเป็นภาพกระบวนแห่ผ้าพระกฐินหลวงบนหลังช้างและม้าคล้ายกับการ

▶ พระราชพิธีถวายผ้าพระกฐินทางสถลมารค พระราชพิธีเดือน ๑๑ จิตรกรรมภายในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ

▼ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินทางสถลมารค ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (ภาพจาก : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร)

- ▲ ชาวของต่างๆ ปักธงกระดาดขนีย์ว่าเป็นเครื่องพระกฐินตั้งอยู่ในพระบรมมหาราชวัง
- ▼ ภาพกระบวนแห่ผ้าพระกฐินหลวงบนหลังช้างและม้าคล้ายกับการแห่เศนทริศสวนาน มีราษฎรรอชมกระบวนอยู่ที่ ๒ ข้างอย่างเนืองแน่น

แต่คเชนทร์ศวนาน มีราษฎรรวมกระบวนอยู่ทั้ง ๒ ข้างอย่างเนืองแน่น พระที่นั่งองค์นี้สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๓ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนผนังเดิมซึ่งเป็นไม้ก่อเป็นตึกให้เข้ากับสถาปัตยกรรมในหมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ซึ่งสร้างเป็นตึกแบบตะวันตกผสมเครื่องมุงหลังคาแบบจีน แลเห็นฝ่ายในอยู่ในพระที่นั่ง ด้านหน้าก่อแท่นเบญจสำหรับข้าราชการเฝ้าด้านหน้าพระที่นั่งนอกกำแพง มีเกยข้างด้านทิศเหนือและเกยม้าด้านทิศใต้^{๑๔๗} ดังปรากฏแท่นเบญจจามีข้าราชการนั่งเฝ้าและเกยม้าในจิตรกรรม

ด้านหลังพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาทแลเห็นหลังคาและอาณาบริเวณของพระที่นั่งในหมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๒ ทางขวาสุดพอจะระบุได้ คือ พระที่นั่งอนันตสมาคม ประกอบด้วยมุข ๓ มุขเป็นท้องพระโรงใหญ่ที่เสด็จออกว่าราชการ อีก ๒ มุขเป็นที่เจ้านายและขุนนางเฝ้า ถัดไปสันนิษฐานว่า คือ ทอโกชนลีลาศ สถานที่จัดเลี้ยงโต๊ะพระราชทานแขกเมืองชาวต่างประเทศ นอกนั้นเป็นอาคารบริวารในหมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ซึ่งทางทิศใต้หลังเสา ๒ ต้นอาจจะได้แก่ บริเวณห้องเครื่องมหาดเล็ก^{๑๔๘} ใกล้กันนั้นมีข้าราชการบริพารฝ่ายหน้าจำนวนมากอยู่กับข้าวของต่างๆ ปักธงกระดาดขนั้วว่าคงเป็นเครื่องพระภูษา หลังพระอภิเนาวนิเวศน์ทางซ้ายมือสันนิษฐานว่าเป็นหลังคาของพระที่นั่งทององค์ทิศใต้ของรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามว่า พระพุทธมณฑลเชียร^{๑๔๙}

พระที่นั่งในหมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ พระบรมมหาราชวัง ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๔ (ภาพจาก : พิพัฒน์ พงศ์พีพร ๒๕๔๔, ภาพมุมกว้างของกรุงเทพมหานครในสมัยรัชกาลที่ ๔, น. ๙๖)

ปริศนาจิตรกรรมภาพสุริยุปราคาในวังหลวง

หลายท่านที่เคยอ่านพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็คงทราบถึงพระเกียรติคุณด้านดาราศาสตร์ของพระองค์ที่ทรงพระปรีชาสามารถในการคำนวณสุริยุปราคาเต็มดวงล่วงหน้าก่อนเป็นเวลา ๒ ปีก่อนจะเกิดเหตุการณ์จริงเมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ ณ ตำบลหว้ากอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ อย่างแม่นยำถึง

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่บ้านหว้ากอ เมืองประจวบคีรีขันธ์ โปรดให้ฉายพระบรมฉายาลักษณ์กับแขกเมือง ณ เกยหน้าพลับพลาที่ประทับ ณ ค่ายหลวงบ้านหว้ากอ

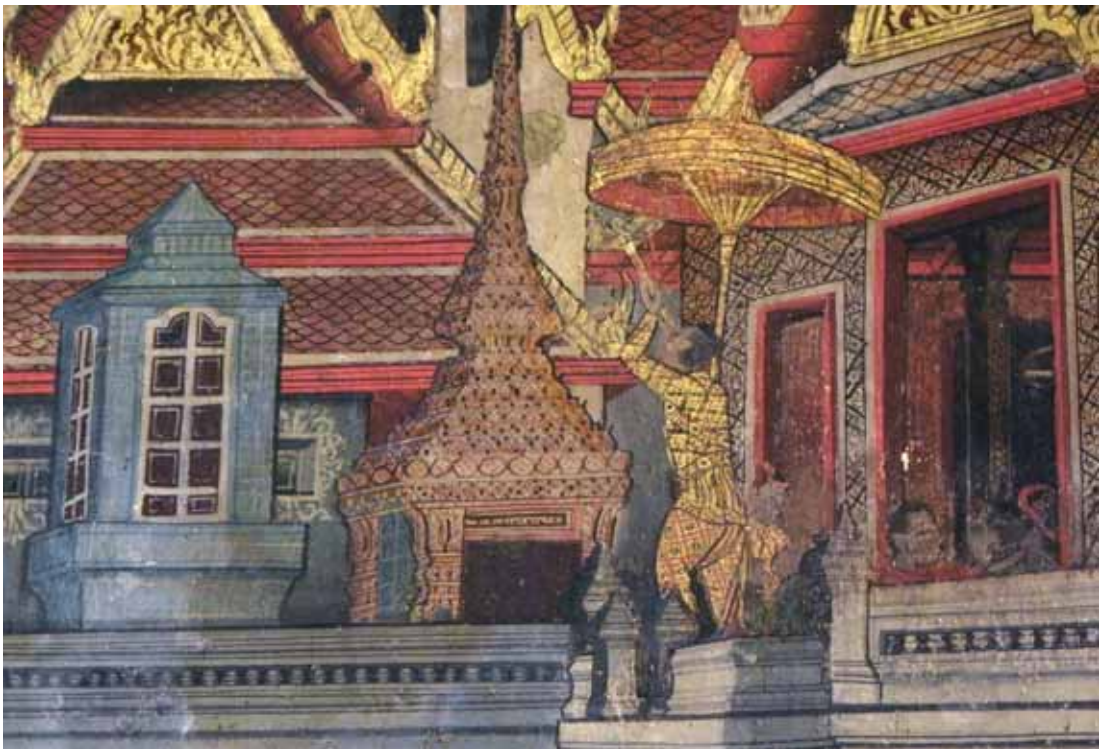
อย่างไรก็ตาม จากการทอดพระเนตรสุริยุปราคาบนผนังพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐเป็นสุริยุปราคาเต็มดวง มีเงามืดเป็นรูปสามเหลี่ยมแผ่ปกคลุมลงจนถึงเบื้องล่าง บุรุษชุดทองกำลังส่องกล้องโทรทรรศน์ (กล้องดูดาว) ได้พระกมลสันทองอร่ามบนเกยกลับเกิดขึ้นบริเวณด้านหน้าของพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ใกล้กับพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในหมู่พระมหามณเฑียร พระบรมมหาราชวัง ไม่สัมพันธ์กับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ทั้งบันทึกและภาพถ่ายที่เป็นเครื่องยืนยันว่า การเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรสุริยุปราคาเกิดขึ้นที่ตำบล “หว้ากอ” จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ไม่ใช่ใน “วังหลวง” จนทำให้เกิดคำถามตามมาเป็นปริศนาว่าบุรุษชุดทองในภาพอาจไม่ใช่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การวิเคราะห์ของสุรชัย จงจิตงาม ยืนยันว่า บุรุษชุดทองกำลังส่องกล้องดูสุริยุปราคา คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างไม่ต้องสงสัย การใช้เลือกฉากใน “วังหลวง” หรือพระบรมมหาราชวังแทนที่จะเป็น “หว้ากอ” เป็นการสื่อถึงความ

ระดับวินาทีละเอียดถึงขนาดทราบบริเวณที่ “คราสจับ” เต็มดวงตั้งแต่ชุมพรจนถึงปราณบุรีและมีหาดหว้ากอเป็นศูนย์กลาง การคำนวณสุริยุปราคาในครั้งนั้นทรงศึกษาจากคัมภีร์ของมอญและหนังสือคำนวณสุริยุปราคาและจันทรุปราคาของตะวันตกเตรียมการล่วงหน้าไว้เป็นอย่างดี^{๑๕๐} หากพระเกียรติคุณดังกล่าวก็แลงมาด้วยพระอาการประชวรพระโรคไข้ป่าหรือมาลาเรียเป็นสาเหตุให้เสด็จสวรรคต

สำคัญของเหตุการณ์และพระปรีชาสามารถทางดาราศาสตร์แต่ซ่อนความสะเทือนใจไว้เบื้องหลัง เพราะการเสด็จพระราชดำเนินยังหว่ากอในครั้งนั้นนำมาซึ่งโศกเศร้าด้วยเป็นสาเหตุแห่งการสวรรคต ดังนั้น เมื่อช่างต้องการเขียนจิตรกรรมเป็นอนุสรณ์ในวัดราชประดิษฐ พระอารามที่ทรงรักและผูกพันมาก การเลือกฉากทอดพระเนตรสุริยุปราคาจึงดูไม่สง่างามควรแก่การจดจำและยกย่องกลับทำให้นึกถึงความสูญเสียมากกว่า ขณะที่ฉากพระบรมมหาราชวังช่วยส่งเสริมสถานะของความเป็นพระมหากษัตริย์ได้อย่างสมบูรณ์พร้อม^{๕๑} แนวคิดโดยรวมของภาพสอดคล้องกันระหว่างการทอดพระเนตรสุริยุปราคา สอดรับกับแนวคิดของการวาดภาพพระราชพิธีสิบสองเดือนบนผนังด้านข้าง ทำให้บรรยากาศโดยรวมของภาพกลมกลืนกับจิตรกรรมภาพพระราชพิธีสิบสองเดือนซึ่งส่วนใหญ่ก็ใช้ฉากบริเวณพระบรมมหาราชวังเป็นหลัก จึงไม่ทำให้โครงสร้างและผังรวมของภาพจิตรกรรมเสียเอกภาพแต่มีความกลมกลืนสอดคล้องกันทั้งพระวิหารหลวง แม้แต่การเลือกทำเลที่เหมาะสมที่สุดในการทรงกล้องก็ยังแสดงให้เห็นถึงความถูกต้องตามความเป็นจริง โดยใช้มุมมองจากภาพถ่ายในการวาดแทนที่จะใช้มุมมองแบบนวมองเหมือนจิตรกรรมไทยประเพณีทั่วไปอีกด้วย^{๕๒} จิตรกรรมด้านขวาเป็นตอนต่อเนื่องกันดังเห็นได้จากหลังคาของพระที่นั่งในหมู่พระมหामณเฑียรต่อเนื่องจากภาพก่อนแต่ถูกคั่นด้วยบานประตู

ภาพ “พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรสุริยุปราคา” จิตรกรรมภายในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ

แผ่นจารึกคาถาพระธรรมบท อักษรขอมย่อ ภาษาบาลี

เหนือบานประตูหน้าต่างด้านในพระวิหารหลวงภายในกรอบลายใบเทศปูนปั้นประดับกระจกสีอย่างงดงาม เป็นแผ่นจารึกคาถาพระธรรมบท อักษรขอมย่อ ภาษาบาลีจำนวน ๑๘ แผ่น ในลักษณะเดียวกับจารึกคาถาพระธรรมบทอักษรขอมรอบระเบียบงคดด้านในของพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม ที่โปรดเกล้าฯ ให้เริ่มสร้างขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๐๘ เมื่อทรงปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์

จารึกคาถาพระธรรมบทอักษรขอมรอบระเบียบงคดด้านในของพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

ศานติ ภัคดีคำ แห่งภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้ช่วยอ่านและแปลจารึกคาถาพระธรรมบท อักษรขอมย่อ ภาษาบาลี^{๑๕๓} เหนือบานประตูใหญ่ ซึ่งเป็นแผ่นจารึกที่บรรจุข้อความไว้มากที่สุดเป็นอักษรไทย ภาษาบาลี เป็นข้อความที่นำมาจากบางส่วนของ “โอวาทปาฏิโมกขาธิปาโล” พระราชนิพนธ์ภาษาบาลีในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หลังบานประตูใหญ่ของผนังสกัดหน้าด้านทิศเหนือภายในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐเหนือบานประตูออกแบบเป็นกรอบลายใบเทศปูนปั้นประดับกระจกสีอย่างงดงามบรรจุแผ่นจารึกคาถาพระธรรมบท อักษรขอมย่อ ภาษาบาลี พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

คำอ่านและแปลจารึกอักษรขอมย่อ ภาษาบาลี เหนือกรอบบานประตูใหญ่ด้านทิศเหนือ ภายในพระวิหารหลวง

คำอ่าน

อุทุทิจฺจ โข เตน ภควตา ขานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน, โฉวาทปาฏิโมกฺขํ
ตีหิ คาคาหิ. ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา, นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา, น หิ ปพฺพชิตฺโต ปฐฺป
ชาติ, สมฺโน โหติ ปรี วิหฺเจยฺนฺโต. สพฺพปาปสฺส อกรรมํ กุสลสฺสุปฺสมฺปทา สจฺจิตฺตปริโยทปนํ
เอตํ พุทฺธาน สาสนํ. อนุปฺวาโท อนุปฺมาโต ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร มตฺตณฺณฺดา จ ภตฺตสฺมี
ปนฺตณฺจ สยนาสนํ อธิจฺตฺเต จ อาโยโค เอตํ พุทฺธาน สาสนนฺติ. อนฺเกปริยาเยน โข ปน
เตน ภควตา ขานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สิลํ สมฺมทกฺขาตํ สมฺมาธิ สมฺมทกฺ
ขาโต ปญฺญา สมฺมทกฺขาทา. สิลปริภาวิทฺโต สมฺมาธิ มหฺปฺผล โหติ มหฺานิสฺโส, สมฺมาธิ ปริภา
วิทา ปญฺญา มหฺปฺผลา โหติ มหฺานิสฺสา, ปญฺญา ปริภาวิทํ จิตฺตํ สมฺมทเว อาสเวหิ วิมฺุจฺจติ.
เสยฺยถิํ กามาสวา ภวาสวา อวิชฺชาสวา.

แผ่นจารึกคาถาพระธรรมบท อักษรขอมย่อ ภาษาบาลี เนื้อบานประตูใหญ่ด้านทิศเหนือภายในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ

คำแปล (ของนาวาอากาศเอกเมฆ อ่ำไพจิตร)

โอวาทปาฏิโมกข์ พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงรู้ทรงเห็น ได้ทรงยกขึ้นแสดงไว้ด้วยพระคาถา ๓ บท ความว่า ขันติ คือ ความอดกลั้นเป็นบรมตบะ พุทธะทั้งหลายกล่าวนิพพานเป็นบรมธรรม นักบวชทำร้ายคนอื่น เบียดเบียนผู้อื่น หากชื่อว่าเป็นสมณะไม่ ความไม่ทำบาปทั้งปวง ความทำกุศลให้ถึงพร้อม ความทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี่เป็นคำสอนของพุทธะทั้งหลาย ความไม่ทำร้าย ความไม่ทำร้าย ความสำรวมในปาฏิโมกข์ ความรู้ประมาณในอาหาร ที่นอนที่นั่งอันสงัด และความประกอบในอธิจิต นี่เป็นคำสอนของพุทธะทั้งหลาย ดังนี้ อนึ่งศีล พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงรู้ทรงเห็น พระองค์นั้น ได้ตรัสไว้ชอบแล้วหลายปริยาย สมาธิที่ตรัสไว้ชอบแล้วหลายปริยาย ปัญญาที่ตรัสไว้ชอบแล้วหลายปริยาย สมาธิที่ศีลอบรมแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาที่สมาธิอบรมแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตที่ปัญญาอบรมแล้วย่อมพ้นจากอาสวะทั้งหลายโดยชอบทีเดียว อาสวะนี้คืออะไร คือ กามาสวะ ภาวาสวะ อวิชชาสวะ

คาถาโอวาทปาฏิโมกข์ที่ทรงพระราชนิพนธ์ประกอบนี้เป็นพุทธวจนะ ๓ คาถากิ่งอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาที่ทรงแสดงแก่พระอรหันต์ ๑,๒๕๐ รูปในวันมาฆบูชา และคงเป็นคาถาซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรด ดังเห็นได้จากทรงจารึกคาถาบทนี้บนฐานพระพุทธรูปวิมาชัยวัฒน์ประจำรัชกาล

ปกิณกะ : สัมมาสัมพุทธเจดีย์ ๔ ประเภทของพุทธศาสนา

คำว่า “เจดีย์” ความจริงแล้วมีความหมายอย่างกว้าง แปลว่า “ที่ระลึกถึง” เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานลงพุทธศาสนิกชนได้ระลึกถึงพระองค์ในรูปแบบของ “สัมมาสัมพุทธเจดีย์” ๔ ประเภท ได้แก่ ธาตุเจดีย์ คือ สิ่งที่ใช้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า เช่น เจดีย์หรือผอบที่ใช้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ดังนั้น ปาสาณเจดีย์จึงจัดเป็นธาตุเจดีย์ ธรรมเจดีย์ คือ สิ่งที่ใช้แทนพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ เช่น ธรรมจักร จารึกพระธรรม เป็นต้น ปราสาทพระไตรปิฎกของวัดราชประดิษฐ รวมทั้ง

จารึกคาถาพระธรรมบทในพระวิหารหลวงจึงถือว่าเป็นธรรมเจดีย์ บริโภคเจดีย์ คือ สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงใช้สอยตามหลักได้แก่ สิ่งเวชนียสถาน ๔ แห่ง คือ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่เป็นไม้ตรัสรู้จึงนับเป็นบริโภคเจดีย์ตามความหมายนี้ อุเทสิกเจดีย์ คือ สิ่งที่พุทธศาสนิกชนเห็นว่าเหมาะสมควรใช้เป็นที่ระลึกถึงพระพุทธองค์ได้ เช่น พระพุทธรูป รอยพระพุทธบาท หรือสถูป (คือเจดีย์ในรูปแบบสถาปัตยกรรม)

แผ่นจารึกคาถาพระธรรมบท อักษรขอมย่อ ภาษาบาลี เหนือบานหน้าต่างภายในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ

ปาสานเจดีย์

เป็นพระเจดีย์ทรงลังกาท่ออิฐถือปูน ตามแบบพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในองค์พระเจดีย์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๐^{๑๕๔} ปาสานเจดีย์ตั้งบนฐานไพทีซ้อนกัน ๒ ชั้น ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วประดับด้วยหินอ่อน ขัดด้านสีเทา-ขาวไม่สม่ำเสมอ มีบันไดอัฒจันทร์ขึ้นทางทิศเหนือและทิศใต้ องค์ปาสานเจดีย์ตั้งอยู่บนฐานเชิงกลม รองรับฐานบัวคว่ำบัวหงาย จากนั้นจึงเป็นมาลัยเถาสามชั้นรองรับบัวปากกระฆัง องค์ระฆังมีลักษณะสอบเข้ายัดสูงอย่างทรงกลมพวงเหนือองค์ระฆังเป็นบัลลังก์เหลี่ยมไม่เพิ่มมุมรองรับก้านฉัตร ปล้องโฉน และปลียอด ปลายปลียอดเป็นเม็ดน้ำค้าง อันเป็นลักษณะของเจดีย์ทรงลังกาที่พัฒนาขึ้นในประเทศไทยซึ่งมีความแตกต่างจากเจดีย์ของลังกาอยู่บ้าง ตรงทรวดทรงองค์ระฆังที่เพียวขึ้นและมีก้านฉัตร ประดับหินอ่อนสีเทา-ขาว แบบเดียวกับที่หุ้มพระวิหารหลวงตลอดทั้งองค์ สอดคล้องกับนามของเจดีย์ คือ “ปาสานเจดีย์” อันมีความหมายว่า เจดีย์ศิลาตามที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตร กล่าวถึงพระเจ้าอโศกมหาราชทรงสร้าง “ปาสานเจดีย์” เหนือห้องที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุในเมืองราชคฤห์ซึ่งพระเจ้าอชาตศัตรูและพระมหากัสสปะสร้างไว้หลังพุทธปรินิพพาน แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำชื่อและดำเนินตามแบบอย่างการสร้างเจดีย์ศิลาของพระเจ้าอโศกมหาราชผู้ทรงเป็นธรรมิกมหาราชของพุทธศาสนามาใช้กับปาสานเจดีย์ของวัดราชประดิษฐ

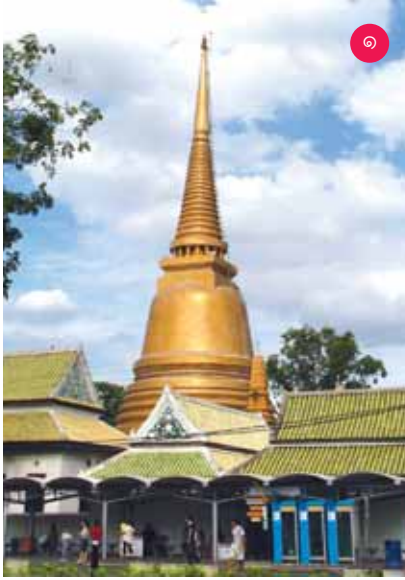
การหุ้มหินอ่อนเป็นโครงการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวางไว้แต่ก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน พระราชภาระจึงตกอยู่ที่พระราชโอรส คือ พระบาทสมเด็จพระ

ส่วนปลียอดปาสานเจดีย์แรกทีเดียวพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระราชดำริว่าจะหุ้มทองคำเหมือนปลียอดพระมหาธาตุที่วัดพระมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช แต่ภายหลังเปลี่ยนเป็นกะไหล่ทอง

◀ ปาสานเจดีย์ ห้ายพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ เป็นพระเจดีย์ทรงลังกาท่ออิฐถือปูนประดับด้วยหินอ่อนขัดด้านสีเทา-ขาว ตั้งบนฐานไพทีซ้อนกัน ๒ ชั้นล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในองค์พระเจดีย์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๐

๑

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เนื่องจากหินอ่อนที่หุ้มจะทำให้เจดีย์หนักขึ้นต้องทรงรอให้ดินท้ายพระวิหาร หลวงและเจดีย์อยู่ตัวก่อนจึงค่อยหุ้ม^{๑๕๕} จนเสร็จทัน พระราชพิธีสมโภชอภิเษกสมโภช พ.ศ. ๒๔๒๘ ทรง ครองราชย์เท่ากับสมเด็จพระบรมชนกนาถเป็นเวลา ๑๘ ปี และการฉลองวัดราชประดิษฐ ในปีเดียวกัน ส่วนปลียอดปาสานเจดีย์แรกที่เดียวพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระราชดำริว่าจะหุ้ม ทองคำเหมือนปลียอดพระมหาธาตุที่นครศรีธรรมราช แต่ก็ทรงเกรงว่าจะไม่มั่นคงถาวรจึงกะไหล่ทองแทน หากการกะไหล่ก็มาสำเร็จลงในรัชกาลต่อมา^{๑๕๖}

๒

ปาสานเจดีย์จัดเป็นสัมมาสัมพุทธเจดีย์ประเภท “ธาตุเจดีย์” คือ เจดีย์ที่ใช้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เจดีย์ทรงลังกาเช่นนี้เป็นพุทธสถาปัตยกรรมพระราช นิยมของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมา ตั้งแต่ทรงพระผนวช ทรงพระราชดำริว่า เป็นพระ เจดีย์ที่สร้างขึ้นแต่แรกตั้งพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป เป็นแบบอย่างของพระเจดีย์ที่ถูกต้องตามลักษณะกว่า พระเจดีย์แบบอื่นในสยามประเทศ ประกอบกับลังกา เป็นศาสนวงศ์อันประเสริฐ เป็นต้นวงศ์เถรวาททั้งปวง ทำให้ทรงรื้อฟื้นการสร้างเจดีย์ทรงลังกาที่เคยนิยม สร้างกันในแถบสุโขทัย สวรรคโลก กำแพงเพชร และ ออยุธยา ตั้งแต่แรกที่ทรงสถาปนาคณะสงฆ์ธรรมยุตเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๓ แสดงแนวทางของพระองค์ที่ทรงยึดถือ ลังกาเป็นแบบอย่างในการฟื้นฟูพุทธศาสนา^{๑๕๗} เพราะ บรรดาพระเจดีย์จำลองและพระเจดีย์ประธานของพระ อารามต่าง ๆ ที่ทรงสร้างขึ้นในกาลต่อมา เช่น วัดบวร นิเวศวิหาร วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม วัดพระ แก้วน้อย จังหวัดเพชรบุรี เป็นต้น ก็ล้วนเป็นเจดีย์ทรง ลังกาเช่นเดียวกับปาสานเจดีย์ของวัดราชประดิษฐ

๓

- ๑ พระเจดีย์ประธาน วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร
- ๒ พระปฐมเจดีย์ วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม
- ๓ พระสุทนต์เจดีย์ พระเจดีย์ประธานของวัดพระแก้วน้อย บนยอดเขามหาสวรรค์ จังหวัดเพชรบุรี

“พระภิกษุสงฆ์ถวายสักการบูชาพระเจดีย์ทรงกลมมfangบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ” จิตรกรรมประดับบนเสนาในพระวิหาร วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร ศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔

ปกิณกะ : บุคคลผู้ควรแก่สถาปเจดีย์

การสร้างสถาปเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุตรงกับที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ในเรื่อง *อุปราหบุคคล* ในคัมภีร์*อุปวงค์*ของลังกา คือ บุคคลผู้ควรแก่การยกย่องเชิดชูบูชา ๔ ประเภท คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระเจ้าจักรพรรดิ บุคคลทั้ง ๔ นี้ถือกันว่าเป็นบุคคลพิเศษ ควรแก่การสร้างพระสถูปบรรจุอัฐิธาตุไว้ให้เป็นที่สักการบูชาของผู้มีศรัทธาเลื่อมใสเป็นปัจจัยทำให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ได้^{๑๕๘}

“เทวดาถวายสักการบูชาพระเจดีย์” ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในศาลาการเปรียญ (วิหาร) วัดใหม่ประชุมพล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย

พระรูปสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว)

ขุ้มคู้หำฐำนปำสำนเจตีย์ด้ำนทศเหเนือเป็นท่ตั้งขงพระรูปหล่อสั้มฤทธิ์ปิดทงขงสมเด็จพะสังฆราช (สำ ปุสฺสเทโว) ปรหะทัับในท่ำขััดสมำธิรำบบนอำนสะ พระหัตถ์ทัง ๒ ทรงถือพระคัมภีร์โบลำนไว้คู้จก่ำล้งทรงแสดงพระธรรมเทศนำ เป็นผลงำนขงขำงขำวสวิตเซอร์แลนด์ชื่อ ร. เวนิง บั๊นหุ่่นแล้วส่งไปหล่อที่ยุโรป พระบำนสมเด็จพะประกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกอบพิธีประดิษฐำนพระรูปบรมจุกล่องพระอัฐิ พระสุพรรณบัฏ จำริกพระนำน และดวงพระขำตำไว้ภำยในพระรูปเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐^{๑๕๙} ที่ฐำนจำริกข้อควำนว่ำ “สมเด็จพะสังฆราช • สำ • ปุสฺสเทว ขำต พ.ศ. ๒๓๕๖ • มฤ พ.ศ. ๒๔๔๒”

พระรูปองค์นี้บั๊นเป็นพระรูปองค์ที่ ๒ เพราะพระรูปแรกท่สร้งำตามพระรำชดำริขงพระบำนสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่มำสร้งำกันจริง ๆ และสร้งำลงในรัชกำลพระบำนสมเด็จพะมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นฝีมือกำรบั๊นขงขำงขำวบ้านชื่อ่นำนขิ้น เคยไปศีกษำถึงเมืองนอกเมืองนำแต่ผลงำนบั๊นหล่อพระรูปกลับไม่เป็นที่พอพระทัยขงเจำนำนหลำยองค์ ทรงติว่ำไม่มีเค้ำสมเด็จพะสังฆราช สััดส่วไม่ถูกต้อง รวมไปถึงฝีมือกำรหล่อท่ไม่ดีพอ เลยถูกทอดทังไว้ขำงภุคิ์ใกล้กับพระปรำงค์เขมร บั๊จจุบันพระรูปองค์นี้ตั้งอยู่ขั้บนบนขงตำหนักสมเด็จพะสังฆราช วัดรำชประดิษฐ^{๑๖๐}

▲ พระรูปหล่อองค์แรก สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) บั๊จจุบันประดิษฐำนภำยในตำหนักสมเด็จพะสังฆราช วัดรำชประดิษฐ

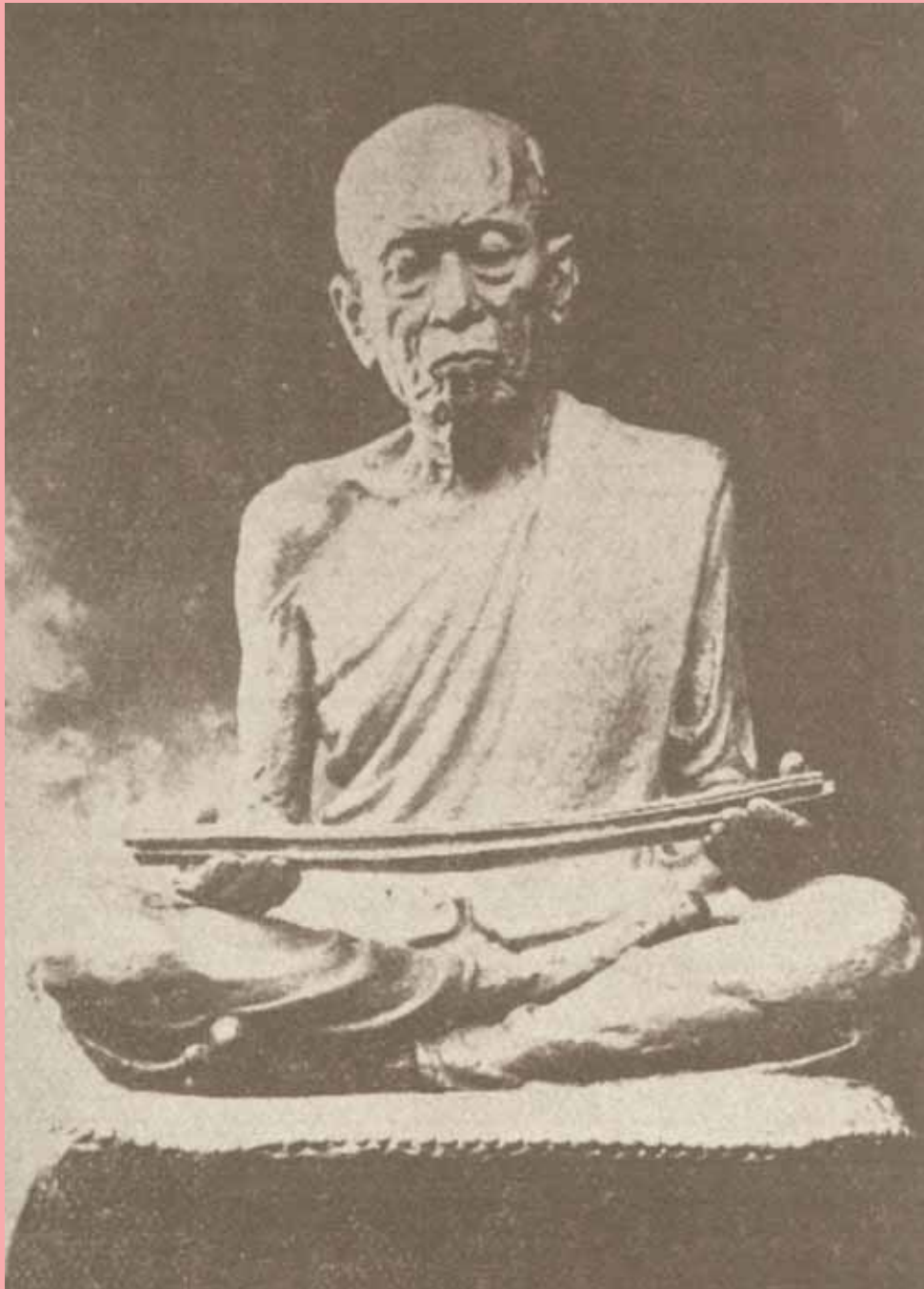
► พระรูปหล่อสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) ปรหะทัับในท่ำแสดงพระธรรมเทศนำ บั๊นหุ่่นโดย ขำงขำวสวิตเซอร์แลนด์ชื่อ ร. เวนิง แล้วส่งไปหล่อที่ยุโรป พระรูปหล่อนี้เป็นองค์ที่ ๒ สร้งำขั้่นในรัชกำลท่ ๗ บั๊จจุบันประดิษฐำนภำยในขุ้มคู้หำฐำนปำสำนเจตีย์ ด้ำนทศเหเนือ ที่ฐำนหินอ่อนพระรูปมีจำริกข้อควำนว่ำ “สมเด็จพะสังฆราช • สำ • ปุสฺสเทว ขำต พ.ศ. ๒๓๕๖ • มฤ พ.ศ. ๒๔๔๒”

ปกิณฑกะ : เรื่องข้าชั้นเมื่อนายเวนิงจะปั้นพระรูป

ม.จ. หลุยงดวงจิตร จิตรพงศ์ ทรงเล่าซ้ำๆ ถึงการปั้นพระรูปในหนังสือ “ป่าป้อนหลาน” ว่า “มีเรื่องข้าจะเล่านิดหนึ่ง เมื่อนายเวนิงปั้นนั้น แกร้งทุกซั่วว่าเห็นแต่พระรูปถ่ายของสมเด็จพระสังฆราช (สา) เดาไม่ออกว่าพระองค์จริงจะมีรูปพรรณสัณฐานเป็นอย่างไร อยากจะได้คนที่รูปร่างเหมือนกันมาเป็นตัวอย่าง เสด็จปู่ (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ) ก็ทรงจัดหลวงจ่านงบริรักษ์ปลัดกรมของท่าน ชื่อชุ่มให้ไปนั่งเป็นแบบให้ปั้น เสร็จแล้วเจ้านายทุกพระองค์ก็พอพระทัยว่าเหมือนสมเด็จพระสังฆราช (สา) พระราชาคณะก็พอใจว่าเหมือน เสียแต่ฝีมือไม่ดีปั้นขรุขระไม่เกลี้ยง เพราะปั้นอย่างแบบฝรั่ง แต่ป่าไม่เคยรู้จักสมเด็จพระสังฆราช (สา) ดูแล้วก็นึกชมว่านายเวนิงปั้นได้เหมือนปลัดกรมชุ่มจริง”^{๑๖๑} อย่างไรก็ดี “สองสมเด็จพระสังฆราช” คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ วัฑฒินวงศ์และสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาตำราจรรยาภาพทรงพระดำริพ้องกันว่า ของเดิมแบบขรุขระก็ดีอยู่แล้ว ดีกว่าชักเงาแล้วกะไหล่ทองเป็นไหนๆ^{๑๖๒}

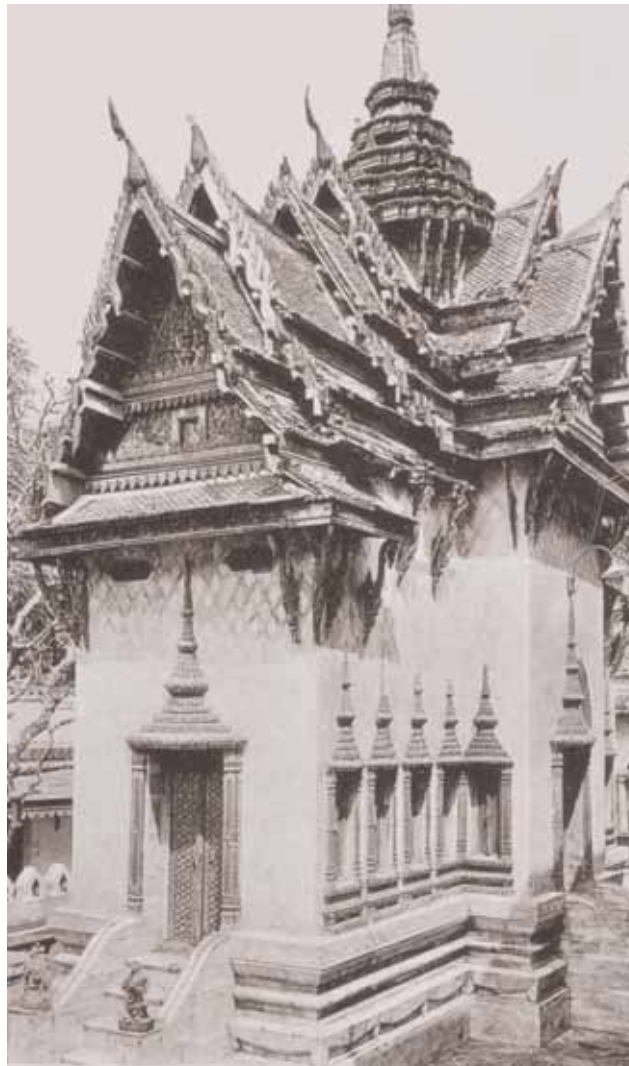
◀ พระรูปถ่ายสมเด็จพะสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) ถ่ายในสมัยรัชกาลที่ ๕ (ภาพจาก : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร)

▲ พระรูปเหมือนสมเด็จพะสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) ที่นายเวนิงปั้น

“ปราสาทไทย” และ “ปราสาทเขมร” ในวัดราชประดิษฐ

ถึงแม้ว่าปูชนียสถานในวัดราชประดิษฐจะเป็นอาคารแบบไทยประเพณีพระราช
นิยมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผสมผสานกับอาคารแบบตะวันตกในยุค
หัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงก็ตาม แต่พระอารามแห่งนี้ก็ยังมีอาคารที่สร้างขึ้น
ตามแบบศิลปะ “เขมร” อยู่ภายในเขตพุทธาวาสด้วย อันได้แก่ ปราสาทพระบรมรูปหรือ
ปราสาทพระจอม ปราสาทพระไตรปิฎก ตั้งขนาบพระวิหารหลวง และ พระปรางค์เขมร
ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของปราสาทเจดีย์

ก่อนที่ปราสาทพระจอมและปราสาทพระไตรปิฎกจะกลายรูปเป็นปราสาทเขมร
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสร้าง “ปราสาทน้อย”^{๑๖๓} ประดับหิน
อ่อนทั้งหลังขึ้น บางแห่งจึงเรียก “ปราสาทศิลา”^{๑๖๔} ขนาบด้านทิศเหนือและทิศใต้พระ
วิหารหลวงเพื่อประดิษฐานพระบรม
รูปของสมเด็จพระบรมชนกนาถ
และพระไตรปิฎกคราวพระราชพิธี
สมโภชเกษมโกษาทรงครองราชย์
เท่ากับสมเด็จพระบรมชนกนาถเป็น
เวลา ๑๘ ปี พร้อมกับการฉลองวัด
ราชประดิษฐ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ มี
สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรา
นุวัตติวงศ์ทรงเป็นแม่กองควบคุม
การก่อสร้าง^{๑๖๕} ถึงแม้จะเป็นปราสาท
ขนาดย่อมแต่ก็ครบครันด้วยองค์
ประกอบของปราสาทในลักษณะ
เดียวกับพระที่นั่งมหินทรปราสาทใน
พระบรมมหาราชวังที่พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
สร้างถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธ
เลิศหล้านภาลัย หากทรวัดทรง

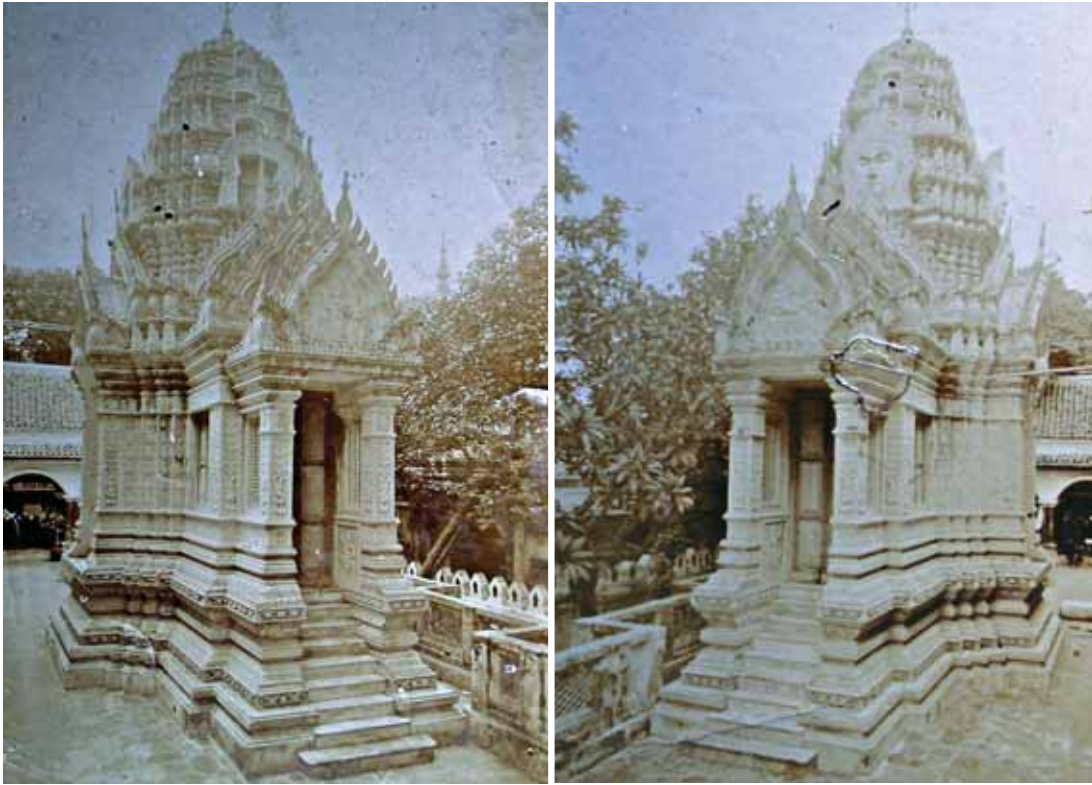
“ปราสาทน้อย” หรือ “ปราสาทศิลา”
ประดับหินอ่อนทั้งหลังตั้งขนาบทิศตะวัน
ออกและทิศตะวันตกของพระวิหารหลวง วัด
ราชประดิษฐ ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕

▲ พระที่นั่งมหินทรปราสาทในพระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

▶ ชุ่มยอดทรงมงกุฎผนังลายดอกกลอยพุ่มข้าวบิณฑ์กระเบื้องเบญจรงค์ และช่องแสงของปราสาทพระเทพบิดรที่บูรณะใหม่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นรูปแบบเดียวกับปราสาทน้อยวัดราชประดิษฐ

สอบแคบกว่าด้วยขนาดพื้นที่จำกัดเพราะตั้งประชิดกำแพงแก้วฐานไพทีพระวิหารหลวงเป็นปราสาทจัตุรมุขตั้งบนฐานสิงห์ประดับหินอ่อน ยอดปราสาทมี ๕ ชั้น ใช้คันทวยรับไขราของยอดปราสาท มุขทิศเหนือและทิศใต้เป็นมุขยาว ที่เหลือเป็นมุขสั้น มีบันไดพลสิงห์ทางขึ้นสู่ ๓ ด้านประดับตุ๊กตาศิลาจีน หน้าบันประธานแกะเป็นรูปพระมหาพิชัยมงกุฎบนพานแว่นฟ้าขนาดด้วยฉัตร หน้าบันชั้นลดเจาะเป็นช่องบัญชร ผนังประดับหินอ่อนลายดอกกลอยพุ่มข้าวบิณฑ์ ผนังตอนบนเจาะเป็นช่องแสง คล้ายกับลายดอกกลอยพุ่มข้าวบิณฑ์กระเบื้องเบญจรงค์และช่องแสงของปราสาทพระเทพบิดรซึ่งบูรณะใหม่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่นเดียวกับชุ่มทวารและบัญชรก็เป็นชุ่มยอดทรงมงกุฎจอมแหคล้ายกับชุ่มพระทวารและพระบัญชรปราสาทพระเทพบิดร สอดคล้องกับพระบรมราชสัญลักษณ์พระมหาพิชัยมงกุฎประจำรัชกาลที่ ๔ บานทวารและบัญชรแกะสลักลายดอกกลอยพุ่มข้าวบิณฑ์

- ◀ ปราสาทพระไตรปิฎก วัดราชประดิษฐ สร้างขึ้นใหม่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
- ▶ ปราสาทพระบรมรูป (ปราสาทพระจอม) วัดราชประดิษฐ สร้างขึ้นใหม่คู่กับปราสาทพระไตรปิฎก

การสร้างปราสาทน้อยในวัดราชประดิษฐของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากจะเป็นการนำแบบอย่างของปราสาทที่สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงสร้างขึ้นมาใช้ให้เกิดความสอดคล้องกลมกลืนกันเหมือนเป็นสถาปัตยกรรมร่วมสมัยแล้ว การประดิษฐานพระบรมรูปของสมเด็จพระบรมชนกนาถก็ “ต้องด้วยแบบอย่าง” เดียวกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระที่นั่งมหาราชปราสาทเพื่อประดิษฐานพระบรมอัฐิของสมเด็จพระบรมชนกนาถ คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยด้วย^{๑๖๖} พอถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวปราสาทน้อยทั้ง ๒ องค์ก็ชำรุดผุพังไม่สามารถซ่อมแซมรักษาได้อีกต่อไปจึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖^{๑๖๗} เปลี่ยนเป็นปราสาทก่ออิฐถือปูนอย่างปราสาทหินเขมรประกอบด้วยลวดลายปูนปั้นทาสีขาวเลียนอย่างลายปูนปั้นเขมรปนกับลายไทยทั้งภายในและภายนอกตลอดทั้งหลัง จากลวดลายปูนปั้นที่ประดับอย่างแพรวพราวทำให้ทราบว่า สถาปนิกผู้ออกแบบน่าจะได้แก่ พระเทวาภิรมมิต (ฉาย เทียมศิลป์ไทย)^{๑๖๘} เมื่อครั้งเป็นหลวงนิมิตเลขา ศิลปินและจิตรกรคนสำคัญของกรมศิลปากรที่ฝากผลงานได้อย่างมากมาย ลวดลายที่ประดับตกแต่งส่วนหนึ่งคงได้แบบอย่างมาจากลวดลายแกะสลักของปราสาทพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ดังเห็นได้จากรูปเทวดาประกอบลายก้านขดบนเสากรอบประตูและรูปสิงห์แบกภายในปราสาทที่คล้ายกันมาก

ปกิณกะ : “สมเด็จพระเจ้า” ทรงฝึกงานสร้างปราสาทน้อยวัดราชประดิษฐ

สมเด็จพระเจ้า เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์หรือ “สมเด็จพระเจ้า” ขณะยังทรงเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ มีพระชันษาแค่ ๒๒ ปี ก็ทรงได้รับมอบหมายจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้คุมการก่อสร้างปราสาทน้อยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ ก่อนหน้านั้นทรงมีประสบการณ์คุมงานซ่อมแซมวิหารพระคันธารราษฎร์ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามตั้งแต่พระชันษาแค่ ๑๗ ปีได้รับพระราชทานเหรียญทองคำเป็นรางวัลมาแล้ว^{๑๖๙} แม้จะคาดหมายได้ว่าคงมิได้ทรงออกแบบปราสาทน้อยวัดราชประดิษฐเอง แต่ในฐานะเจ้านายผู้คุมงานก็น่าจะทรงมีบทบาทในการกำกับช่างอยู่ไม่น้อย สิ่งที่ยังพอเห็นได้ว่าเป็นแนวคิดของพระองค์ คือ การจัดระเบียบคันทวยรับไชรายอดปราสาททั้ง ๓ แผ่นให้ตรงกับ “เพิ่มมูม” ของยอดปราสาทพอดีประหนึ่งว่าคันทวยกำลังรับน้ำหนักยอดปราสาทอยู่จริงๆ (ซึ่งความจริงแล้วเป็นเพียงงานประดับตกแต่งเท่านั้นไม่ได้รับน้ำหนัก) เพราะคันทวยรับไชราที่ทำมาก่อนเช่นของพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาทจะแยกออกจากกันทำให้รู้สึกเหมือนไม่ได้ค้ำยันยอดปราสาท ดังดูได้จากจัดระเบียบคันทวยรับไชราพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทให้ตรงกับเพิ่มมูมเมื่อรีอเครื่องยอดลงทำใหม่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่ง “สมเด็จพระเจ้า” ทรงมีส่วนร่วมในการออกแบบ

▲ “สมเด็จพระเจ้า” สมเด็จพระเจ้า เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ฉายเมื่อพระชันษา ๒๒ ปี

▼ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท “สมเด็จพระเจ้า” ทรงจัดระเบียบคันทวยรับไชราของพระที่นั่งองค์นี้ให้ตรงกับเพิ่มมูม เมื่อรีอเครื่องยอดลงปรับปรุงใหม่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ปราสาทพระไตรปิฎก

ปราสาทพระไตรปิฎก หรือบางแห่งเรียกว่า ปราสาทหนังสือ^{๑๑๐} เป็นปราสาทจัตุรมุข ก่ออิฐถือปูนรูปทรงเลียนอย่างปราสาทเขมรตกแต่งลวดลายปูนปั้นทาสีขาวทั้งภายในและภายนอกตลอดทั้งหลัง มุขด้านทิศเหนือและทิศใต้ยาวกว่ามุขอีก ๒ ด้าน มีบันไดทางขึ้นสู่มุขทั้ง ๒ ด้าน ยอดปราสาทประกอบด้วยซุ้มบัวฉัตร ๕ ชั้น ตกแต่งด้วยนาคปักแทนกลีบขนุน ปลายยอดสุดปักนาคศูล กรอบซุ้มหน้าบันเลียนแบบปราสาทเขมรแต่มียอดแหลมสูงแบบช่อฟ้ามอญรองรับด้วยเสาแบบเขมรประดับลายปูนปั้น ผนังมุขด้านทิศเหนือและทิศใต้ทำเป็นช่องหน้าต่างลูกมะหวดแบบปราสาทเขมร ประติมากรรมทาสีเขียวอ่อนเช่นเดียวกับบานหน้าต่างของเรือนธาตุและมุขด้านทิศตะวันออกและตะวันตกซึ่งตอนบนเป็นบานหน้าต่างธรรมดาแต่ประดิษฐ์ให้ดูมีเอกลักษณ์เลียนแบบบานหน้าต่างโบราณ ด้านในจำหลักรูปเทวดายืนถือพระขรรค์ปิดทอง ตอนล่างเป็นหน้าต่างลวดแบบอกเลาคู่ประดับด้วยมารแบก ๓ ตนปิดทองในช่องระหว่างอกเลาเลียนแบบบานหน้าต่างของพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามซึ่งสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบได้อย่างงดงามยิ่ง^{๑๑๑} ด้านหลังบานเป็นมารแบก ๒ ตน ฐานปราสาทเป็นฐานบัวลูกฟักแบบ

- ◀ ปราสาทพระไตรปิฎก วัดราชประดิษฐ ถ้ายกจากมุขด้านทิศใต้ เป็นปราสาทจัตุรมุขก่ออิฐถือปูนรูปทรงเลียนอย่างปราสาทเขมรตกแต่งลวดลายปูนปั้นทาสีขาวทั้งภายในและภายนอกตลอดทั้งหลัง
- ▲ ปราสาทพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ต้นแบบในการสร้างปราสาทพระไตรปิฎก วัดราชประดิษฐ

ปราสาทเขมรตกแต่งด้วยลายปูนปั้น
ด้วยวิธีกดพิมพ์เต็มแน่นตลอดทั้งฐาน

ปราสาทพระไตรปิฎกหลังนี้
เทียบได้กับ “หอไตร” ของวัดราช
ประดิษฐ และคงเป็นครั้งแรกที่มีการ
สร้างปราสาททรง “ปรางค์” เพื่อบรรจุ
พระไตรปิฎกจากเดิมที่เคยใช้บรรจุ
พระบรมสารีริกธาตุ เพราะแต่ไหนแต่
ไรมาก็มักสร้างเป็นหอไตรกลางน้ำ
หรืออย่างหฺรุษที่สุดก็เป็นมณฑป หน้า
บันมุขของปราสาทด้านทิศเหนือทิศใต้
เป็นพุทธประวัติตอนประสูติ พระนาง
สิริมหามายาพุทธมารดาทรงเหนี่ยวกิ่ง
ต้นสาละหรือต้นรัง ทวยเทพทรงอุ้มเจ้า
ชายสิทธัตถะซึ่งประสูติจากพระโสณิ
(สีข้าง) ของพระนางขึ้นถวาย จากนั้น
พระกุมารจึงทรงพระดำเนินพร้อมกับ

- ◀ รูปสลักพระวัชรสัตว์ที่รอบประตูปราสาทพิมาย
- ▶ รูปเทวดาปูนปั้นที่รอบประตูปราสาทพระไตรปิฎก ได้
แบบอย่างจากปราสาทพิมาย
- ▼ บานหน้าต่างหลอกของปราสาทพระไตรปิฎกเป็นแบบ
ออกเลาคู่ประดับด้วยมารแบกเปิดทอง ๓ ตน

ลวดลายสลักหินภายในปราสาทประธานของปราสาทพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เป็นรูปสิงห์
แบกขอบเพดาน ประดับด้วยบัวหงายและเฟืองอุบะที่ตอนล่าง

ลวดลายปูนปั้นภายในปราสาทพระไตรปิฎก วัดราชประดิษฐ เป็นรูปสิงห์แบก บัวหงาย และเฟืองอุบะเลียน
แบบลวดลายประดับภายในปราสาทประธานของปราสาทพิมาย

▲ หน้าบันมุขของปราสาทพระไตรปิฎก ด้านทิศเหนือและทิศใต้เป็นภาพพุทธประวัติตอนประสูติ ที่แปลกไปจากภาพพุทธประวัติตามชนบทไทยประเพณีก็คือ พระนางสิริมหามายาพุทธมารดา รวมทั้งบริวาร ผู้ถือพัดและแส้ววยไม้ได้ทรงพระภูษา (ผ้า) แบบตัวนางภาพในจิตรกรรมไทย ประเพณีหากห่มผ้าสำหรับแบบสตรีชาวอินเดีย

◀ พระนางสิริมหามายาทรงห่มผ้าสำหรับแขกในรูปพุทธประวัติตอนประสูติ ภายในมณฑปด้านทิศเหนือของพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม สร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงชี้พระหัตถ์ขึ้นบนท้องฟ้าและพื้นดินเพื่อประกาศพระองค์ว่าจะทรงหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด หากที่แปลกไปจากภาพพุทธประวัติตามชนบทไทยประเพณีก็คือ พระนางรวมทั้งบริวารผู้ถือพัดและแส้ววยไม่ได้ทรงพระภุษา (ผ้า) แบบตัวนางภาพในจิตรกรรมไทยประเพณี หากห่มผ้าสำหรับแบบสตรีชาวอินเดีย “สำหรับแขก” ของพระนางสิริมหามายา ในพุทธประวัติตอนประสูติยังพบที่มณฑปด้านทิศเหนือของพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม สร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย

หน้าบันมุขของปราสาทพระไตรปิฎกด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกเป็นพุทธประวัติตอนมหาปรินิพพานได้ต้นสาละท่ามกลางเหล่าสาวกต่างพากันสังเวชใจในการจากไปของพระพุทธองค์ ด้านล่างของหน้าบันมุขจะเป็นช่องหน้าต่าง เหนือบานหน้าต่างเป็นทับหลังปูนปั้นรูปเทพนม ๕ องค์ประทับในเรือนแก้วรองรับด้วยเสาอิงแบบทับหลังและเสาประดับกรอบประตูของปราสาทเขมร

ในพระราชพิธีสมาคาภิเษกสมโภชและการฉลองพระอารามเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังโปรดเกล้าฯ ให้พระประพันธ์วงศ์เธอ

หน้าบันมุขของปราสาทพระไตรปิฎกด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกเป็นพุทธประวัติตอนมหาปรินิพพาน ได้ต้นสาละท่ามกลางเหล่าสาวกต่างพากันสังเวชใจในการจากไปของพระพุทธองค์ ด้านล่างของหน้าบันมุขจะเป็นช่องหน้าต่าง เหนือบานหน้าต่างเป็นทับหลังปูนปั้นรูปเทพนม ๕ องค์ประทับในเรือนแก้ว

- ▲ ยอดปราสาทพระไตรปิฎก ประกอบด้วย ชุ่มบัวชวร ๕ ชั้น ตกแต่งด้วยนาคปักแทนกลีบขนุน ปลายยอดสุดปักนาคศูล กรอบชุ่มหน้าบันเลียนแบบปราสาทเขมรแต่มียอดแหลมสูงแบบช่อฟ้ามอญ
- ▼ ฐานปราสาทพระไตรปิฎกเป็นฐานบัวลูกฟักแบบปราสาทเขมรตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้นเต็มแน่นตลอดทั้งฐาน

กรมหมื่นนฤบาลมุขมาตย์ ทรงจัดสร้างพระไตรปิฎกสำหรับไว้ใน “ปราสาทน้อย” ด้านทิศเหนือที่ทรงสร้างขึ้นใหม่ให้พระสงฆ์ในวัดได้เล่าเรียนพระปริยัติธรรม^{๑๗๒} พระไตรปิฎกจารลงใบลานด้วยอักษรขอม บรรจุภายในหีบไม้มีรูปเล่มอย่างหนังสือ สันปกหนังสือฝั่งทองเหลืองเป็นอักษรภาษาไทยบอกชื่อพระไตรปิฎกในแต่ละหมวดหมู่พร้อมตราพระมหาพิชัยมงกุฎเปล่งรัศมีแทนการใช้ผ้าห่อคัมภีร์และฉลากบอกชื่อคัมภีร์ตามแบบเดิม ก่อนหน้านั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๙ ที่วัดนิเวศธรรมประวัติก็ทรงสร้างพระไตรปิฎกพระราชทานเป็นใบลานเช่นกันแต่บรรจุในหีบหนังรูปสมุด แสดงถึงความพยายามในการผสมผสานความเป็นไทยในรูปลักษณะอย่างฝรั่งในยุค “กลางเก่ากลางใหม่” และเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญที่จะผันแปรจากการจารพระไตรปิฎกลงบนใบลานมาเป็นการตีพิมพ์เป็นรูปเล่มอย่างหนังสือของชาวตะวันตกเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้คัดตัวอักษรขอมในใบลานเป็นอักษรไทยและจัดพิมพ์เป็นหนังสือแบบฝรั่งครั้งแรกตรงกับ พ.ศ. ๒๔๓๑^{๑๗๓}

พระไตรปิฎกจารลงใบลานด้วยอักษรขอม บรรจุภายในหีบไม้มีรูปเล่มอย่างหนังสือ เก็บไว้ภายในตู้พระไตรปิฎกในปราสาทพระไตรปิฎก วัดราชประดิษฐ

ปกิณกะ : เมื่อพระพุทธเจ้าเป็นชาวอินเดีย

ทุกวันนี้เราทราบกันดีว่าพระพุทธองค์ทรงดำรงพระชนมชีพอยู่ในประเทศอินเดียปัจจุบันหรืออีกนัยหนึ่งทรงเป็น “แขกอินเดีย” ในทรรศนะของเรา แต่ในอดีตนั้นชาวสยามเชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นชาวชมพูทวีปบ้าง (ตามคติไตรภูมิ) ศรีลังกาบ้าง หรือไม่กี่เชื่อจริงๆ ว่าพระศาสดาทรงเป็นชาวสยาม ดัง

เห็นได้จากภาพพุทธประวัติในจิตรกรรมไทยประเพณีก็มักให้ตัวละครในภาพแต่งกายหรือแสดงออกแบบชาวสยาม ความก้าวหน้าของการขุดค้นทางโบราณคดีในอินเดียตรงกับช่วงที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จอินเดียเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ เผยให้เห็นปูชนียสถานสำคัญอันเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติของพระพุทธองค์ เช่น สถานที่ประสูติที่ลุมพินี ตรัสรู้ที่พุทธคยา แสดงปฐมเทศนาที่สารนาถ และปรินิพพานที่กุสินารา สร้างความสำนึกให้กับชนชั้นนำสยามรวมถึงพระเถระในขณะนั้นว่าพระศาสดาทรงเป็นมนุษย์ที่มี “ตัวตน” อยู่จริงๆ ในหน้า

ประวัติศาสตร์และมีพระชาติกำเนิดในอินเดีย^{๑๖๖} ตามแผนที่ทางภูมิศาสตร์สมัยใหม่อันมีขอบเขต มิใช่ชมพูทวีปที่ล่องลอยเหมือนที่สีทันดรตามคติจักรวาลอีกต่อไป ส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์ของตัวภาพในงานพุทธประวัติให้ดู “สมจริง” ด้วยการแต่งกายแบบแขกอินเดียในเวลาต่อมาเหมือนหน้าบ้านของปราสาทพระไตรปิฎกวัดราชประดิษฐ

- ▲ “ธรรมเมฆสตูป” สถานที่แสดงปฐมเทศนาที่สารนาถ ประเทศอินเดีย ภาพวาดประมาณ พ.ศ. ๒๓๗๓ ก่อนการขุดค้นทางโบราณคดีไม่นานนัก
- ▶ ภาพจิตรกรรมฝาผนัง “พุทธประวัติตอนประสูติ” ที่ดูสมจริงด้วยการแต่งกายแบบแขกอินเดีย

ปกิณกะ : เหรียญที่ระลึกทรงฉลองวัดราชประดิษฐ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานฉลองวัดราชประดิษฐ์ขึ้นในปีเดียวกับพระราชพิธีสมาคภิเษกสมโภช พ.ศ. ๒๔๒๕ โดยเชิญพระบรมรูปและหีบพระไตรปิฎกไปประดิษฐานยังปราสาทน้อยแล้วเสด็จพระราชดำเนินไปทรงฉลองสมโภชพระอารามเป็นเวลา ๗ วัน มีการทรงบาตร รับพระราชทานฉัน ประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมพระราชทานพระสงฆ์ด้วยของประณีตวิจิตรมีราคา นอกจากนี้ ยังโปรดเกล้าฯ ให้มีดอกไม้เพลิงและมหรสพเป็นการสมโภชเป็นการใหญ่ การทាំងทานสลากตันกัลปพฤกษ์ มีรางวัลเป็นทั้งแก้วแหวนเงินทอง เครื่องอุปโภค บริโภค หรือแม้กระทั่งสัตว์พาหนะ ในระหว่างการฉลองได้ทรงแจกเหรียญสำหรับหอบพระสมุทวชิรญาณ เป็นเหรียญเงินพระราชทานแก่เจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ เหรียญทองแดงพระราชทานแก่เจ้านายวังหน้า หม่อมเจ้า หรือขุนนางชั้นพระยาลงไปตามสมควร เหรียญที่พระราชทานมีขนาดใหญ่ ด้านหนึ่งเป็นพระบรมสาทิสลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคู่กันล้อมรอบพระปรมาภิไธยของทั้ง ๒ พระองค์ อีกด้านเป็นรูปพระมหาพิชัยมงกุฎประกอบช่อดอกไม้ผูกโบ มีแพรแถบเขียนว่า “หอบพระสมุทวชิรญาณ ๑๒๔๔”^{๑๗๕} (คือ จ.ศ. ๑๒๔๔ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๒๕)

เหรียญที่ระลึกทรงฉลองวัดราชประดิษฐ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานเหรียญสำหรับหอบพระสมุทวชิรญาณ (ซ้าย) “เหรียญเงิน” พระราชทานแก่เจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ (ขวา) “เหรียญทองแดง” พระราชทานแก่เจ้านายวังหน้า หม่อมเจ้า หรือขุนนางชั้นพระยาลงไปตามสมควร (ภาพจาก : ธงชัย ลิขิตพรสวรรค์)

ปราสาทพระบรมรูป

ปราสาทพระบรมรูป^{๑๖๖} หรือเรียกกันอย่างสามัญว่า “ปราสาทพระจอม” ลักษณะคล้ายกับปราสาทพระไตรปิฎกเกือบทุกประการ เพียงแต่ใช้กลีบขนุนประดับรูปเทพนมแทนนาคปัก เปลี่ยนยอดปราสาทตรงบันฑูรชั้นแรกเป็นรูปหน้าบุรุษสวมกะบังพัคตร์แบบเขมรทั้ง ๔ ด้านรวมเป็นยอดจตุรพัคตร์หรือที่นิยมเรียกว่า “พรหมพัคตร์” พิเศษกว่าปราสาทพระไตรปิฎกอาจบ่งบอกถึงนัยบางอย่างที่ผู้สร้างต้องการสื่อถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเนื่องจากพระองค์โปรดปรานสถาปัตยกรรมประเภท “ปรางค์” และ “พรหมพัคตร์” เป็นพิเศษ การสร้างปรางค์แบบเขมรของพระองค์ อาทิ พระปรางค์แดงบนยอดเขามหาสวรรค์ (เขาวัง) จังหวัดเพชรบุรี หรือปราสาทยอดปรางค์ เช่น ปราสาทพระเทพบิดรในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระที่นั่งเวียงยันทวิเชียรปราสาท พระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี เป็นต้น นับเป็นตัวอย่างที่ดีของความชื่นชมดังกล่าว ทรงพระราชดำริให้ชื่อ “ปราสาท

▲ ปราสาทพระบรมรูป หรือปราสาทพระจอม วัตรราชประดิษฐ เป็นปราสาทจตุรมุขก่ออิฐถือปูนลักษณะคล้ายกับปราสาทพระไตรปิฎกเกือบทุกประการ ถ้ายกจากมุขด้านทิศเหนือ

▶ ยอดปราสาทพระบรมรูป แตกต่างจากปราสาทพระไตรปิฎก คือ ใช้กลีบขนุนประดับรูปเทพนมแทนนาคปัก เปลี่ยนยอดปราสาทตรงบันฑูรชั้นแรกเป็นยอดจตุรพัคตร์หรือที่นิยมเรียกว่า “พรหมพัคตร์”

ลวดลายปูนปั้นประดับฐานบัวลูกฟักและองค์ประกอบต่างๆ ของปราสาทพระบรมรูป หรือปราสาทพระจอม
ลักษณะการประดับตกแต่งคล้ายกับปราสาทพระไตรปิฎกเกือบทุกประการ

▲ พระที่นั่งเวษยันทวีเชียรปราสาท พระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี เป็นปราสาทที่ยอดปรางค์ตามแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๔

▶ โคปุระหรือซุ้มประตูทางเข้ายอดจตุรพักตร์ของปราสาทตาพรหม ประเทศกัมพูชา

▼ ยอดพรหมพักตร์ของพระกลดหรือพระมหาเศวตฉัตรที่ใช้เฉพาะพระมหากษัตริย์

“**โศภิตตาพรหม**” จากประเทศกัมพูชา ประเทศราชของไทยในตอนนั้นมาไว้ที่กรุงเทพมหานครและเพชรบุรีหากไม่สำเร็จตามพระราชประสงค์^{๑๗๗} ปัจจุบันแม้ยังไม่ทราบว่าเป็ปราสาทใดแน่ชัดแต่ก็อาจเป็นไปได้ว่า คือ **ปราสาทตาพรหม** ในแขวงเมืองเสียมราฐ ประเทศกัมพูชา เพราะขนาดความสูงประมาณ ๖ วาหรือเทียบได้กับ ๑๒ เมตรที่กล่าวไว้^{๑๗๘} เป็นความสูงใกล้เคียงกับโคปุระหรือประตูทางเข้ากำแพงชั้นนอกปราสาทตาพรหมซึ่งยอดเป็นรูปจตุรพักตร์ ส่วนรูปพรหมพักตร์ก็เป็นที่โปรดปรานเช่นกัน ดังเห็นได้จากทรงสร้างประตูพรหมพักตร์ยอดปรางค์ในเขตพระราชฐานชั้นในตามอย่างประตูพระราชวังหลวง กรุงเก่า เช่น ประตูพรหมโสภาและประตูศรีสวัสดิ์ข้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท หรือซุ้มประตูยอดทรงมงกุฎยอดพรหมพักตร์หน้าพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย^{๑๗๙} เป็นต้น รวมทั้งทรงริเริ่มใช้ยอดพรหมพักตร์เป็นยอดพระกลดเฉพาะสำหรับพระมหากษัตริย์เป็นครั้งแรก^{๑๘๐} ความชื่นชมในรูปพรหมพักตร์ของพระองค์จึงอาจมีความเกี่ยวข้องกันจนผู้สร้างนำมาใช้เป็นประเด็นในการสร้างยอดพรหมพักตร์ของปราสาทพระจอมก็เป็นได้

ปภิกษะ : พรหมพักตร์กับความหมายที่แปรเปลี่ยน

รูปจตุรพักตรบรรณยอดปราสาทหรือที่ไทยเราเรียกว่า “พรหมพักตร์” ถือกำเนิดขึ้นในประเทศกัมพูชาตรงกับรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (ครองราชย์ พ.ศ. ๑๗๒๔ - ๑๗๕๗) ผู้ทรงเป็นพุทธมามกะในระยะแรกใช้เป็นส่วนหนึ่งของยอดโคปุระหรือซุ้มประตูทางเข้าปราสาทในพุทธศาสนา อาทิ โคปุระของปราสาทตาพรหม ต่อมาจึงนำไปใช้เป็นยอดปราสาทเช่นที่เรารู้จักกันดี คือ ปราสาทบายัน นักวิชาการโดยทั่วไปเชื่อว่า คือ พระพักตร์ของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระโพธิสัตว์แห่งความเมตตากรุณาของผู้ที่นับถือพุทธศาสนาเถรวาทและลัทธิตันตريان (วัชรยาน) ที่เขมรโบราณเรียกว่า พระโลเกศวร อย่างไรก็ตาม นักวิชาการกลุ่มหนึ่งกลับเชื่อว่า พระพักตร์ดังกล่าวน่าจะเป็นพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าในลัทธิตันตريانของกัมพูชา เพราะหากเป็นพระโลเกศวรจะต้องมีพระพุทธรูปปางสมาธิ คือ พระอมิตาภะอยู่บนพระเศียร^{๑๙๑} โดยเทียบกับพระพักตรบนบัลลังก์ทั้ง ๔ ด้านของสถูปสวายัมภูนาถ ในนครกฐมาณฑุ ประเทศเนปาล ซึ่งเป็นพระพักตร์ของพระอาทิตย์พุทธะ พระพุทธเจ้าพระองค์สูงสุดของลัทธิตันตريانที่ชาวเนปาลนับถือ^{๑๙๒} และจากบันทึกของราชทูตจีนโจว ต้า กวาน เข้ามาเยือนกัมพูชาเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๙ ก็กล่าวว่าเป็นพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า^{๑๙๓} ต่อมาเมื่อไทยรับอิทธิพลจากเขมรจึงนำรูปจตุรพักตรดังกล่าวมาใช้ประดับอาคารเรือนยอดจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เรียกว่า “พรหมพักตร์”^{๑๙๔} เพราะเข้าใจว่า คือ พระพักตร์ทั้ง ๔ ของพระพรหมเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์

รูปจตุรพักตรบรรณยอดปราสาทบายัน ประเทศกัมพูชา สร้างในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ สันนิษฐานว่าเป็นพระพักตร์ของพระอาทิตย์พุทธะของพุทธศาสนาของลัทธิตันตريان ส่วนไทยเข้าใจว่าเป็นพระพักตร์ของพระพรหมจึงเรียกว่า “พรหมพักตร์”

ปกิณกะ : พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับปราสาทเขมร

การรื้อปราสาทไผตตาพรหม ซึ่งน่าจะได้แก่ ปราสาทตาพรหม มาสร้างประกอบใหม่เป็นหนึ่งในโครงการในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๒ “ทรงกะไว้” ว่า จะรื้อมาสร้างไว้บนยอดเขามหาสวรรค์ (เขาวัง) จังหวัดเพชรบุรี และวัดปทุมวนาราม กรุงเทพมหานคร เพื่อเป็นพระเกียรติยศ หากไม่สำเร็จเนื่องจากถูกชาวเขมรต่อต้านถึงกับส่งกำลังพลกว่า ๓๐๐ นายระดมยิงฟันบรรดาขุนนางสยามบาดเจ็บล้มตายไปไม่น้อยโดยไม่ทำอันตรายกับไพร่ที่เกณฑ์ไปรื้อปราสาท แม้จะรับสั่งให้รื้อปราสาททั้ง ๒ หลังมาอีก “ให้จงได้” สุดท้ายเสนาบดีต้องเข้าซื้อขันทูลขอให้ทรงระงับโครงการจึงต้องล้มเลิกไป^{๑๕๕} ลองจินตนาการว่าหากโครงการสำเร็จลงนี้อาจเป็นการอนัสติโลซิส (Anastylosis) หรือการรื้อสร้างถอดประกอบใหม่ของปราสาทเขมรเป็นครั้งแรก ก่อนชาวฝรั่งเศสจะใช้ระบบนี้บูรณะปราสาทเขมรเสียอีก

แม้จะทรงรื้อปราสาทเขมรมาไม่ได้ หากความยิ่งใหญ่ของปราสาทเขมรยังคงฝังอยู่ในพระราชหฤทัยไม่น้อย พ.ศ. ๒๔๑๐ โปรดเกล้าฯ ให้ขุนนางไปวัดมาตราส่วนจำลองแบบปราสาทนครวัดทุกกระเบียดนิ้วมาสร้างไว้ที่วัดพระแก้ว “เพื่อให้คนทั้งหลายเห็นว่าเปนของอัศจรรย์ ทำด้วยศิลาทั้งสิ้นไม่มีสิ่งไรปน”^{๑๕๖} หรือแม้แต่ “พระเจดีย์แดง” ปรากฏอย่างเขมรที่วัดพระแก้วน้อยบนยอดเขามหาสวรรค์ จังหวัดเพชรบุรี ก็อาจเป็นอีกหนึ่งประจักษ์พยานของความชื่นชมและภาคภูมิพระราชหฤทัยของพระองค์ต่อปราสาทเขมรซึ่งในขณะนั้นเป็นประเทศราชของสยามก่อนจะกลายเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสในเวลาต่อมา

๑ นครวัดจำลอง บนฐานไพที วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๒ ปราสาทนครวัด ประเทศกัมพูชา

๓ “พระเจดีย์แดง” วัดพระแก้วน้อย บนยอดเขามหาสวรรค์ พระนครศรีอยุธยา จังหวัดเพชรบุรี

๑

๒

๓

๔

หน้าบาน मुखของปราสาทพระบรมรูปด้านทิศเหนือและทิศใต้เป็นรูปพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ทรงถือภู (ก้อนดินหรือธรณี) จักร สังข์ และคทาในพระหัตถ์ สื่อความหมายถึงพระราชสถานะของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นองค์อวตารของพระนารายณ์และสอดคล้องกับการประดิษฐานพระบรมรูปของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวภายในปราสาทมีพระชายา คือ พระลักษมี ทรงถือดอกบัวประทับประณิบัติตรงปลายพระบาท หากรูปพระนารายณ์บนหน้าบานของปราสาทพระจอมกลับมิได้บรรทมบนพญานันตนาคราชแต่บรรทมบนหลังของตัว “มกร” เหยียบลงบนพญานันตนาคราชอีกทีหนึ่งเหนือท้องน้ำและกอบัว และมีพญานาคอีกตนแผ่พังพานเหนือเศียรพระนารายณ์อยู่ตรงกลางเท่านั้น การบรรทมบนหลังมกรเป็นแบบอย่างเฉพาะของรูปพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ของเขมรตั้งแต่ศิลปะแบบนครวัดจนถึงบายน อาจเป็นไปได้ว่าช่างผู้สร้างหน้าบานคงมีความรู้เรื่องศิลปะเขมรอยู่บ้างและคงสังเกตเห็นว่า พระนารายณ์บรรทมสินธุ์ของเขมรมักบรรทมบนหลังมกรเหนือพญานันตนาคราช เช่น ทับหลังที่เรารู้จักกันมากที่สุด คือ นารายณ์บรรทมสินธุ์ของปราสาทพนมรุ้งก็บรรทมบนหลังมกร นำสังเกตว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงรื้อฟื้นการสร้างรูปพระนารายณ์ประทับเหนือพญานันตนาคราชในเกษียรสมุทรเช่นเดียวกัน เรียกว่า “พระนารายณ์เกษียรสมุทร” ต่อมาเป็นตราประจำกรมยุทธนาธิการสมัยรัชกาลที่ ๕^{๑๘๖๗} ดังเห็นได้จากบานพระทวารประดับมุขของพระพุทธรัดนสถาน^{๑๘๖๘} และเครื่องราชูปโภคที่ทรงสร้างขึ้น

หน้าบาน मुखด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก เป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑยุคนาคพนมมือถวายสักการะพระนารายณ์ล้อมรอบด้วยเรือนแก้วแบบเขมร ๒ ข้างของครุฑเป็นมนุษย์นาคปรกด้วยนาคเจ็ดเศียรถวายอัญชลียืนมีบนนาคสามเศียร เหนือเศียรของมนุษย์นาคเป็นหางของนาคที่ถูกครุฑยุตโดยมีเกียรตีมุขคาบไว้ต่างเรือนแก้วของมนุษย์นาคอีกทีหนึ่ง ด้านล่างของหน้าบาน मुख และหน้าบาน เรือนธาตุเจาะเป็นช่องหน้าต่างเหมือนกันกับปราสาทพระไตรปิฎก เหนือบานหน้าต่างเป็นทับหลังปูนปั้นรูปวานร ๕ ตนในเรือนแก้วแสดงอิริยาบถแตกต่างกัน รองรับด้วยเสาอิงแบบทับหลังและเสาประดับกรอบประตูของปราสาทเขมร

๑ หน้าบาน मुखของปราสาทพระบรมรูปด้านทิศเหนือและทิศใต้เป็นรูปนารายณ์บรรทมสินธุ์ทรงถือภู (ก้อนดินหรือธรณี) จักร สังข์ และคทาในพระหัตถ์ สื่อความหมายถึงพระราชสถานะของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นองค์อวตารของพระนารายณ์ คือ พระบรมรูปของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ประดิษฐานภายในปราสาท

๒ รูปสลักพระนารายณ์บรรทมสินธุ์บนหลังมกร ปราสาทพระขรรค์ ประเทศกัมพูชา ศิลปะเขมรแบบบายน

๓ ทับหลัง “นารายณ์บรรทมสินธุ์” จากปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ศิลปะเขมรแบบนครวัด

๔ ภาพ “พระนารายณ์เกษียรสมุทร” บนบานพระทวารประดับมุขของพระพุทธรัดนสถาน พระบรมมหาราชวัง

หน้าบันมุขของปราสาทพระบรมรูปด้าน
ทิศตะวันออกและทิศตะวันตกเป็นรูป
พระนารายณ์ทรงครุฑขนาดข้างด้วย
มนุษย์ขนาด ๒ ตน ด้านล่างของหน้า
บันมุขเจาะเป็นช่องหน้าต่าง เหนือบาน
หน้าต่างเป็นทับหลังปูนปั้นรูปวานร ๕
ตนในเรือนแก้ว ด้านล่างหน้าต่างเป็น
หน้าต่างลวดลายแบบอกเลาคู่ประดับด้วย
มารแบกปัดทอง ๓ ตน

ทับหลังสลักรูป “พระวิษณุอนันตศायิน-ปัทมนากะ” หรือนารายณ์บรรทมสินธุ์บนหลังมกร จากปราสาทคู
สวนแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ศิลปะเขมรแบบนครวัด ปัจจุบันจัดแสดงใน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ปกิณกะ : พระนารายณ์บรรทมสินธุ์

พระนารายณ์บรรทมสินธุ์หรือเรียกเป็นภาษาวิชาการสักหน่อยว่า “พระวิษณุอนันตศायิน-ปัทมนากะ” เป็นเรื่องราวเชิงสัญลักษณ์ของมหาเทพในศาสนาพราหมณ์ คือ พระวิษณุ ขณะทรงให้กำเนิดจักรวาล พระองค์บรรทมเหนือพญาอนันตนาคราช (ผู้ไม่มีที่สิ้นสุด) หรือพญาเศษนาค (ผู้เหลือรอด) ตัวแทนของ “รูป” คือ การมีตัวตนจากความ “ไร้รูป” ก่อนกำเนิดจักรวาลลอยล่องอยู่เหนือห้วงน้ำแห่งความเป็นไปได้ทั้งหมดเมื่อจักรวาลที่ยุงเหยิงเริ่มได้รับการจัดระเบียบโดยพระองค์ เบื้องปลายพระบาท คือ พระชายา ได้แก่ พระนางกู่เทวีตัวแทนของกู่หรือแผ่นดินกับพระลักษมี เทวนารีแห่งโชคลาภและความงาม ถวายงานปรนนิบัติ ระหว่างนั้นพระนาถิ (สะดีอ) ของพระวิษณุมีก้านบัวผุดออกมาจนเบ่งบานเป็นดอกบัว (ปัทมนากะ) ใจกลางของดอกบัวเป็นที่กำเนิดของพระพรหม พระวิษณุจึงมีเทวโองการให้ทรงช่วยสร้างโลกและจักรวาลขึ้นมา^{๑๙๙} ดังนั้น รูปพระนารายณ์บรรทมสินธุ์จึงเป็นสัญลักษณ์ของการสร้างโลกและจักรวาล ตอนดังกล่าวเป็นที่นิยมอย่างมากในศิลปะเขมรมาตั้งแต่มุขก่อนเมืองพระนครจนกระทั่งสิ้นสุดยุคเมืองพระนครตั้งเห็นได้จากบรรดาทับหลังของปราสาทเขมรหลายแห่ง แต่รูปพระวิษณุบรรทมบนหลังมกรก็พบเฉพาะในศิลปะเขมรแบบนครวัดจนถึงแบบบายอนเท่านั้น มกรเป็นสัตว์น้ำในจินตนาการ สัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ของผืนน้ำ แต่การเข้ามาของมกรแทนที่พญาอนันตนาคราชในศิลปะเขมรเป็นเพราะเหตุใด ปัจจุบันเรายังไม่ทราบความหมายที่แน่ชัด

พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เดิมทีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริจะสร้างพระบรมรูปไว้ที่ท้ายจรณะด้านหลังพระวิหารหลวงเหมือนที่เคยมีพระราชดำริสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ของพระองค์เอง คือ “พระพุทธรุชिरญาณ” ไปประดิษฐานในวัดบวรนิเวศวิหาร แต่ในสมัยนั้นยังกลัวเรื่องการหล่อพระบรมรูปเพราะต้องเอาหุ่นขี้ผึ้งเข้าเผาไฟ ในเวลาที่มีพระชนม์ดูไม่สมควรเหมือนเป็นการถวายพระเพลิงล่วงหน้า หลวงเทพรจนา (พลับ) (ต่อมาคือ พระยาจินดารังสรรค์) นายช่างประติมากรจึงต้องปั้นพระบรมรูปด้วยปูนน้ำมัน (ปูนปลาสเตอร์) ระบายสีแทน อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า การตั้งพระบรมรูปที่ท้ายจรณะดูไม่สมพระเกียรติยศ ทั้งพระบรมรูปปูนก็ไม่ทนทานถาวร^{๑๙๐} ประมาณ พ.ศ. ๒๔๒๘ พอมิพระราชพิธีสมโภชภิเษกสมโภชครองราชย์เท่ากับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้

▲ (ซ้าย) “พระพุทธรุชिरญาณ” พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประดิษฐานภายในพระวิหารแก่ง วัดบวรนิเวศวิหาร (ขวา) พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปั้นจากปูนน้ำมัน (ปูนปลาสเตอร์) ฝีมือหลวงเทพรจนา (พลับ) ประดิษฐานภายในตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร

▶ พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประดิษฐานภายในปราสาทพระบรมรูป วัดราชประดิษฐ

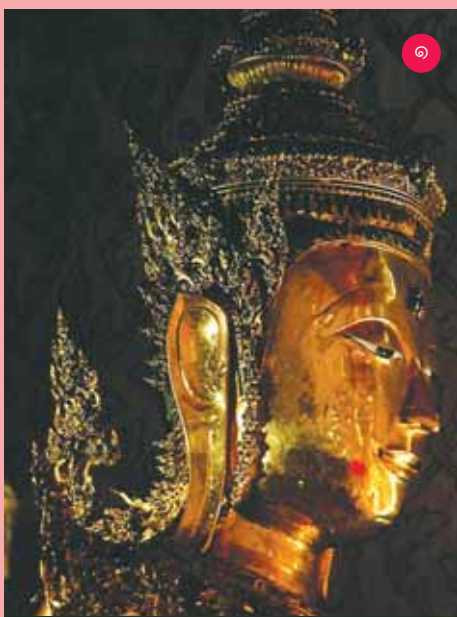

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ ข่างประติมากรหลวงประจำราชสำนักทรงปั้นหล่อพระบรมรูปเท่าพระองค์ปิดทองคำเปลว^{๑๑๑} จำลองจากพระบรมรูปในปราสาทพระเทพบิดรซึ่งในรัชกาลที่ ๕ ยังประดิษฐานในพระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท^{๑๑๒} แกะไขส่วนที่บกพร่องจากพระบรมรูปเดิมที่หลวงเทพรจนานี้ไว้ด้วยไม่ต้องพระราชหฤทัยว่ายังไม่งามพอ^{๑๑๓} เป็นพระบรมรูปยืนฉลองพระองค์เสื้อนอกทรงพระภูษาใจ ทรงสายสะพายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เลเจืองดอนเนอร์ของฝรั่งเศสแต่ห้อยตรามหานครรัตน์ของเครื่องราชอิสริยาภรณ์นพรัตน์ราชวรภรณ์ และทรงดาราทองเครื่องราชอิสริยาภรณ์นพรัตน์วรภรณ์กับมหาวรภรณ์ข้างเผือกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับปรุงใหม่จากดารานพรัตน์กับดารายไอยราพตที่สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงสร้างขึ้น พระหัตถ์ขวาทรงถือหนังสือหมายว่าทรงเป็นบัณฑิตผู้รอบรู้ พระหัตถ์ซ้ายทรงถือพระแสงดาบหัตถ์นารายณ์ทอดปลายลงจรดพื้น ทรงถุงพระบาทและฉลองพระบาท เชิญประดิษฐานใน “ปราสาทน้อย” ด้านทิศตะวันตกของพระวิหารหลวง ส่วนพระบรมรูปในปราสาทพระเทพบิดรจะไม่ทรงถือหนังสือและจะสอดพระแสงดาบหัตถ์นารายณ์องค์จริง ถวายเฉพาะเวลาพระราชพิธี

พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ประดิษฐานภายในปราสาทพระเทพบิดร วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พระบรมรูปองค์นี้นายช่างประติมากรได้ผสมผสานความเป็นรูปเหมือนจริงตามแบบศิลปะตะวันตกจากรอยย่นบนพระพักตร์ รอยยับย่นบนพระภูษา และความสมจริงของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ผสานกับแนวคิดแบบไทยประเพณีที่ยังคงยึดถือความเรียบง่ายและเกลี้ยงเกลาของพื้นผิวดูราวกับพระพุทธรูปหรือเทวรูป ทั้งการปิดทองคำก็ยิ่งช่วยทำให้พระบรมรูปแลดูศักดิ์สิทธิ์สง่างาม น่าเคารพสักการะ^{๑๑๔} พระบรมรูปองค์นี้จึงแตกต่างจากรูปเหมือนของชาวตะวันตกตรงที่ยังคงสืบทอดการเป็นรูปเคารพสักการะเยี่ยงพระพุทธรูปหรือเทวรูป ในขณะที่รูปเหมือนของตะวันตกที่ยึดความสมจริงของกล้ามเนื้อและอริยาบถตามแบบสามัญมนุษย์กลับสร้างเพื่อเป็นเกียรติหรืออนุสรณ์ (monument) แก่บุคคลนั้นๆ มากกว่า เราจึงเห็นรอยต่อตะเข็บของความเป็นสยามอย่างเก่าเข้าสู่ความเป็นสยามอย่างใหม่ได้อย่างชัดเจนจากพระบรมรูปองค์นี้

๑

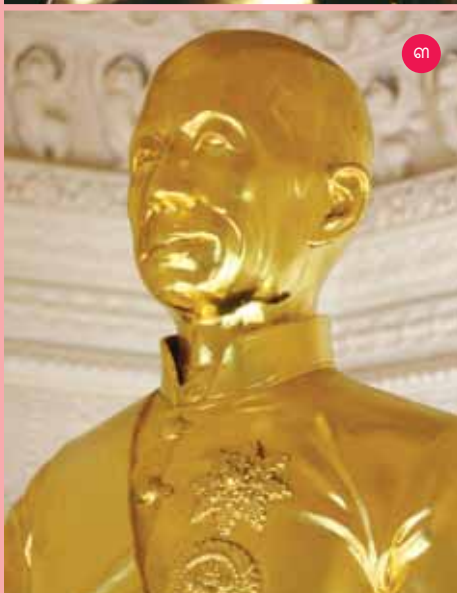
ปภินกะ : การเปลี่ยนแปลงคตินิยมจากการสร้าง “รูปแทนตัว” มาเป็น “รูปเหมือน”

สมเด็จพระยาบรมราชานุภาพทรงจำแนกการสร้างรูปบุคคลของไทยไว้เป็น ๓ อย่าง^{๑๙๕} คือ รูปสมมติ เช่น พระพุทธรูปหรือเทวรูปอุทิศให้แก่บุคคลรูปต่างตัว หรือ รูปแทนตัว เป็นรูปบุคคลผู้นั้นโดยแสดงบุคลิกภาพหรือเค้าโครงทางกายภาพแต่ไม่ถึงกับลอกเลียนแบบความสมจริงไปทั้งหมด และ รูปเหมือน ตั้งใจให้เหมือนบุคคลนั้น พระมหากษัตริย์สยามก็ทรงสร้างรูปสมมติของพระองค์ เรียกว่า “พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์” สูงเท่าพระองค์ ประดับประดาด้วยเครื่องทรงอสังการคุณพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ธรรมเนียมนี้เริ่มเปลี่ยนไปเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นชาวสยามพระองค์แรกที่ทรงสร้าง “รูปเหมือน” ตามแบบอย่างตะวันตก ส่วนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเป็นพระมหากษัตริย์สยามพระองค์แรกที่ทรงหล่อพระบรมรูป ขณะยังมีพระชนม์อยู่ ในระยะแรกของรัชกาลยังได้ทรงปรับเปลี่ยนจากการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์มาเป็นการสร้างพระบรมรูปหล่อสัมฤทธิ์ตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เห็นได้จากบรรดาพระบรมรูป ๔ รัชกาลแรกในปราสาทพระเทพบิดร^{๑๙๖}

๒

อย่างไรก็ดี แม้จะเป็นรูปเหมือนที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกหากยังคงปฏิบัติเยี่ยงรูปเคารพศักดิ์สิทธิ์ ดังเห็นได้จากพื้นผิวพระบรมรูปที่เรียบเกลี้ยงและการกะไหล่ทองดูพระพุทธรูป การสอดพระแสงดาบประจำรัชกาลในพระหัตถ์ และการสวมฉลองพระองค์ครุยถวายพระบรมรูปเมื่อมีพระราชพิธี (ภายหลังยกเลิกการสวมฉลองพระองค์ครุย)

๓

๑ “พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ประดิษฐานในหอพระสุราลัยพิมาน พระบรมมหาราชวัง (ภาพจาก : พิริยะ ไกรฤกษ์)

๒ พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ประดิษฐานภายในปราสาทพระเทพบิดร (ภาพจาก : พิริยะ ไกรฤกษ์)

๓ พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประดิษฐานภายในปราสาทพระบรมรูป วัดราชประดิษฐ

ปูนปั้นพระราชประวัติที่ฐานพระบรมรูป

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงตีเรื่องฐานพระบรมรูปว่า เดิมที่ปราสาทน้อยที่ตั้งพระบรมรูปสูงระดับเดียวกับฐานพระวิหารหลวงแต่ปราสาทใหม่แบบเขมรกลับยกพื้นสูงขึ้นไปอีก ฐานพระบรมรูปเลยต้องสูงตามไปทำให้พระบรมรูปไม่ได้ระดับกับสายตามองไม่เห็นพระพักตร์จากภายนอกไม่งาม ผู้เข้าไปสักการะจึงต้องเงยหน้าขึ้นมองพระบรมรูป^{๑๙๙} อย่างไรก็ดี หากลดสายตาลงแล้วลองมองที่ฐานปูนหนุนพระบรมรูปอันตกแต่งอย่างแพรวพราวด้วยปูนปั้นประดับกระจกลายดอกลอยพุ่มข้าวบิณฑ์ไบเทศแล้วก็จะพบว่า ที่ฐานพระบรมรูปมีภาพปูนปั้นนูนต่ำระบายสีเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้ง ๓ ด้านอย่างน่าสนใจ ความพิเศษของภาพยังอยู่ที่ภาพแว้าลึกเข้าไปในฐานเพื่อให้เป็น ๓ มิติ โดยใช้หลักทัศนียวิทยา (perspective) แบบตะวันตกเรียงลำดับตามเข็มนาฬิกา ได้แก่

ด้านทิศเหนือ ภาพพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๓๙๔ จำลองฉากในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ หมู่พระมหามณเฑียร ด้านทิศตะวันตกติดกับหอพระธาตุมณเฑียร ในภาพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องต้นและทรงสวมพระมหาพิชัยมงกุฏ ประทับบนพระที่นั่งภัทรบิฐแวดล้อมด้วยเครื่องราชูปโภคภายใต้สัปตปฎลเศวตฉัตร (ฉัตรขาว ๗ ชั้น) หลังจากทรงรับการทูลเกล้าฯ ถวายพระสุพรรณบัฏจารึกพระปรมาภิไธย เครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องบรมราชาภรณ์ พระแสงอัฐมาวุธ ตลอดจนเครื่องราชูปโภคแล้ว มีพราหมณ์พิธี ๖ คนกำลังหมอบคลานเฝ้า กล่าวกันว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์องค์แรกของกรุงรัตนโกสินทร์ที่ทรงรับพระมหาพิชัยมงกุฏมาสวมเพื่อให้พระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระองค์เหมือนเช่นนานาอารยประเทศในยุโรปจนกลายเป็นพระราชประเพณีสืบมา ความพิเศษของภาพยังอยู่ที่ช่างได้จำลองรายละเอียดงานจิตรกรรมในพระที่นั่งไพศาลทักษิณได้ค่อนข้างใกล้เคียงกับที่ปรากฏจริงแม้จะด้วยการปั้นและระบายสีแบบคร่าว ๆ ก็ตาม

◀ **ฐานพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ที่ตกแต่งอย่างแพรวพราวด้วยปูนปั้นประดับกระจก ลายดอกลอยฟุ้งข้าวบิณฑ์ไบเทศ ที่ฐานพระบรมรูปยังมีภาพปูนปั้นนูนต่ำระบายสีเป็นภาพพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้ง ๓ ด้าน

▶ **ภาพปูนปั้นพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ด้านทิศเหนือ เป็นภาพพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

ด้านทิศตะวันออก ภาพพระโกศทรงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๔๑๑ จำลองฉากในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทมุขทิศตะวันตกอันเป็นที่ไว้พระบรมศพ ในตอนนั้นผนังตอนล่างคงประดับด้วยศิลา ตอนบนเขียนลายก้านแย่งไบเทศเพ็ญมาเปลี่ยนใหม่ในรัชกาลที่ ๖ “*เปนลายเทพประนม, แทนลายทรงข้าวบิณฑ์ดอกไม้ของเก่า*”^{๑๙๘} ปั้นรูปพระโกศทองใหญ่ทรงพระบรมศพประดิษฐานบนพระแท่นสุวรรณเบญจดลปิดทองภายใต้พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร (ฉัตรขาว ๙ ชั้น) แขนวลอยเหนือเพดานพระมหาปราสาท มีพระภูษาโยง (เทียบได้กับการโยงสายสิญจน์) ทอดจากปากพระโกศวางบนพานพระมหากฐินทอดเหนือตั้งด้านล่าง ตั้งอีก ๒ ข้างทอดเครื่องราชูปโภค ส่วนตั้งด้านหลังทอดพระสุพรรณภาชน์ แวดล้อมด้วยเครื่องสูง คือ ฉัตรสามชั้นและจามร บุรุษแต่งกายชุดขาวหมอบเฝ้าอยู่เบื้องหน้า

ด้านทิศตะวันตก ภาพการถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระเมรุมาศท้องสนามหลวงตรงกับ พ.ศ. ๒๔๑๒ ตรงกลางภาพเป็นพระจิตกาธานหรือพระเบญจาทิถายพระเพลิงทาสีขาวขลิบทองและฟ้า ด้านบนเป็นกองฟืนที่ใช้ถวายพระเพลิง มีกลุ่มควันสีขาวพวยพุ่งสู่ด้านบนพระเมรุมาศซึ่งกางกั้นด้วยเศวตฉัตร ๕ ชั้น (ที่จริงควรมี ๙ ชั้น) ผนังมูขทั้ง ๓ ด้านจะเป็นช่องหน้าต่าง มีฉากเขียนลายทองบนพื้นแดงหรืออาจจะเป็นพระแท่นรองพระจิตกาธานหรือพระเบญจาทิถายพระเบญจาทิถายพระจิตกาธานกับมูขที่บริเวณตอนหน้าของภาพ มีบุคคล ๓ คนแต่งกายในชุดสีเทา มีลวดลาย มีมวยผมอยู่เหนือท้ายทอย น่าจะได้แก่ พรหมณ์ ซึ่งกำลังทูลของถวายสักการะพระบรมศพ และมีใบหน้าสีน้ำตาลของบุรุษอีกคนซึ่งไม่ทราบว่าเป็นใครไหล่ออกมาระหว่างของสักการะทางด้านซ้าย ผนังมูขทางด้านซ้ายและขวามีภาพบุคคลแต่งกายในชุดเทาเฉวียงบ่าด้านละ ๔ คน พนมมือถวายสักการะพระบรมศพขณะถวายพระเพลิง

◀ ภาพปูนปั้นพระราชประวัติ ด้านทิศตะวันออก เป็นภาพพระโกศทองใหญ่ทรงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

▶ ภาพปูนปั้นพระราชประวัติ ด้านทิศตะวันตก เป็นภาพการถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายในพระเมรุมาศ

พระปราสาท์เขมร

ตั้งอยู่ด้านหลังทางทิศใต้ของปาศาณเจดีย์ คงได้รับแบบอย่างมาจาก “พระเจดีย์แดง” ของวัดพระแก้วน้อย พระนครคีรี (เขาวัง) จังหวัดเพชรบุรี ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นตามอย่างปราสาทเขมร เป็นปราสาทก่ออิฐถือปูนทาสีแดงแต่ยอดปราสาทเป็นปล่องไม้ทึบตัน ทรวดทรงดูคล้ายกับ “ละ” หรือสถูปของจีน ประกอบด้วยซุ้มบันฑูรซ้อนกัน ๕ ชั้นแต่ทำเป็นซุ้มโค้งแบบศิลปะตะวันตก ส่วนพระปราสาท์เขมรของวัดราชประดิษฐเทวี มียอดปราสาท์ทึบตันแต่เพียวระลูดกว่า ประกอบด้วยซุ้มบันฑูรทรงโค้งซ้อนกันถึง ๖ ชั้น ขยายมุขทั้ง ๒ ข้างให้ยาวขึ้นและมีบันไดทางขึ้นเข้าสู่มุขปราสาท์ แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานกันระหว่างปราสาท์ที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะเขมร สถูปของจีน และซุ้มบันฑูรโค้งแบบตะวันตกได้อย่างแปลกตา

พระปราสาท์เขมรหลังนี้เป็นที่บรรจุพระอังคารของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) มาตั้งแต่หลังพระราชทานเพลิงพระศพเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓^{๑๙๙} รวมทั้งอังคารของเจ้าอาวาสอีก ๓ รูป ได้แก่ พระสาสนโสภณ (อ่อน อหิงสโก) พระพรหมมุนี (แยม อุปวิภาโส) และสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ทิม อุฑาธมฺโย) ปัจจุบันยังมีผู้มาสักการะพระอังคารอย่างสม่ำเสมอและมักนำแผ่นทองมาปิดไว้ แสดงถึงศรัทธาที่มีต่อสมเด็จพระสังฆราชพระองค์นี้อย่างไม่เสื่อมคลาย

พระปราสาท์เขมร ตั้งอยู่ด้านหลังทางทิศใต้ของปาศาณเจดีย์ วัดราชประดิษฐ เป็นที่บรรจุพระอังคารของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) รวมทั้งอังคารของเจ้าอาวาสอีก ๓ รูป

ศาลาโถง

ศาลาโถงด้านทิศใต้มุมตะวันออกบนฐานไพทีพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ

มีทั้งหมด ๔ หลังรอบมุมนฐานไพทีพระวิหารหลวง สันนิษฐานว่าศาลาโถง ๒ หลังทางด้านทิศเหนือคงสร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนอีก ๒ หลังด้านทิศใต้คงสร้างขึ้นภายหลัง แต่ละหลังมีขนาด ๒ ห้อง แม้จะเป็นอาคารประกอบที่ไม่มี ความสำคัญมากมายจนอาจดูเหมือนศาลาทั่วๆ ไป แต่ก็มีที่น่าสนใจมากของศาลาโถง ทั้ง ๔ หลังเป็นสถาปัตยกรรมที่อาจเรียกได้ว่า “พบกันครึ่งทาง” ระหว่างสถาปัตยกรรม ไทยประเพณีกับสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก และดูเหมือนว่าจะเป็นสถาปัตยกรรม ลูกผสมระหว่างสยามกับตะวันตกแห่งแรกของประเทศไทยก่อนการสร้างพระที่นั่งจักรี มหาปราสาทเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๙ เสียอีก ที่เรียกว่าพบกันครึ่งทางเพราะตอนล่างของศาลา ก่ออิฐถือปูนชั่มโค้ง (arch) ทางด้านหน้าและด้านหลังด้านละโค้ง ส่วนด้านข้างเป็นชั่มโค้ง ๒ ชั่มบรรจบกันรองรับด้วยเสากลมแบบทัสคัน (tuscun) ในขณะที่เครื่องหลังคาแสดง อิทธิพลการก่อสร้างแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๓ โดยเฉพาะหน้าบันเครื่องก่อฉาบปูน แต่ทำทึบไม่มีคูหาหรือชั่มลึกเข้าไป^{๑๐๐} แต่ทำเครื่องลำยองแบบไทยประเพณี ประกอบด้วย ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ทำจากปูนทาสีขาวตามแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๔ ลักษณะ เดียวกับ “ศาลาราย” หลังเดิมรอบพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามในภาพถ่ายเก่า

หน้าบันเป็นลายปูนปั้นประดับกระเบื้องเคลือบสีลายพุดตานก้านแย่งสีบเนื่องมาจากการช่างพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๓ หลังคาชั้นลดมี ๑ ตับเดิมประดับกระเบื้องสีขาบ (สีน้ำเงินแก่) ดังปรากฏในภาพพระราชพิธีสิบสองเดือน ช่องที่ ๘ ปัจจุบันประดับกระเบื้องกาบูนีสีส้มอมน้ำตาลให้เข้ากับหลังคาพระวิหารหลวง

▲ (ซ้าย) ศาลาโถงด้านทิศเหนือ มุมตะวันออกบนฐานไพทีพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ (ขวา) ภาพถ่ายเก่า “ศาลาราย” หลังเดิมรอบพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

◀ จิตรกรรมพระราชพิธีสิบสองเดือน ช่องที่ ๘ ภายในพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ จะเห็นว่าภาพศาลาโถงหลังคาประดับกระเบื้องสีขาบ (น้ำเงินแก่)

แท่นหินอ่อน

ที่มุมทั้ง ๔ ด้านของพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ เป็นที่ตั้งของแท่นปูนประดับหินอ่อนอย่างเดียวกับที่ประดับผนังพระวิหารหลวงและปราสาทเจดีย์ ปัจจุบันไม่ทราบประโยชน์ใช้สอยที่แน่ชัดนอกจากบันทึกที่กล่าวถึงเจ้านายเล็กๆ ต้องบรรทมตากยุงบนแท่นหินอ่อนขณะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนทนาธรรมกับสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) จนถึงค่ำมีด สันนิษฐานว่า อาจเป็นแท่นสำหรับวางสิ่งของสักการบูชาหรือเป็นแท่นสำหรับโปรยทานเมื่อเวลามีการพระราชกุศลก็เป็นได้ แท่นแบบนี้ยังพบในพระอารามหลวงธรรมยุตหลายแห่งด้วยกัน

- ◀ ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕ ถ่ายจากศาลาโถงด้านทิศเหนือมุมตะวันตก จะเห็นแท่นหินอ่อนที่ตั้งอยู่มุมพระวิหารหลวงซึ่งอยู่ด้านหน้าของปราสาทน้อย วัดราชประดิษฐ
- ▼ แท่นหินอ่อนที่มุมทั้ง ๔ ด้านของพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ ในปัจจุบัน

โรงธรรมสภา

โรงธรรมสภาติดกับกำแพงวัดทางทิศเหนือ เป็นอาคารโถงคล้ายกับศาลาโถงบนฐานไพที ปัจจุบันใช้เป็นสำนักงานของวัดราชประดิษฐ

ตั้งอยู่ด้านข้างของฐานไพทีติดกับกำแพงวัดด้านทิศเหนือระหว่างประตูวัดเป็นที่ตั้งของโรงธรรมสภา ๒ หลัง หันหน้าเข้าหากัน ลักษณะเป็นอาคารโถงคล้ายกับศาลาโถงบนฐานไพทีและมีลักษณะที่พบกันครึ่งทางระหว่างเครื่องหลังคาแบบไทยประเพณีกับการก่ออิฐทางตอนล่างเป็นเสากลมแบบทศคันประกอบกับซุ้มโค้งรวมทั้งหมด ๕ ห้อง ด้านหนึ่งสร้างติดกับกำแพงวัด เดิมหลังคามุงกระเบื้องสีขาบเช่นเดียวกับศาลาโถง แต่เปลี่ยนมาเป็นสีส้มดังเห็นได้จากจิตรกรรมฝาผนังช่องที่ ๔ สันนิษฐานว่า แต่เดิมคงใช้เป็นสถานที่สำหรับพุทธศาสนิกชนสำหรับทำบุญในวันธรรมสวนะ หรือวันสำคัญทางศาสนาให้พื้นที่เพียงพอต่อการใช้สอยนอกเหนือจากพระวิหารหลวง ปัจจุบันติดบานประตูและกระจกเพื่อใช้เป็นสำนักงานของวัด

ตุ๊กตาศิลาจีน

เหมือนวัดหลวงทั่ว ๆ ไปตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่นิยมประดับพระอารามด้วยของดีของสวย ด้วยตุ๊กตาศิลาจีนที่นิยมเรียกกันว่า “อับเฉา” ซึ่งมีอยู่ทั่วไปในบริเวณวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณซุ้มประตูวัดและประตูกันเขตพุทธาวาสชั้นใน มีขนาดและความสูงตามสถานที่ อาทิ ตุ๊กตาศิลาจีนซึ่งทำหน้าที่เป็นทวารบาลเฝ้าไปด้วยในตัว ตรงประตูทางเข้าวัดจะมีขนาดใหญ่กว่าตุ๊กตาจีนที่ประตูกันเขตพุทธาวาสกับสังฆาวาส นอกจากนี้ ยังพบประดับประดาทั่วไปบนบันไดทางขึ้นฐานไพที ประตูทางเข้าพระวิหารหลวงและบริเวณรอบ ๆ ฐานไพที จนดูราวกับเป็นวัดในพระราชนิคมของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนใหญ่สลักจากศิลาสีเทาหรือที่โบราณเรียกกันว่า “ศิลาเขียว” หรือหิน tuff มีบ้างที่สลักจากหินอ่อน อาทิ สิ่งโตคู่หน้าตรงประตูทางเข้าพระวิหารหลวงด้านทิศเหนือ ความพิเศษของตุ๊กตาศิลาจีนของวัดราชประดิษฐยังอยู่ที่รูป “ไป๋เยียน” อันเรียงรายอยู่ด้านหน้าฐานไพทีด้านทิศเหนือ มีครบทั้ง ๘ เชี่ยนไม่เหมือนพระอารามอื่นใด^{๒๐๐}

- ◀ ตุ๊กตาศิลาจีน ทวารบาลเฝ้าประตูทางเข้าวัดราชประดิษฐด้านทิศเหนือ
- ▶ ตุ๊กตาศิลาจีน ทวารบาลเฝ้าประตูกันเขตพุทธาวาสกับสังฆาวาสของวัดราชประดิษฐ

▲ สิงโตศิลาจีนคู่หน้าตงบันไดทางขึ้นฐานไพทีพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ ด้านทิศเหนือ
 ▼ (ซ้าย) ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕ จะเห็นที่ตั้งของสิงโตหินอ่อนและตุ๊กตาศิลาจีนหน้าพระ
 วิหารหลวง (ขวา) สิงโตสลักจากหินอ่อน คู่หน้าตงประตูทางเข้าพระวิหารหลวงด้านทิศเหนือ
 ณ ตำแหน่งเดิม

◀ ตุ๊กตาศิลาจีนที่ตั้งประดับบนฐานไพทีหน้าพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ ด่านทิศเหนือ

▼ ตุ๊กตาศิลาจีนที่ตั้งประดับรอบฐานไพทีป่าสนเจดีย์

ตุ๊กตาศิลาจีนรูป “ไป๋ยี่เซียน” ของวัดราชประดิษฐเรียงรายอยู่ด้านหน้าฐานไฟที่ด้านทิศเหนือ มีครบทั้ง ๘ เซียน ตามชื่อในภาษาจีนกลาง คือ ๑ รูปเซียน “ฮั่น จงหลี่” ๒ รูปเซียน “จาง กว๋อเหล่า” ๓ รูปเซียน “หลวี่ ตังปิ่น” ๔ รูปเซียน “หลาน ฉៃเหอ” & รูปเซียน “เหอ เซียนงู” ๖ รูปเซียน “ห่าน เซียงจื่อ” ๗ รูปเซียน “เฉา กว๋อจิว” ๘ รูปเซียน “เถี่ย ไกวหลี่”

ปณิธาน : “อับเฉา” ที่อาจไม่ได้เป็น “อับเฉา”

เดิมมักเชื่อกันว่าตุ๊กตาศิลาจีนรวมทั้งเครื่องศิลาอย่างเงินที่ประดับตามพระอารามต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชกาลที่ ๓ เป็น “อับเฉา” ที่เป็นผลพลอยได้จากการค้าขายกับจีนใช้เป็นที่ล่อวงเรือสำเภา ดังที่ น. ณ ปากน้ำ นักประวัติศาสตร์ศิลปะระดับตำนานได้กล่าวว่า “เขารูปร่างปั้นศิลากับรูปร่างซีเมนต์ศิลาจีนเหล่านี้ ได้ถูกซื้อหาขนเอามาเป็นอับเฉาล่อวงเรือสำเภาจากกลับจากเมืองจีน เมื่อสินค้าของไทยขนถ่ายลงหมดแล้ว ก็รูปเหล่านี้จึงได้ชื่อว่าเป็นตุ๊กตาจีน ถึงจะเป็นยักษ์ปักษ์นั้นก็ตาม”

สิงโตศิลาจีน ตรงบันไดทางขึ้นฐานไฟที่พระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐ ด้านทิศตะวันตก

อย่างไรก็ตาม การศึกษา “สำเนาจารึกเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนสมัยรัชกาลที่ ๓” ของ ศานติและนวรรตน์ กักดีคำ ได้ให้ข้อมูลที่น่าสนใจว่า คำว่า “อับเฉา” มาจากภาษาจีนว่า “ยาฉวน” แปลว่า หินที่ใช้ล่อวงเรือกันโคลง แต่จากข้อมูลสำเนาจารึกดังกล่าวพบว่า มีการบ่งบอกที่มาของแหล่งหินที่ใช้สลักซึ่งล้วนอยู่ในประเทศไทยทั้งที่ เกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี เขาสำเภา จังหวัดลพบุรี จังหวัดสุโขทัย และใช้หินที่เรียกว่า “ศิลาเขียว” ในการแกะสลักไม่ได้หล่อจากซีเมนต์ศิลาแต่อย่างใด รวมทั้งใช้ช่างจีนหรือช่างไทยที่มีช่างจีนเป็นผู้สอนเป็นผู้แกะสลักภายในประเทศ โดยได้มีการตั้งกรมช่างศิลาขึ้นใหม่ตั้งแต่ประมาณรัชกาลที่ ๓ เพื่อการนี้ด้วย^{๒๐๒}

สิ่งขมาวาทราชประติษฐาน

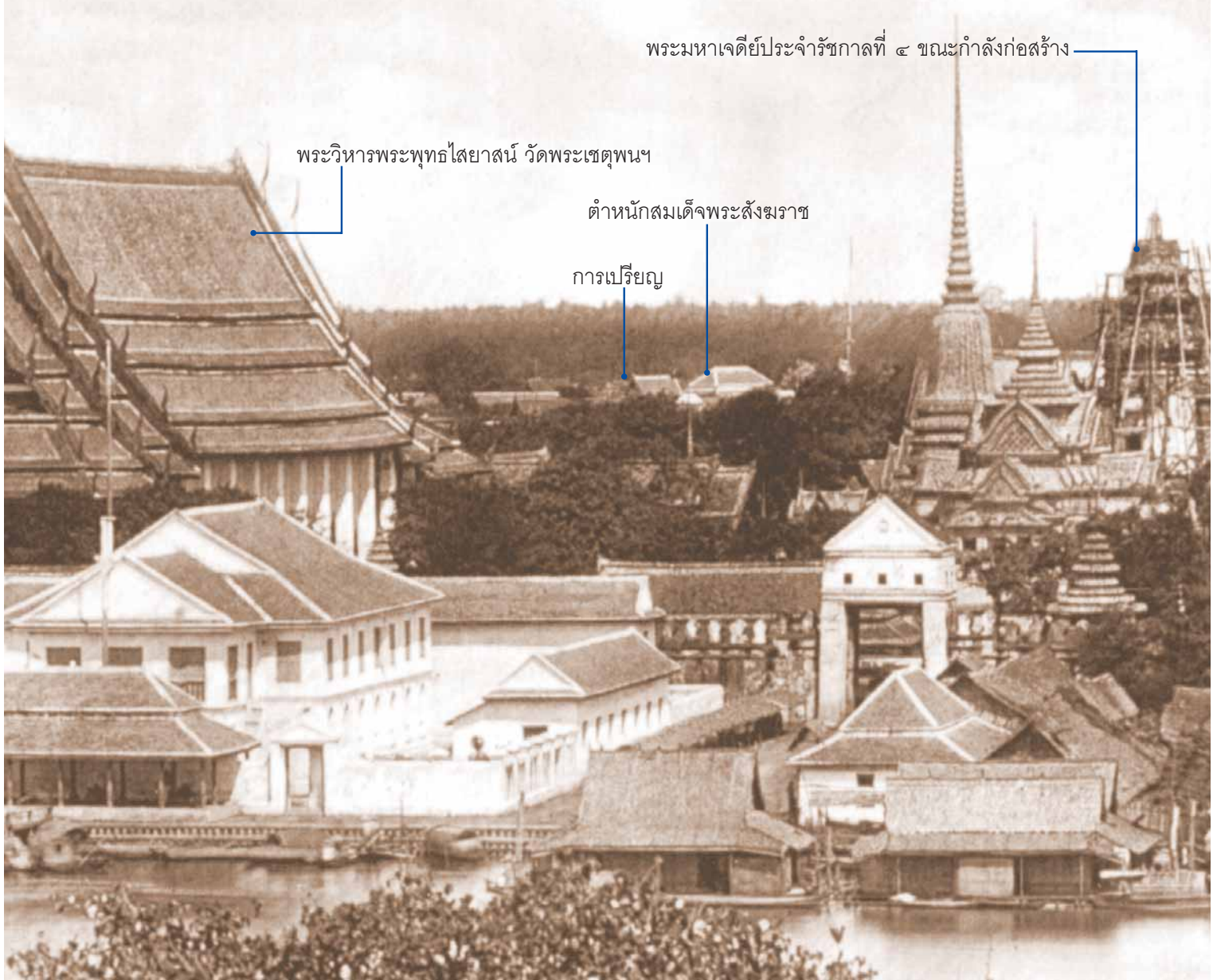

การเปรียญ

การเปรียญ หรือศาลาการเปรียญ คือ อาคารอเนกประสงค์สร้างขึ้นสำหรับพระสงฆ์เล่าเรียนพระปริยัติธรรม (เปรียญ) และเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชน อาทิ การสวดพระธรรมเทศนา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ความเป็นมาของ “การเปรียญ” หรือบางแห่งเรียกว่า “พระที่นั่งทรงธรรม” ของวัดราชประดิษฐว่า เดิมทีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง “โรงข้างเผือก” ในพระบรมมหาราชวังเพิ่มขึ้น ๑ โรงไว้รับข้างเผือกเอกที่คล้องมาได้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๗ แต่ข้างปวยลัมเสียก่อนที่จะสมโภชขึ้นระวางและยื่นโรงจึงทรงซื้อโรงข้างเผือกดังกล่าวมาสร้างศาลาการเปรียญตั้งแต่แรกสร้างวัดราชประดิษฐ ตำแหน่งเดิมของการเปรียญตั้งด้านทิศตะวันออกของวัดติดกับตำหนักสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) ทางด้านทิศเหนือ ดังเห็นได้จากภาพถ่ายเก่า และเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนดังกล่าวไว้ในเอกสารตัวเขียน^{๒๐๓} ส่วนเครื่องบนเป็นอาคารเครื่องไม้แบบไทยประเพณีสังเกตได้จากหลังคาและช่อฟ้าเครื่องล่ายองในภาพถ่ายเก่า ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวการเปรียญชำรุดหนักเพราะไม้ระแนงกับกระเบื้องมุงไม้เข้ากันทำให้รั่วและทรุดโทรมลงในเวลาอันรวดเร็ว ประกอบกับมีพระราชประสงค์จะทรงขยายกฎบัตรให้มีที่จำวัดได้มากขึ้น จึงทรงปรึกษากับสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) ซึ่งตอนนั้นเป็นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ย้ายการเปรียญมาอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของวัดระหว่างหมู่ตึกที่ประทับของเจ้านายเมื่อทรงผนวช ณ ตำแหน่งปัจจุบัน^{๒๐๔}

ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี ให้ความเห็นว่า การเปรียญหลังใหม่คงย้ายมาแต่ส่วนที่เป็นเครื่องบนซึ่งเป็นไม้ ส่วนตัวอาคารก่ออิฐถือปูนคงถูกทุบทิ้งจึงมีรูปแบบใหม่ไม่เหมือนของเดิม การเปรียญหลังใหม่แสดงถึงการผสมผสานกันระหว่างสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณีและสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในแนวคิดคล้ายๆ กับศาลาโถงบนฐานไพทีวัดราชประดิษฐ์ และพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทของรัชกาลที่ ๕ การเปรียญตอนล่างเป็นตึกแบบตะวันตกขนาดเล็ก ด้านหน้าเป็นมุขรองรับด้วยเสา ๓ ต้นเป็นเสากลมประดับด้วยลายใบไม้แบบเสาโครินเทียน (corinthian) รองรับบัวของผนังตอนบนทำหน้าที่คล้าย “คอสอง” คั่นกลางระหว่างผนังตอนล่างกับเครื่องบน มีคันทวยรูปพญานาคประกอบลายใบอะแคนทัส (acanthus) ม้วนแบบฝรั่งรองรับชายคาเป็นระยະ เรียกได้ว่าเป็น สถาปัตยกรรมที่ “พบกันครึ่งทาง” ระหว่างสยามกับตะวันตก^{๒๐๕} ชุ่มประดูและหน้าต่างเป็นบานเฟี้ยม เฉพาะหน้าต่างตอนล่างเป็นลูกกรงเหล็กหล่อลวดลายแบบตะวันตก กรอบประตูหน้าต่างตกแต่งด้วยเสาอิง (pilaster) และชุ่มโค้ง เหนือชุ่มโค้งเป็นลายปูนปั้นรูปพระมหาพิชัยมงกุฎและ

พระมหาเจดีย์ประจำรัชกาลที่ ๔ ขณะกำลังก่อสร้าง

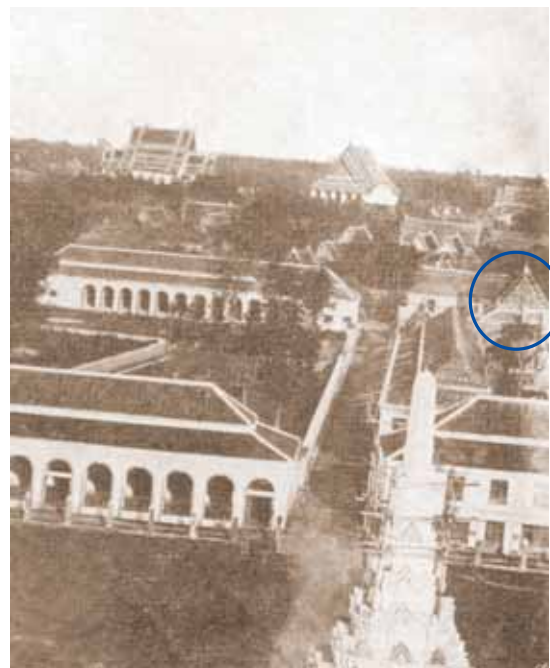
พระวิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดพระเชตุพนฯ

ตำหนักสมเด็จพระสังฆราช

การเปรียญ

▲ ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๔ ถ่ายจากพระปรางค์ วัดอรุณราชวรารามมองผ่านวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามจะเห็นที่ตั้งของวัดราชประดิษฐตรงกลางภาพ แม้ว่าพระวิหารหลวงยังมีได้ขึ้นโครงหลังคาแต่ก็เห็นตำหนักสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) และการเปรียญ ณ ตำแหน่งเดิม

▶ การเปรียญวัดราชประดิษฐ (วงกลม) ถ่ายจากพระบรมมหาราชวังมองผ่านยอดปรางค์ของประตูเทวาพิทักษ์ ถนนที่ตรงออกไป คือ ถนนสราญรมย์ หน้าวัดราชประดิษฐ คือ การเปรียญ ณ ตำแหน่งเดิม ถัดไปในระยะใกล้เคียงจะเห็นพระอุโบสถและพระวิหารของวัดสุทัศนเทพวราราม (ภาพจาก : พิพัฒน์ พงศ์รพีพร ๒๕๔๔, ภาพมุมกว้างของกรุงเทพฯระมหานครในสมัยรัชกาลที่ ๔, น. ๙๗)

การเบรียญ (พระที่นั่งทรงธรรม) ณ ตำแหน่งที่ตั้งปัจจุบันทางด้านทิศตะวันตกของวัดราชประดิษฐ

อุณาโลมปิดทอง มีช่องลมฉลุโปร่งลายพรรณพฤกษาไบอะแคนธัส เครื่องบนเป็นอาคารทรงโรงแบบไม่มีมุขลด มุงกระเบื้องดินเผาสลักสีส้มขอบเขียวปิดเครื่องมุงด้วยเครื่องลำยอง คือ ช่อฟ้า ใบระกา นาคสะดุ้ง และหางหงส์ประดับกระจกแบบไทยประเพณี หน้าบันไม้ตอนบนแกะเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์พระมหาพิชัยมงกุฏขนาดจิตรระกอบ ตอนล่างเป็นรูปช้างเผือกทรงเครื่องเอี้ยว

การเปรียบเทียบของวัดราชประดิษฐ (วงกลม) ณ ตำแหน่งที่ย้ายมาอยู่ทางด้านทิศตะวันตก (ภาพถ่ายทางอากาศ บริเวณวัดราชประดิษฐ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๙)

ศิระะ สอดคล้องกับประวัติของการเปรียบเทียบที่กล่าวไว้หรือมาจากโรงช่างเผือก ทั้งหมดล้อมรอบด้วยกรอบลายใบอะแคนธัสแบบตะวันตกต่างเรือนแก้วคล้ายที่หน้าบันมุขลดของพระวิหารหลวงบนพื้นลายพุดตานใบเทศตามแบบพระราชนิยมที่สืบมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๓ ปิดทองประดับกระจก

การตกแต่งภายในแบ่งพื้นที่ผนังออกเป็น ๒ ตอนเช่นเดียวกับภายนอก ตอนล่างเป็นซุ้มโค้งของประตูและหน้าต่างทำลึกลับภายนอก ตอนบนตรงกับส่วนที่คล้าย “คอสอง” มีบัวขนาดใหญ่รองรับเสาอิงแบบคอรินเทียนทาสีดำ บัวหัวเสาปิดทองฐานทาสีขาว รับซุ้มโค้ง (arch) เป็นกรอบครึ่งวงกลม เหนือซุ้มโค้งประดับด้วยปูนปั้นปิดทองเลียนแบบหินซึ่งไข่จุดด้านบนของซุ้มโค้งหรือ keystone ระหว่างซุ้มโค้งประดับลายดอกไม้กลมปิด

หน้าบันการเปรียญของวัดราชประดิษฐ ตอนบนแกะสลักไม้เป็นพระบรมราชสัญลักษณ์พระมหาพิชัยมงกุฏขนาดจักรประกอบ ตอนล่างเป็นรูปช้างเผือกทรงเครื่องเอี้ยวศีรษะ สอดคล้องกับประวัติของการเปรียญที่กล่าวว่ารื้อมาจากโรงช้างเผือก ทั้งหมดล้อมรอบด้วยกรอบลายใบอะแคนธัสแบบตะวันตก

- ▲ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕
- ◀ คันทวยรูปพญานาคประกอบลายใบอะแคนธัสม้วนแบบฝรั่งรองรับชายคาการเปรียญวัดราชประดิษฐ
- ▶ คันทวยรูปหน้าคนประกอบลายใบอะแคนธัสและลายเถาอรุณรองรับชายคาพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

◀ การตกแต่งภายในการเปรียญวัดราชประดิษฐ ตอนล่างเป็นซุ้มโค้งของประตูและหน้าต่างทำลือกับภายนอก

▲ การตกแต่งตอนบนส่วนที่คล้าย “คอสอง” มีบัวขนาดใหญ่รองรับเสาดิ่งแบบคอรีนเทียนทาสีดำ บัวหัวเสาปิดทองฐานทาสีขาวรับซุ้มโค้งเป็นกรอบครึ่งวงกลม เหนือซุ้มโค้งประดับด้วยปูนปั้นปิดทองทำเลียนแบบหินซึ่งใช้จุดด้านบนของซุ้มโค้งระหว่างซุ้มโค้งประดับลายดอกไม้กลมปิดทอง ภายในซุ้มเขียนภาพเทพชุมนุมเหาะในกลีบเมฆลักษณะใกล้เคียงกับภาพเทพชุมนุมในพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสวมสร้อยพระสังวาลของเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาวรภรณ์ช้างเผือก (สายสร้อยล่างสุด)

ทอง ภายในซุ้มเขียนภาพเทพชุมนุมหะในกลีบ
เมฆลักษณะใกล้เคียงกับภาพเทพชุมนุมใน
พระวิหารหลวง เพดานนั้นด้วยวัสดุชนิด
หนึ่งคล้ายกาวยัดแข็งอย่างพลาสติก
เป็นดาวเพดานแบบใหม่ใช้ **ดารา**
ของเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็น
ที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก **ชั้นที่ ๑ มหา**
วรภรณ์ เป็นสำหรับพิเศษเฉพาะ
พระมหากษัตริย์ กลางดาราประดับ
กระจกสีน้ำเงินจำหลักรูปช้างเผือก
เทินพระมหาพิชัยมงกุฏประกอบ
ฉัตรเครื่องสูงล้อมกระจกสีขาวทำ
เลียนแบบเพชรล้อม ขอบนอกเป็น
กลีบบัวประดับกระจกสีแดงขอบเขียว
สลักริวน้ำเงิน เหลือง ล้อมรอบด้วยสายสร้อย
พระสังวาลบนแพรจีบทาสีเขียวอ่อน กลาง
สายสร้อยประดับตราพระไอยราพตหรือช้าง
เอราวัณเทินบุษบกอุณาโลมขนาดฉัตร มีช้าง
เผือกอีก ๒ ช้างไขว้วงประคองฉัตร รอบสาย

สร้อยเป็นรูปช้างเผือกยื่นสลักกับรูปพระมหาพิชัยมงกุฏและพระปรมาภิไธยย่อรัชกาลที่
๔ ม.ป.ร. คือ มงกุฎบรมราชาธิราช รอบเพดานเป็นสายสะพายสีแดงขอบเขียวห้อยดวง
ตราช้างเผือกที่ด้านและมุมทั้ง ๔ ผูกโบห้อยดวงตราเล็กรูปช้างเผือกยื่นแทนล้อมรอบด้วย
กลีบบัวใต้พระมหาพิชัยมงกุฎเปล่งรัศมีและพระแสงตรีศูลสัญลักษณ์ประจำพระบรมราช
จักรีวงศ์ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
สร้างขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ จากเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือกสยามที่พระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนา^{๒๐๖} จึงเป็นการสื่อสัญลักษณ์ถึงสมเด็จพระบรมชนก
นาถผ่านเครื่องราชอิสริยาภรณ์

แบบอย่างของการประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์แทนดาวเพดานแบบไทยประเพณี
เป็นพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๕ ดังเห็นได้จากเพดานซุ้มพระบัญชาปราสาทพระเทพบิดร
เพดานพระอุโบสถวัดเทพศิรินทราวาส และเพดานพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดปรมมัย
ยิกาวาส จังหวัดนนทบุรี

๒๕๖ ราชประดิษฐพิพิธรัตนนา

◀ เพดานการเปรียญวัดราชประดิษฐเป็นดาวเพดานแบบใหม่ ใช้ดาราของเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก ชั้นที่ ๑ มหาวราภรณ์ เป็นสำหรับพิเศษเฉพาะพระมหากษัตริย์ กลางดาราประดับกระจกสีน้ำเงินจำหลักรูปช้างเผือกเทินพระมหาพิชัยมงกุฏประกอบฉัตรเครื่องสูงล้อมกระจกสีขาวทำเลียนแบบเพชรล้อม ขอบนอกเป็นกลีบบัวประดับกระจกสีแดงขอบเขียวสลักริ้วน้ำเงิน เหลือง ล้อมรอบด้วยสายสร้อยพระสังวาลบนแพรจีบทาสีเขียวอ่อน กลางสายสร้อยประดับตราพระไอยราพตหรือช้างเอราวัณเทินบุษบกอุณาโลมขนาดจิ๋ว มีช้างเผือกอีก ๒ ช้างใช้วงประคองฉัตร รอบสายสร้อยเป็นรูปช้างเผือกยืนสลักกับรูปพระมหาพิชัยมงกุฏและพระปรมาภิไธยย่อรัชกาลที่ ๔ ม.ป.ร. คือ มงกุฏบรมราชาธิราช รอบเพดานเป็นสายสะพายสีแดงขอบเขียวห้อยดวงตราช้างเผือกที่ด้านและมุมทั้ง ๔ ผูกโบห้อยดวงตราเล็กรูปช้างเผือกยืนแทนล้อมรอบด้วยกลีบบัวใต้พระมหาพิชัยมงกุฏเปล่งรัศมีและพระแสงตรีศูลสัญลักษณ์ประจำพระบรมราชจักรีวงศ์

▲ เพดานซุ้มพระบัญชาปราสาทพระเทพบิดร วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

▶ เพดานพระอุโบสถวัดเทพศิรินทราวาส แบบอย่างของการประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตามแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๒ แทนดาวเพดานแบบไทยประเพณี

- ▲ นุขบถรรมาสน์ยอดมงกุฎภายในการเปรียญของวัดราชประดิษฐ
- ▶ นุขบถรรมาสน์ยอดทรงมงกุฎ สมัยอยุธยาตอนปลาย ได้จากวัดค้ำคาว จังหวัดนนทบุรี ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

บุษบกธรรมาสันหยอดมงกุฏในการเปรียญ

ตั้งอยู่ในการเปรียญของวัดราชประดิษฐ สันนิษฐานว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นให้เป็นธรรมาสันประจำการเปรียญของวัด บุษบกธรรมาสันทำจากไม้จำหลักปิดทองประดับกระจก ประกอบด้วย ฐานบุษบกเป็นฐานสิงห์เพิ่มมุมไม้สิบสองยกเก็จด้านหน้าเป็นชั้นลดสำหรับพระสงฆ์ขึ้น ท้องไม้จำหลักลายกลีบบัวดูคล้ายใบอะแคนธัสลายพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๔ เคยมีรูปเทพนมประดับอยู่โดยรอบแต่ปัจจุบันสูญหายไปทั้งหมด ตอนบนของฐานประดับกระจกเจิมขนาดใหญ่ต่างกลีบบัว ด้านหลังเป็นพนักระบายธรรมาสันประกอบเสาหัวเม็ดทรงมณฑป เสาบุษบกมี ๔ ต้นแต่ละต้นเพิ่มมุมไม้สิบสองรับกันกับฐาน ประดับกาบพรหมศรที่โคนเสาและประจำยามรัดอกตอนกลาง หัวเสาจำหลักลายกลีบบัวแบบลายใบอะแคนธัสรองรับหลังคาบุษบก เพดานบุษบกไม่มีดาวเพดานแต่

ใช้การประดับกระจกสีขาวลายดอกพิกุลอย่างระยิบระยับราวกับดวงดาวในท้องฟ้ายามราตรีซึ่งยังปรากฏที่ด้านหลังของเสาด้วย การประดับกระจกอย่างแพรวพราวอย่าง “กระจกเล่นแสง” เป็นแบบอย่างงานช่างในรัชกาลที่ ๔ ดังพบได้จากการประดับกระจกด้านหลังบุษบกพระประธานในพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ หรือเพดานประดับกระจกของพระพุทธรัดนสถาน ในพระบรมมหาราชวัง^{๒๐๗}

จุดเด่นของบุษบกธรรมาสันอยู่ตรงยอดของบุษบกซึ่งเป็น “ยอดมงกุฏ” แห่งเดียวในประเทศไทย ไม่ใช่ “ยอดทรงมงกุฏ” เพราะได้นำพระมหาพิชัยมงกุฏหนึ่งในเครื่องราชกกุธภัณฑ์มาขยายขนาดและเก็บรายละเอียดได้อย่างสมจริงแม้กระทั่งการประดับดอกไม้ไหว

๑ นุชบกยอดทรงมงกุฎประดิษฐานพระประธาน
ภายในพระอุโบสถ วัดอนงคาราม กรุงเทพมหานคร
๒ นุชบกยอดทรงมงกุฎ “เครื่องชีก” ประกอบต้น
พระศรีมหาโพธิ์ประดิษฐานพระประธานภายใน
พระอุโบสถ วัดบรมวงศัศคาราม จังหวัดพระนคร
ศรีอยุธยา
๓ นุชบกยธรรมาสันยอดทรงมงกุฎของวัดพระพุทธ
บาท จังหวัดสระบุรี

ยอดมงกุฏของบุษบกธรรมาสน์ในการเปรียญวัดราชประดิษฐมีทรวดทรง องค์ประกอบ และลวดลายประดับ ที่ถอดแบบมาจากพระมหาพิชัยมงกุฏ หนึ่งในเครื่องราชกกุธภัณฑ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ดอกไม้ไหว” ในลักษณะเดียวกันกับที่ประดับบนพระมหาพิชัยมงกุฏ ซึ่งไม่ปรากฏในบุษบกยอดมงกุฏหรือยอดทรงมงกุฏแห่งอื่น สื่อความหมายโดยตรงถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงใช้รูปพระมหาพิชัยมงกุฏเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์

โดยไม่ปรับ ลดทอน หรือปรุงแต่งทรวดทรงให้เป็นเหลี่ยมมุมแบบ “ยอดทรงมงกุฏ” ที่พบเห็นได้ทั่วไป เช่น บุษบกธรรมาสน์ยอดทรงมงกุฏ จากวัดค้ำคาจว จังหวัดนนทบุรี สมัยอยุธยาตอนปลาย ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร บุษบกทรงประธานในพระอุโบสถ วัดอนงคาราม กรุงเทพมหานคร และบุษบกผ่าซีกของพระประธานในพระอุโบสถ วัดบรมวงศ์อิศาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แม้แต่บุษบกธรรมาสน์ของวัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี ก็เป็นยอดทรงมงกุฏ บุษบกธรรมาสน์ยอดมงกุฏของวัดราชประดิษฐ์ จึงเป็นการสื่อความหมายโดยตรงถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงใช้รูปพระมหาพิชัยมงกุฏเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์^{๒๐๔}

ปกิณกะ : ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของกุฎาคาร “ยอดมงกุฏ” หรือ “ยอดทรงมงกุฏ”

กุฎาคาร ตามความหมายอย่างกว้าง คือ เรือนหรืออาคารที่มียอด เช่น ปราสาท มณฑป หรือ กระทั่งบุษบก เป็นต้น การสร้างกุฎาคาร “ยอดมงกุฏ” หรือ “ยอดทรงมงกุฏ” ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรก ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่ง “อินทรคติ” หรือคติพระอินทร์เฟื่องฟูเป็นอย่างมากจนถือเป็นอุดมการณ์ประจำรัชสมัย เช่น วิหารยอด วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นกุฎาคารยอดมงกุฏ หรือพระมณฑป วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ก็เป็นกุฎาคารยอดทรงมงกุฏ เป็นต้น กุฎาคารยอดมงกุฏในรัชสมัยนี้เป็นสัญลักษณ์ของวิมานพระอินทร์หรือ “ไพชยนต์มหาปราสาท” บนสวรรค์

“พระบรมเศวตฉัตรวิหาร” หรือพระวิหารยอด วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

หากในความรับรู้ของราษฎรทั่วไปในยุคนั้นก็กลับพากันโจษจันว่าเป็นนิมิตหมายว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกย่องให้ “เจ้าฟ้ามงกุฏ” เป็นยอดของบ้านเมืองครองราชสมบัติต่อไป พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะทรงพระผนวชจึงทรงถือเอาโอกาสนั้นนำตราพระมหาพิชัยมงกุฏ พระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์ออกมาใช้อย่างเปิดเผย ด้วยเหตุนี้ กุฎาคารยอดมงกุฏ จึงเลื่อนความหมายจาก “อินทรคติ” ในรัชกาลที่ ๓ กลายเป็น “พระบรมราชสัญลักษณ์” ประจำรัชกาลที่ ๔ ในที่สุด^{๒๐๙}

ชั้นดาวดึงส์เหนือเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางจักรวาล ดังปรากฏนามอย่างเป็นทางการของวิหารยอดว่า “พระบรมเศวตฉัตรวิหาร” ทั้งนี้ คัมภีร์*ปัญญาสุทธปิฎก* เขียนขึ้นในรัชกาลที่ ๑ ได้กล่าวเปรียบเทียบว่า พระมหามงกุฏของพระมหากษัตริย์คือ ยอดวิมานพระอินทร์ อีกตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระมหามงกุฏของพระประธาน วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร ไว้บนยอดนภศูลพระปราศรัยวัดอรุณราชวราราม สื่อความหมายถึงยอดของวิมานไพชยนต์เหนือเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางของจักรวาลซึ่งมีพระปราศรัยเป็นสัญลักษณ์ซึ่งก็มีความหมายเดียวกับสถาปัตยกรรมยอดมงกุฏหรือยอดทรงมงกุฏนั่นเอง

๑ ฉายเส้นของพระปรางค์ประธานและปรางค์บริวารของวัดอรุณราชวราราม

๒ พระมงามงกุฏบนยอดนภศูลของพระปรางค์ประธานวัดอรุณราชวราราม

๓ ยอดมงกุฏของบุษบกธรรมาสณีในการเปรียญวัดราชประดิษฐ “พระบรมราชส์ถัญลักษณ์” ประจำปีชกาลที่ ๔

หอรระฆังยอดมงกุฏ

หอรระฆังของวัดราชประดิษฐ ตั้งอยู่ในเขตสังฆาวาสด้านทิศตะวันออกประชิดกำแพงกันเขตพุทธาวาส เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนที่พบกันครึ่งทางระหว่างสถาปัตยกรรมตะวันตก คือ ส่วนฐานเพิ่มมุมไม้สิบสองเจาะเป็นซุ้มโค้งรองรับด้วยเสากลมแบบฝรั่ง มีบันไดทางขึ้นสู่ชั้นลอยสำหรับเป็นที่เก็บกลองตีบอกเวลาเพล กับสถาปัตยกรรมแบบไทย ประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ของสมัยรัตนโกสินทร์ คือ ยอดของหอรระฆังที่เป็นกุฎาคาร “ยอดมงกุฏ” ประดับกระเบื้องเคลือบเป็นแบบอย่างศิลปะพระราชนิยมในรัชกาลพระบาท

สมเด็จพระนังเกล้าเจ้าอยู่หัว และสืบมาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกอบด้วย ส่วนยอดเป็น “ยอดมงกุฏ” ทรงจอมแห ประกอบด้วย ผ้าจีบทางตอนล่าง ตอนกลาง เป็นเกี้ยว ๓ ชั้นรัดเป็นระยะ ประดับกระเบื้องเคลือบรองรับปี่ ยอดประดับกระเจกสีสลับกันเป็น ลายคดกริชเลียนแบบการลงยา ลายเดียวกันนี้ที่ปี่ยอดของพระมหาพิชัยมงกุฏ สื่อความหมายถึงพระมหาพิชัยมงกุฏพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงสถาปนาวัดราชประดิษฐ ลักษณะเดียวกันนี้ยังปรากฏที่หอร่ม “ยอดเกี้ยว” ของวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

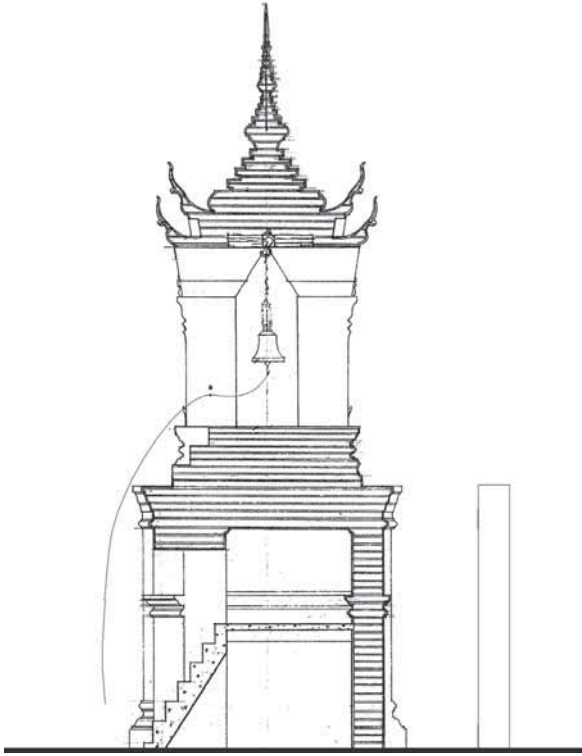

◀ หอร่มยอดมงกุฏ วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม
▲ “ระฆังสามใบเถา” บนหอร่มวัดราชประดิษฐ์ที่แขวนไว้ในแนวเดียวกัน แต่ละใบมีขนาดไม่เท่ากัน

ซึ่ง “พระเกี้ยวยอด” หรือ “พระจุลมงกุฏ” ก็เป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงสถาปนาพระอารามดังกล่าวด้วย

ที่ใข้รองรับยอดมงกุฏรองรับด้วยเทพนมทั้ง ๔ ทิศในแนวทแยง ส่วนเรือนเป็นมุขเปิดโล่ง ๔ ด้าน หลังคามุขแต่ละด้านซ้อนกัน ๒ ชั้น เครื่องลำยองปูนปั้นประดับกระเบื้องเคลือบประกอบด้วย “ช่อฟ้านกเจ้า” คือ ช่อฟ้าหัวครุฑ ไบระกา และหางหงส์เป็นนาค เบือนสามเศียร ผืนหลังคาประดับกระเบื้องเคลือบตาตาราง เสารับมุขเป็นเสาบัววงกลประดับกระเบื้องเคลือบรูปดอกไม้ใบไม้หลากสีแต่กลมกลืนกัน โคนเสาประดับกาบพรหมศร รองรับด้วยฐานบัวกลมแก้วอกไก่และขาสิงห์ประดับกระเบื้องเคลือบหลากสีเช่นเดียวกัน

หอร่มของวัดราชประดิษฐ์ยังมีความพิเศษจากหอร่มแบบไทยประเพณีทั่วไปคือ ไม่มีบันไดทางขึ้นไปตีระฆัง เพราะเป็น “ระฆังชัก” ใช้การดึงเชือกตีระฆังด้านในโดยดึงสายจากทางด้านล่าง แถมยังภายในมีตะขอแขวนระฆังถึง ๓ ใบขนาดเล็ก กลาง และ

ภาพตัดลายเส้นหอรระฆังวัดราชประดิษฐ แสดงบันไดทางขึ้นสู่ชั้นลอย ภายในใช้เป็นที่เก็บกลองเพื่อตีบอกเวลาเพล ส่วนเรือนของหอรระฆังที่แขวน “ระฆังชั๊ก” แสดงแนวการดึงเชือกตีระฆังจากด้านล่าง (ลายเส้นโดย พิมพ์พร ไชยพร)

ใหญ่ไม่เท่ากัน ขณะที่วัดอื่นๆ มักมีระฆังเพียงใบเดียว^{๒๐๐} วัดส่วนใหญ่จะย่ำระฆัง ๓ เวลา คือ ปลูกเพื่อครองผ้าในเวลาก่อนรุ่งสาง เตือนให้เข้าทำวัตรเช้าและทำวัตรเย็น ตีกลองวันละครั้งเพื่อบอกเวลาฉันเพล กรณีเหตุฉุกเฉินอย่างไฟไหม้ก็สามารถตีแจ้งเหตุได้เช่นกันแต่ในจังหวัดที่ต่างออกไป^{๒๐๑} อย่างไรก็ดี ระฆังสามใบเถาบนหอรระฆังวัดราชประดิษฐอาจมีลักษณะการตีต่างไปเพราะคล้ายกับ “ระฆังสามใบเถา” ของวัดนิเวศธรรมประวัติซึ่งเป็นระฆังชั๊กแบบฝรั่งใช้เชือกดึงลิ้นระฆังจากด้านในแทนที่จะใช้ไม้ตีจากด้านนอก จารึกหินอ่อนบนผนังพระอุโบสถของวัดนี้กำหนดการตีระฆังสามใบเถาของวัดว่า “ใบเล็ก” สำหรับตีเป็นสัญญาณเมื่อพระสงฆ์จะลงสวดมนต์ในพระอุโบสถเวลาเช้าและเย็น “ใบกลาง” สำหรับตีเวลาเข้ามิด เวลาดวงอาทิตย์ตกดินในวันธรรมสวนะหรือวันพระตามปกติขณนา ส่วน “ใบใหญ่” ตีในเวลาเช้าเมื่อพระสงฆ์จะลงเทศน์ในพระอุโบสถ หรือเวลาบ่ายเมื่อจะมีเทศน์อีกคราวหนึ่งในวันพระแต่ตีเพื่อให้ราษฎรในที่ไกลได้ยินเป็นสัญญาณ และยังตีในวันพระใหญ่ คือ วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา โดยบอกวิธีและจำนวนครั้งที่ตีของแต่ละใบอย่างละเอียด^{๒๐๒} จึงเป็นไปได้ที่ระฆังของวัดราชประดิษฐคงกำหนดวิธีตีระฆังเช่นเดียวกับวัดนิเวศธรรมประวัติ ปัจจุบันใช้ระฆังเพียงใบเดียวตีส่งสัญญาณเพื่อทำวัตรเย็นเฉพาะวันสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา ตักบาตรดอกไม้อื่นๆ^{๒๐๓} นับเป็นหอรระฆังที่ผสมผสานทั้งความเป็นไทยและตะวันตกรวมทั้งประโยชน์การใช้สอยของระฆังไทยในรูปลักษณะอย่างตะวันตกได้อย่างกลมกลืนไม่ขัดแย้ง รวมถึงการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้อย่างแนบเนียน

กระดานปักขคณนา
ของวัดบวรนิเวศวิหาร

ปภินกะ : ปักขคณนา คือ อะไร

ปักขคณนา หมายถึง วิธีการคำนวณข้างขึ้นและข้างแรมเพื่อใช้เป็นปฏิทินมาตรฐานทาง “จันทรคติ” ในการประกอบกิจสงฆ์ให้ตรงกับวันธรรมสวนะหรือวันพระ อันได้แก่ วันเดือนเพ็ญ วันเดือนดับ และวันกึ่งปักข์ คือ วันพระจันทร์ครึ่งดวง ตามที่ระบุในพระวินัย และเป็นหลักในการระบุปีที่มีอธิกมาสและอธิกवार พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดระเบียบเรื่องนี้ใหม่ เนื่องจากเคยเกิดการคำนวณคลาดเคลื่อน ส่งผลต่อการประกอบกิจสงฆ์ตามพระวินัยผิดพลาดจนอาจเป็นการละเมิดพุทธบัญญัติได้ จึงทรงพระราชนิพนธ์ ตำราอริกมาส อธิกวาร แลปักขคณนา โดยยึดเกณฑ์การคำนวณจากทั้งพระไตรปิฎก อรรถกถา และโหราศาสตร์ ผสานความเหนือชั้นขององค์ความรู้ด้านวิทยาการคำนวณสมัยใหม่มาช่วยในการคำนวณให้ถูกต้องแม่นยำซับซ้อนกว่าเดิม^{๒๑๔} โดยมีอุปกรณ์ช่วยคำนวณที่ทรงคิดค้นขึ้น เรียกว่า “กระดานปักขคณนา” ใช้หมุดไม้ในการช่วยเดินปักข์ให้พระสงฆ์ธรรมยุตใช้คำนวณวันประกอบกิจสงฆ์ซึ่งซับซ้อนกว่าปฏิทินปกติและเที่ยงตรงกว่า แสดงถึงความเอาพระราชหฤทัยใส่ในความถูกต้องตามหลักการวิชาการและพระอัจฉริยภาพทางด้านคำนวณที่ใกล้เคียงมากกับค่าคำนวณปฏิทินสำหรับคริสต์ศตวรรษที่ ๒๑ ของชาวตะวันตก

ระฆังในพระบรมมหาราชวัง

นอกจากระฆังสามใบแถบหน้าหอระฆังแล้ว บนพื้นลานวัดราชประดิษฐใกล้กับหอระฆังยังมีระฆังฝรั่งใบใหญ่อีกใบพิเศษกว่าระฆังอื่นในวัด เพราะตอนกลางของระฆังมีจารึกพระบรมมหาราชวังย่อ (พระนามย่อ) ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นอักษรภาษาอังกฤษ ตัวพิมพ์ใหญ่ (capital letter) ว่า **S P B P M M**^{๒๑๕} โดยทั่วไปแล้วเป็นที่ทราบกันดีว่าพระบรมมหาราชวังย่อภาษาอังกฤษของ “คิงมงกุฎ” (King Mongkut) มีอักษรเพียง ๕ ตัว คือ **S. P. P. M. M.** ย่อจากพระบรมมหาราชวังย่อภาษาอังกฤษ คือ **Somdetch Phra Paramendr Maha Mongkut** (สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ) และทรงลงพระบรมมหาราชวังย่อภาษาอังกฤษในพระราชหัตถเลขา (จดหมาย) ถึงชาวตะวันตกว่า **S P P M Mongkut** ขณะที่ระฆังใบนี้มีอักษร **B** เพิ่มมา ๑ ตัว แต่ก็พบว่า ได้ทรงใช้ตราพระมหาพิชัยมงกุฎบนหัวกระดาดและช่องพระราชหัตถเลขาเป็นประกอบอักษรพระบรมมหาราชวังย่อ **S. P. B. P. M. M.** แบบเดียวกับบนระฆังใบนี้ ซึ่งมี **B** เพิ่มมาอีกตัวด้วยเหมือนกัน อย่างไรก็ตาม ในพระราชหัตถเลขาฉบับเดียวกันนั้นเองกลับทรงลงพระบรมมหาราชวังย่อว่า **S P P M Mongkut** จึงเกิดเป็นปริศนาที่ยังไม่สามารถคลี่คลายได้ในตอนนี้ก็คือ **B** ที่เกินมาจะย่อมาจากพระบรมมหาราชวังย่อภาษาอังกฤษว่าอย่างไร

ระฆังฝรั่งใบใหญ่จากหอระฆังวัดราชประดิษฐ มีจารึกพระบรมมหาราชวังย่อของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นอักษรภาษาอังกฤษตัวพิมพ์ใหญ่ว่า **S P B P M M** ได้พระบรมมหาราชวังย่อระบุตัวเลข ค.ศ. 1861 (พ.ศ. ๒๔๐๔ คือ ปีที่หล่อระฆัง) ล้อมรอบด้วยดาวหกแฉกหลายดวง ปากระฆังมีข้อความว่า **FOUNDERS LONDON** ซึ่งอาจเป็นชื่อบริษัทผู้ผลิตในนครลอนดอน สหราชอาณาจักร

ของพระราชหัตถเลขาที่ปรากฏพระปรมาภิไธยย่อ
ภาษาอังกฤษของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว คือ S. P. B. P. M. M. และยังปรากฏใน
หัวกระดาษพระราชหัตถเลขาถึงชาวตะวันตกด้วย
น่าสังเกตว่าลายเข็มขัดที่บรรจุพระปรมาภิไธยย่อ
นำแบบอย่างมาจากเครื่องราชอิสริยาภรณ์การ์เทอ (The
Most Noble Order of the Garter) ของสหราชอาณาจักร

ได้พระปรมาภิไธยย่อบนระฆังระฆังตัวเลข ค.ศ. 1861 ล้อมรอบด้วยดาวหกแฉกหลาย
ดวง คงเป็นปีที่หล่อระฆังตรงกับ พ.ศ. ๒๔๐๔ หรือ ๓ ปีก่อนการสถาปนาวัด บริเวณปาก
ระฆังมีข้อความว่า **FOUNDERS LONDON** อาจเป็นชื่อของบริษัทผู้ผลิตซึ่งตั้งอยู่ในนคร
ลอนดอน สหราชอาณาจักร^{๒๖} แสดงให้เห็นว่า ได้ทรงเตรียมการเกี่ยวกับหระฆังของวัด
ราชประดิษฐมาก่อนที่จะตั้งพระอารามแห่งนี้อย่างเป็นทางการถึง ๓ ปีแล้ว โดยทรงพระ
กรุณาสั่งหล่อระฆังจากสหราชอาณาจักรภายใต้พระปรมาภิไธยของพระองค์ให้เป็นของดี
สำหรับวัด เพราะในขณะนั้นเองก็ถือว่าสหราชอาณาจักรหรืออังกฤษถือเป็นประเทศที่มี
อิทธิพลต่อสยามมากที่สุดประเทศหนึ่ง

ตำหนักสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) และหมู่กุฏิสงฆ์

จากภาพถ่ายเก่าในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและจากพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทำให้ทราบว่า ตำหนักสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) รวมไปถึงหมู่กุฏิสงฆ์ในวัดราชประดิษฐ เริ่มสร้างกันแล้วตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^{๒๑๗} ได้แก่ “**กุฏิหมู่ใหญ่**” ประกอบด้วย **ตำหนักสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว)** เป็นอาคารทรงปั้นหยา ๒ ชั้นแบบตะวันตกตามความนิยมในรัชกาลที่ ๔ ถึงรัชกาลที่ ๕ ภายในเป็นที่ตั้งของพระแท่นบรรทม พระรูปหล่อองค์แรกของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) และเครื่องตกแต่งประดับประดาต่าง ๆ อาทิ จิตรกรรมพระพุทธรูปเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ด้านทิศใต้ของตำหนักเป็นที่ตั้งของหมู่กุฏิสงฆ์ ๔ หลัง เป็นอาคารทรงปั้นหยาสูง ๒ ชั้น ตั้งเป็นวงล้อมรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเว้นช่องไว้ตรงกลาง ส่วนด้านทิศเหนือของตำหนักเป็นที่ตั้งของหมู่กุฏิทรงปั้นหยาสูง ๒ ชั้น ๒ หลังเรียงต่อกัน มีมุขยื่นออกมาทั้ง ๒ ข้าง ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะทรงสร้างกุฏิเพิ่มเติมให้พอเพียงกับจำนวนพระสงฆ์ในวัดจึงโปรดเกล้าฯ ให้รื้อการเปรียญที่อยู่ด้านทิศเหนือของตำหนักสมเด็จพระสังฆราชไปไว้ทางด้านทิศตะวันตกของวัดสร้างเป็นกุฏิทรงปั้นหยาสูง ๓ ชั้นขึ้นแทน ส่วนด้านทิศตะวันตกก็ทรงสร้าง “**กุฏิเจ้านาย**” เพื่อใช้เป็นตำหนักของเจ้านายที่ทรงผนวชในวัดราชประดิษฐ์ขึ้น ๒ หลัง^{๒๑๘} ตั้งขนานกับพระวิหารหลวงทางด้านทิศตะวันตกโดยมีการเปรียญคั่นระหว่างกัน เจ้านายผู้เคยประทับในหมู่กุฏิดังกล่าวที่เรารู้จักกันเป็นอย่างดี คือ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ หลังจากทรงผนวชที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามได้ประทับยังวัดราชประดิษฐ์เป็นเวลา ๓ วันจึงเสด็จไปจำพรรษาที่วัดนิเวศธรรมประวัติ^{๒๑๙}

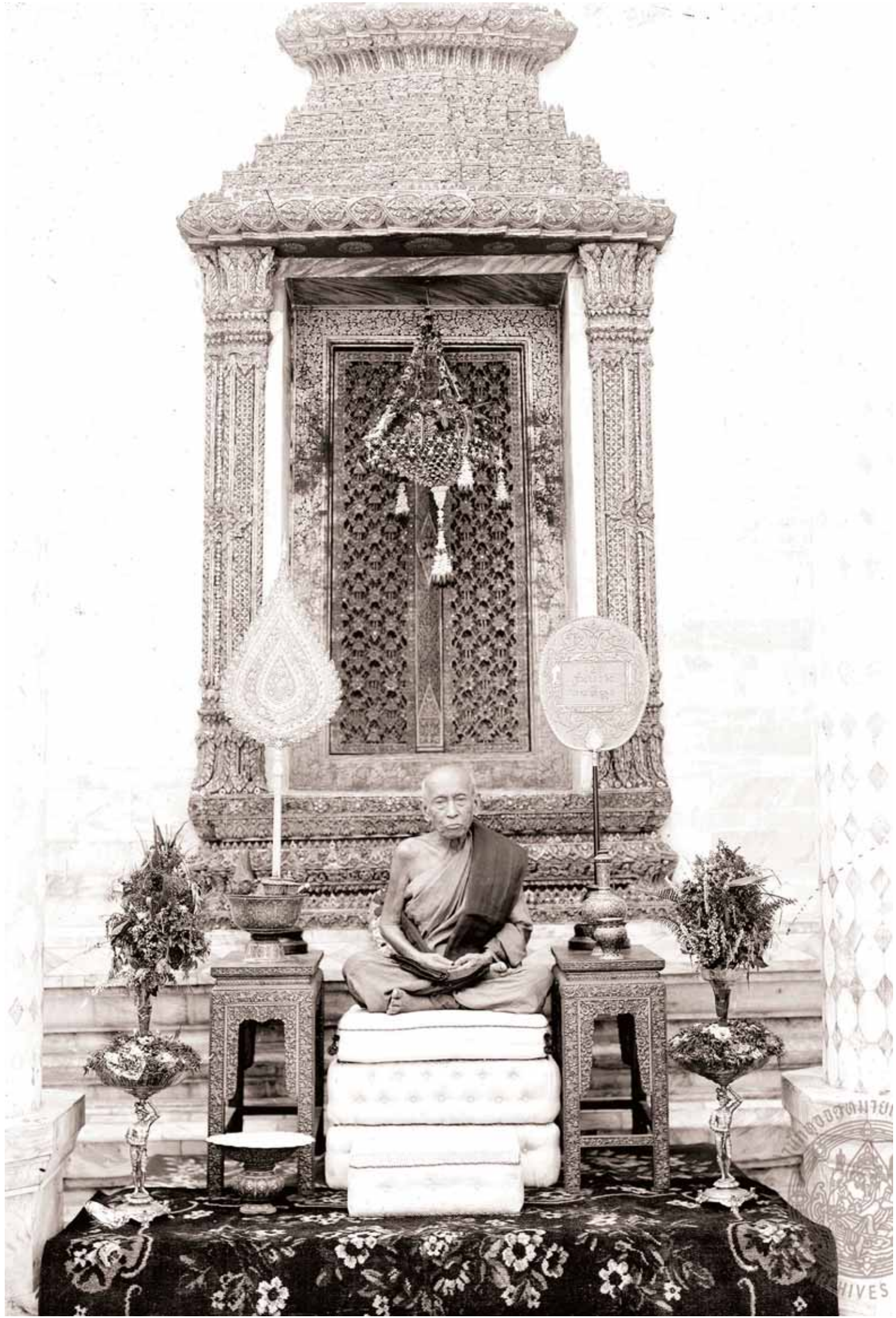
- ▲ ตำนกษมเด็จพระสั้จมาราช (สา ปุสุสเทโว) ด้านทศตะวันตค
- ◀ ตำนกษมเด็จพระสั้จมาราช (สา ปุสุสเทโว) ด้านทศตะวันออก

หมู่กุฏิสงฆ์อาคารทรงปั้นหยาสูง ๒ ชั้น ด้านทิศตะวันออก
ของวัดราชประดิษฐ

“กุฎิเจ้านาย” กุฎิสงฆ์ ๒ หลัง ตั้งขนานกับพระวิหารหลวงทางด้านทิศตะวันตกที่มีการเปรียญคั่นระหว่างกัน ปัจจุบันติดกับทำเนียบของคมนตรี

PHOTOGRAPHY
HIVES

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว)

หลายท่านอาจคุ้นเคยกับตราอาร์มแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ ๕ และพระคาถาประกอบตราภาษาบาลีว่า “สพฺเพสํ สงฺฆภูตानํ สามคฺคี วุฑฺฒิสํสาธิกา” แปลว่า ความพร้อมเพรียงแห่งชนผู้เป็นหมู่แล้วทั้งหลายทั้งปวงให้ความเจริญสำเร็จ คงอาจจะไม่ทราบว่าคาถาที่มีเนื้อความไพเราะดังกล่าวนั้นเป็นพระนิพนธ์อย่างงดงามของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) สมเด็จพระสังฆราชผู้ทรงเป็นปราชญ์หรืออัจฉริยบุคคลแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๖ พระนามเดิมว่า “สา” ทรงพระเกียรติคุณในด้านพุทธศาสนาอย่างมากมาย พระอัจฉริยภาพฉายแววตั้งแต่เป็นสามเณรพระชนม์มได้ ๑๘ ปี ทรงสอบได้เปรียญ ๙ ประโยคเป็นสามเณรรูปแรกในกรุงรัตนโกสินทร์จนได้ถวายตัวเป็น “ศิษย์หลวง” ระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระผนวช ต่อมาแม้จะทรงลาสิกขาใช้ชีวิตเป็นฆราวาสถึงขนาดเป็นนักเลงแถวหน้าโรงหวยอยู่พักหนึ่ง มีบุตรธิดาสืบสายสกุลมาถึงทุกวันนี้ก็ตาม แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตามกลับมาให้ทรงอุปสมบทใหม่อีกครั้ง ก็ยังทรงสอบได้เปรียญ ๙ ประโยคจนได้รับพระฉายาว่า “มหาสา ๑๘ ประโยค” หรือ “สังฆราช ๑๘ ประโยค” จึงทรงเป็นศิษย์หลวงเดิมที่เป็นกำลังสำคัญรูปหนึ่งของคณะสงฆ์ธรรมยุต

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างวัด

▲ ตราแผ่นดินประจำรัชกาลที่ ๕ หรือตราอาร์ม ที่ได้ตราทำเป็นแพรแถบมีพระคาถาพระนิพนธ์ของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) กำกับไว้ว่า “สพฺเพสํ สงฺฆภูตानํ สามคฺคี วุฑฺฒิสํสาธิกา” แปลว่า ความพร้อมเพรียงแห่งชนผู้เป็นหมู่แล้วทั้งหลายทั้งปวงให้ความเจริญสำเร็จ

◀ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) ทรงฉายพร้อมด้วยเครื่องประกอบสมณศักดิ์ที่ด้านข้างพระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐ (ภาพจาก : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ราชประดิษฐ พ.ศ. ๒๔๐๗ จึงทรงอาราธนาให้สมเด็จพระสังฆราชในขณะนั้นเป็นที่พระศาสนโศภณมาครองตำแหน่งเจ้าอาวาสสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) ทรงเป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมากเพราะทรงแสดงพระธรรมเทศนาถวายเป็นอย่างน่าอัศจรรย์ใจถึงเป็นที่เลื่องลือถึงกับเสด็จไปทรงสนทนาธรรมกันบ่อยๆ ที่วัดราชประดิษฐจนค้ำมีดึกดื่น “จนบางครั้งถึงลงบรรทมคิดว่าคุยกัน” ทรงมีความจำดีเยี่ยมแม่นยำแสดงถึง “ความมีปฏิภาณอย่างเอก” ทรงแปลพระไตรปิฎกและทรงพระนิพนธ์หนังสือรวมกันมากถึง ๑๐๐ เล่ม

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงได้รับการยกย่องเคารพนับถืออย่างยิ่ง ด้วยทรงเป็นพระราชกรรมาจารย์ เห็นได้จากทรงรับสถาปนาเป็นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ตำแหน่งที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณเป็นตำแหน่งพิเศษ และท้ายที่สุดทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ จนสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๔๔๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงกับไม่ทรงสถาปนาตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชอีกเลยตลอดรัชกาล พระประวัติโดยละเอียดทางวัดได้จัดพิมพ์เป็นหนังสือ “พระประวัติสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม”^{๒๒๐}

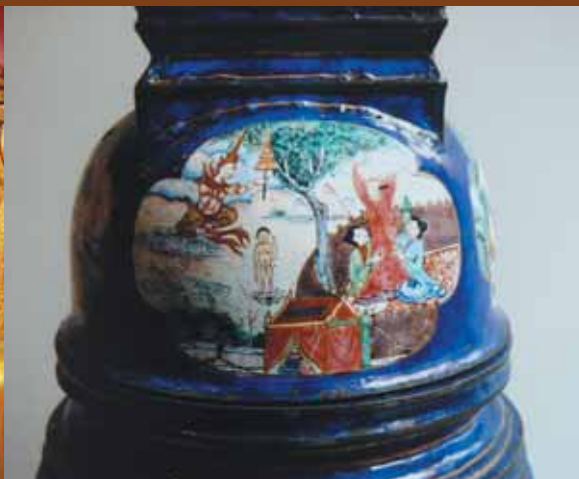
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระผนวชเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖ ประทับ ณ พระพุทธรัตนสถาน ในพระบรมมหาราชวังชั้นใน สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) เมื่อครั้งยังทรงดำรงพระสมณศักดิ์ที่พระศาสนโศภณ ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะพระราชกรรมาจารย์

▲ ตราแผ่นดินประจำรัชกาลที่ ๕ บนหน้าบันพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทองค์กลาง มีพระคาถาพระนิพนธ์ของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) กำกับไว้ที่แถบด้านล่าง

◀ ตราแผ่นดินประจำรัชกาลที่ ๕ เหนือซุ้มประตูกลางภายในพระอุโบสถ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม พระอารามหลวงประจำรัชกาลที่ ๕ มีพระคาถาพระนิพนธ์ของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) กำกับไว้ที่แถบด้านล่าง

นอกอาวาสราชประดิษฐ

เครื่องบริขารและสมณวัตถุของ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว)

รูปหมู่พระเถรานุเถระ มีสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) (แถวหน้ากลาง) เป็นประธาน ทรงฉายเมื่อคราว
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงผนวชสามเณร ที่ด้านหน้าพระ
อุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร พ.ศ. ๒๔๓๔

จัดแสดงในพระที่นั่งพรหมเมศธาดาชั้นบน ในหมู่พระวิมาน พระราชวังบวรสถาน
มงคล (วังหน้า) ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ประกอบด้วย
เครื่องบริขารและของส่วนพระองค์ของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) จำนวนหนึ่งที่
พระพรหมมุนี (แย้ม อุปวิกาโส) เจ้าอาวาสวัดราชประดิษฐ และพระธรรมบริบาลเชิญมา
ถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพให้ทรงจัดแสดงคราวเปิดพิพิธภัณฑสถานใน
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๑ - ๒๔๗๕ ขึ้นสำคัญ

เช่น^{๒๒๑} “ผ้าไตรจีวร” อันประกอบด้วย สบง จีวร สังฆาฏิ รวมทั้งรัตประคดของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) “บาตรไม้ลังรักดำ” พร้อมฝาและเชิงบาตรเป็นเครื่องเงินลงรักแดง กล่าวกันว่าเป็นเครื่องบริวารของพระสงฆ์ธรรมยุตรุ่นแรกที่ใช้บาตรเป็นเครื่องเงินตามแบบพระสงฆ์มอญ “พัตรองของหลวง” พระราชทานงานฉลองวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม พ.ศ. ๒๔๒๘ ปักพระบรมราชสัญลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรูปพระมหากษัตริย์มงกุฎเปล่งรัศมีประกอบอุณาโลมทอดบนพานพระมหากษัตริย์พร้อมพระแสงขรรค์ มีฉัตร ๗ ชั้นประกอบตั้งเคียงกับพานเชิญพระแว่นสุริยกานต์กับพานเชิญสมุดตำราทั้งซ้ายขวา พื้นพัตรปักลายเครือเถาอรุณ “พระเจดีย์ทรงลังกาถมปิด” เป็นภาพพระเจดีย์ฐานหรือพุทธประวัติตอนสำคัญ ๔ ปาง คือ ปางประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน ภายในบรรจุกระดาศเขียนพระธรรมภาษาบาลีอักษรขอมเป็นธรรมเจดีย์ เป็นต้น

- ๑ ผ้าสบงสีกลัก เครื่องบริวารของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) เป็นผ้านุ่มเย็บกระตอกกันด้วยวิธีเย็บมือทั้งผืนตามพระวินัยที่ทำได้อย่างละเอียดงดงาม
- ๒ จีวรของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) แสดงการเย็บต่อขึ้นกระตอกผ้าด้วยฝีมือที่ละเอียดประณีต
- ๓ สังฆาฏิของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) เป็นผ้าผืนยาวสำหรับพระสงฆ์พาดบนไหล่เวลาสวดมนต์ทำวัตร หรือคล้องออกสำหรับห่มกันหนาว
- ๔ รัตประคดของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) เป็นแถบผ้ายาวสำหรับรัดทับขอบสบงรอบเอว มีสายผ้าช่วยผูกมัดเพื่อให้นุ่มกระชับไม่หลุดง่าย

ผ้าห่อเครื่องบริวารของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) เป็นผ้าแพรพื้นสีเทายกลายดอกทานตะวัน ขลิบ
ริมผ้าด้วยแถบผ้าสีดำ

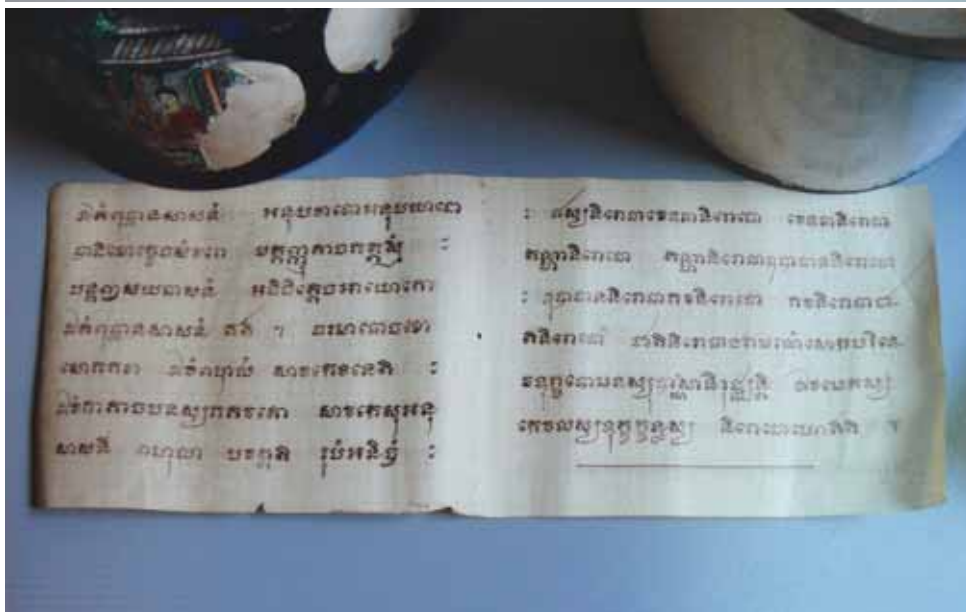

บาตรไม้ลงรักดำพร้อมฝาและเชิงบาตรเป็นเครื่องเขินลงรักแดง เครื่องบริวารของสมเด็จพระสังฆราช
(สา ปุสฺสเทโว) กล่าวกันว่าเป็นเครื่องบริวารของพระสงฆ์ธรรมยุตรุ่นแรกที่ใช้บาตรเป็นเครื่องเขินตามแบบ
พระสงฆ์มอญ

พัดรองของหลวงพระราชทานงานฉลองวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๒๘ (จ.ศ. ๑๒๔๗)

“พระเจดีย์ทรงลังกาถมปิด” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกแบบ ตกแต่งกลายเป็น ภาพพระเจดีย์ฐานหรือพุทธประวัติตอนสำคัญ ๔ ปาง คือ ปางประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน ประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ ฐานเจดีย์ องค์เจดีย์ และรองในทรงกระบอกภายใน บรรจุกระดาษเขียนพระธรรมภาษาบาลี อักษรขอม เป็นธรรมเจดีย์

รอบองค์เจดีย์ตกแต่งด้วยภาพพุทธประวัติตอนสำคัญ ๔ ตอน ภายในช่องกระจกรูปไข่หรือดอกไม้ ๔ กลีบ ตอนแรก คือ ตอนประสูติ

ภาพพุทธประวัติตอนตรัสรู้ ได้ตื่นพระศรีมหาโพธิ์ โปรดสังเกตว่าพระพุทธรองค์ไม่มีพระเกตุมาลาแบบเดียวกับพระพุทธรูปธรรมยุต และเปลี่ยนพระรัศมีเปลวให้เป็นฉัพพรรณรังสี (รัศมี ๖ ประกาย)

ภาพพุทธประวัติตอนปฐมเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์ เกิดพระสงฆ์รูปแรกเท่ากับเริ่มมีพระรัตนตรัย

ภาพพุทธประวัติตอนปรินิพพานระหว่างต้นสาละคู่ โปรดสังเกตว่าพระพุทธรองค์มิได้บรรทมในท่าสี่เหลี่ยมผืนผ้า แต่อยู่ในอิริยาบถแบบนอนหงายแลดูสมจริง

(บน) ถลกบาตรผ้าแพรแดงปักตราสุริยมณฑล (ล่างซ้าย) ย่ามตราสุริยมณฑล (ล่างขวา)
พัดสังเค็ดทรงวิชนี ตรงกลางปักตราสุริยมณฑล เครื่องสังเค็ดงานเมรุสมเด็จพระเจ้าพระยา
บรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว)

ที่ชากระเบื้องลายคราม พร้อมปั้นชาและถาดรอง ตราสุริยมณฑลของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ สมณวัตถุของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว)

ขันน้ำพานรอง (เครื่องลงหิน) และขวดแก้วเจียระไน สมณวัตถุของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว)

กระโถนลายครามทรงปรี ลายมังกรห้าเล็บต้นเมฆล่อไข่มุกไฟ (แก้ว) สมณวัตถุของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว)

กระโถนลายครามหกเหลี่ยม ลายสิงโตเล่นลูกบอล สมณวัตถุของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว)

กระโถนลายเขียนสีลงยา ลายต้นผักกาด กบ และมีเสื่อ สมณวัตถุของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว)

ส่วนหนึ่งของวัดราชประดิษฐที่วัดยุคันธรวาส

วัดยุคันธรวาส จังหวัดนนทบุรี สร้างขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๐ ตามพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อให้เป็นวัดสำหรับพระสงฆ์ธรรมยุตที่ต้องอยู่ “ปริวาส” คือ การ “อยู่กรรม” หรือชดใช้กรรมของพระสงฆ์ที่ต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วปกปิดไว้ จะต้องชดใช้ด้วยการลงโทษตนเองให้ครบเท่ากับจำนวนวันที่ปิดอาบัติทำให้ตนบริสุทธิ์อยู่กรรมจึงพ้นได้ตามบัญญัติในพระวินัย โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) ขณะเป็นพระศาสนโสภณนำสัมภาระที่เหลือจากการก่อสร้างวัดราชประดิษฐมาสร้างเป็นวัดยุคันธรวาสขึ้นอีกวัด ความพิเศษของวัดนี้อยู่ตรงที่ภายในพระอุโบสถไม่มีพระพุทธรูปเป็นพระประธานแต่ใช้พระเจดีย์ทรงลังกาหล่อจากทองเหลืองซึ่งแต่เดิมบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเป็น “ธาตุเจดีย์” ตั้งไว้แทนพระประธาน^{๒๒}

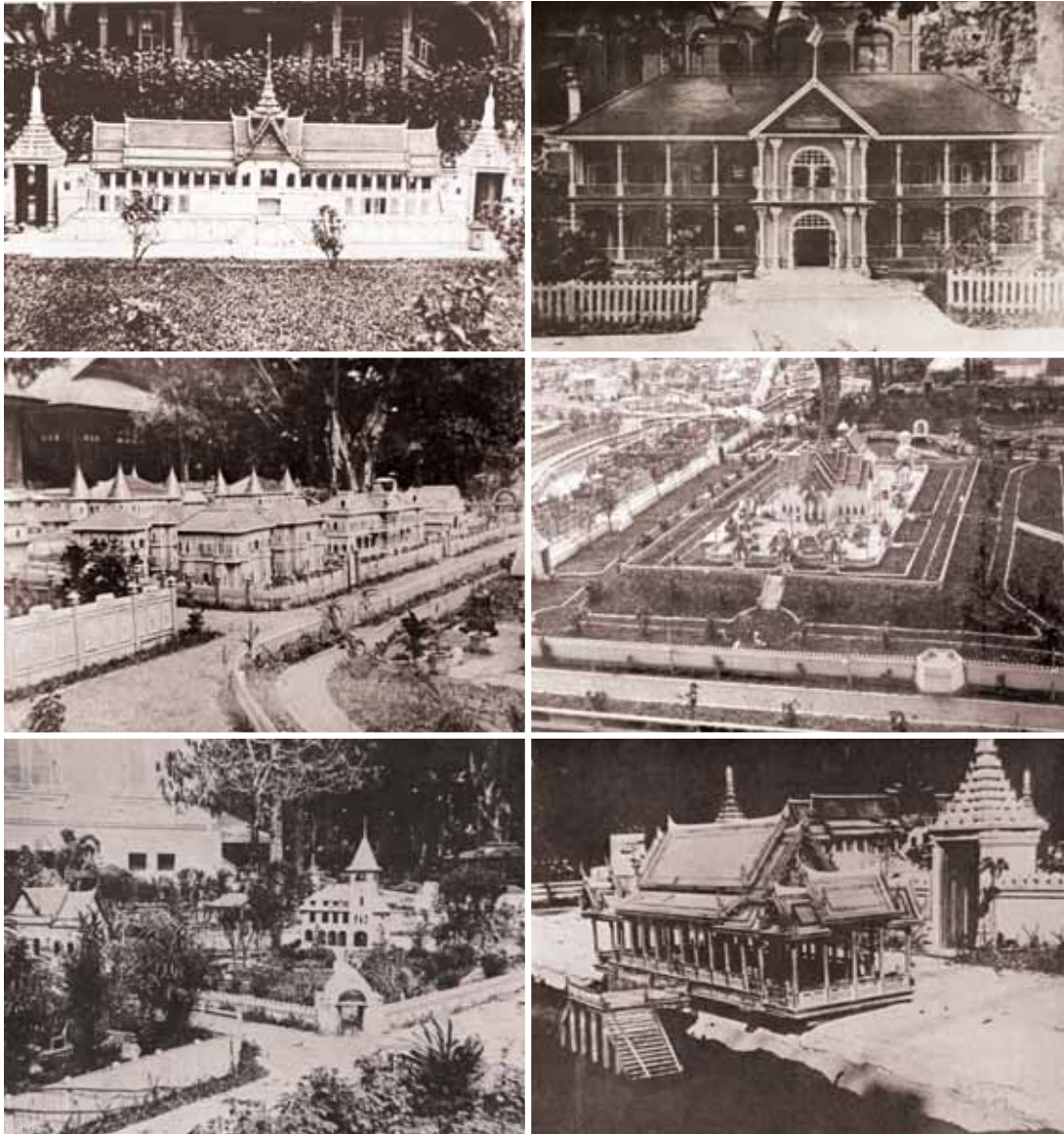
▲ พระอุโบสถวัดยุคันธรวาส จังหวัดนนทบุรี วัดที่สร้างขึ้นจากวัสดุสัมภาระที่เหลือจากการก่อสร้างวัดราชประดิษฐ เพื่อให้เป็นวัดอยู่ปริวาสของพระภิกษุฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ปัจจุบันบริเวณวัดและรอบวัดยังร่มรื่นด้วยสวนผลไม้

◀ ภายในพระอุโบสถวัดยุคันธรวาสมีความพิเศษที่ตั้งแต่แรกสร้างไม่มีพระพุทธรูปประธาน แต่มีพระเจดีย์ทรงลังกาหล่อจากทองเหลืองบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในฐานะธาตุเจดีย์เป็นประธานภายในพระอุโบสถ ปัจจุบันพระบรมสารีริกธาตุสูญหาย ส่วนพระพุทธรูปเป็นของใหม่ที่เพิ่งนำมาประดิษฐาน

วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม “ดุสิตธานี”

เป็นที่ทราบกันดีว่า “ดุสิตธานี” คือ เมืองตุ๊กตาจำลองที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นอย่างวิจิตรพิสดารเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ เดิมตั้งอยู่บริเวณรอบพระที่นั่งอุดรโชติไชยกับพระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต ต่อมาพอเมืองเติบโตขึ้นพื้นที่คับแคบจึงย้ายไปตั้งยังพระราชวังพญาไท ดุสิตธานีเป็นเมืองจำลองเล็กๆ แต่คับคั่งแน่นขนัดด้วยอาคารจำลองขนาดเล็กประมาณ ๑ ใน ๒๐ ของอาคารจริงราวกับบ้านตุ๊กตามีทั้งพระราชวัง ศาลาว่าการ สถานที่ราชการ วัดวาอาราม โรงเรียน โรงพยาบาล ธนาคาร โรงละคร ตลอดจนร้านรวงและอาคารบ้านเรือนต่างๆ เกือบ ๒๐๐ กว่าหลัง กล่าวกันว่าเพื่อ

◀ ภาพถ่ายเก่า “ดุสิตธานี” เมืองจำลองที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นอย่างวิจิตรพิสดาร มีทั้งพระราชวัง วัดวาอาราม สถานที่ราชการ โรงเรียน โรงพยาบาล โรงละคร ตลอดจนร้านรวงและอาคารบ้านเรือนต่างๆ เกือบ ๒๐๐ กว่าหลัง

▲ อาคารจำลอง “วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม” ที่จัดแสดงภายในหอวิชราวุธานุสรณ์

ใช้เป็นทีทดลองการปกครองในระบบประชาธิปไตยให้กับขุนนางและข้าราชการบริพารในราชสำนัก เพราะมีการตั้งพรรคการเมืองและการเลือกตั้ง การประชุมสภา การจัดเก็บภาษี เสียค่าสาธารณูปโภคให้กับเมือง และออกหนังสือพิมพ์ประจำเมืองถึง ๓ ฉบับ แบบเดียวกับนานาอารยประเทศที่ปกครองในระบบประชาธิปไตย พลเมืองของดุสิตธานีที่พระราชทานบ้านให้ปลูกเรียกว่า “ทวยนาคร” พระองค์เองก็ทรงเป็นพลเมืองทวยนาครของดุสิตธานี ทรงเป็นทั้งทนาย มรรคทายกวัดพระบรมธาตุ รวมทั้งเป็นเจ้าของอวาสวัดธรรมมาธิปไตย^{๒๒๓}

อาคารจำลองและดุสิตธานีกระจัดกระจายสูญหายไปเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต จนกระทั่งมีการเก็บกู้บางส่วนของดุสิตธานีคืนมาบูรณะใหม่อีกครั้ง ส่วนหนึ่งของดุสิตธานียังคงจัดแสดงในพระราชวังพญาไทและหอวิชราวุธานุสรณ์ ในบริเวณหอสมุดแห่งชาติ เฉพาะอย่างยิ่งวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามจำลอง ingtonพระบรมราชะประพรศนีย์หรือนิทรศการหุ่นเัยแก้วรัชกาลที่ ๖ หอวิชราวุธานุสรณ์ เคยเป็นหนึ่งในหลายวัดที่อยู่ในดุสิตธานีมาก่อน^{๒๒๔} ประกอบด้วย พระวิหารหลวง มุงหลังคาด้วยกระเบื้องกาบูนสีส้มสดใสและปาสานเจดีย์ประดับหินอ่อนสีเทาบนฐานไฟที่ล้อมรอบด้วยกำแพงซุ้มเสมาของวัดสมจริงสมจังจะเรียกว่าเป็น “วัดราชประดิษฐจิ๋ว” ก็คงไม่ผิดนัก

การเดินทางมาวัดราชประดิษฐ

การมาวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามมีหลายเส้นทางให้เลือก ดังนี้
หากมาถึงสนามหลวงให้มาจนถึงแยกศาลหลักเมือง จากนั้นจึงตรงมายังถนน
สนามไชยผ่านหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) กระทบวงกลมใหม่ จนถึงหน้า
พระราชวังสราญรมย์ ค่อยเลี้ยวซ้ายตรงมาตามถนนสราญรมย์ผ่านทำเนียบองคมนตรีก็
ถึงวัดราชประดิษฐ

หากเลือกเส้นทางจากถนนราชดำเนินกลาง เมื่อถึงแยกสะพานผ่านพิภพลีลาเดิม
ให้เลี้ยวซ้ายมาทางโรงแรมรัตนโกสินทร์เลียบคลองคูเมืองเดิมหรือคลองหลอดมาตามถนน
อัษฎางค์ พอถึงสี่แยกไฟแดงก่อนถึงกระทบวงกลมใหญ่ให้เลี้ยวขวาข้ามสะพานข้างโรง
สีแล้วจึงเลี้ยวซ้ายอีกครั้งเมื่อลงสะพานตรงมาตามถนนราชินีเลยอนุสาวรีย์ท้าวสุริยวงค์
คูเมืองเดิมหรือคลองหลอดมาเล็กน้อยก็จะถึงวัดราชประดิษฐ

หากเลือกเส้นทางจากสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า เมื่อลงจากสะพานให้ตรงมา
ทางถนนอัษฎางค์ได้เลย

- ◀ แบบจำลองเกาะรัตนโกสินทร์มีพระบรมมหาราชวังเป็นศูนย์กลางและมีสถานที่สำคัญ ดังนี้
- ๑ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๒ พระบรมมหาราชวัง ๓ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ๔ สนามหลวง
 - ๕ กระทรวงกลาโหม ๖ พระราชวังสราญรมย์ ๗ ทำเนียบองคมนตรี ๘ พระราชอุทยานสราญรมย์
 - ๙ วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ๑๐ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ๑๑ วัดสุทัศน์เทพวราราม
- ▲ แผนที่แสดงการเดินทางมายังวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

หากเลือกเส้นทางจากจากฝั่งธนบุรีข้ามสะพานพระพุทธยอดฟ้า หรือสะพานพระปกเกล้า เลี้ยวซ้ายมาตามถนนจักรเพชรผ่านปากคลองตลาดตรงมายังแยกสะพานเจริญรัช (สะพานที่มีลูกกรงเป็นรูปปั้นเสือป่ากุมพระขรรค์) ที่เชื่อมถนนจักรเพชรและถนนมหาราชเข้าด้วยกัน ให้เลี้ยวขวาไปตามถนนสนามไชยพอถึงหน้าพระราชวังสราญรมย์ให้เลี้ยวขวาเข้ามาตามถนนสราญรมย์ก็จะถึงวัด หรือถ้าเลี้ยวขวาไปตามถนนอัษฎาศรีให้ตรงมาจนถึงแยกหน้ากระทรวงมหาดไทยแล้วเลี้ยวซ้ายขึ้นสะพานข้ามโรงสีเลี้ยวซ้ายอีกครั้งตอนลงสะพานมาตามถนนราชินีก็จะถึงที่ตั้งของวัดราชประดิษฐ

รถประจำทางที่วิ่งผ่านโดยตรงก็มีสาย ๖๐ ผ่านถนนราชินีไปยังปากคลองตลาด

รถประจำทางสาย ๑๒, ๒๕ ให้ลงที่ป้ายรถประจำทางด้านหน้าสวนสราญรมย์แล้วเดินต่อมาตามถนนราชินี

รถประจำทางสาย ๓, ๖, ๙, ๔๙, ๖๔, ๙๑, ๑๒๓ ให้ลงที่ป้ายรถประจำทางด้านหน้าสวนสราญรมย์แล้วเดินต่อมาตามถนนสราญรมย์

เชิงอรรถ

- ๑ ประชุมศิลาคาริกภาคที่ ๖ ตอนที่ ๒ ๒๕๒๑, น. ๙-๑๖.
- ๒ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๒๕๓๙, น. ๕๓.
- ๓ คำพิพากษาฎีกาที่ ๑๖๙๙/๒๕๑๕, ๑๗๐๐/๒๕๑๕, ๓๕๙/๒๕๓๐, ๓๐๔/๒๕๓๔, ๑๓๔๖/๒๕๓๕, ๒๓๗๒/๒๕๓๕.
- ๔ ประชุมศิลาคาริกภาคที่ ๖ ตอนที่ ๒ ๒๕๒๑, น. ๙, ๑๓.
- ๕ เรื่องเดียวกัน, น. ๑๐, ๑๔.
- ๖ ดำเนิริ ๒๕๔๖, น. ๑๘.
- ๗ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๕๓, น. ๑๘ - ๒๐.
- ๘ แฉ่งน้อย ๒๕๕๓ก, น. ๓๖.
- ๙ ประชุมศิลาคาริกภาคที่ ๖ ตอนที่ ๒ ๒๕๒๑, น. ๑๑.
- ๑๐ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.
- ๑๑ เรื่องเดียวกัน, น. ๑๒.
- ๑๒ พิษญา ๒๕๔๙, น. ๑๖๑ - ๒๓๒.
- ๑๓ ประชุมศิลาคาริกภาคที่ ๖ ตอนที่ ๒ ๒๕๒๑, น. ๙ - ๑๐.
- ๑๔ แฉ่งน้อย ๒๕๕๓ก, น. ๓๗ - ๓๘.
- ๑๕ เรื่องเดียวกัน, น. ๓๘.
- ๑๖ วชิรญาณวโรรส ๒๕๔๔, น. ๓, ๖.
- ๑๗ นนทพร ๒๕๕๔, น. ๓๗.
- ๑๘ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ๒๕๔๗, น. ๕๑๒ - ๕๑๔.
- ๑๙ ประชุมศิลาคาริกภาคที่ ๖ ตอนที่ ๒ ๒๕๒๑, น. ๑๒.
- ๒๐ เรื่องเดียวกัน, น. ๑๕.
- ๒๑ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ๒๕๔๗, น. ๕๑๓.
- ๒๒ ดวงจิตติ ๒๕๓๓, น. ๔๒ - ๔๖.
- ๒๓ เรื่องเดียวกัน, น. ๕๔.
- ๒๔ รัชชัฎ ๒๕๕๔, น. ๔๘ - ๔๙.
- ๒๕ ดวงจิตติ ๒๕๓๓, น. ๔๕ - ๔๖.
- ๒๖ รัชชัฎ ๒๕๕๔, น. ๔๘ - ๔๙.
- ๒๗ ดวงจิตติ ๒๕๓๓, น. ๔๖.
- ๒๘ สมิติ ๒๕๔๗, น. ๖๑.
- ๒๙ แฉ่งน้อย ๒๕๕๓ป, น. ๓๒.
- ๓๐ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๕๓, น. ๒๐.
- ๓๑ ดวงจิตติ ๒๕๓๓, น. ๕๒ - ๕๓.
- ๓๒ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ๒๕๔๗, น. ๕๖๒.
- ๓๓ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๕๓, น. ๒๘.
- ๓๔ เรื่องเดียวกัน, น. ๒๐, ๒๒.
- ๓๕ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.
- ๓๖ ประชุมศิลาคาริกภาคที่ ๖ ตอนที่ ๒ ๒๕๒๑, น. ๑๕ - ๓๕.
- ๓๗ พิทยา ๒๕๕๔, น. ๑๖.
- ๓๘ ประชุมศิลาคาริกภาคที่ ๖ ตอนที่ ๒ ๒๕๒๑, น. ๓๕.
- ๓๙ พิทยา ๒๕๕๔, น. ๑๗.
- ๔๐ พิทยา ๒๕๕๑, น. ๑ - ๓, ๙ - ๑๕.
- ๔๑ กองโบราณคดี กรมศิลปากร ๒๕๓๗, น. ๑๒๘ - ๑๒๙.
- ๔๒ สมิติ ๒๕๔๗, น. ๖๒ - ๖๓.
- ๔๓ สายไหมและคณะ ๒๕๔๘, น. ๙๕, ๑๑๕.
- ๔๔ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๗๒, น. ๑๑.
- ๔๕ สมิติ ๒๕๔๖, น. ๓๑๐.
- ๔๖ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๕๓, น. ๒๐.
- ๔๗ สมิติ ๒๕๔๗, น. ๑๐๐.
- ๔๘ ยุทธนาวารากร ๒๕๔๗, น. ๑๐๐.
- ๔๙ ธรรมปริษา ๒๕๒๐; เล่ม ๓ : น. ๓๐.
- ๕๐ ทิพากรวงศ์ ๒๕๔๗, น. ๒๖๗, ๒๖๙.
- ๕๑ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๕๓, น. ๒๔.
- ๕๒ ประชุมศิลาคาริกภาคที่ ๖ ตอนที่ ๒ ๒๕๒๑, น. ๓.
- ๕๓ ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๕ ๒๕๓๙, น. ๑๐๔.
- ๕๔ ประกาศการพระราชพิธี ๒๕๕๑, ๑ : ๑๖๓ - ๑๖๔.
- ๕๕ สายไหมและคณะ ๒๕๔๘, น. ๑๘๑.

๕๖ พิษญา ๒๕๕๓ก, น. ๖๖ - ๖๗.
๕๗ ขาตรี ๒๕๕๑, น. ๓.
๕๘ พิษญา ๒๕๕๓ก, น. ๖๖.
๕๙ พริยะ ๒๕๕๑, น. ๒๓ - ๒๗; สุรัสวดีและ
เพนธ์ ๒๕๕๐, น. ๓๑ - ๓๓.
๖๐ แฉ่งน้อย ๒๕๕๓ก, น. ๔๔.
๖๑ สมนิคิด ๒๕๔๗, น. ๑๐๑.
๖๒ ธรรมปริษา ๒๕๒๐, เล่ม ๑: ๑๙๖, เล่ม ๒:
น. ๒๓๙, เล่ม ๓: น. ๑, ๑๑๕.
๖๓ ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนนาภิเษก เล่ม ๕
๒๔๓๙, น. ๒๙๘ - ๒๙๙.
๖๔ รัตนปัญญาเถระ ๒๕๔๐, น. ๒๙๒ - ๒๙๙.
๖๕ เรื่องจารึกยกพระวิหารแท่นศิลาอาสน์ จ.ศ.
๑๑๒๐.
๖๖ ดำรงราชานุภาพ ๒๕๕๖, น. ๓๑๓.
๖๗ ทิพากรวงศ์ฯ ๒๕๓๙, น. ๑๕๕.
๖๘ พริยะ ๒๕๔๕, น. ๒๑๕.; ศักดิ์ชัย ๒๕๔๗,
น. ๙๔ - ๙๙.
๖๙ พริยะ ๒๕๔๕, น. ๒๑๕.
๗๐ เรื่องเดียวกัน, น. ๒๑๔ - ๒๑๗.
๗๑ เรื่องเดียวกัน, น. ๒๑๒ - ๒๑๓.
๗๒ พิษญา ๒๕๕๓ก, น. ๖๖.
๗๓ เรื่องเดียวกัน, น. ๕๒.
๗๔ เรื่องเดียวกัน, น. ๕๔, ๕๖, ๕๘.
๗๕ พิษญา ๒๕๕๓ก, น. ๕๘.
๗๖ ขาตรี ๒๕๕๑, น. ๙๖.
๗๗ พิษญา ๒๕๕๓ก, น. ๖๖.
๗๘ เรื่องเดียวกัน, น. ๖๙.
๗๙ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.
๘๐ เรื่องเดียวกัน, น. ๗๐.
๘๑ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.
๘๒ ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนนาภิเษก
เล่ม ๑ ๒๕๓๙, น. ๙๔ - ๙๗.
๘๓ พิษญา ๒๕๔๘, น. ๒ - ๓.
๘๔ เรื่องเดียวกัน, น. ๑๙.
๘๕ พิษญา ๒๕๕๓ก, น. ๕๘, ๖๐ - ๖๒.

๘๖ เรื่องเดียวกัน, น. ๖๔.
๘๗ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.
๘๘ เรื่องเดียวกัน, น. ๖๔ - ๖๕.
๘๙ เรื่องเดียวกัน, น. ๖๕.
๙๐ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.
๙๑ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๖ ตอนที่ ๑
๒๕๑๗, น. ๘๖.
๙๒ เรื่องเดียวกัน, น. ๘๘.
๙๓ สมนิคิด ๒๕๔๗, น. ๑๐๐.
๙๔ นายปั่นได้พระพุทธรูปทองคำ จ.ศ.
๑๒๑๘.
๙๕ ประกาศการพระราชพิธีฯ ๒๕๕๑, เล่ม ๑:
๑๔๗.
๙๖ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๖ ตอนที่ ๑
๒๕๑๗, น. ๘๖ - ๘๘.
๙๗ พิษญา ๒๕๔๙, น. ๒๐๓ - ๒๐๘.
๙๘ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๔๒,
น. ๔๓๐ - ๔๓๑.
๙๙ จัตรบงกช ๒๕๔๖, น. ๖๖.
๑๐๐ สุรัชัย ๒๕๔๙, น. ๔๙.
๑๐๑ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๔๒,
น. (๑) - (๒).
๑๐๒ เรื่องเดียวกัน, น. ๕ - ๖.
๑๐๓ สุรัชัย ๒๕๕๓, น. ๑๔๓ - ๑๔๕.
๑๐๔ จัตรบงกช ๒๕๔๖, น. ๖๗.
๑๐๕ สุรัชัย ๒๕๕๓, น. ๑๔๕.
๑๐๖ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๔๒,
น. ๒๐.
๑๐๗ ทิพากรวงศ์ฯ ๒๕๔๗, น. ๓๓๖; แฉ่งน้อย
๒๕๓๑, น. ๒๒๓.
๑๐๘ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๔๒,
น. ๒๑ - ๒๖.
๑๐๙ เรื่องเดียวกัน, น. ๕๔.
๑๑๐ ดำรงราชานุภาพ ๒๕๑๕, น. ๗๑.
๑๑๑ พูนพิศมัย ๒๕๐๗, น. ๓๕.
๑๑๒ ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนนาภิเษก

- เล่ม ๕ ๒๔๓๙, น. ๒๖๗.
- ๑๑๓ ทิพากรวงศ์ฯ ๒๕๔๗, น. ๓๒๙.
- ๑๑๔ *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนนาภิเษก*
เล่ม ๕ ๒๔๓๙, น. ๒๕๓.
- ๑๑๕ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๔๒,
น. ๖๖ - ๖๗.
- ๑๑๖ เรื่องเดียวกัน, น. ๖๙ - ๘๕.
- ๑๑๗ *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนนาภิเษก*
เล่ม ๕ ๒๔๓๙, น. ๓๐๒; กอววรรณคดี
และประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ๒๕๒๕,
น. ๕๘.
- ๑๑๘ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๔๒,
น. ๗๓.
- ๑๑๙ เรื่องเดียวกัน, น. ๗๔, ๒๒๑.
- ๑๒๐ เรื่องเดียวกัน, น. ๗๓.
- ๑๒๑ เรื่องเดียวกัน, น. ๑๐๒-๑๐๓.
- ๑๒๒ เรื่องเดียวกัน, น. ๑๐๓.
- ๑๒๓ เรื่องเดียวกัน, น. ๑๑๓ - ๑๒๓.
- ๑๒๔ ทิพากรวงศ์ฯ ๒๕๔๗, น. ๓๓๑.
- ๑๒๕ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๔๒,
น. ๒๓๕ - ๒๔๘.
- ๑๒๖ เรื่องเดียวกัน, น. ๓๔๖ - ๓๔๗.
- ๑๒๗ เรื่องเดียวกัน, น. ๓๒๗, ๓๓๕ - ๓๓๖.
- ๑๒๘ เรื่องเดียวกัน, น. ๓๖๘, ๓๗๓ - ๓๗๗.
- ๑๒๙ เรื่องเดียวกัน, น. ๓๙๕ - ๓๙๙.
- ๑๓๐ ดำรงราชานุภาพและสุนนชาติ ๒๕๕๐,
น. ๓๘ - ๓๙.
- ๑๓๑ จิตรปงกษ ๒๕๕๓, น. ๑๕๕ - ๑๖๔.
- ๑๓๒ เรื่องเดียวกัน, น. ๑๕๗.
- ๑๓๓ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๔๒,
น. ๔๓๒ - ๔๓๓, ๔๕๑.
- ๑๓๔ *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนนาภิเษก*
เล่ม ๕ ๒๔๓๙, น. ๒๗๐.
- ๑๓๕ จิตรปงกษ ๒๕๕๓, น. ๑๖๐ - ๑๖๒.
- ๑๓๖ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๔๒,
น. ๔๕๖.

- ๑๓๗ ยุทธนาวารากร ๒๕๕๐, น. ๔๐ - ๔๑.
- ๑๓๘ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๔๒,
น. ๔๘๐ - ๔๘๑, ๔๙๐ - ๔๙๒.
- ๑๓๙ เรื่องเดียวกัน, น. ๔๙๕ - ๕๑๐.
- ๑๔๐ ทิพากรวงศ์ ๒๕๔๗, น. ๓๓๐ - ๓๓๑.
- ๑๔๑ *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนนาภิเษก*
เล่ม ๕ ๒๔๓๙, น. ๒๖๖.
- ๑๔๒ เรื่องเดียวกัน, น. ๒๕๑.
- ๑๔๓ แน่งน้อย ๒๕๓๑, เล่ม ๑: น. ๓๘ - ๓๙.
- ๑๔๔ ยุทธนาวารากร ๒๕๕๐, น. ๔๓.
- ๑๔๕ เรื่องเดียวกัน, น. ๔๒ - ๔๓.
- ๑๔๖ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๔๒,
น. ๒๖๔ - ๒๖๕.
- ๑๔๗ *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนนาภิเษก*
เล่ม ๕ ๒๔๓๙, น. ๒๖๙ - ๒๗๐.
- ๑๔๘ แน่งน้อย ๒๕๔๙, น. ๙๖ - ๑๐๒.
- ๑๔๙ เรื่องเดียวกัน, น. ๒๕๗.
- ๑๕๐ สุรชัย ๒๕๕๔, น. ๑๓๐ - ๑๓๑.
- ๑๕๑ เรื่องเดียวกัน, น. ๑๓๔ - ๑๔๒.
- ๑๕๒ เรื่องเดียวกัน, น. ๑๓๙, ๑๔๒ - ๑๔๕.
- ๑๕๓ ศานติ ๒๕๕๕
- ๑๕๔ ทรงรับสั่งเรื่องต่างๆ จ.ศ. ๑๒๒๙.
- ๑๕๕ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๕๔,
น. ๒๒.
- ๑๕๖ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.
- ๑๕๗ พิษญา ๒๕๔๙, น. ๑๖๑ - ๒๓๒.
- ๑๕๘ วาจิสรเรวะ ๒๕๑๑, น. ๑ - ๒.
- ๑๕๙ นนทพร ๒๕๕๔, น. ๑๔๘.
- ๑๖๐ เรื่องเดียวกัน, น. ๑๔๖.
- ๑๖๑ ดวงจิต ๒๕๓๓, น. ๕๕.
- ๑๖๒ ดำเนริ ๒๕๔๖, น. ๒๒.
- ๑๖๓ *ประกาศการพระราชพิธีฯ* ๒๕๕๑, เล่ม ๒:
น. ๒๒๑.
- ๑๖๔ *พระราชกิจรายวันฯ* ๒๕๕๑, น. ๔๓.
- ๑๖๕ ดวงจิต ๒๕๓๓, น. ๕๓.
- ๑๖๖ แน่งน้อย ๒๕๓๑, น. ๑๔๘, ๑๕๘ - ๑๖๐.

- ๑๖๗ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ๒๕๒๕, น. ๕๕.
- ๑๖๘ ชัยณรงค์ ๒๕๔๙, น. ๒๒.
- ๑๖๙ มานพ ๒๕๓๘, น. ๑๗.
- ๑๗๐ พระราชนิพนธ์รายวันฯ ๒๕๕๑, น. ๕๑.
- ๑๗๑ มานพ ๒๕๓๘, น. ๗๙.
- ๑๗๒ ประกาศการพระราชพิธีฯ ๒๕๕๑, เล่ม ๒: น. ๒๒๒.
- ๑๗๓ นนทพร ๒๕๕๔, น. ๗๙ - ๘๓.
- ๑๗๔ สหาย ๒๕๔๖, น. ๒๕๙ - ๒๘๔.
- ๑๗๕ พระราชนิพนธ์รายวันฯ ๒๕๕๑, น. ๔๗.
- ๑๗๖ เรื่องเดียวกัน, น. ๕๑.
- ๑๗๗ ทิพากรวงศ์ฯ ๒๕๔๗, น. ๑๙๐ - ๑๙๐, ๑๙๔ - ๑๙๕.
- ๑๗๘ เรื่องเดียวกัน, น. ๑๙๑.
- ๑๗๙ ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๕ ๒๔๓๙, น. ๒๕๑ - ๒๕๒.
- ๑๘๐ สารสินสมเด็จ ๒๕๒๕, ๒๐ : ๒๑๘.
- ๑๘๑ พิริยะ ๒๕๕๓, น. ๑๔๓.
- ๑๘๒ Sharrock 2007, pp. 256 - 259.
- ๑๘๓ Ibid., p. 278.
- ๑๘๔ Ibid., p. 247.
- ๑๘๕ ทิพากรวงศ์ฯ ๒๕๔๗, น. ๑๙๔ - ๑๙๕.
- ๑๘๖ เรื่องเดียวกัน, น. ๓๐๙ - ๓๑๑.
- ๑๘๗ สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ๒๕๔๖, น. ๒๖๔, ๒๖๙.
- ๑๘๘ สายไหมและคณะ ๒๕๔๘, น. ๑๘๓.
- ๑๘๙ Roveda 2005, pp. 54 - 55.
- ๑๙๐ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๕๔, น. ๒๒.
- ๑๙๑ ประกาศการพระราชพิธีฯ ๒๕๕๑, ๒: ๒๒๑ - ๒๒๒.
- ๑๙๒ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๕๔, น. ๒๒.
- ๑๙๓ อภินันท์ ๒๕๓๗, เล่ม ๑: น. ๒๗.
- ๑๙๔ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.
- ๑๙๕ เรื่องเดียวกัน, น. ๖.
- ๑๙๖ เรื่องเดียวกัน, เล่ม ๑: น. ๒๖.
- ๑๙๗ ดวงจิตร์ ๒๕๓๓, น. ๕๕.
- ๑๙๘ ราม วชิราวุธ ๒๕๕๐, น. ๑๗๘.
- ๑๙๙ นนทพร ๒๕๕๔, น. ๑๒๑ - ๑๒๒.
- ๒๐๐ สมนิธิ ๒๕๔๗, น. ๘๙.
- ๒๐๑ ศานติและนวิรัตน์ ๒๕๕๓, น. ๗๖-๗๑.
- ๒๐๒ ศานติและนวิรัตน์ ๒๕๕๔, น. ๑๑๒ - ๑๒๑.
- ๒๐๓ แฉ่งน้อย ๒๕๕๓ป, น. ๙๘.
- ๒๐๔ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๕๓, น. ๒๒, ๒๔.
- ๒๐๕ แฉ่งน้อย ๒๕๕๓ป, น. ๑๐๐.
- ๒๐๖ ราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. ๑๑๒, น. ๔๒๕ - ๔๓๔.
- ๒๐๗ สายไหมและคณะ ๒๕๔๘, น. ๒๐๘, ๒๑๐ - ๒๑๑.
- ๒๐๘ พิษญา ๒๕๕๓ป, น. ๒๑๑ - ๒๒๖.
- ๒๐๙ เรื่องเดียวกัน, น. ๒๒๖ - ๒๓๖.
- ๒๑๐ พิมพ์พร ๒๕๕๓, น. ๑๑๔.
- ๒๑๑ เรื่องเดียวกัน, น. ๑๑๓.
- ๒๑๒ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๖ ตอนที่ ๑ ๒๕๑๗, น. ๑๒๔ - ๑๒๕.
- ๒๑๓ พิมพ์พร ๒๕๕๓, น. ๑๑๕.
- ๒๑๔ Natthaphat 2008, p. 3.
- ๒๑๕ พิมพ์พร ๒๕๕๓, น. ๑๑๕.
- ๒๑๖ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.
- ๒๑๗ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๕๓, น. ๒๒, ๒๔.
- ๒๑๘ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.
- ๒๑๙ แฉ่งน้อย ๒๕๕๓ป, น. ๙๖.
- ๒๒๐ นนทพร ๒๕๕๔.
- ๒๒๑ ภัฏฐภัทร ๒๕๕๓, น. ๑๘๒ - ๑๙๑.
- ๒๒๒ นนทพร ๒๕๕๔, น. ๑๔๒ - ๑๔๓.
- ๒๒๓ คูรายละเอียดใน อมรดกนารักษ์ ๒๕๑๓.
- ๒๒๔ เรื่องเดียวกัน, น. ๔๙.

บรรณานุกรม

เอกสารตัวเขียน

- ทรงรับสั่งเรื่องต่างๆ. จ.ศ. ๑๒๒๙. ห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ. หมายรับสั่งรัชกาลที่ ๓. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นดินสอ. เลขที่ ๔๕.
- นายบันได้พระพุทธรูปทองคำ. จ.ศ. ๒๓๙๙. ห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔. หนังสือสมุดไทยดำ. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นดินสอ. เลขที่ ๒๖๙.
- เรื่องจารึกยกพระวิหารแท่นศิลาอาสน์. จ.ศ. ๑๑๒๐. ห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นดินสอ. เลขที่ ๑๗.

เอกสารตีพิมพ์

- กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. ๒๕๒๕. ศิลปวัฒนธรรมไทยเล่มที่ ๔ วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๕๒๕).
- ฉัตรบงกช ศรีวัฒนสาร. ๒๕๔๖. "การพระราชพิธีสิบสองเดือนในจิตรกรรมฝาผนังวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร." สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. ๒๕๕๓. "มาลาภาพสี่ทศวรรษ: จิตรกรรมพระราชพิธีเดือนเก้าที่วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม." ใน ราชประดิษฐพิพิธบรรณ. หน้า ๑๕๔ - ๑๖๔. บรรณาธิการโดย พิษณุ สุ่มจินดา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด. (วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๖ ปี (วันจันทร์ที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) และวันคล้ายวันสวรรคต (วันศุกร์ที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว).
- ชัยณรงค์ ดีอินทร์. ๒๕๔๙. "พระเทวาทินิมิต (ฉาย เทียมศิลป์ไชย)." ศิลปากร. ๔๙ (มีนาคม - เมษายน) : ๑๖ - ๒๙.
- ชาติรี ประทีปนันทการ. ๒๕๕๑. พระพุทธรูปในประวัติศาสตร์สมบูรณาญาสิทธิราชย์. กรุงเทพมหานคร : ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ.
- ณัฐภัทร จันทวิษ. ๒๕๕๓. "เครื่องบริหารและโบราณวัตถุสำคัญของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช สภา ปุสฺสเทโว ที่เก็บรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร." ใน ราชประดิษฐพิพิธบรรณ. หน้า ๑๘๐ - ๒๐๙. บรรณาธิการโดย พิษณุ สุ่มจินดา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด. (วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๖ ปี (วันจันทร์ที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) และวันคล้ายวันสวรรคต (วันศุกร์ที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว).
- ดวงจิตร์ จิตรพงศ์, ม.จ. ๒๕๓๓. ป่าป้อนหลาน. กรุงเทพมหานคร: วัฒนชัย.
- ดำเนียร เลขะกุล. ๒๕๔๖. มรดกทางปัญญาของพลโทดำเนียร เลขะกุล. กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธา

การพิมพ์.

ตำราฐานภาพ, สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. นิทานโบราณคดี. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
(พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานบรรจุกศพ นายสินธุ์ พรประภา ณ สุสาน อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี
วันที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕).

_____. ๒๕๔๖. *เรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป*. กรุงเทพมหานคร: ศิลปวัฒนธรรม
ฉบับพิเศษ.

ตำราฐานภาพ, สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และสุนนชาติ สวัสดิ์กุล, ม.ร.ว. ๒๕๕๐. *บันทึกรับสั่งสมเด็จพระ
เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ประทานหม่อมราชวงศ์สุนนชาติ สวัสดิ์กุล*. กรุงเทพมหานคร:
สมาคมประวัติศาสตร์.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. ๒๕๓๙. *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ ฉบับเจ้าพระยา
ทิพากรวงศ์ ฉบับตัวเขียน*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์วิชาการ.

_____. ๒๕๔๗. *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ซ้ำ
บุรณาค)*. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: ดันฉบับ.

ธรรมปริชา, พระยา. ๒๕๒๐. *ไตรภูมิโลกวิจิตรจินดกถา ฉบับที่ ๒ (ไตรภูมิฉบับหลวง)*. ๓ เล่ม. พิมพ์ครั้งที่
๑. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ธัชชัย ยอดพิชัย. ๒๕๕๔. "วัดราชประดิษฐฯ บนไทกระเทียม." *ศิลปวัฒนธรรม* ๓๒ (กรกฎาคม ๒๕๕๔)
: ๔๘ - ๕๙.

นนทพร อยู่มีงมี. ๒๕๕๔. *พระประวัติสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว)
สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม*.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด.

แน่น้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. ๒๕๓๑. *สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง*. ๒ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: สำนัก
ราชเลขาธิการ. (รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ สยามินทราธิราช
บรมนาถบพิตร มอบให้สำนักราชเลขาธิการจัดพิมพ์น้อมเกล้าฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณ
เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา วันเสาร์ที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ และเนื่อง
ในพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก วันเสาร์ที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๑).

_____. ๒๕๔๙. *พระอภิเนาว์นิเวศน์ พระราชนิเวศน์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*.
กรุงเทพมหานคร: ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ.

_____. ๒๕๕๓ก. "ความผูกพันที่รัชกาลที่ ๔ ทรงมีต่อวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม." ใน
ราชประดิษฐ์พิพิธบรรณ. หน้า ๓๐ - ๔๕. บรรณาธิการโดย พิษญา สุ่มจินดา. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด. (วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระ
บรมราชสมภพครบ ๒๐๖ ปี (วันจันทร์ที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) และวันคล้ายวันสวรรคต (วัน
ศุกร์ที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว).

_____. ๒๕๕๓ข. "พระที่นั่งทรงธรรม: วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม." ใน *ราชประดิษฐ์พิพิธบรรณ*.
หน้า ๙๔ - ๑๐๙. บรรณาธิการโดย พิษญา สุ่มจินดา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชน
ปากเกร็ด. (วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระบรมราช

- สมภพครบ ๒๐๖ ปี (วันจันทร์ที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) และวันคล้ายวันสวรรคต (วันศุกร์ที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว).
- ประกาศการพระราชพิธี พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์. ๒๕๕๑. ๒ เล่ม. พิมพ์ครั้งที่ ๓. พระนคร: กรมศิลปากร.
- ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑. ๒๕๓๙. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์. (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในมหามงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี พ.ศ. ๒๕๓๙).
- ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔. ๒๕๔๗. บรรณาธิการโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโดยต่างประเทศไทยและมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๕. ๒๕๓๙. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์. (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในมหามงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี พ.ศ. ๒๕๓๙).
- ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๖ ตอนที่ ๒. ๒๕๒๑. ประมวลจารึกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่พบในภาคเหนือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ๒๕๗๒. ชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ ๑ หมวดวรรณคดี. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. (สมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอมาตย์ราชเจ้า โปรดให้พิมพ์เป็นมิตรพลีขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๕๗๒).
- พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ๒๕๔๒. พระราชพิธีสิบสองเดือน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๘. กรุงเทพมหานคร: บรรณาการ.
- _____. ๒๕๕๓. "พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ ว่าด้วยวัดพระนามบัญญัติ วัดราชประดิษฐ." ใน ราชประดิษฐพิพิธบรรณ. หน้า ๑๒ - ๒๙. บรรณาการโดย พิษญา สุ่มจินดา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด. (วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๖ ปี (วันจันทร์ที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) และวันคล้ายวันสวรรคต (วันศุกร์ที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว).
- พระราชกิจรายวันในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง งานฉลองวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม. ๒๕๕๑. กรุงเทพมหานคร: กรมแผนที่ทหาร กองบัญชาการกองทัพไทย. (วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๔ ปี วันเสาร์ที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ ณ พระวิหารหลวงวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม).
- พิษญา สุ่มจินดา. ๒๕๔๘. การกำหนดอายุเวลาและการจำลองพระพุทธรชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. ๒๕๔๙. "ธรรมยุคกนิทาย: การศึกษาความสัมพันธ์กับสมณวงศ์ของลังกาผ่านพุทธศิลป์."

ไทยคดีศึกษา. ๓ (ตุลาคม - มีนาคม) : ๑๖๑ - ๒๓๒.

พิชญา สุ่มจินดา. ๒๕๕๓ก. "พระพุทธรูปราช พระพุทธรูปชินศรี และพระศรีศาสดา 'จำลอง' ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม." ใน *ราชประดิษฐพิพิธบรรณ*. หน้า ๔๘ - ๗๑. บรรณาธิการโดย พิชญา สุ่มจินดา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด. (วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๖ ปี (วันจันทร์ที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) และวันคล้ายวันสวรรคต (วันศุกร์ที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว).

_____. ๒๕๕๓ข. "บุษบกธรรมาสันยอดมงกุฏในการเปรี๊ญวัดราชประดิษฐฯ." ใน *ราชประดิษฐพิพิธบรรณ*. หน้า ๒๑๐ - ๒๓๘. บรรณาธิการโดย พิชญา สุ่มจินดา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด. (วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๖ ปี (วันจันทร์ที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) และวันคล้ายวันสวรรคต (วันศุกร์ที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว).

พิทยา บุณนาค. ๒๕๕๑. *สีมา เสมอ*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

_____. ๒๕๕๔. *กว่าจะเป็นหลักสีมาเขตวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม*. (เอกสารสำเนา).

พิมพ์พร ไชยพร. ๒๕๕๓. "หอรบขังยอดทรงมงกุฏและระฆังแบบฝรั่งจารึกพระปรมาภิไธยย่อของรัชกาลที่ ๔ ที่วัดราชประดิษฐฯ." ใน *ราชประดิษฐพิพิธบรรณ*. หน้า ๑๑๒ - ๑๒๖. บรรณาธิการโดย พิชญา สุ่มจินดา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด. (วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๖ ปี (วันจันทร์ที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) และวันคล้ายวันสวรรคต (วันศุกร์ที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว).

พิริยะ ไกรฤกษ์. ๒๕๔๕. *ศิลปะสุโขทัยและอยุธยา ภาพลักษณ์ที่ต้องเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์.

_____. ๒๕๕๑. *ลักษณะไทย พระพุทธปฏิมา อัครลักษณะพุทธศิลป์ไทย*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ (ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน) พิมพ์เฉลิมพระเกียรติในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมายุครบ ๘๐ พรรษา พ.ศ. ๒๕๕๐).

_____. ๒๕๕๓. *รากเหง้าแห่งศิลปะไทย*. กรุงเทพมหานคร: ริเวอร์บุ๊กส์.

พูนพิศมัย ดิศกุล, ม.จ. ๒๕๐๗. "วัดราชประดิษฐ์." ใน *อนุสรณ์วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามราชวรวิหารครบรอบ ๑๐๐ ปี (๒๔๐๗ - ๒๕๐๗)*. หน้า ๓๔ - ๓๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.

มานพ อิศรเดช. ๒๕๓๘. *สถาปัตยกรรมฝีมือพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์*. กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการกรม กรมศิลปากร.

ราม วชิราวุธ. ๒๕๕๐. *ประวัติต้นรัชกาลที่ ๖*. กรุงเทพมหานคร: ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ.

ยุทธนาวารากร แสงอร่าม. ๒๕๕๐. "พลับพลาบนป้อมขันธ์เขื่อนเพชรกับการล่อช้างตกน้ำมันที่ถนนหน้าพระลาน." *ศิลปวัฒนธรรม*. ๒๘ (มกราคม ๒๕๕๐) : ๔๐ - ๔๓.

_____. ๒๕๕๔. " 'มงกุฏ' พระบรมราชสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่ ๔." *ศิลปวัฒนธรรม*. ๓๒ (กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔) : ๑๓ - ๑๕.

รัตนปัญญาเถระ, พระ. ๒๕๔๐. *วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๖ (หมวดศาสนาจักร)* ชินกาลมาลี
ปกรณ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (วัดโสธรวรารามพิมพ์โดย
เสด็จพระราชกุศลในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระพรหมคุณาภรณ์ (ด.เจียม จิรปุณฺเฑ
กุลละวณิชย์) อดีตเจ้าอาวาสวัดโสธรวราราม เจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา ณ เมรุวัดโสธรวราราม
อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๐).

ราชกิจจานุเบกษา. ร.ศ. ๑๑๒. “พระราชบัญญัติสำหรับเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้าง
เผือก.” ใน *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม ๑๐. แผ่นที่ ๓๙. ลงวันที่ ๒๔ ธันวาคม รัตนโกสินทร์ศก
๑๑๒. หน้า ๔๒๕ - ๔๓๔.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. ๒๕๔๔. *ประวัติตรัสเล่า*. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วาจิสสรเถระ, พระ. ๒๕๑๑. *พระคัมภีร์ปฐมวงศ์ ตำนานว่าด้วยการสร้างพระสุญฺเจติย์*. กรุงเทพมหานคร
: กรมศิลปากร. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางอนุ ทองไข่มุกด์ ณ สุสาน
หลวงวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๑).

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. ๒๕๔๗. “พระพุทธรูปหิ้งค์คือพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรในศิลปะล้านนา.” *ศิลป
วัฒนธรรม*. ๒๖ (ธันวาคม ๒๕๔๗) : ๙๔ - ๙๙.

ศานติ ภัคดีคำ. ๒๕๕๕. *คำอ่านจารึกพระธรรมบท อักษรขอมย่อ ภาษาบาลี ในพระวิหารหลวงวัดราช
ประดิษฐสถิตมหาสีมาราม*. (เอกสาร สำเนา).

ศานติ ภัคดีคำ และนวรรตน์ ภัคดีคำ. ๒๕๕๓. “ตุ๊กตาศิลาจีน ‘ไป๋เขียน’ หน้าพระวิหารหลวง วัด
ราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม.” ใน *ราชประดิษฐพิพิธบรรณ*. หน้า ๗๔ - ๙๒. บรรณาธิการโดย
พิชญา สุ่มจินดา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด. (วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม
จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๖ ปี (วันจันทร์ที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ.
๒๕๕๓) และวันคล้ายวันสวรรคต (วันศุกร์ที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) ในพระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว).

_____. ๒๕๕๔. “‘อับเฉา’ เครื่องประดับศิลปะจีนใน ‘วัดโพธิ์’ ที่อาจไม่ได้เป็น ‘อับเฉา’.” *ศิลปวัฒนธรรม*.
๓๑ (เมษายน ๒๕๕๔) : ๑๑๒ - ๑๒๑.

สมคิด จิระทัศนกุล. ๒๕๔๖. *คติ สัญลักษณ์ และความหมายของขุมประตู่-หน้าต่างไทย*. กรุงเทพ
มหานคร: อมรินทร์.

_____. ๒๕๔๗. *รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*.
กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.

สหาย, สาคชิตคอนันท์. ๒๕๔๖. *ร.๕ เสด็จอินเดีย*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทยและ
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

สายไหม จบกมลศึก และคณะ. ๒๕๔๔. *จิตรกรรมฝาผนังพระพุทธรูปรัตนสถานตามแนวพระราชดำริ*. ๓ เล่ม.
กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสมีพระราชกระแสให้กรมศิลปากรเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังพระพุท
ธรูปรัตนสถานตามแนวพระราชดำริ พ.ศ. ๒๕๔๔).

สาส์นสมเด็จพระ. ๒๕๒๕. ๒๗ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา.

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. ๒๕๓๙. *พระราชลัญจกร*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์. (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในมหามงคลวโรกาสพระราชพิธีกาญจนาภิเษกเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ๕๐ ปี วันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๙ และในมหามงคลวโรกาสพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดสร้างและจัดพระราชพิธีจารึกพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ทองคำประจำรัชกาล วันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๙).

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. ๒๕๕๐. *โคลงภาพพระราชพงศาวดารพร้อมบทขยายความและบทวิเคราะห์*. บรรณาธิการโดย วิณา โรจนราธา. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร. ๒๕๔๖. *ประชุมประกาศตราประจำตำแหน่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพมหานคร: สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร. (คณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกเฉลิมพระเกียรติ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๑๕๐ ปี มอบให้กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่).

สุรัชย์ จงจิตงาม. ๒๕๔๙. *เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง*. กรุงเทพมหานคร: มิวเซียมเพรส.

_____. ๒๕๕๓. "สุริยุปราคาในวังหลวง." ใน *ราชประวัติสิริพิพิธบรรณ*. หน้า ๑๒๘ - ๑๕๓. บรรณาธิการโดย พิชญา สุ่มจินดา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด. (วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๖ ปี (วันจันทร์ที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) และวันคล้ายวันสวรรคต (วันศุกร์ที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว).

สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ และเพนธ์, ฮันส์. ๒๕๕๐. *พุทธศิลป์ในนิกายสีหฬิกงุ พ.ศ. ๑๙๐๐ - ๒๐๐๐ (ราว ค.ศ. ๑๓๕๐ - ๑๕๕๐) ศึกษาจากพระพุทธรูปและพระพุทธรูปที่มีจารึกในประเทศไทย (เน้นล้านนา)*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

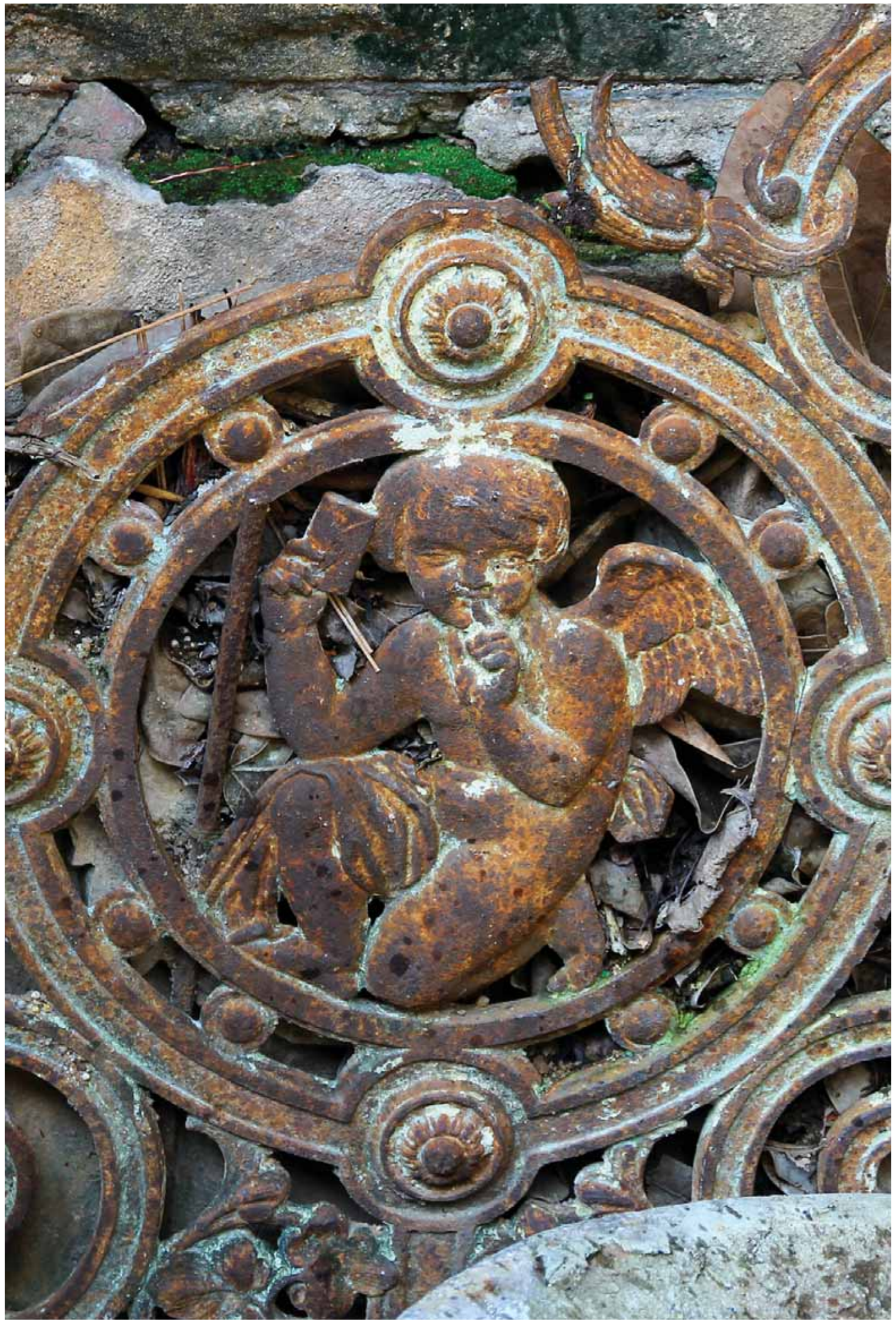
อภิรักษ์ โปษยานนท์. ๒๕๓๗. *จิตรกรรมและประติมากรรมแบบตะวันตกในราชสำนัก*. ๒ เล่ม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์. (สำนักพระราชวังจัดพิมพ์เนื่องในมหามงคลสมัยที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕ รอบ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๕).

อมรรตุนารักษ์, จมีน. ๒๕๑๓. *ดุสิตธานี เมืองประชาธิปไตยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพมหานคร: หอสมุดแห่งชาติ. (หอสมุดแห่งชาติพิมพ์ในงานพระบรมราชานุสรณ์ ๑๐-๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๑๓).

Natthaphat Taechabannapanya. 2008. "Determining Time, Manipulating Society: The Reforms of State Calendar in Siam. 1868 - 1913." paper presented at the 10th International Thai Conference in Thai Study, Thammasat University, 9 - 10 January 2008.

Roveda, Vittorio. 2005. *Images of the Gods*. Bangkok: River Books.

Sharrock, Peter D. 2007. "The Mystery of the Face Towers." In *Bayon New Perspective*. pp. 230 - 281. Edited by Joyce Clark ed. Bangkok: River Books.

โครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ในพระบรมราชูปถัมภ์

ขอเชิญชวนพุทธศาสนิกชน ผู้มีจิตศรัทธาบริจาคปัจจัยสมทบทุน
เพื่อการบูรณปฏิสังขรณ์พระอาราม

ในโอกาสวาระครบ ๒๐๐ ปี วันประสูติ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (สา ปุสฺสเทวมหาเถร)
สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
วันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๕๖ และวาระครบ ๑๕๐ ปี
แห่งการสถาปนาวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม
วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๗

ติดต่อสอบถามได้ที่

กองงานบูรณปฏิสังขรณ์วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม
โทรศัพท์ ๐ ๒๖๒๒ ๑๐๓๐, ๐๘ ๖๕๑๑ ๗๒๓๔ และ ๐๘ ๖๕๐๐ ๖๑๒๓
หรือบริจาคโดยการโอนเงินเข้าบัญชีออมทรัพย์

ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขาสีกันเสาชิงช้า

ชื่อบัญชี โครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

ในพระบรมราชูปถัมภ์ เลขที่ ๑๓๘-๒๑๐๕๘๖-๕

และโปรดส่งเอกสารการโอนเงินพร้อมที่อยู่

เพื่อออกใบอนุโมทนาบัตร ที่โทรสาร ๐ ๒๖๒๒ ๒๐๗๖ กค ๐

รายนามผู้สนับสนุนการจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก

ในโอกาสวันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๘ ปี (วันพฤหัสบดีที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๕)

และคล้ายวันสวรรคต (วันจันทร์ที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๕)

ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผู้สนับสนุนกรณีพิเศษ ๑๒๐,๐๐๐ บาท

คุณหญิงสุจิตรา มงคลกิติ (จิราธิวัฒน์)

(อุทิศส่วนกุศลให้ ดร. สมุทร มงคลกิติ อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์)

ผู้สนับสนุน ๕๐,๐๐๐ บาท

นายบุญสม - นางจุฑาทิพย์ บุตรหงษ์ และครอบครัว

ผู้สนับสนุนรายละ ๓๐,๐๐๐ บาท

๑. ดร. อติศัพท์ เชี่ยวสกุล อุทิศส่วนกุศลให้ ศ.ดร. ประดิษฐ์ - นางอุบลศรี เชี่ยวสกุล
๒. นายวิจิตร จงเร่งเพียร และครอบครัว
๓. นายวิชาญ - นางสาวพิณ พหลโยธิน
๔. นางมุกดา เอื้อวัฒน์สกุล (จิราธิวัฒน์)
๕. นางรัตนา นรพัลลภ (จิราธิวัฒน์)
๖. นางจินตนา บุญรัตน์ (จิราธิวัฒน์)
๗. นายไชยันต์ ชาครกุล และครอบครัว
๘. นางสาวสุภาสินี นิติตาครินทร์

ผู้สนับสนุนรายละ ๒๐,๐๐๐ บาท

๑. นางพนิตา กำภู ณ อยุธยา ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
นายภูริธร กำภู ณ อยุธยา
๒. นายชานตา บุญสูง
๓. นางรจนา จิระประวัติ และครอบครัว
๔. พลเอกชูศิลป์ - ร.ศ. พลโทหญิงสุรีย์พร คุณาไทย
๕. พลตรีชาติชายพัญ์ - นางเขาวลิต - นายกันต์ สุนทรสิงห์
๖. คุณแม่วราภรณ์ - ดร. ฌราทิพย์ อร่ามวัฒนานนท์ และคณะ
๗. เรือเอกหญิงวรรณิ - นางสาวสุภาสินี ชมะสุนทร และครอบครัว
๘. คุณแม่สุกร - คุณพุทธชาติ สุนทรสิงห์, พ.อ. เชิดชัย - คุณโยษิตา บุญญาภรณ์,
คุณสังจา - คุณชมนาด อนันตกุล, คุณวิโรจน์ - คุณชลธิชา บุษบา, คุณกิ่งกาญจน์ สารศาสดิน
๙. คุณยายประไพ ไชยูปถัมภ์, พ.อ. มนต์ชัย - นางสาวพรรณ กิณะพันธ์ และครอบครัว
๑๐. ห.จ.ก. แพลนเพ้นท์ โดยนายไพโรจน์ รุจิโรจน์อำไพ และครอบครัว
๑๑. นายณัฐจักร - นางธัญญาพัทธ์ ธนกิจบรรพินธุ์

ผู้สนับสนุน ๕,๐๐๐ บาท

นายบุญชัย ศิริมาลัยสุวรรณ

หนังสือ **ราชประดิษฐพิพิธทรรศนา**

จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสวันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๘ ปี

(วันพฤหัสบดีที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๕)

และคล้ายวันสวรรคต (วันจันทร์ที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๕)

ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผู้จัดพิมพ์

วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม
๒ ถนนสราญรมย์ แขวงพระบรมมหาราชวัง
เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

ที่ปรึกษา

พระธรรมไตรโลกาจารย์ (พูนศักดิ์ วรรกทโท)
พระมหาอนุลักษณ์ ชุตินนโท
พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี
หม่อมราชวงศ์แน่น้อย คักดีศรี

อำนวยการจัดพิมพ์

พระครูวินัยธร อารยพงศ์ อารยธมโม

บรรณาธิการ

ธีชชัย ยอดพิชัย

ผู้เขียน

พิชญา สุ่มจินดา
(โดยได้รับทุนสนับสนุนจากคณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)

ถ่ายภาพ

กฤตเทพ ชันธศรีวัฒน์ ธีชชัย ยอดพิชัย ธรรมชาติ พงศ์โสภา
ปิยะ สิ้นธวาร์ยัน พิชญา สุ่มจินดา

ลงสีภาพประกอบปก

กิตติ ไชยพาน

ออกแบบปก

สุลักษณ์ บุณปาน

ออกแบบรูปเล่ม

นุสรา สมบูรณ์รัตน์

พิสูจน์อักษร

พระมหาอนุลักษณ์ ชุตินนโท โชติช่วง ระวิน

ดำเนินการจัดทำ

กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน)

พิมพ์ครั้งแรก

ตุลาคม ๒๕๕๕

จำนวนพิมพ์

๕,๐๐๐ เล่ม

ISBN

978 - 974 - 02 - 1023 - 8

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด ๒๗/๑ หมู่ ๕ ถนนสุขาประชาสรรค์ ๒
ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ๑๑๑๒๐
โทร. ๐ ๒๕๘๔ ๒๑๓๓

“การที่ปลูกสร้างทุกสิ่งทุกอย่างทรงกะเองหมดทั้งนั้น
เสด็จทอดพระเนตรการเสมอทุกวันไม่ได้ขาด จนการก่อสร้าง
ล่วงไปได้เป็นอันมากยังอยู่แต่การช่าง ถึงดังนั้นก็ได้ทรงกะแล้ว
ทุกอย่าง คือ บานหน้าต่างข้างนอกโปรดลายสลักบานประตู
วัดสุทัศน์ หลังบานโปรดลายญี่ปุ่นวัดนางชี ท่านก็ทรงสั่ง
พระยาโชฎีกราชเศรษฐี (จ๋อง) ให้ทำมา ลายเพดานโปรดอย่าง
วัดราชประดิษฐโบราณ และวัดสุวรรณดาราราม แต่ดาวอย่าง
วัดสุวรรณฯ รับสั่งว่าเป็นเกือกพวงไป ทรงแก้ไขใหม่ให้เป็น
อย่างเช่นติดอยู่วัดราชประดิษฐ์เดี๋ยวนี้ ลายเขียนผนังทรง
พระราชดำริเอง เป็นเทพชุมนุม ซึ่งเทวดามีรัศมีเป็นพวงๆ
ครั้งแรก ซึ่งวัดอื่นเอาอย่าง ดังนั้น การอันใดได้ทรงพระราช
ดำริตลอดทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ได้เว้นเลยแม้แต่สักสิ่งเดียว เมื่อ
ใกล้จะสวรรคตฉันเจ็บตาเสีย ไปเฝ้าไม่ได้จึงประทานพระกระแสม
ไว้แก่กรมขุนวรจักรธรานุภาพทุกสิ่งทุกอย่าง...

เพราะถือว่าเป็นวัดของทูลหม่อมโปรดอย่างยิ่งกว่า
วัดอื่นๆ จะขอฉลองพระเดชพระคุณเองให้ตลอดเสมอไป”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว